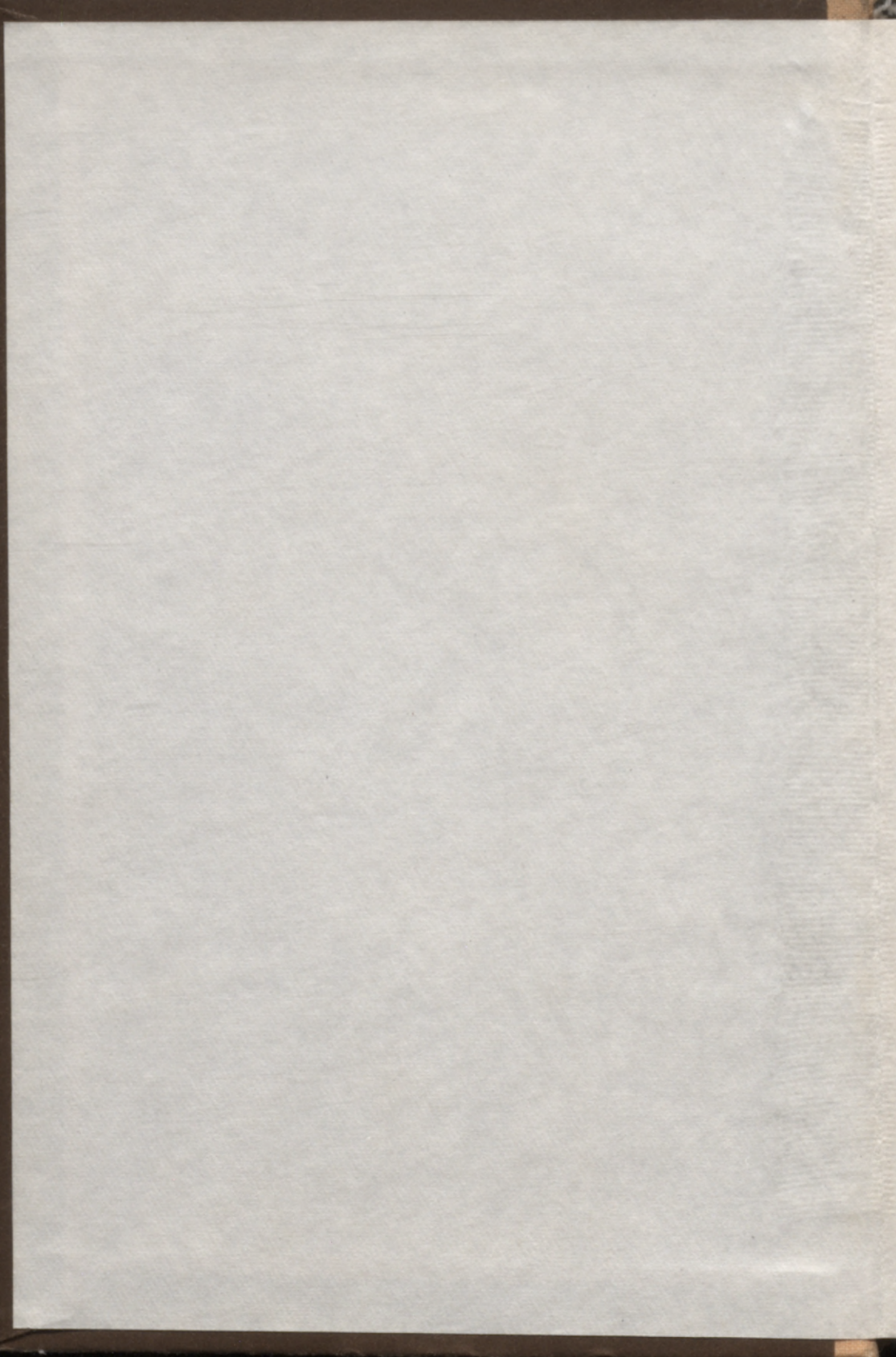

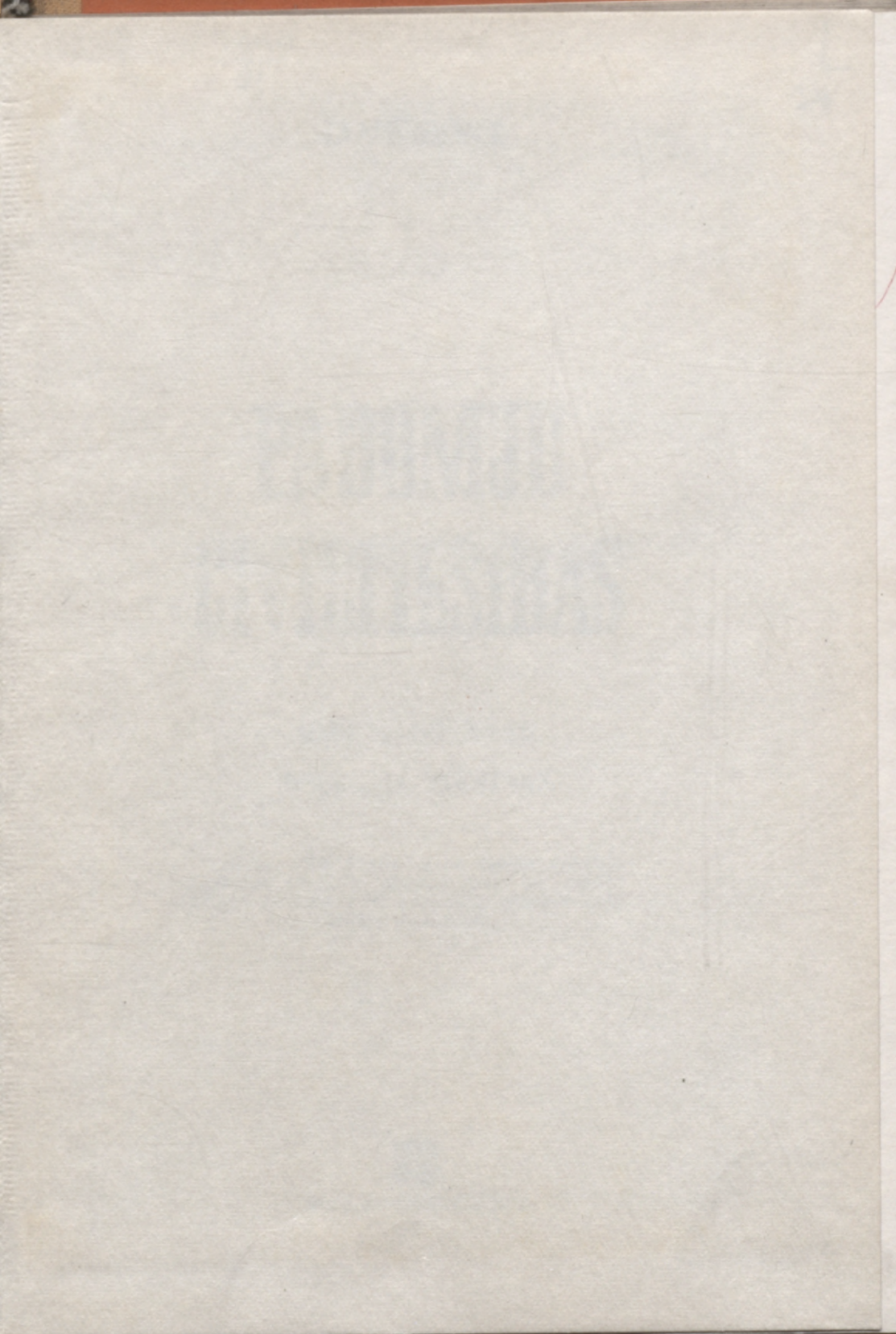
~~L 79-4
51 I~~

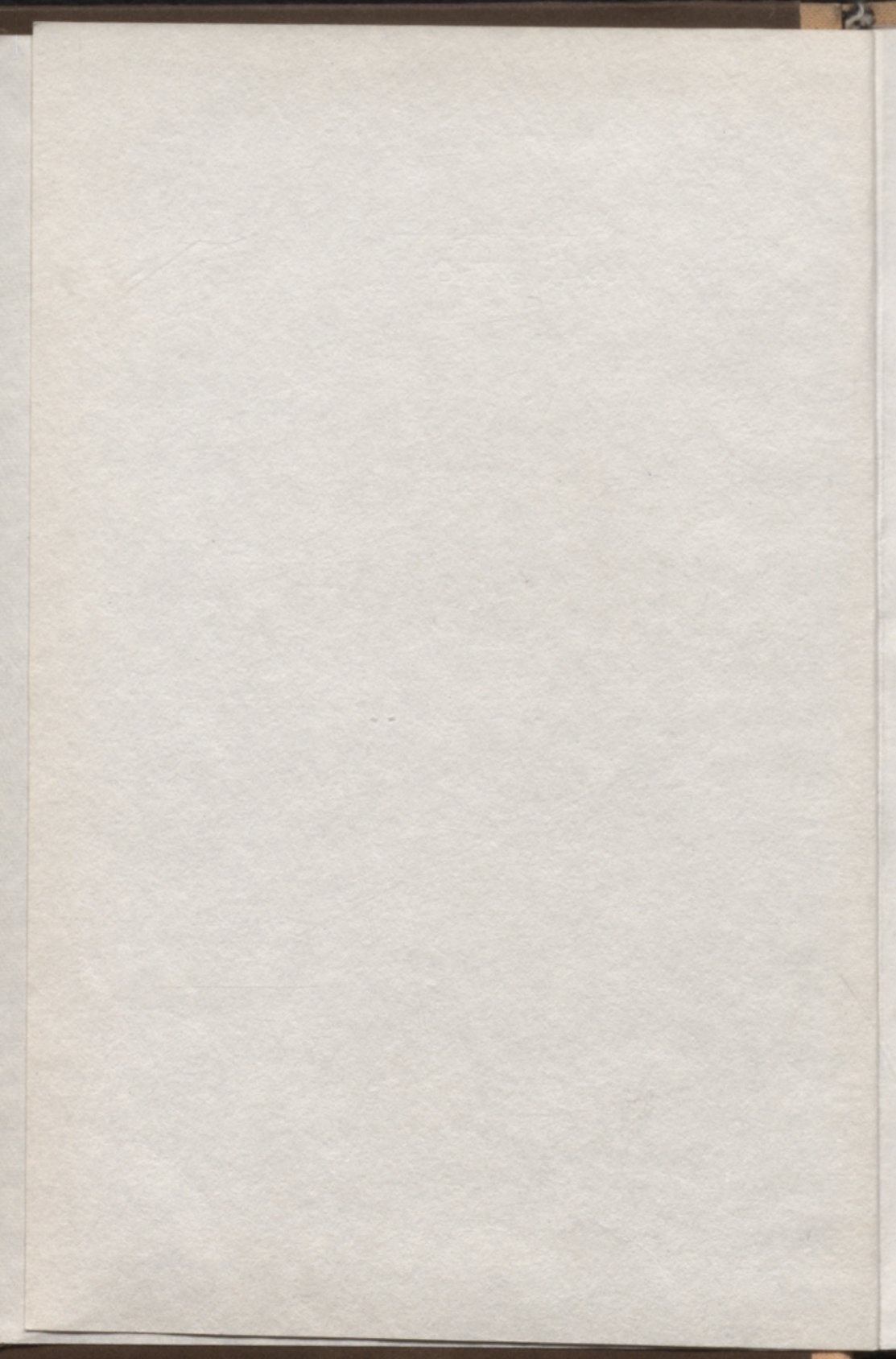
J.VĒBERS

PADOMJU CIVILTIESĪBAS

L

~~79-4~~
51

L
34

KONTROLES EKSEMPLĀRS

J.VĒBERS

29. VIJ. SK. 41V
AUST. 27.11.79

1979. g. 11. 27.

0000000000

PADOMJU CIVILTIESĪBAS

VISPĀRIGĀ DAĻA
IPAŠUMA TIESĪBAS

Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija atļāvusi lietot par mācību līdzekli Latvijas PSR augstskolu juridisko specialitāšu studentiem.

RIGA «ZVAIGZNE» 1979

34 S4
67.99(2)3
Ve 012

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

79-25.077

0305065299

Grāmatu recenzējuši: O. Straume
G. Zemribo

V $\frac{11002-149}{M802(11)-79}$ 88. 78. 1203 000000

© «Zvaigzne», 1979

GRĀMATĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

Pamati — PSR Savienības un savienoto republiku
civilās likumdošanas pamati

CK — Latvijas PSR civilkodekss

CPK — Latvijas PSR civilprocesa kodekss

LĢK — Latvijas PSR laulības un ģimenes kodekss

KK — Latvijas PSR kriminālkodekss

KPK — Latvijas PSR kriminālprocesa kodekss

ZK — Latvijas PSR zemes kodekss

UK — Latvijas PSR ūdeņu kodekss

ZDzK — Latvijas PSR zemes dzīļu kodekss

DLK — Latvijas PSR darba likumu kodekss

JTKK — PSRS jūras tirdzniecības kuģniecības kodekss

GK — PSRS gaisa kodekss

DzS — PSRS dzelzceļa statūti

ATS — Latvijas PSR autotransporta statūti

ICTS — PSRS iekšējā ūdens transporta statūti

LPSR (PSRS) LVN — Latvijas PSR (PSRS) Likums
par valsts notariātu

Nolikums par valsts uzņēmumu — Nolikums par so-
ciālistisko valsts ražošanas uzņēmumu

LPSR AP (PSRS AP) — Latvijas PSR (PSRS) Aug-
stākā Padome

LPSR APP (PSRS APP) — Latvijas PSR (PSRS)
Augstākās Padomes Prezidijs

LPSR MP (PSRS MP) — Latvijas PSR (PSRS)
Ministru Padome

PSRS CIK un TKP — PSRS Centrālā Izpildu komiteja un Tautas Komisāru Padome

LPSR AT (PSRS AT) — Latvijas PSR (PSRS) Augstākā Tiesa

TDP — tautas deputātu padome

IK (rajona, pilsētas, ciema vai ciemata) — rajona, pilsētas, ciema vai ciemata Tautas deputātu padomes Izpildu komiteja

PSRS Ziņotājs — PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs

LPSR Ziņotājs — Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs

LPSR AT Biļetens — Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetens

СП СССР — Собрание постановлений правительства СССР

СЗ СССР — Собрание законов Союза ССР

Бюллетень нормативных актов — Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР

VISPĀRĪGĀ DAĻA

I n o d a j a.

PADOMJU CIVILTIESĪBU JĒDZIENS, PRINCIPI UN SISTĒMA

1. §. Padomju civiltiesību priekšmets un metode. PSKP vadošā loma padomju civiltiesību attīstībā

1. Padomju civiltiesību priekšmets. Padomju civiltiesības kā padomju sociālistisko tiesību nozare ir normu kopums, kas regulē noteikta veida sabiedriskas attiecības, kuras ir civiltiesiskās regulēšanas jeb civiltiesību priekšmets. Šo sabiedrisko attiecību raksturs attīstītā sociālistiskā sabiedrībā nosaka civiltiesisko normu raksturu un saturu, kā arī civiltiesiskās regulēšanas metodes īpatnības.

Padomju civiltiesību priekšmetu veido divas sociālistisko sabiedrisko attiecību grupas — mantiskās un personiskās nemaniskās attiecības. Padomju civilā likumdošana regulē mantiskās attiecības, ko noteic preču un naudas formas pielietošana komunistiskajā celtniecībā, un ar tām saistītās personiskās nemaniskās attiecības, bet CK 1. p. bez tam vēl ir noteikts, ka likumā paredzētajos gadījumos civilā likumdošana regulē arī citas personiskās nemaniskās attiecības.

Mantiskās attiecības ir pēc apjoma un nozīmes pats svarīgākais sabiedrisko attiecību loks, ko regulē padomju civiltiesību normas. Pilsoņiem un organizācijām ik dienas rodas daudzas un dažādas mantiskās attiecības. Sociālistiskajām organizācijām (valsts, kooperatīvajām, sabiedriskajām), lai tās realizētu savus ražošanas, apkalpošanas un citus uzdevumus, ir nepieciešams pastāvīgi būt par dalībniekiem dažādās mantiskās attiecībās, ko noteic preču-naudas formas pielietošana. Jebkuras organizācijas normālai darbībai ir vajadzīga atbilstoša materiāli tehniskā bāze, manta, kas tai pieder īpašumā (kooperatīvai un sabiedriskai organizācijai) vai nodota operatīvā pārvaldīšanā (valsts organizācijai, kā arī kooperatīvas un sabiedriskas

organizācijas uzņēmumam). Organizāciju materiāli tehniskās bāzes radīšana un to darbība parasti notiek, stājoties dažādās mantiskās attiecībās: kapitālās celtniecības attiecībās, lai uzceltu, rekonstruētu ēkas ražošanas un citām saimnieciskām, kā arī pārvaldes vajadzībām; piegādes, pirkuma-pārdevuma un citās attiecībās, lai realizētu saražoto produkciju un preces, kā arī lai iegādātos izejvielas, kurināmo utt.; pārvadājuma attiecībās, lai pārvadātu dažādas kravas; īres attiecībās, lai iegūtu lietošanā noliktavu, kantoru, darba telpas, transporta un citus ražošanas līdzekļus no citām organizācijām; norēķina un kredīta attiecībās, lai norēķinātos par iegādāto produkciju un precēm, dažādiem pakalpojumiem, kā arī lai saņemtu bankas kredītu ražošanas un citām vajadzībām.

Sakarā ar to, ka samaksa pēc padarītā darba attīstītā sociālistiskā sabiedrībā ir galvenais darbaļaužu materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanas avots un partijas politika pilsoņu ienākumu un patēriņa jomā pamatojas uz to, ka galvenais iedzīvotāju ienākumu palielināšanas veids ir darba samaksas pieaugums, ko garantē arī LPSR Konstitūcijas 23. p., ļoti svarīga nozīme ir tām preču-naudas attiecībām, kurās pilsoņi stājas ar dažādām sociālistiskajām organizācijām un citiem pilsoņiem, lai apmierinātu savas materiālās un kultūras vajadzības. Realizējot savus darba ienākumus, pilsoņi stājas pirkuma-pārdevuma, mantas un dzīvojamo telpu īres, pārvadājuma, dažādu sadzīves pakalpojumu, glabāšanas, apdrošināšanas un citās attiecībās.

Norādītās sabiedriskās mantiskās attiecības rodas un pastāv sakarā ar ražošanas līdzekļu, patēriņa priekšmetu un citu materiālo labumu piederību, to sadali, maiņu un izlietošanu. Tādējādi mantiskās attiecības, ko regulē civiltiesību normas, ir konkrētas ekonomiskas attiecības, kas rodas un pastāv starp noteiktām personām. Šīs konkrētās mantiskās attiecības nevar identificēt ar sabiedriskajām ražošanas attiecībām. Sabiedriskās ražošanas attiecības eksistē objektīvi, neatkarīgi no konkrēto mantisko attiecību dalībnieku gribas, turpretī konkrētās mantiskās attiecības ir atkarīgas no to dalībnieku gribas.

Katram indivīdam un organizācijai ir iespējams izvēlēties tās konkrētās mantiskās attiecības, kurās stāties, lai apmierinātu savas vajadzības, kā arī noteikt šo attiecību saturu, protams, atbilstoši tiesību normu prasībām, kuras arī nosaka attiecīgās sabiedrības ražošanas spēku līmenis. Tā, piemēram, pilsonim ir iespējas izvēlēties, kā izlietot savus darba ienākumus, kādus personiskā īpašuma objektus par tiem iegādāties un kā ar tiem rīkoties, t. i., pilsonis pēc savas gribas var izvēlēties tos mantisko attiecību veidus, kas pastāv sabiedrībā, lai apmierinātu savas vajadzības. Tādējādi, no vienas puses, konkrētās mantiskās attiecības rodas un pastāv sakarā ar šo attiecību dalībnieku gribu, bet, no otras puses, tās ir sabiedrībā nepieciešamas, objektīvas. Mantiskās attiecības, ko regulē civiltiesību normas, ir pilsoņu,

pilsoņu un sociālistisko organizāciju, kā arī sociālistisko organizāciju konkrētas ekonomiskas attiecības materiālo labumu ražošanas, sadales, maiņas un patērēšanas procesā.

Svarīgākās mantiskās attiecības ir īpašuma attiecības, kas izpaužas materiālo labumu piederībā visai sabiedrībai, atsevišķām organizācijām, pilsoņiem un kas izpaužas tajā apstākļi, ka īpašnieks valda, lieto un rīkojas ar šiem materiālajiem labumiem.

Otra veida svarīgākās mantiskās attiecības ir saistību attiecības. Saistību attiecībās notiek materiālo labumu dinamika — to pāreja no vienas personas otrai. Šāda veida attiecības ir dažādie mantas atsavināšanas veidi, tās nodošana lietošanā citām personām u. c.

Mantiskajām attiecībām, ko noteic preču-naudas formas pielietošana, ir šādas raksturīgas pazīmes: 1) to dalībnieki ir vai nu tiem piederošās mantas īpašnieki (pilsoņi, kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas), vai arī personas, kas realizē mantas operatīvo pārvaldīšanu (valsts organizācijas); 2) šo attiecību dalībnieki tiesiskā ziņā ir patstāvīgas un līdztiesiskas personas, kas pašas rīkojas ar sev piederošo mantu; 3) parasti šīm attiecībām ir atlīdzības raksturs. Pēdējā pazīme nav obligāta visām mantiskajām attiecībām, kas rodas sakarā ar preču-naudas formas pielietošanu. Tāpēc mantiskās attiecības, ko regulē civiltiesību normas, iedalās atlīdzības un bezatlīdzības attiecībās.

Atlīdzības mantiskajām attiecībām ir galvenā nozīme to mantisko attiecību lokā, kas veido civiltiesību priekšmetu. Attīstītā sociālistiskā sabiedrībā ekonomika, kā tas nostiprināts PSRS Konstitūcijas 16. p., tiek vadīta, savienojot centralizēto vadību ar uzņēmumu, apvienību un citu organizāciju saimniecisko patstāvību un iniciatīvu. Šai darbā aktīvi izmanto saimniecisko aprēķinu, peļņu, pašizmaksu un citas ekonomiskās sviras un stimulus, uz ko ir norādīts arī CK preambulā. Šo ekonomikas attīstības sviru un stimulu lietošana, sociālistisko uzņēmumu un citu saimniecisko organizāciju operatīvā un mantiskā patstāvība ir faktori, kas noteic organizāciju savstarpējo mantisko attiecību atlīdzības raksturu. Atlīdzības raksturs dominē arī tajās mantiskajās attiecībās, kurās stājas sociālistiskās organizācijas ar pilsoņiem, pārdodot tiem personiskā patēriņa priekšmetus, sniedzot dažādus sadzīves pakalpojumus, kā arī pilsoņu savstarpējās attiecībās. Atlīdzības mantiskās attiecības principā ir ekvivalentas, lai gan tā nav obligāta pazīme. Preču, pakalpojumu cena var ievērojami atšķirties no to vērtības. Ekonomisku vai citu apsvērumu dēļ valsts daudzām precēm nosaka cenas, kas ir zemākas vai augstākas par to vērtību, lai veicinātu vai ierobežotu šo preču patēriņu, stimulētu uzņēmumus, kas tās ražo, u. tml. Neekvivalentas var būt arī pilsoņu savstarpējās mantiskās attiecības. Praksē bieži ir gadījumi, kad pilsoņi pārdod mantu par cenu, kas neatbilst tās vērtībai. Viena no šāda

veida attiecībām ir pat īpaši reglamentēta CK 276. p. kā līgums par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt.

Civilā likumdošana regulē arī bezatlīdzības mantiskās attiecības. Tām bezatlīdzības attiecībām, kurās piedalās sociālistiskās organizācijas, kas darbojas uz saimnieciskā aprēķina, ir ievērojami mazāks īpatsvars salīdzinājumā ar atlīdzības attiecībām. Tomēr saimnieciskā organizācija var nodot arodbiedrībai, citām sabiedriskām organizācijām, ēdnīcām u. c. telpas, inventāru un citu mantu. Bezatlīdzības mantiskās attiecības var rasties arī starp pilsoņiem un organizācijām. Tā, piemēram, lai saskaņā ar LPSR Konstitūcijas 44. p. pilsoņiem nodrošinātu tiesības izmantot kultūras sasniegumus, pastāv bezmaksas bibliotēku tīkls. Bibliotēkas nodod pilsoņiem grāmatas lietošanā bez atlīdzības. Tāpat arī transporta uzņēmumi likumdošanā noteiktajos gadījumos bez maksas pārvadā pilsoņus.

Ievērojami plašāks ir bezatlīdzības mantisko attiecību loks pilsoņu savstarpējās attiecībās. Bezatlīdzības ir dāvinājuma, patinājuma, mantošanas attiecības, aizdevums. Bezatlīdzības raksturs var būt arī uzdevuma, glabājuma attiecībām. Kaut arī šīs attiecības ir bezatlīdzības rakstura, tās noteic preču-naudas formas pielietošana. Preču-naudas formas pielietošana nosaka arī attiecības sakarā ar garīgās darbības rezultātu izmantošanu. Tās pēc savas būtības nav ne preču-naudas attiecības, ne arī darba attiecības. Tomēr kā īpaša radošā darba apmaksas forma tās ir ļoti tuvas preču-naudas attiecībām, un līdz ar to šīs attiecības tiek regulētas ar civiltiesību normām. Preču-naudas formas pielietošana netieši noteic arī attiecības sakarā ar nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu.

Padomju civilā likumdošana regulē *personiskās nemantiskās attiecības*, kas rodas sakarā ar nemateriāliem labumiem un kam nav ekonomiska saturs. Personiskās nemantiskās attiecības ir dažādas, un ne visas tās veido civiltiesību priekšmetu (piemēram, attiecības, kurās notiek pilsoņu politiskā darbība). Civilā likumdošana regulē tās personiskās nemantiskās attiecības, kurās ir izpausta pilsoņu un organizāciju individualitāte, personība, sabiedriskais novērtējums. Tādas ir divas veida attiecības.

Pirmkārt, civilā likumdošana regulē *personiskās nemantiskās attiecības*, kas ir saistītas ar mantiskajām attiecībām. Šādas attiecības rodas sakarā ar autorību uz zinātniskiem, mākslas, literāriem darbiem, zinātniskiem atklājumiem, izgudrojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem. Ar autorību uz šiem garīgās darbības rezultātiem ir cieši saistītas arī citas personiskas nemantiska rakstura attiecības, kā arī iespēja saņemt atlīdzību par literāro, zinātnisko, mākslas darbu, izgudrojumu, racionalizācijas priekšlikumu izmantošanu. Civiltiesību priekšmets ir minētās nemantiskās attiecības pašas par

sevi neatkarīgi no to sakara ar mantiskajām. Piemēram, strīds par autorību var būt gan tad, kad autora mantiskās tiesības ir aizskartas, gan arī tad, kad tās nav aizskartas. Mantiskās attiecības, kas rodas sakarā ar cilvēku garīgās darbības rezultātiem, noteic preču-naudas formas pielietošana, kā rezultātā arī personiskās nemantiskās attiecības, kuras ar tām saistītas, ir civiltiesiskās regulēšanas priekšmets.

Otrkārt, civiltiesības regulē personiskās nemantiskās attiecības, kas nav saistītas ar mantiskajām attiecībām (CK 1. p. I d.). Tādas attiecības rodas sakarā ar pilsoņu vārdu, organizāciju nosaukumu, kā arī pilsoņu un organizāciju godu un cieņu, t. i., tādiem nemateriāliem labumiem, kas nav atdalāmi no personas un kam nav patstāvīgas sociālas nozīmes. Šī veida personiskās nemantiskās attiecības civilā likumdošana regulē tikai likumā tieši paredzētajos gadījumos (piemēram, CK 7., 29. p.). Likumā ir paredzēta arī tēlotājas mākslas darbā attēlotā pilsoņa interešu aizsardzība (CK 537. p.), proti, publicēt, atveidot un izplatīt tēlotājas mākslas darbu, kurā attēlota cita persona, drikst tikai ar attēlotās personas piekrišanu, bet pēc viņas nāves — ar viņas bērnu un pārdzīvojušā laulātā piekrišanu. Kazahijas PSR CK 491. p. ir arī paredzēts, ka vēstules, dienasgrāmatas, piezīmes var publicēt tikai ar autora vai adresāta atļauju. Tas pilnīgi atbilst LPSR Konstitūcijas 54. p., kurā noteikts, ka pilsoņu korespondences noslēpumu sargā likums.

Kaut arī šī veida personisko nemantisko attiecību objekti nav materiālie labumi, šīm attiecībām ir raksturīga personisko nemantisko labumu piederība noteiktām personām — pilsoņiem vai organizācijām, tā individualizējot šīs personas un paužot to neatkarību un vienlīdzību. So labumu aizskārums radītās sekas var novērst ar civiltiesiskās aizsardzības līdzekļiem. Tāpēc arī šīs nemantiskās attiecības tiek regulētas ar civiltiesību normām.

Daudzas mantiskās attiecības, kas arī ir cieši saistītas ar preču-naudas formas pielietošanu sociālistiskajā sabiedrībā, tiek regulētas ar administratīvajām, finanšu, zemes, darba, kolhozu un citām tiesībām. Ar preču-naudas formas pielietošanu ir saistīta arī nodokļu iekasēšana, darba algas un kolhoznieku darba atlīdzības izmaksa, pamata un apgrozāmo līdzekļu nodošana uzņēmumiem un to pārdalīšana, finansiālās palīdzības sniegšana no centralizētajiem fondiem un citas mantiskās attiecības. Tāpēc, formulējot padomju civiltiesību jēdzienu, nepieciešams noskaidrot ne tikai civiltiesību regulētās attiecības, kam, protams, ir galvenā nozīme, bet arī tiesiskās regulēšanas metodi.

2. Civiltiesiskās regulēšanas metode ir tie tiesiskie paņēmieni un veidi, kurus valsts lieto noteiktu mantisko un personisko nemantisko attiecību regulēšanai. Kā katrai tiesību nozarei padomju civiltiesībām ir sava īpaša regulēšanas metode, kas objektīvi ir atkarīga no regulējamo sabiedrisko attiecību rakstura. Taču

sabiedrisko attiecību tiesiskās regulēšanas metodi sociālistiskā valsts var izmantot apzināti atkarībā no dažādiem apstākļiem, ievērojot valsts ekonomisko un politisko stāvokli, sociālistiskās valsts uzdevumus attiecīgā tās attīstības posmā, lai maksimāli un efektīvi izmantotu tās iespējas, ko dod preču-naudas formas un ar to saistīto citu ekonomikas attīstības instrumentu pielietošana mantiskajās attiecībās. Par to, ka Padomju valsts attīstīta sociālisma apstākļos apzināti realizē šīs iespējas, aktīvi izmantojot ekonomiskās vadības metodes, to skaitā pastiprinot civiltiesisko regulēšanas metožu izmantošanu sociālistisko organizāciju savstarpējo saimniecisko attiecību organizēšanā, liecina PSKP CK un PSRS MP 1965. 4. X lēmums Nr. 729 «Par rūpnieciskās ražošanas plānošanas uzlabošanu un ekonomiskās stimulēšanas pastiprināšanu», kurā norādīti svarīgākie saimniekošanas pamatprincipi jaunajos apstākļos un uzsvēta saimnieciskā līguma loma. To pierāda arī PSKP vadošo orgānu direktīvas un Padomju valdības lēmumi, kas tālāk attīsta un nostiprina šīs ekonomiskās vadības metodes, kā arī tas, ka šie ekonomiskās vadības principi nostiprināti PSRS Konstitūcijā (16. p.).

Civiltiesiskās regulēšanas metodei ir raksturīgas šādas būtiskas pazīmes.

Pirmkārt, pati svarīgākā pazīme ir *civiltiesiskās attiecības dalībnieku tiesiski vienlīdzīgais stāvoklis*. Atšķirībā no administratīvajām, finansu un citām tiesiskajām attiecībām, kurās ir vairāk vai mazāk izteikta viena tiesiskās attiecības dalībnieka pakļautība otram, civiltiesisko attiecību dalībnieki ir savstarpēji vienlīdzīgi. Šāds stāvoklis tiem ir, gan radot civilās tiesības un pienākumus, gan arī tos realizējot un atbildot par tiesību pārkāpumiem. Tādējādi civiltiesiskajās attiecībās nav iespējama viena dalībnieka pakļautība otram, viens dalībnieks nevar vienusēji diktēt savu gribu otram. Tāpēc parasti civiltiesiskās attiecības izveidojas, tiek grozītas un izbeigtas dalībnieku vienošanās rezultātā. Civiltiesisko attiecību dalībnieku vienlīdzīgais stāvoklis nenozīmē, ka to tiesībspēja ir vienāda. Vienādas nav arī civiltiesisko attiecību dalībnieku konkrētās subjektīvās tiesības un pienākumi. Tie katram dalībniekam ir atšķirīgi pēc apjoma un satura. Arī civiltiesiskajās attiecībās nereti vienam var būt tikai tiesības, bet otram — pienākumi (tie tomēr parasti ir radušies viņu brīvprātīgas vienošanās rezultātā).

Civiltiesisko attiecību dalībnieku tiesiski vienlīdzīgais stāvoklis izriet no civiltiesisko mantisko attiecību preču-naudas rakstura un CK 2. p. III d. noteikuma, ka civilo likumdošanu nepiemēro mantiskajām attiecībām, kas dibinātas uz vienas puses administratīvo pakļautību otrai pusei.

Otrkārt, *civiltiesisko attiecību dalībniekiem ir samērā plaša rīcības brīvība likumdošanā noteiktajos ietvaros izvēlēties savas uzvedības veidu un noteikt tās saturu*. Tāda iespēja pastāv sakarā ar to, ka svarīgākais civilo tiesību un pienākumu rašanās pamats

ir līgums (vienošanās). Civiltiesiskās regulēšanas metode piešķir iespēju pilsoņiem un organizācijām izmantot līgumu kā konkrētas civiltiesiskās attiecības rašanās pamatu un daudzos gadījumos noteikt citādu tiesību un pienākumu saturu nekā to, kas paredzēts tiesību normās. Tas nozīmē, ka civiltiesību normas lielā mērā ir dispozīvas un piemērojamas tikai tad, ja civiltiesiskās attiecības dalībnieki nav vienojušies citādi. Bez tam civiltiesisko attiecību dalībnieki var radīt arī tādas tiesiskās attiecības, kādas likumā vispār nav tieši paredzētas (CK 4. p. I d.).

Treškārt, civiltiesiskās regulēšanas metodei ir raksturīga *īpaša civiltiesisko strīdu izšķiršanas un civilo tiesību aizstāvēšanas kārtība*. Civilās tiesības parasti aizstāv tiesa, arbitražā vai šķirētāja pēc tā tiesiskās attiecības dalībnieka prasības, kura tiesības ir aizskartas. Tikai likumā norādītajos gadījumos strīdus izšķir un tiesības aizstāv citādā kārtībā. Galvenais paņēmieni aizskarto tiesību aizstāvēšanā ir tā stāvokļa atjaunošana, kāds bija līdz tiesību aizskārumam, t. i., aizskarto subjektīvo tiesību atjaunošana. Tikai tad, kad tas nav iespējams, tiesības tiek aizstāvētas, atlīdzinot zaudējumus vai arī ar citiem likumā paredzētiem paņēmieniem. Tādējādi arī civilo tiesību aizstāvēšanas kārtību un paņēmienus nosaka to sabiedrisko attiecību būtība, kuras regulē ar civiltiesību normām, šo attiecību preču-naudas raksturs.

3. Civiltiesību norobežošana no citām tiesību nozarēm. Padomju civiltiesības neregulē visas mantiskās attiecības, kādas rodas un pastāv attīstītā sociālistiskā sabiedrībā. CK 2. p. III d. ir noteikts, ka civiltiesību normas nepiemēro tām mantiskajām attiecībām, kas dibinātas uz vienas puses administratīvo pakļautību otrai pusei, kā arī nodokļu un budžeta attiecībām, bet CK 2. p. IV d. ir norādīts, ka ģimenes, darba, zemes attiecības, kā arī tādas attiecības kolhozos, kas izriet no statūtiem, atbilstoši regulē ģimenes, darba, zemes un kolhozu likumdošana. Minētais attiecas arī uz tām attiecībām, ko regulē ūdeņu, zemes dziļu un mežu likumdošana.

Civiltiesības var norobežot no pārējām minētajām tiesību nozarēm, ievērojot pazīmes, kas raksturo civiltiesību regulējamās mantiskās attiecības un civiltiesiskās regulēšanas metodi. Tām mantiskajām attiecībām, ko regulē *administratīvās tiesības*, ir organizatorisks raksturs atšķirībā no mantiskajām attiecībām, kurām ir preču-naudas raksturs un kuru dalībnieki ir tiesiski vienlīdzīgā stāvoklī. Viens no administratīvo attiecību dalībniekiem vienmēr ir valsts pārvaldes orgāns, kas uzstājas nevis kā sev nošķirtas mantas valdītājs, bet gan kā administratīvs, valsts orgāns, kas realizē pārvaldes funkcijas attiecībā uz sev pakļautajām organizācijām, pilsoņiem. Administratīva rakstura attiecības ir, piemēram, ministriju, resoru un citu saimnieciskās vadības orgānu attiecības ar pakļautajiem uzņēmumiem, ražošanas apvienībām un citām saimnieciskajām organizācijām sakarā ar

pamata un apgrozāmo līdzekļu piešķiršanu tām, apgrozāmo līdzekļu pārdalīšanu, kā arī sakarā ar uzņēmumu, ēku un celtņu nodošanu, produkcijas plānveida sadales aktu izsniegšanu u. tml.

Daudzas no administratīva rakstura mantiskajām attiecībām, ko regulē administratīvās tiesības, ir tik ļoti cieši saistītas ar mantiskajām attiecībām, ko nosaka preču-naudas formas pielietošana, ka tās pamatoti regulē kompleksi normatīvie akti, kuros ir gan administratīvas, gan civiltiesiskas, kā arī citu tiesību normas. Šāda kompleksa mantisko attiecību reglamentācija, it īpaši tā, kas veido sociālistisko organizāciju saimnieciskās darbības sfēru, ir nepieciešama un perspektīva, un tās pilnveidošana paredzēta PSKP CK un PSRS MP 1975. 25. VI lēmumā «Par saimnieciskās likumdošanas tālākas pilnveidošanas pasākumiem»¹. Sakarā ar to, ka šie kompleksie normatīvie akti ir arī padomju civiltiesību avoti, padomju civiltiesību zinātne pēta arī dažas administratīvi tiesiskās attiecības.²

Administratīvās tiesības regulē arī personiskās nemantiskās attiecības, kas nav saistītas ar mantiskajām, izņemot tās, ko regulē civilā likumdošana, kā arī daļēji regulē tās personiskās nemantiskās attiecības, kuras ir saistītas ar mantiskajām un kuras rodas, piemēram, sakarā ar cilvēka garīgās darbības rezultātu atzīšanu par zinātnisku atklājumu, izgudrojumu vai racionalizācijas priekšlikumu.

Administratīvs raksturs ir arī tām attiecībām, kas rodas sakarā ar Padomju valsts finansiālo darbību, t. i., budžeta, nodokļu attiecībām, organizāciju finansēšanas, kreditēšanas, norēķinu attiecībām u. c. Tomēr daudzas no šīm mantiskajām attiecībām ir kompleksa rakstura, piemēram, attiecības, kas rodas starp sociālistiskajām organizācijām, norēķinoties par piegādātajām precēm, pakalpojumiem, attiecības sakarā ar kredītu piešķiršanu sociālistiskajām organizācijām un pilsoņiem, krājkasu un noguldītāju attiecības. Šīs attiecības nosaka preču-naudas formas pielietošana, un līdz ar to tās ir pakļautas arī civiltiesiskajai regulēšanai.

Zeme, tās dzīles, ūdeņi, meži kā svarīgākās dabas bagātības nav preces un nevar būt par civiltiesiskās apgrozības priekšmetu, lai gan attiecības starp valsti kā īpašnieku un šo objektu lietotājiem ir mantiskas. Šo attiecību tiesiskās regulēšanas metode ir specifiska un analoga administratīvo tiesību metodei.

Mantiskās attiecības, kuru dalībnieki ir kolhozi, ir dažādas. *Kolhozu tiesības* būtībā regulē tikai kolhozu iekšējās mantiskās

¹ ЦП СССР, 1975, № 16, ст. 98.

² Par saimnieciskās likumdošanas un civiltiesību sakaru sk.: Грибанов В. П., Хоффе О. С. Хозяйственное законодательство и гражданское право. — Советское государство и право, 1976, № 3, с. 59—68.

attiecības, to skaitā tās, kas rodas sakarā ar kolhoza biedru piederību kolhozam. Kolhozu iekšējās mantiskās attiecības rodas sakarā ar kolhozu mantas fondu radīšanu un izlietošanu, ražošanas līdzekļu nostiprināšanu atsevišķām ražošanas vienībām, darba samaksu kolhozos, kolhoza ienākumu sadali u. tml. Šīs attiecības regulē kolhozu statūti. Turpretī kolhozu mantiskās attiecības ar citām organizācijām (lauksaimniecības produkcijas realizēšana, kolhozu kreditēšana u. c.), kurās kolhozs uzstājas kā mantiski patstāvīgs preču-naudas attiecību dalībnieks, regulē civiltiesības.

Mantiskās attiecības, kas rodas, pilsoņiem realizējot tiesības uz darbu un šai nolūkā stājoties darba attiecībās, ir *darba tiesību* priekšmets. Strādnieki un kalpotāji ir darba attiecību dalībnieki, un, veicot darba funkcijas, pakļaujoties darba iekšējās kārtības noteikumiem, darba disciplīnai, tie uzstājas kā darba kolektīva locekļi. Pavisam citāds stāvoklis ir personai, kas pēc civiltiesiskā darbuzņēmuma līguma ir uzņēmusies pienākumu izpildīt noteiktu darbu citas personas labā. Šādā gadījumā minētā persona kā mantiski patstāvīgs preču-naudas rakstura attiecību dalībnieks patstāvīgi un uz sava riska organizē darba izpildi, lai otrai pusei nodotu sava darba rezultātu.

Mantiskās attiecības ģimenē ir cieši saistītas ar pilsoņu kā ģimenes locekļu (laulāto, radnieku u. c.) personiskajām nemantiskajām attiecībām. Mantiskajām attiecībām ģimenē nav preču-naudas attiecību raksturs. Šīs mantiskās attiecības ir *padomju ģimenes tiesību* priekšmets, lai gan, piemēram, tādas mantiskās attiecības kā laulāto īpašuma attiecības, kurās laulātie uzstājas arī kā personiskā īpašuma attiecību dalībnieki, kompleksi regulē civiltiesību un ģimenes tiesību normas.

Tādējādi *padomju civiltiesības ir tiesību normu kopums, kas regulē attīstītas sociālistiskās sabiedrības preču-naudas formas noteiktās mantiskās attiecības, kurās Padomju valsts, pilsoņi un organizācijas piedalās kā mantiski patstāvīgi un juridiski vienlīdzīgi tiesību subjekti, kā arī ar tām saistītās personiskās nemantiskās attiecības, bet likumā paredzētajos gadījumos arī citas personiskās nemantiskās attiecības.*

4. PSKP vadošā loma padomju civiltiesību attīstībā.

Padomju sabiedrības vadošais un virzošais spēks, tās politiskās sistēmas, valsts un sabiedrisko organizāciju kodols ir Padomju Savienības Komunistiskā partija (LPSR Konstitūcijas 6. p.). Realizējot sabiedrisko procesu vadību, PSKP svarīgu nozīmi piešķir valsts un sabiedrības dzīves tiesisko pamatu nostiprināšanai, padomju tiesību, to skaitā civiltiesību normu attīstīšanai un pilnveidošanai.

Visos Padomju valsts attīstības posmos padomju civilā likumdošana ir attīstījusies PSKP tiešā vadībā. Tā, piemēram, KPFSR

1922. g. civilkodekss tika izstrādāts atbilstoši VK(b)P XI konferences norādījumiem, tieši piedaloties V. I. Ļeņinam. Sociālistiskās ekonomikas attīstība radīja priekšnoteikumus un nepieciešamību pēc jaunas padomju civilās likumdošanas kodifikācijas. PSKP XXII kongresa lēmumi, un tajā pieņemtā partijas Programma tieši ietekmēja šo kodifikāciju. Partijas direktīvās izvirzītie uzdevumi ir atspoguļoti gan Civilās likumdošanas pamatu (ko PSRS Augstākā Padome pieņēma drīz pēc kongresa 1961. 8. XII) un Latvijas PSR CK preambulās, gan arī to normās, kas regulē konkrētas attiecības (īpašuma, saistību u. c.).

PSKP kongresu, PSKP CK plēnumu lēmumos ir noteikti sociālistiskās sabiedrības ekonomiskās attīstības uzdevumi un to realizēšanas metodes. Saskaņā ar šiem lēmumiem valsts varas un pārvaldes iestādes izdod normatīvus aktus, kuri satur attiecīgas civiltiesību un citu tiesību normas, ar kuru palīdzību minētie uzdevumi tiek realizēti dzīvē. Tā, piemēram, PSKP CK 1965. g. septembra plēnuma pieņēma lēmumu par pāreju uz jaunu plānošanas un ekonomiskās stimulēšanas kārtību. Atbilstoši šim lēmumam tika pieņemts PSKP CK un PSRS MP 1965. 4. X lēmums Nr. 729 «Par rūpnieciskās ražošanas plānošanas uzlabošanu un ekonomiskās stimulēšanas pastiprināšanu», kā arī apstiprināts Nolikums par sociālistisko valsts ražošanas uzņēmumu (1965. 4. X), Nolikumi par piegādēm (1969. 9. IV), Noteikumi par kapitālās celtniecības darbuzņēmuma līgumiem (1969. 24. XII) u. c.

PSKP XXIV kongresa direktīvas par saimniecības pārvaldes organizatoriskās struktūras pilnveidošanu, par ražošanas koncentrācijas pastiprināšanu, sakarā ar ko apvienībām perspektīvā jākļūst par galvenajiem saimnieciskā aprēķina posmiem sabiedriskajā ražošanā, bija pamats vairākiem svarīgiem likumdošanas aktiem, kas satur arī civiltiesību normas. Tādi ir, piemēram, PSKP CK un PSRS MP 1973. 2. III lēmums Nr. 139 «Par dažiem rūpniecības pārvaldes tālākas pilnveidošanas pasākumiem»; Vispārīgais nolikums par Vissavienības un republikānisko rūpniecības apvienībām (1973. 2. III); Nolikums par ražošanas apvienībām (kombinātiem) (1974. 27. III); Vispārīgais nolikums par starpsaimniecību uzņēmumu (organizāciju) lauksaimniecībā (1977. 14. IV) u. c. PSKP XXV kongresa lēmumos noteikti jauni svarīgi uzdevumi attiecībā uz ekonomikas vadīšanas pilnveidošanu, saimnieciskās darbības tiesiskās regulēšanas uzlabošanu. Tas ir pamats turpmākai civiltiesību normu attīstībai. Attīstītas sociālistiskās sabiedrības apstākļos, kad aizvien lielāku nozīmi iegūst ekonomiskās vadības metodes, palielinās civiltiesiskās regulēšanas loma, kā arī pieaug līgumiskās disciplīnas un civiltiesiskās atbildības nozīme. Padomju civilās likumdošanas uzdevumi attīstītas sociālistiskās sabiedrības apstākļos ir noteikti CK preambulā.

2. §. Padomju civiltiesību principi

1. Padomju civiltiesības regulē ļoti daudzveidīgas sociālistiskās sabiedrības mantiskās un nemantiskās attiecības. Līdz ar to civiltiesību normas ir ļoti dažādas un savstarpēji atšķirīgas. Tomēr tās visas balstās uz kopīgiem principiem, kuri izsaka padomju civiltiesību sociālistisko raksturu. Padomju civiltiesību principi ir šo tiesību normās izteiktās pamatidejas, vadlīnijas, saskaņā ar kurām notiek mantisko un nemantisko attiecību civiltiesiskā reglamentācija.

Tiesību principiem ir svarīga nozīme gan likumdošanas procesā, gan arī tiesību normu realizācijā un piemērošanā, jo civiltiesību normas ir jārealizē atbilstoši šo tiesību uzdevumam sociālistiskajā sabiedrībā (CK 5. p. I. d.). Tas nozīmē, ka konkrētām civiltiesiskām attiecībām ir jāatbilst tiesību normās izteiktajiem principiem, bet, ja attiecīgu tiesību normu nav, — civilās likumdošanas vispārīgajiem principiem (uz to tieši ir norādīts CK 4. p. I d.). Ja likumdošanā ir normas, kas regulē konkrēto mantisko vai nemantisko attiecību, šīs normas ir obligāti jāpiemēro, jo tajās jau ir ietverti tiesību principi un tāpēc šādu civilstrīdu nevar izšķirt, pamatojoties tikai uz tiesību principiem vien, apejot atbilstošās civiltiesību normas. To neievērojot, tiktu pārkāpta sociālistiskā likumība. Taču tad, kad, piemērojot tiesību normu konkrētajam gadījumam, rodas nepieciešamība to iztulkot, tas jā dara, ievērojot tiesību principus.

Tādējādi padomju civiltiesību principu izzināšanai nav tikai teorētiska nozīme, tai ir liela praktiska vērtība. Bez civiltiesību principu ievērošanas nav iespējams pareizi iztulkot un piemērot civiltiesību normas.

2. Tā kā padomju civiltiesību normas regulē attīstītas sociālistiskās sabiedrības attiecības, tad arī šīs sabiedrības attiecību principi, to objektīvās likumsakarības ar tiesību normu palīdzību kļūst par sociālistisko tiesību principiem, kas, būdami kopīgi visām padomju tiesību nozarēm, specifiski izpaužas katrā atsevišķā tiesību nozarē atbilstoši tās priekšmetam un regulēšanas metodei. Tāpēc arī padomju civiltiesību principi ir padomju sociālistisko tiesību principu izpausmes konkrētas formas.

Padomju civiltiesībām kā ļoti plašai tiesību nozarei ir raksturīgi daudzi principi. Tie ir tādi principi, uz kuriem pamatojas atsevišķi civiltiesību institūti, piemēram, īpašuma tiesības, saistību tiesības, autortiesības, mantošanas tiesības u. c., vai arī tādi, kas raksturīgi tikai kādām noteiktām saistību attiecībām — pārvadājuma, dzīvokļu u. c. Paši svarīgākie padomju civiltiesību principi, uz kuriem balstās visa civiltiesību nozare, ir šādi:

1) *sociālistisko sabiedrisko attiecību, sociālistiskās saimniecības sistēmas un sociālistiskā īpašuma vispusīga aizsardzība un nostiprināšana*. Šis princips izriet no LPSR Konstitūcijas 10. p., saskaņā ar kuru LPSR ekonomiskās sistēmas pamatā ir ražošanas

līdzekļu sociālistiskais īpašums, kā arī no LPSR Konstitūcijas 59. p. Šis princips tieši izteikts vairākās civiltiesību normās, piemēram, CK 1., 49., 91., 98. p. un citās normās, kas regulē īpašuma tiesību vispārīgos jautājumus, sociālistiskā īpašuma tiesības, saistību tiesības;

2) *sociālistiskās ekonomikas vadīšana, pamatojoties uz valsts plāniem, un šīs vadības savienošana ar sociālistisko organizāciju saimniecisko patstāvību un iniciatīvu un plāna disciplīnas nostiprināšanu.* Tas ir svarīgs princips, kas attiecas galvenokārt uz sociālistisko organizāciju saimnieciskajām attiecībām un ir nostiprināts LPSR Konstitūcijā (16. p.), kā arī izteikts dažādās civiltiesību normās, piemēram, CK 162. p., 196. p. un normās, kas nosaka organizāciju atbildību par plāna un līgumisko saistību nepildīšanu vai nepienācīgu izpildišanu;

3) *saimnieciskā aprēķina un materiālās ieinteresētības ievērošana.* Šis princips ir ietverts daudzās civiltiesību normās, jo mantiskajām attiecībām, ko regulē civiltiesību normas, ir atbildības raksturs. Šis princips izpaužas tajās normās, kas regulē juridisko personu mantisko patstāvību un mantiskās atbildības norobežošanu; norēķināšanos starp sociālistiskajām organizācijām, atbildību par zaudējumiem, kas radušies sakarā ar saistību nepildīšanu vai kaitejuma nodarīšanu. Pilsoņu materiālās ieinteresētības princips izpaužas normās, kas regulē pilsoņu personiskā īpašuma attiecības, atbildību par zinātnisko, literāro, mākslas darbu, kā arī izgudrojumu un racionalizācijas priekšlikumu izmantošanu u. c.;

4) *civiltiesisko attiecību dalībnieku līdztiesības princips,* ko nodrošina PSRS Konstitūcijā noteiktā pilsoņu līdztiesība, ir izteikts tajās normās, kas regulē pilsoņu tiesībspēju un rīcībspēju. Šis princips raksturīgs arī attiecībām, kurās piedalās sociālistiskās organizācijas, lai gan to tiesībspēja nav vienlīdzīga. Neatkarīgi no tiesībspējas satura civiltiesisko attiecību dalībnieku līdztiesība izpaužas tādējādi, ka to tiesiskais stāvoklis civiltiesiskajās attiecībās ir vienāds;

5) *tiesību savienošana ar pienākumiem* ir viens no raksturīgākajiem padomju civiltiesību principiem, kas nostiprināts LPSR Konstitūcijā (57. un 63. p.). Šis princips raksturo pilsoņu un organizāciju civilās tiesībspējas saturu, kā arī jebkuru civiltiesisko attiecību saturu, ko veido savstarpēji atbilstošas subjektīvās tiesības un pienākumi. Šajā principā ir izteikta arī sociālistiskajai sabiedrībai raksturīgā personisko un sabiedrisko interešu savienošana. Sakarā ar to ļoti svarīga nozīme ir CK 5. p. I d. noteikumam, ka civilās tiesības netiek aizsargātas gadījumos, kad tās realizē pretrunā ar šo tiesību uzdevumu sociālistiskajā sabiedrībā, t. i., kad tās realizē pretēji citu personu vai sabiedriskajām interesēm, ja tās realizē ļaunprātīgi. Saskaņā ar LPSR Konstitūcijas 37. p. I d. šis princips tagad ir nostiprināts kā visu tiesību nozaru princips;

6) *civiltiesisko attiecību dalībnieku relatīva autonomija* ir princips, kas raksturīgs tieši civiltiesiskās regulēšanas metodei. Tas nozīmē, ka civiltiesisko attiecību dalībnieki ir patstāvīgi tiesību normu atļautajos ietvaros. Šāda autonomija izpaužas pašu civiltiesiskās attiecības dalībnieku iespējā izveidot, grozīt, izbeigt civiltiesiskās attiecības, panākt savu tiesību realizēšanu piespiedu ceļā, noteikt citādu tiesību un pienākumu saturu salīdzinājumā ar tiesību normās paredzēto. Sociālistiskajām organizācijām šādas autonomijas iespējas rada to operatīvā un mantiskā patstāvība un iniciatīva.

3. §. Padomju civiltiesību sistēma

1. Padomju civiltiesībām kā jebkurai tiesību nozarei ir sava sistēma, ko objektīvi noteic to sabiedrisko attiecību dažādie veidi, kurus regulē civiltiesību normas. Tiesību normu sistematizācijai atsevišķas tiesību nozares ietvaros ir ļoti svarīga nozīme kā no likumdošanas, tā arī no tiesību normu piemērošanas viedokļa. Tikai balstoties uz stingri noteiktu sistēmu, iespējams izvairīties no pretrunām un nepilnībām tiesību normās. Tas ir sevišķi svarīgi tādā tiesību nozarē kā civiltiesības, jo tai raksturīgs ļoti plašs tiesību avotu loks.

Civiltiesību sistēmu veido tiesību normu grupas, kas regulē dažāda veida mantiskās un personiskās nemantiskās attiecības, kuras ietilpst padomju civiltiesību regulējamo attiecību lokā. *Civiltiesību normu grupu, kas regulē noteiktas viena veida sabiedriskās attiecības, sauc par civiltiesību institūtu.* Tādi institūti ir, piemēram, prasības noilgums, īpašuma tiesības, mantošanas tiesības u. c. Daži no šiem institūtiem ir tik plaši, ka tie savukārt iedalāmi sīkāk, piemēram, īpašuma tiesību institūtā ir norobežotas normu grupas, kas regulē valsts īpašuma, kooperatīvo organizāciju, sabiedrisko organizāciju īpašuma, pilsoņu personiskā īpašuma attiecības, kopīpašuma attiecības. Šādas normu grupas arī ir tiesību institūti.

2. Civiltiesību normas ir iedalāmas tādās, kas attiecas uz visām civiltiesiskajām attiecībām, un tādās, kas regulē tikai kāda noteikta veida mantiskās vai personiskās nemantiskās attiecības. Civiltiesību normas, kas attiecas uz visām civiltiesiskajām attiecībām, veido civiltiesību sistēmas *vispārīgo daļu*. Tās ir normas, kam ir vai nu vispārīga nozīme, piemēram, normas, kas nosaka padomju civilās likumdošanas uzdevumus, civilās likumdošanas regulējamās attiecības, norobežo Vissavienības un savienoto republiku civilo likumdošanu, nosaka civilo tiesību un pienākumu rašanās pamatus u. tml., vai arī normas, kas veido vispārīgās daļas atsevišķus institūtus, piemēram, normas par pilsoņiem un juridiskajām personām kā civiltiesisko attiecību dalībniekiem, normas, kas regulē pārstāvību, termiņu aprēķināšanu, prasības noilgumu, darījumu vispārīgos noteikumus.

Civiltiesību vispārīgās daļas izveidošana novērš vienu un to pašu normu atkārtoto dažādos institūtos, kā arī ļauj izmantot šīs normas tādu attiecību regulēšanai, ko civilā likumdošana tieši neparedz.

3. Visi pārējie civiltiesību institūti, kas regulē atsevišķus noteiktus mantisko vai nemantisko attiecību veidus, civiltiesību sistēmā veido *sevišķo daļu*, lai gan šāds apzīmējums civilajā likumdošanā atšķirībā no kriminālās likumdošanas netiek lietots. Visu šo civiltiesību institūtu sistēmu nosaka Civilās likumdošanas pamati, un tā ir pamatā arī Latvijas PSR CK atsevišķu tiesību institūtu sistematizācijai.

Īpašuma tiesību normas regulē attiecības, kas veidojas sakarā ar īpašuma tiesību rašanos, realizēšanu un aizstāvēšanu, kā arī sociālistiskā valsts īpašuma, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju īpašuma, pilsoņu personiskā īpašuma, kopīpašuma, kolhoznieku sētas īpašuma attiecības.

Saistību tiesību normas regulē mantiskās attiecības materiālo labumu sadales un maiņas sfērā. Saistību tiesību normas veido civiltiesību sistēmas visplašāko daļu un iedalās normās, kas regulē vispārīgos noteikumus par saistībām (saistību rašanos, to izpildījuma nodrošināšanu, atbildību par saistību pārkāpumu u. c.) un atsevišķu saistību veidus (pirkumu-pārdevumu, piegādi, mantas īri, darbuzņēmumu u. c.).

Autortiesības, tiesības uz atklājumu, izgudrotāju tiesības ir trīs civiltiesību institūti, kas regulē mantiskās un personiskās nemantiskās attiecības, kuras veidojas sakarā ar cilvēka garīgās darbības rezultātu rašanos, izmantošanu un aizsardzību.

Mantošanas tiesības regulē sabiedriskās attiecības, kas rodas sakarā ar mantas pāreju mantiniekiem pēc īpašnieka nāves.

Civiltiesību sistēma noslēdzas ar normām, kas regulē ārvalstnieku un bezpavalstnieku tiesībaspēju, ārvalstu civillikumu, starptautisku līgumu un nolīgumu piemērošanu. Tās ir starptautisko privāttiesību normas.

4. §. Padomju civiltiesību zinātne

1. *Padomju civiltiesību zinātne kā padomju tiesību zinātnes sastāvdaļa ir zināšanu, ideju un priekšstatu sistēma, kas, pamatojoties uz marksistiski leņģinisko metodoloģiju, pēta padomju civiltiesību attīstību, priekšmetu, kā arī civiltiesību normas un institūtus un to piemērošanu.*

Kā padomju civiltiesību zinātnes priekšmets galvenokārt tiek pētītas padomju civiltiesību normas un civiltiesiskās attiecības, kas rodas Padomju valsts, sociālistisko organizāciju un pilsoņu saimnieciskās darbības un citu ar mantiskajām attiecībām sais-

tītu darbību rezultātā. Līdzās tam padomju civiltiesību zinātne pēta arī sabiedrības ekonomisko un sociālo attiecību procesus, kas nosaka civiltiesību normu nepieciešamību, to saturu. Padomju civiltiesību zinātne attīstās ciešā sakarā ar likumdošanas, justīcijas un citu iestāžu praksi. Pētot civiltiesību normu piemērošanu un atspoguļojot praktiskā darba vajadzības, padomju civiltiesību zinātne būtiski ietekmē kā civilo likumdošanu, tā arī civiltiesību normu piemērošanas praksi. Pētot un vispārinot tiesību normu piemērošanas praksi, izskaidrojot to jēgu, padomju civiltiesību zinātne sekmē sociālistiskās likumības un Padomju valsts tiesiskās kārtības nostiprināšanu.

Pētot atsevišķu padomju civiltiesību institūtu un padomju civilās likumdošanas attīstības likumsakarības, padomju civiltiesību zinātne vienmēr vadās no tiem uzdevumiem, ko izvirza PSKP un Padomju valdība ekonomisko un citu sabiedrisko attiecību attīstīšanai.

2. Padomju valsts 60 gados padomju civiltiesību zinātne, pārvarot savā sākotnējā attīstības posmā zināmas augšanas grūtības, guvusi ievērojamus sasniegumus.¹ Fundamentāla, paliekoša vērtība ir darbiem, ar kuriem civiltiesību teoriju bagātinājuši tādi ievērojami padomju civilisti kā M. Agarkovs, B. Antimonovs, S. Bratuss, J. Fleišica, D. Genkins, M. Gordons, V. Gribanovs, R. Halfina, O. Jofe, S. Korņejevs, O. Krasavčikovs, G. Matvejevs, I. Novickis, V. Raihers, J. Tolstojs, V. Rjasencevs, V. Serebrovskis, A. Venediktovs un citi.

So zinātnieku darbi lielā mērā ir sekmējuši padomju civilās likumdošanas pēdējo kodifikāciju sešdesmito gadu sākumā.

Zināmus panākumus padomju civiltiesību teorijas pilnveidošanā pēdējo 20 gadu laikā guvuši arī Padomju Latvijas zinātnes un prakses darbinieki, izstrādājot zinātņu kandidātu un doktoru disertācijas, publicējot vairākus monogrāfiska rakstura pētījumus² un dau-

¹ Tuvāk par padomju civiltiesību zinātnes attīstību sk.: *Красавчиков О. А.* Советская наука гражданского права (понятие, предмет, состав, система). — Свердловский юрид. ин-т. Ученые труды. Т. 6, Серия «Гражданское право», Свердловск, 1961; Гражданское право. Том I, М., 1969, с. 34—43.

² *Pavars A.* Mantošanas tiesības. R., 1968; *Sulcs V.* Starpkolhozu organizāciju tiesiskais stāvoklis Latvijas PSR. R., 1961; *Sulcs V.* Kontraktācijas līgums lauksaimniecībā. R., 1968; *Naumovs V., Vēbers J.* Materiālā atbildība par kaitējumu veselībai. R., 1972; *Grebņickis P., Naumovs V., Pevzners B.* Pilsoņu dzīvokļu tiesības. R., 1974; *Страутманис Я. Я.* Гражданско-правовая охрана колхозной собственности. Р., 1961; *Страутманис Я. Я.* Правовое регулирование имущественных отношений колхозов. Р., 1970; *Торган К. Э.* Договор поставки товаров и интересы покупателей; *Веберс Я. Р.* Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. Р., 1976; *Страуме О. К.* Сочетание личных и общественных интересов в договоре найма жилого помещения (по материалам Латвийской ССР). Диссертация и автореферат. Тарту, 1971.

dzus zinātniskus rakstus Vissavienības un republikas izdevumos. Nozīmīgs ir darbs, ko Padomju Latvijas civilisti veikuši, piedaloties Latvijas PSR civilkodeksa un citu civilās likumdošanas aktu izstrādāšanā (A. Pavars, E. Ūdris, J. Strautmanis, V. Šulcs, J. Vēbers un citi).

II nodaļa.

PADOMJU CIVILTIESĪBU AVOTI

1. §. Padomju civiltiesību avotu jēdziens un veidi

1. Padomju civiltiesības ir tiesību normu kopums, kas regulē noteikta veida sabiedriskas attiecības (CK preambula un 1. p.). Šīs normas rada vai sankcionē valsts, pamatojoties uz sociālistiskās sabiedrības ražošanas attiecībām un ekonomiskajām iespējām, izsakot Padomju valsts gribu, kas attīstītas sociālistiskās sabiedrības apstākļos ir visas padomju tautas griba. Tādējādi *padomju civiltiesību avoti sociāli ekonomiskā un politiskā nozīmē ir sabiedrības materiālās dzīves apstākļi un to noteiktā padomju tautas griba, ko izsaka Padomju valsts savā likumdošanas darbībā.*

Lai šāda valsts griba kļūtu obligāta un uztverama civiltiesisko attiecību dalībniekiem, tā jāietver noteiktās objektīvās formās — tiesību normās, kas savukārt tiek apkopotas dažādos normatīvos aktos. Šīs ārējās formas, t. i., *normatīvie akti, kuros ietvertas civiltiesību normas, ir padomju civiltiesību avoti juridiskā nozīmē.* Tiesību avotu nozīmē ir tikai normatīva rakstura aktiem, kas satur vispārobligātus uzvedības noteikumus, kuri paredzēti daudzkārtējai piemērošanai un ar to atšķiras no individuāla rakstura valsts pārvaldes iestāžu aktiem, kas ir tiesību piemērošanas akti.

2. Civiltiesībām atšķirībā no dažām citām tiesību nozarēm ir raksturīga tiesību avotu daudzveidība. Civiltiesību normatīvos aktus izdod dažādas valsts varas un pārvaldes iestādes savu kompetenču robežās. Normatīva nozīmē var būt arī kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju izdotiem aktiem. Atkarībā no tā, kas izdevis normatīvos aktus, civiltiesību avoti iedalāmi *likumos un likumpamatotos aktos*, no kuriem likumiem ir augstāks juridiskais spēks. Visu to normatīvo aktu kopumu, kas satur civiltiesību normas, sauc par civilo likumdošanu (CK preambula un 3. p.).

Civiltiesiska rakstura normas var būt ietvertas gan tādos normatīvos aktos, kas pilnīgi iekļaujas civilajā likumdošanā, piemēram, Civilās likumdošanas pamati, civilt kodeksi u. c., gan arī tādos normatīvos aktos, kam ir komplekss raksturs un kas satur dažādu tiesību nozaru normas. Tā, piemēram, komplekss raksturs ir normatīvajiem aktiem, kas izdoti piegādes, kapitālās celtniecības darbuzņēmuma, pārvadājuma un citu saimniecisko attiecību tiesiskajai regulēšanai. Šādi akti līdzās civiltiesiska rakstura normām satur administratīvo un finanšu tiesību, kā arī procesuālas normas. Komplekss raksturs ir arī tādiem normatīviem aktiem kā PSRS JTKK, PSRS GK.

3. Svarīgākie padomju civiltiesību avoti Latvijas PSR ir **PSRS un Latvijas PSR likumi**, ko pieņem vai apstiprina PSRS AP vai Latvijas PSR AP. Augstākais juridiskais spēks ir *PSRS Konstitūcijai* (173. p.) un attiecīgi *Latvijas PSR Konstitūcijai* (172. p.). PSRS Konstitūcija ir bāze visām padomju likumdošanas nozarēm.

PSRS Konstitūcija nostiprina Padomju valsts sabiedriskās iekārtas pamatus un satur padomju tiesību, to skaitā civiltiesību pamatprincipus. Sevišķi svarīga nozīme civiltiesībās ir PSRS Konstitūcijas I sadaļai «PSRS sabiedriskās iekārtas un politikas pamati» un II sadaļai «Valsts un persona». Attīstītas sociālistiskās sabiedrības īpašuma attiecības ir nostiprinātas PSRS Konstitūcijas 10.—13. p., uz kuriem pamatojas likumdošana par sociālistisko valsts īpašumu, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju īpašumu, kā arī likumdošana par pilsoņu personisko īpašumu un tā mantošanas tiesībām. Konstitūcijas 16. p., kurā nostiprināts sociālistiskās ekonomikas plānveida vadības princips, ir svarīga nozīme saistību tiesībās, īpaši tajās, kas regulē sociālistisko organizāciju attiecības. Konstitūcijas 14. p., kas nosaka sociālistiskās sabiedrības sadales principu «No katra pēc viņa spējām, katram — pēc viņa darba», ir pamats normām, kas regulē atlīdzību pēc darbuzņēmuma u. c. līgumiem, kā arī atlīdzību autortiesībās un izgudrotāju tiesībās.

Daudzas PSRS Konstitūcijas normas nosaka pilsoņu civilās tiesībsubjektības pamatus (13., 17., 34.—37., 40., 44., 47., 51., 57., 59. u. c. p.), kā arī nostiprina sociālistisko organizāciju civilo tiesībsubjektību (16., 47., 51. u. c. p.). Civiltiesiskās saistības, kas rodas sakarā ar kaitējuma nodarīšanu, pamatojas uz PSRS Konstitūcijas 57. p., bet autortiesību un izgudrotāju tiesību pamati nostiprināti PSRS Konstitūcijas 47. p. Tādējādi Konstitūcijā ir ietverti pamati visiem svarīgākajiem civiltiesību institūtiem, kā arī noteikts to raksturs attīstītā sociālistiskā sabiedrībā.

4. No pārējiem likumiem īpaša vieta ir tādām universāla rakstura civilās likumdošanas kodifikācijas aktam kā *PSR Savienības un savienoto republiku civilās likumdošanas pamatiem*, ko

PSRS AP apstiprinājusi 1961. 8. XII¹ un kas stājušies spēkā ar 1962. 1.V.

Pamati ir civilās likumdošanas kodifikācijas akts, kas nosaka civilās likumdošanas regulēšanas sfēru, pamatojoties uz to mantisko attiecību vienotību sociālistiskajā sabiedrībā, ko noteic preču-naudas formas pielietošana. Līdz ar to Pamati nosaka visas civilās likumdošanas struktūru. Pamati sastāv no preambulas, kurā formulēti civilās likumdošanas uzdevumi, un 8 sadaļām. I sadaļā «Vispārīgie noteikumi» (1.—18. p.) noteikts civilās likumdošanas priekšmets, civilo tiesību un pienākumu rašanās pamati, civilo tiesību realizēšana un aizstāvēšana. Šajā sadaļā ir noteikumi par civiltiesību subjektiem, darījumiem, pārstāvību, prasības noilgumu u. c. II sadaļā «Ipašuma tiesības» (19.—32. p.) ir normas, kas attiecas uz visiem īpašuma tiesību veidiem (īpašnieka tiesīgumi un īpašuma tiesību aizstāvēšana), un normas, kas reglamentē atsevišķus īpašuma tiesību veidus. III sadaļā «Saistību tiesības» (33.—95. p.) reglamentē saistību vispārīgos noteikumus un atsevišķus svarīgākos līgumisko un ārpuslīgumisko saistību veidus. IV sadaļā «Autortiesības» (96.—106. p.) satur svarīgākos noteikumus par autortiesību objektiem, subjektiem, autora tiesīgumiem u. c. V sadaļā «Tiesības uz atklājumu» (107.—109. p.) regulē atklājuma autora tiesības, to pāriešanu mantojumā un strīdu izšķiršanu. VI sadaļā «Izgudrotāju tiesības» (110.—116. p.) nosaka izgudrojuma aizsardzības formas, izgudrojuma izmantošanu, izgudrojuma racionalizācijas priekšlikuma autora tiesības un strīdu izšķiršanas kārtību. VII sadaļā «Mantošanas tiesības» (117.—121. p.) formulēti svarīgākie noteikumi par likumisko un testamentāro mantošanu, par mantinieka atbildību un mantojuma atklāšanās vietu. Pēdējā, VIII sadaļā (122.—129. p.) ir noteikta ārvalstnieku un bezpavalstnieku tiesībspēja, ārvalstu civillikumu starptautisku līgumu un nolīgumu piemērošana.

Tādējādi Pamati kā galvenais civilās likumdošanas kodifikācijas akts nosaka padomju civilās likumdošanas sistēmu un formulē vissvarīgākos un principiālos civiltiesību institūtus un normas. Pamati ir bāze tālākai Vissavienības un savienoto republiku civilajai likumdošanai. Tāpēc arī Pamatu 3. p. norobežo PSRS un savienoto republiku kompetenci mantisko un personisko nemantisko attiecību regulēšanā.

PSRS civilā likumdošana reglamentē svarīgākās mantiskās attiecības starp sociālistiskajām organizācijām — produkcijas piegādi; kapitālo celtniecību; pārvadājumus (izņemot autotransportā); lauksaimniecības produkcijas valsts iepirkumu; sakaru un kredītiestāžu attiecības ar klientiem un savā starpā; valsts apdrošinājuma attiecības; attiecības, kas rodas sakarā ar atklājumiem, izgudrojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem, u. c.

¹ PSRS Ziņotājs, 1961, Nr. 50, 1272.—1306. lpp.

Līdz ar to ir panākta svarīgāko mantisko un nemantisko attiecību vienvēidīga reglamentācija visās savienotajās republikās. Šajās attiecībās Latvijas PSR likumdošana regulē tikai tādas jautājumus, kas saskaņā ar PSRS likumdošanu nodoti Latvijas PSR pārziņā (piemēram, CK 269., 389. p.).

Pārējās civiltiesiskās reglamentācijas jomā ietilpstošās attiecības kopīgi regulē PSRS un Latvijas PSR likumdošana (piemēram, personiskā īpašuma, kopīpašuma, pirkuma-pārdevuma, mantas īres, darbuzņēmuma, mantošanas attiecības). Bez tam Latvijas PSR civilā likumdošana var regulēt arī tādas attiecības, kuras neregulē Pamati vai citi Vissavienības likumdošanas akti, piemēram, dāvinājumu, patapinājumu, uzdevumu, izņemot tikai tādas attiecības, kas, lai gan nav regulētas Pamatos, ir PSR Savienības pārziņā.

Pamatos ir ietvertas kolīziju normas, t. i., noteikumi par vienas savienotās republikas likumu piemērošanu citā savienotajā republikā (18. p.).

Līdzās Civilās likumdošanas pamatiem civiltiesību avoti ir arī atsevišķas PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatu normas (par aizbildnību un aizgādību, civiltāvokļa aktiem). Civiltiesiska nozīme ir arī citu PSR Savienības un savienoto republiku likumdošanas pamatu (Zemes, Ūdeņu, Zemes dziļu, Mežu) normām.

5. *Latvijas PSR civilkodekss* ir svarīgākais Latvijas PSR civilās likumdošanas akts, ko Latvijas PSR Augstākā Padome apstiprinājusi 1963. 27. XII¹ un kas stājies spēkā ar 1964. 1. VI. Tas ir pirmais patstāvīgais Latvijas PSR civilkodekss, jo pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā 1940. gadā ar PSRS APP 1940. 6. XI dekrētu Latvijas PSR teritorijā līdz 1964. 31. V bija spēkā KPFSR 1922. g. civilkodekss.² Latvijas PSR CK struktūra principā atbilst Pamatu struktūrai, un tas pilnīgi ietver sevī visas pamatu normas, tās attiecīgi papildinot ar republikāniskās likumdošanas normām. Tā kā visu savienoto republiku civilkodeksi balstās uz Pamatiem, un mantiskās attiecības, ko noteic preču-naudas formas pielietošana, ir visumā vienvēidīgas visās savienotajās republikās, tad Latvijas PSR CK būtiski neatšķiras no citu savienoto republiku civilkodeksiem. Tomēr Latvijas PSR CK ir atšķirības no citu savienoto republiku civilkodeksiem gan kodeksa struktūras ziņā (sevišķi saistību tiesību sadaļā), gan arī konkrētu attiecību reglamentācijā pēc būtības. Tā, piemēram, atšķirībā no KPFSR CK kopīpašuma tiesības ir sadalītas divās nodaļās — 12. nodaļa «Kopīpašums» un 13. nodaļa «Kolhoznieku sētas īpašums». Kā patstāvīgs līguma veids Latvijas PSR CK

¹ LPSR Ziņotājs, 1964, № 1, 28. lpp.

² Par Latvijas PSR civilās likumdošanas attīstību tuvāk sk.: Государственное-правовое строительство Латвийской ССР. Р., 1968, с. 171—192.

ir «Mājas atsavināšana ar noteikumu visu mūžu apgādāt» (27. nodaļa). 35. nodaļā reglamentētas saistības, kuras rada darbība bez uzdevuma. Latvijas PSR CK sistēmā salīdzinājumā ar KPFSR CK ir savādāks atsevišķo līgumu izvietojums. Daudzās normās ir atšķirības atsevišķu jautājumu reglamentācijā.¹

Prakse pierāda, ka daudzas atšķirības atsevišķu savienoto republiku civilkodeksos, kuras nav radījuši nepieciešamība, sevi neattaisno, un ka atsevišķas šādas atšķirības ir iespējams novērst, grozot un papildinot CK normas. Šādam procesam ir svarīga nozīme arī no sociālistiskās likumības nostiprināšanas viedokļa.

Civiltiesību avotu nozīme ir arī dažu citu Latvijas PSR kodeksu (LĢK, ZK, ŪK, ZDzK) atsevišķām normām. Civiltiesību avotu nozīme ir arī citu PSRS un Latvijas PSR likumu atsevišķām normām, piemēram, Likuma par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu, Likuma par valsts notariātu normām u. c.

6. PSRS Augstākās Padomes Prezidijs un Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs kā civiltiesību avoti ir īpaša vieta. Tie nav likumi, jo APP nav likumdevējs orgāns, bet tos nevar uzskatīt arī par likumpamatotiem aktiem. Dekrētiem kā civiltiesību avoti var būt pilnīgi patstāvīga nozīme. Tāds ir, piemēram, LPSR APP 1964. 27. V dekrēts «Par kārtību, kādā stājas spēkā Latvijas PSR civilkodekss un civilprocesa kodekss»², PSRS APP 1976. 30. XI dekrēts «Par darījumiem ar valūtas vērtībām PSRS teritorijā»³. Ar APP dekrētiem tiek izdarīti grozījumi un papildinājumi Pamatam, CK un citos likumos. Šādi dekrēti pēc tam jāapstiprina Augstākās Padomes sesijā, un līdz ar to tie iegūst likuma spēku. Ar APP dekrētiem tiek apstiprināti arī atsevišķi normatīvi akti, kas regulē attiecības noteiktā tautas saimniecības nozarē un kas zināmā mērā ir arī civiltiesību avoti. Tā ar PSRS APP 1961. 26. XII dekrētu apstiprināts PSRS gaisa kodekss, bet ar 1968. 17. IX dekrētu — PSRS jūras tirdzniecības kuģniecības kodekss.

7. Likumpamatotie akti ir dažādi pēc nozīmes un veido ļoti plašu civiltiesību avotu grupu. Tie var būt kā Vissavienības, tā arī Latvijas PSR un vietējās nozīmes valsts pārvaldes iestāžu normatīvie akti un cita veida normatīvie akti. Kopīga pazīme tiem visiem ir tā, ka likumpamatotie akti nedrīkst būt pretrunā ar likumu. Pretējā gadījumā no tiesību normu piemērošanas viedokļa prioritāte ir likumam. Pamati un CK īpaši paredz likumpa-

¹ Atsevišķu savienoto republiku CK atšķirības apskatītas rakstā: Толстой Ю. К. Гражданские кодексы Прибалтийских республик и юридическая наука. — Правоведение, 1973, № 2, с. 48—56.

² LPSR Ziņotājs, 1964, № 20, 796.—799. lpp.

³ PSRS Ziņotājs, 1976, № 49, 5.—8. lpp.

matotu aktu izdošanu, lai detalizēti regulētu atsevišķus jautājumus, kas netiek pilnīgi reglamentēti likumā, piemēram, Pamatu 55., 66., 72. p., CK 289., 339. u. c. p.

Svarīgākie likumpamatotie akti ir *PSRS Ministru Padomes vai Latvijas PSR Ministru Padomes lēmumi un rīkojumi*, ar kuriem reglamentētas daudzas mantiskās attiecības dažādās tautas saimniecības nozarēs, pie tam īpaši nozīmīgi jautājumi tiek reglamentēti ar kopīgiem PSKP CK un PSRS MP lēmumiem, kā arī ar kopīgiem LKP CK un LPSR MP lēmumiem. Tā, piemēram, ar PSKP CK un PSRS MP 1969. 28. XI kopīgu lēmumu apstiprināti Trešajā Vissavienības kolhoznieku kongresā pieņemtie Kolhoza paraugstatūti. Civiltiesiska rakstura normas ir PSKP CK un PSRS MP 1965. 4. X lēmumā Nr. 729 «Par rūpnieciskās ražošanas plānošanas pilnveidošanu un ekonomiskās stimulēšanas pastiprināšanu»¹, 1973. 2. III lēmumā Nr. 139 «Par dažiem rūpniecības pārvaldes tālākas pilnveidošanas pasākumiem»².

Piegādes, kapitālās celtniecības, transporta, kredīta, kontrakcijas un citās attiecībās tiesību avoti ir *PSRS MP lēmumi*, kas parasti tiek publicēti izdevumā «Собрание постановлений Правительства Союза Советских Социалистических Республик».

Kompetences robežās *Latvijas PSR MP ar saviem lēmumiem* regulē dažādas mantiskās attiecības (piemēram, LPSR MP 1977. 22. VI lēmums Nr. 382 «Par autoratlīdzību par zinātnisku, literāru un mākslas darbu izdošanu», 1967. 29. XII lēmums Nr. 595 «Par kolhozu mantas valsts obligāto likmēto apdrošināšanu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā»). Šie lēmumi tiek publicēti «Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājā». Ar PSRS MP un LPSR MP lēmumiem ir apstiprināti daudzi kompleksi normatīvi akti. Tā, piemēram, ar PSRS MP lēmumu ir apstiprināti PSRS dzelzceļa statūti (1964. 6. VI), Nolikumi par produkcijas un preču piegādēm (1969. 9. IV), Nolikums par sociālistisko valsts ražošanas uzņēmumu (1965. 4. X), Noteikumi par kapitālās celtniecības darbuzņēmuma līgumiem (1969. 24. XII), Nolikums par atklājumiem, izgudrojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem (1973. 21. VIII). Ar LPSR MP lēmumu apstiprināti Latvijas PSR autotransporta statūti (1970. 30. IX), Nolikums par individuālo dzīvokļu celtniecību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (1975. 27. II). Ar Latvijas PSR MP lēmumu ir apstiprināti kooperatīvo organizāciju paraugstatūti un daudzu republikānisko sabiedrisko organizāciju statūti, piemēram, Latvijas PSR Dzīvokļu celtniecības kooperatīva paraugstatūti (1970. 4. XII), Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības statūti (1977. 23. VI) u. c. Dažus normatīvos aktus kopīgi apstiprina LPSR MP un Latvijas Republikāniskā arodbiedrību padome. Tādi ir, piemēram, Nolikums par

¹ СП СССР, 1965, № 19—20, ст. 155.

² Там же, 1973, № 7, ст. 31.

dzīvojamās platības sadales kārtību (1974. 30. XII), Strādnieku un kalpotāju dārzkopības sabiedrības tipveida statūti (1973. 22. XI).

Otru svarīgāko likumpamatoto normatīvo aktu grupu veido *PSRS un LPSR ministriju un citu resoru pavēles, instrukcijas, norādījumi, izskaidrojumi* un līdzīgi akti. Sevišķi daudz šāda veida aktu izdod Tieslietu, Finanšu, Tirdzniecības, Komunālās saimniecības, Sadzīves pakalpojumu, Satiksmes ceļu, Kultūras, Sakaru un citas ministrijas, PSRS Valsts banka, PSRS Celtniecības banka, PSRS Valsts celtniecības lietu komiteja, PSRS Valsts materiāli tehniskās apgādes komiteja, PSRS Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komiteja, PSRS Valsts izgudrojumu un atklājumu lietu komiteja. PSRS ministriju un resoru vispārīga rakstura normatīvos aktus publicē izdevumā «Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР». Savas kompetences robežās līdzīga rakstura normatīvos aktus izdod Latvijas PSR ministrijas un resori. (Piemēram, Instrukcija par kārtību, kādā Latvijas PSR Valsts notariāta kantori izpilda notariālās darbības, kas apstiprināta ar LPSR tieslietu ministra 1975. 19. XII pavēli Nr. 19.)

Civiltiesību normas satur arī *vietējo tautas deputātu padomju un to izpildkomiteju lēmumi* (sadzīves pakalpojumu, tirdzniecības, transporta, telpu īres un citos jautājumos), kas pieņemti PSRS, savienotās republikas likumdošanā piešķirto pilnvaru ietvaros (PSRS Konstitūcijas 148. p.).

Likumpamatoti akti ir arī *PSRS MP Valsts arbitrāžas izdotie akti*. 1974. 17. I Nolikuma par PSRS MP Valsts arbitrāžu 6. p. piešķir tiesības Valsts arbitrāžai izdot atsevišķu veidu preču piegādes īpašos noteikumus, instrukcijas par kārtību, kādā pieņem preces un produkciju pēc daudzuma un kvalitātes un citus normatīvos aktus.

Civiltiesību avoti tāpat ir kompetentu valsts pārvaldes iestāžu apstiprinātie *tipveida līgumi*, kas regulē galvenokārt saimnieciskās attiecības, kā arī organizāciju attiecības ar pilsoņiem. Tādi ir tipveida līgumi kapitālās celtniecības, piegādes, kontraktācijas attiecībās, izdevniecības tipveida līgumi, uzveduma tipveida līgums, darbuzņēmuma tipveida līgums dzīvokļa remontam un celtniecībai pēc iedzīvotāju pasūtījuma u. c. Attiecīgus tipveida līgumus apstiprina PSRS ministrijas vai resori, LPSR MP.

Civiltiesību avoti bez tam ir ne tikai valsts iestāžu, bet arī *kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju izdotie normatīvie akti*. Šīs organizācijas iegūst tiesības izdot normatīvus aktus saskaņā ar valsts varas un pārvaldes iestāžu norādījumu. Savu pilnvaru ietvaros normatīvos aktus izdod VACP, Patērētāju biedrību Centrālā savienība, Vissavienības autortiesību aģentūra. Civiltiesiska rakstura normas ir arī to sabiedrisko organizāciju statūtos, ko pieņem pašas sabiedriskās organizācijas bez īpaša valsts pārvaldes iestāžu apstiprinājuma.

8. Civiltiesību normas nav vienādi obligātas civiltiesisko attiecību dalībniekiem. Tās iedalās *imperatīvās un dispozitīvās*. Imperatīvās normas ir obligāti piemērojamas tām attiecībām, kas tajās paredzētas, neatkarīgi no šo attiecību dalībnieku gribas, un paši tiesiskās attiecības dalībnieki nevar atteikties no šādu normu piemērošanas. Atteikšanās no imperatīvu normu piemērošanas vai vienošanās par to nav spēkā. Tādas ir, piemēram, normas, kas nosaka pilsoņu tiesībspēju un rīcībspēju, vairākas normas, kas nosaka darījuma spēkā neesamību (CK 48. p. I d., 49., 50., 51., 53., 56. p.), kas nosaka pilnvaras termiņu (CK 68. p.), prasības noilguma termiņus un to aprēķināšanas kārtību (CK 79., 80., 82., 83., 87., 88. p.) un daudzas citas CK un citu tiesību avotu normas.

Tomēr civiltiesiskās regulēšanas metodei ir raksturīga civiltiesisko attiecību dalībnieku relatīva autonomija, kas izpaužas arī to iespējā pašiem noteikt savu tiesību un pienākumu saturu. Tā, piemēram, noslēdzot darījumu, tā dalībnieki drīkst paredzēt sev tādus uzvedības noteikumus, kas atšķiras no CK vai citās civiltiesību normās paredzētajiem noteikumiem, ja pēdējiem nav imperatīvs raksturs. Tikai tad, ja paši civiltiesiskās attiecības dalībnieki nav noteikuši konkrētajai attiecībai citādu tiesību un pienākumu saturu, piemērojamas CK un citu likumdošanas aktu attiecīgās normas, kuras tādējādi ir dispozitīvas. Tā, piemēram, CK 300. p. I d. noteikums par to, ka izīrētāja pienākums ir uz sava rēķina izdarīt izīrētās mantas kapitālremontu, ir piemērojams tikai tad, ja līguma dalībnieki nav līgumā paredzējuši pretējo. Prioritāte ir pašu dalībnieku paredzētajam noteikumam. Tāda paša veida normas ir, piemēram, CK 205. p., 207. p. I d., 301. p., 308. p. I d., 424. p. III d. Normas dispozitīvais raksturs bieži vien ir ietverts pašā normā un izpaužas vārdos — «ja līgums neparedz ko citu» vai tml. Dispozitīvas tāpat ir normas, kas atļauj pašiem tiesiskās attiecības dalībniekiem noteikt citādu subjektīvo tiesību un pienākumu saturu nekā to, kas paredzēts šajā tiesību normā. Ja normas raksturu nevar noteikt pēc ārējām pazīmēm, tad tas jānoskaidro, šo normu iztulkojot.

Uz atsevišķām civiltiesību normām apskatītais iedalījums nav attiecināms. Tādas ir, piemēram, normas, kurās formulēti dažādi jēdzieni, piemēram, CK 23., 41. p.

2. §. Tiesu un arbitrāžas prakses nozīme

1. Tiesas un arbitrāžas ir valsts iestādes, kas savas kompetences ietvaros izšķir civiltiesiskus strīdus, piemērojot civilās likumdošanas normas konkrētām civiltiesiskām attiecībām. *Tiesas vai arbitrāžas spriedumam* kā civiltiesību normu piemērošanas aktam tādējādi ir nozīme tikai attiecībā uz konkrēto civiltiesisko attiecību. Tā kā padomju tiesību teorija ar tiesību normu saprot

vispārīga rakstura uzvedības noteikumu, ko radījuši kompetenta valsts iestāde vai cita organizācija un kas paredzēts daudzkārtējai piemērošanai, tad tiesas vai arbitrāžas spriedums nav uzskatāms par tiesību normu vai tiesību avotu. Šāds spriedums citu civilstrīdu izšķiršanai var būt vienīgi prejudiciāls (juridisks) fakts (CPK 54. p.), bet nevis precedents, no kura tiesa vai arbitrāža vadās, izšķirot strīdus citās līdzīgās lietās.

Lai piemērotu tiesību normu, izšķirot konkrētus mantiskus vai nemantiskus strīdus, tiesai vai arbitrāžai parasti šī norma ir jāiztulko. Lai panāktu maksimālu vienveidību civiltiesību normu pareizā iztulkošanā un piemērošanā, vadošās tiesu instances — PSRS AT un Latvijas PSR AT, kā arī PSRS MP Valsts arbitrāža parasti publicē spriedumus un lēmumus konkrētās lietās, kas var noderēt par paraugu tiesību normu iztulkošanai un piemērošanai.

Tiesu vai arbitrāžu spriedumi konkrētās līdzīgās lietās veido tiesu vai arbitrāžu praksi, kas tādējādi ļauj ievērot vienveidību tiesību normu piemērošanā, kā arī palīdz atklāt nepilnības likumdošanā un konstatēt nepieciešamību grozīt vai papildināt tiesību normas. Tiesu prakses rezultātā spēkā esošajā CK ir reglamentētas tādas attiecības, kādas pirms tam civilā likumdošana neregulēja (piemēram, saistības, kas rodas sakarā ar sociālistiskā īpašuma glābšanu, mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt), kā arī daudzas agrāk pazīstamās tiesību normas ieguvušas jaunu saturu.¹

2. Sarežģītāks ir jautājums par *PSRS Augstākās Tiesas plēnuma un Latvijas PSR Augstākās Tiesas plēnuma lēmumiem*, kas pieņemti, nevis izšķirot civilstrīdus konkrētās lietās, bet gan vispārinot tiesu praksi. Saskaņā ar Nolikuma par PSRS Augstāko Tiesu 9. p. «c» pkt. PSRS AT plēnums dod tiesām vadošus izskaidrojumus likumdošanas piemērošanas jautājumos. Analogus izskaidrojumus Latvijas PSR likumdošanas piemērošanā tiesīgs dot arī Latvijas PSR AT plēnums. Ar šādu vadošo izskaidrojumu palīdzību tiek panākta vienveidība civilās likumdošanas piemērošanā tiesās un tiesību normu iztulkošanā. Saskaņā ar minēto Nolikumu AT plēnuma vadošie izskaidrojumi ir uzskatāmi par tiesību normu iztulkojumiem, bet nevis par tiesību avotiem, jo AT plēnums nav tiesīgs radīt tiesību normas. Tiesu prakses vispārināšanas rezultātā, konstatējot nepilnības likumdošanā, AT plēnums var izmantot tam piešķirtās likumdošanas iniciatīvas iespējas un iesniegt Augstākās Padomes Prezīdijam priekšlikumus jautājumos, kas jāatrisina likumdošanas kārtībā.

Padomju civiltiesību teorijā nav vienota uzskata par AT plēnuma vadošo izskaidrojumu tiesisko raksturu. Daži autori, pamatojoties uz Nolikumu par PSRS Augstāko Tiesu, uzskata, ka tie

¹ Par tiesu prakses nozīmi tuvāk sk.: Судебная практика в советской правовой системе. М., 1975, с. 3—98, 119—141.

nav civiltiesību avoti.¹ Tomēr civiltiesību teorijā dominē pretējs uzskats, ka šī veida aktiem var būt arī nozīme kā tiesību avotiem.²

AT kā tiesvedības iestādei nav tiesību normu radīšanas funkcijas. Tāpēc arī AT plēnuma vadošajiem izskaidrojumiem nav mērķis regulēt sabiedriskās attiecības, bet gan nodrošināt likumdošanas piemērošanas vienveidību tiesu iestādēs. Vadošie izskaidrojumi ir obligāti tiesām, izšķirot konkrētus civilstrīdus. Tomēr AT plēnums ar šiem izskaidrojumiem ne tikai atgādina par tiesību normām un parasti nevis atkārto tiesību normas, bet gan konkretizē to piemērošanu un saturu, līdz ar to nosakot tādus atsevišķus uzvedības noteikumus, kas pēc sava satura atbilst izskaidrojamās likuma normas jēgai, bet tajā tieši nav paredzēti. Tātad tie ir būtībā jauni likumpamatoti normatīvi noteikumi, kuri saskaņā ar AT plēnuma vadošo izskaidrojumu obligāto raksturu jāievēro, izšķirot attiecīgus civilstrīdus, un kas tādējādi faktiski arī regulē konkrēto tiesisko attiecību. No tiesību normu konkretizācijas viedokļa šiem AT plēnuma aktiem ir zināma līdzība ar likumpamatotiem normatīviem aktiem. Sakarā ar to, ka attiecīgā tiesību norma ir piemērojama tikai atbilstoši AT plēnuma vadošajam izskaidrojumam, ir pamats uzskatīt, ka šim izskaidrojumam ir tiesību avota nozīme.

3. Arbitrāža ir valsts iestāde, kas izšķir sociālistisko organizāciju (izņemot kolhozus) svarīgākos saimnieciskos strīdus. Vadošās arbitrāžas iestādes analogi AT plēnumam vispārina arbitrāžas praksi atsevišķu kategoriju strīdu izšķiršanā un Instrukтивās vēstulēs dod arbitrāžas iestādēm vadošus izskaidrojumus par tiesību normu piemērošanu, ar kuriem tiesību normas tiek arī konkretizētas. Tāpēc šāda veida vadošie izskaidrojumi ir uzskatāmi par tiesību avotu.

3. §. Likuma un tiesību analogija padomju civiltiesībās

1. Civilo likumdošanu veido ļoti plašs dažādu normatīvo aktu loks, tomēr objektīvi tā nevar paredzēt visas tās konkrētās sabiedriskās attiecības, kas var būt civiltiesiskās reglamentācijas priekšmets. Sabiedriskās mantiskās attiecības, ko noteic preču naudas formas pielietošana, pastāvīgi attīstās, un praksē aizvien rodas tādas jaunas, konkrētas attiecības, kuras likumdevējs iepriekš nav paredzējis. Tāpēc tiesu un arbitrāžu praksē (kā arī citu to valsts iestāžu praksē, kas aizsargā civilās tiesības) ir gadījumi, kad attiecīgo mantisko attiecību civilās likumdošanas normas tieši nereglamentē. Tā kā pilsoņu un organizāciju

¹ Советское гражданское право, т. I, М., 1975, с. 61—62.

² Советское гражданское право, т. I, Л., 1971, с. 41—42; Судебная практика в советской правовой системе. М., 1975, с. 39—40.

darbība šādu attiecību izveidošanā nav prettiesiska, bet tā tieši atļautā CK 4. p. I d., tad strīda gadījumā rodas jautājums, uz kādām tiesību normām tiesai vai arbitražai jābalstās, izšķirot strīdu un aizstāvojot aizskartās civilās tiesības.

Šāda veida nepilnības likumdošanā var novērst, pamatojoties uz likuma un tiesību analogiju, kas paredzēta CK 6. p. un CPK 11. pantā. CK 6. p. nosaka, ka likuma trūkums nevar būt par pamatu atteikumam civilo tiesību aizstāvēšanai tiesā. Tādos gadījumos piemēro likumu, kas regulē līdzīgas attiecības (likuma analogija), bet, ja tāda likuma nav, strīdīgo attiecību izšķir, ievērojot padomju civillikumu vispārīgos principus un jēgu (tiesību analogija). Tieši balstoties uz analogiju, tiesu praksē izveidojās tādi tiesību institūti, kas nebija reglamentēti KPFSR 1922. g. CK un kas tagad ir nostiprināti spēkā esošajā CK, piemēram, mājas atsavināšana ar noteikumu visu mūžu apgādāt, patapinājums, glabājums u. c.

2. Likuma analogija ir civiltiesību normas piemērošana tādai attiecībai, kas ir līdzīga tiesību normā regulētajai attiecībai, bet tiesību normā nav paredzēta. Likuma piemērošana pēc analogijas ir iespējama, pastāvot šādiem priekšnoteikumiem: 1) ja mantiskā vai personiskā nemantiskā attiecība pēc sava rakstura un satura ir civiltiesiskās regulēšanas priekšmets; 2) ja nav tādas civiltiesību normas, kas tieši regulē šādu attiecību; 3) ja ir tāda norma, kas regulē līdzīgu attiecību. Dažās CK normās ir tieši norādīts uz nepieciešamību piemērot normas, kas regulē līdzīgas attiecības. Tā, piemēram, CK 273. p. II d. ir noteikts, ka maiņas līgumam piemēro atbilstošos noteikumus par pirkuma-pārdevuma līgumu, bet CK 310. p. II d. paredzēts, ka dzīvojamās telpas īres līgumam attiecīgi piemērojami noteikumi par mantas īri (CK 297.—302. p. un 306., 307. p.). Analogs norādījums ir arī CK 359. p. II d.

Tā kā civilās likumdošanas pēdējā kodifikācija ir notikusi samērā nesen, praksē patlaban samērā reti nākas sastapties ar likumu piemērošanu pēc analogijas.

Likuma analogiju nepieciešams atšķirt no tiesību normas plašinātas iztulkošanas, kad tiesību normas jēga ir plašāka par tās vārdisko izteiksmi.

3. Tiesību analogija ir piemērojama tad, ja konkrētajai mantiskajai vai personiskajai nemantiskajai attiecībai, kas ir civiltiesiskās reglamentācijas priekšmets, nav iespējams piemērot civilās likumdošanas normu, jo tādas vispār nav. Šādā gadījumā strīdīgā attiecība ir jāizšķir, ievērojot padomju civiltiesību vispārīgos principus un jēgu. Protams, ka šāda attiecība nedrīkst būt pretrunā arī ar citām padomju tiesību nozaru normām. Pamatojoties uz tiesību analogiju, Latvijas PSR tiesās ir iespējams izšķirt civiltiesiskus strīdus, ievērojot citu savienoto republiku civilās likumdošanas normas. Tā, piemēram, izšķirot strīdu, kas radies sakarā ar lietas izgatavošanu no sveša materiāla (speci-

fikācija), pēc tiesību analogijas ir iespējams izmantot Lietuvas PSR CK 155. p. noteikumus (spriedumā neatsaucoties uz šo normu).

4. §. Padomju civiltiesību normu spēks laikā, telpā un attiecībā uz personām

1. Civiltiesību normu spēks laikā. Lai pareizi piemērotu civiltiesību normas, ir nepieciešams precīzi noteikt, kad tās stājas spēkā un kad izbeidzas to spēks. Tas ir sevišķi svarīgi tad, kad sakarā ar jauna normatīva akta izdošanu zaudē spēku akts, kas iepriekš ir regulējis attiecīgās sabiedriskās attiecības, vai kad tiek izdarīti grozījumi un papildinājumi spēkā esošajā civilajā likumdošanā, kas notiek samērā bieži.

Parasti civiltiesību normas ir piemērojamas civiltiesiskajām attiecībām ar to brīdi, kad tās stājas spēkā. Normatīvo aktu spēkā stāšanās laiks atšķiras no to pieņemšanas vai apstiprināšanas brīža. Normatīvo aktu spēkā stāšanās ir noteikta likumdošanā. To nosaka PSRS APP 1958. 19. VI dekrēts «Par kārtību, kādā publicējami un stājas spēkā PSRS likumi, PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēti un lēmumi»¹, PSRS MP 1959. 20. III lēmums «Par kārtību, kādā publicējami un stājas spēkā PSRS valdības lēmumi un rīkojumi»².

Analoģiska spēkā stāšanās kārtība ar LPSR APP 1959. 9. I dekrētu un LPSR MP 1959. 27. III lēmumu Nr. 167 noteikta LPSR AP un APP, kā arī MP normatīvajiem aktiem. Izņēmuma veidā pašā likumā vai dekrētā var speciāli noteikt likuma spēkā stāšanās brīdi un kārtību. Tā, piemēram, LPSR 1963. 27. XII Likumā par Latvijas PSR civilkodeksa apstiprināšanu ir noteikts, ka tas stājas spēkā 1964. 1. VI, bet speciāls LPSR APP 1964. 27. V dekrēts «Par kārtību, kādā stājas spēkā Latvijas PSR civilkodekss un civilprocesa kodekss» nosaka CK spēkā stāšanās kārtību, kā arī tā spēku laikā.

Normatīvais akts attiecas uz tām civiltiesiskajām attiecībām, kas radušās pēc šī akta stāšanās spēkā (1964. 27. V dekrēta 2. p.). Attiecībām, kas radušās līdz tam, parasti piemērojams tas normatīvais akts, kas bija spēkā šo attiecību rašanās brīdī. Tādējādi civiltiesību normām principā nav atgriezeniska spēka.

Tomēr daudzas civiltiesiskās attiecības ir ilgstošas, tādas, kas radušās pirms normatīvā akta spēkā stāšanās un turpinās pēc tā stāšanās spēkā, piemēram, īres, glabājuma, uzdevuma u. c. Šādās attiecībās jaunā tiesību norma ir jāpiemēro tām tiesībām un pienākumiem, kas rodas pēc šīs normas spēkā stāšanās.

Izņēmuma veidā atsevišķām civiltiesību normām var būt atgriezenisks spēks, ja tas tieši norādīts likumdošanā. Tā, piemēram,

¹ Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 14, ст. 275.

² ЦП СССР, 1959, № 6, ст. 37.

atgriezenisks spēks ir tām CK normām, kas regulē līgumu par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt, patapinājuma, glabājuma un citus līgumus, kurus to noslēgšanas brīdī civilā likumdošana vispār neregulēja (LPSR APP 1964. 27. V dekrēta 4. p.). Atgriezenisks spēks ir arī CK 106. p. noteikumiem par personiskā īpašuma tiesībām uz dzīvojamo māju, kas piemērojami neatkarīgi no laika, kad radušās īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju (minētā dekrēta 10. p.), kā arī CK 22. p., kas nosaka, kādas ir sekas, ja ierodas par mirušu izsludinātais pilsonis, kā arī CK 45.—61. p. noteikumiem par darījuma spēkā neesamības sekām (minētā dekrēta 5., 7. p.).

Civiltiesību normas izbeidzas ar tās atcelšanu vai jauna normatīva akta izdošanu, kas groza agrāk izdoto normatīvo aktu. Ja normatīvais akts ir izdots uz noteiktu laiku, tad tas zaudē spēku, tiklīdz šis laiks ir pagājis.

2. Civiltiesību normu spēks telpā ir atkarīgs vispirms no tā, kas normatīvo aktu izdod. Normatīvie akti, ko izdod PSRS AP vai APP, PSRS MP, PSRS ministrija vai resors, ir spēkā visā PSRS teritorijā. PSRS Konstitūcijas 74. p. ir noteikts, ka PSRS likumiem ir vienāds spēks visu savienoto republiku teritorijā.

Latvijas PSR likumi un citi normatīvi akti ir spēkā Latvijas PSR teritorijā. Vietējās TDP vai tās izpildkomitejas normatīvie akti ir spēkā attiecīgās pilsētas vai rajona teritorijā. Arī pašā likumā vai citā normatīvā aktā var būt speciāli norādīts, ka tas ir spēkā tikai noteiktā teritorijā. Normatīvo aktu kolīzijas gadījumā piemērojams normatīvs akts ar augstāku juridisku spēku. PSRS Konstitūcijas 74. p. tieši norādīts, ka gadījumā, ja savienotās republikas likums nesaskan ar Vissavienības likumu, tad spēkā ir PSRS likums.

Izņēmums no vispārīgā noteikuma par civiltiesību normu spēku telpā ir gadījumi, kad saskaņā ar likumu vienas savienotās republikas teritorijā var piemērot citas savienotās republikas likumus (CK 8. p.). Nepieciešamība izšķirt strīdus Latvijas PSR justīcijas iestādēs, piemērojot citu savienoto republiku likumdošanu, var rasties sakarā ar to, ka civiltiesisko attiecību rašanās, grozīšanās un izbeigšanās var būt saistīta ar vairākām savienotajām republikām (piemēram, ja tiesiskā attiecība radusies vienā savienotā republikā, bet tiesības un pienākumi tiek realizēti citā, tad civilstrīds jāizšķir nevis tajā republikā, kurā civiltiesiskā attiecība radusies un pastāvējusi, bet gan tajā, kur realizētas tiesības un pienākumi). Šāda nepieciešamība rodas tikai tad, ja konkrēto civiltiesisko attiecību neregulē Vissavienības likumdošana un ja citas savienotās republikas likumdošanā tiesību un pienākumu rašanās, to saturs un realizācijas noteikumi, kā arī civiltiesiskā atbildība ir citāda nekā Latvijas PSR.

3. Civiltiesību normu spēks attiecībā uz personām. Civiltiesību normas parasti attiecas uz visām personām (pilsoņiem un juridiskām personām), kas atrodas tajā teritorijā, kurā ir spēkā at-

tiecīgais normatīvais akts, ja no šo normu satura neizriet kas cits. Tā, piemēram, daudzas CK normas attiecas tikai uz pilsoņiem (par pilsoņu tiesībspēju un rīcībspēju, par pilsoņu atzīšanu par bezvēsts promesošu, par pilsoņu personisko īpašumu, kā arī daudzas autortiesību, mantošanas tiesību un citas normas) vai arī tikai uz sociālistiskajām organizācijām (normas par juridiskajām personām, par piegādi, kontraktāciju u. c.). Ir arī tādas normas, kas attiecas tikai uz noteiktas kategorijas pilsoņiem vai juridiskām personām.

III nodaļa.

CIVILTIESISKĀ ATTIECĪBA

1. §. Civiltiesiskās attiecības jēdziens un tās elementi

1. Padomju civiltiesību normu uzdevums ir regulēt tās mantiskās attiecības, ko sociālistiskajā sabiedrībā nosaka preču-naudas formas pielietošana, kā arī ar tām saistītās un citas likumā paredzētās personiskās nemantiskās attiecības. Sociālistiskā valsts šīs attiecības (mantas piederību, tās atsavināšanu, nodošanu lietojumā, pakalpojumu sniegšanu, mantošanu, zinātnisko, mākslas un literāro darbu radīšanu un izmantošanu u. c.) regulē ar civiltiesību normām, dodot tām sabiedriski vēlamu ievirzi, un tādējādi sekmē komunisma celtniecības uzdevumu atrisināšanu. Civiltiesību normās ir noteikts, kādai jābūt civiltiesisko attiecību daļībnieku uzvedībai, t. i., tiem tiek paredzētas attiecīgas tiesības un pienākumi, kā rezultātā sabiedriskā mantiskā vai nemantiskā attiecība iekļaujas tiesiskās attiecības formā, kļūst par civiltiesisku attiecību. Tiesiskās reglamentācijas rezultātā ar likumdevēja gribu mantiskās attiecības šādā veidā iegūst civiltiesiskās attiecības formu neatkarīgi no katras konkrētās attiecības daļībnieku gribas. Tā, piemēram, pilsonim piederošās mantas nodošana citas personas īpašumā vai operatīvā pārvaldīšanā pret atlīdzību var notikt tikai kādā no likumdošanā tieši paredzētajiem vai arī atļautajiem veidiem — kā pirkuma-pārdevuma, maiņas tiesiskā attiecība vai arī kā līgums par mantas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt. Šādas attiecības nevar pastāvēt tikai kā mantiskas attiecības pašas par sevi ārpus likumā noteiktās tiesiskās formas. Tāpēc, ja rodas kāda mantiska attiecība, vienmēr ir nepieciešams noteikt tās piederību likumā paredzētajam civiltiesiskās attiecības veidam, lai uz to attiecinātu atbilstošās civiltiesību normas. Ja šāda mantiska attiecība pēc sava rakstura ir pakļauta civiltiesiskajai reglamentācijai, bet tieši tādu normu, kas to regulētu, nav, ir jāpiemēro noteikumi par likuma vai tiesību analogiju.

Ir iespējams, ka kādai noteiktai pēc būtības ekonomiskai attiecībai var būt dažādas tiesiskas formas. Tā, piemēram, no ekonomiskā viedokļa pirkuma-pārdevuma attiecību iespējams ietvert tādās tiesiskās formās kā pirkuma-pārdevuma, piegādes, kontrakācijas līgums u. tml.

Tādējādi konkrētas mantiskas attiecības var pastāvēt tikai kā likumdošanā paredzētas vai atļautas tiesiskas attiecības. Tas attiecas arī uz visām citām mantiskajām un nemantiskajām attiecībām, ko regulē civilā likumdošana. *Civiltiesiskā attiecība tātad ir tāda sabiedriskā attiecība, ko reglamentē civiltiesību normas un kuras dalībnieki ir personas, kas apveltītas ar civilajām tiesībām un pienākumiem.*

Civiltiesiskā attiecība tādējādi pastāv kā mantisko vai personisko nemantisko, t. i., kā faktisko attiecību forma. Parasti faktiskās un tiesiskās attiecības reāli eksistē kā satura un formas vienība, taču ir iespējami arī atsevišķi gadījumi, kad tiesiskā attiecība kā forma var būt atrauta no faktiskās attiecības. Tādos gadījumos faktiskai attiecībai nav tiesiskās aizsardzības. Tā tas ir, piemēram, attiecībās starp pilsoņiem pēc prasības noilguma termiņa notecējuma (CK 90. p. 1 d.). Citos tamlīdzīgos gadījumos tiesiskā attiecība nevar radīt tās sekas, ko vēlas šīs attiecības dalībnieki, piemēram, ja noslēgts šķietams vai simulatīvs darījums (CK 56. un 57. p.). Faktiskās attiecības iegūst tiesiskās attiecības formu tikai tad, ja tas paredzēts tiesību normās. Tāpēc, piemēram, tāds mantas valdījums un lietojums, kas nav paredzēts likumdošanā vai no tās neizriet, nav tiesisks, un tam nav tiesiskās aizsardzības.

2. Civiltiesiskās attiecības ir gribas attiecības. *Pirmkārt*, jebkura civiltiesiskā attiecība pamatojas uz tiesību normām, kurās izteikta likumdevēja griba, padomju tautas griba. Tā noteic, ka zināmas mantiskās un nemantiskās sabiedriskās attiecības var rasties un pastāvēt tikai kā civiltiesiskas attiecības, kā arī to, kas var būt šo attiecību dalībnieki, un lielā mērā arī to, kādam jābūt šādu attiecību saturam, t. i., dalībnieku tiesībām un pienākumiem, izņemot gadījumus, kad likumdevējs ar dispozitīvām normām atļauj pašiem dalībniekiem noteikt savu tiesību un pienākumu saturu vai arī atļauj radīt tiesiskās attiecības pēc likuma vai tiesību analogijas. Bet arī šajos gadījumos katras konkrētās civiltiesiskās attiecības rašanās ir atkarīga no likumdevēja gribas. Tādējādi likumdevēja, valsts griba, regulējot sabiedriskās attiecības, ir izteikta civiltiesību normās, kas vispārinātā veidā nosaka konkrētu civiltiesisko attiecību rašanās iespējas un to veidus, šo attiecību dalībnieku tiesību un pienākumu saturu.

Otrkārt, civiltiesisko attiecību rašanās, kā arī to saturs, tiesību un pienākumu realizēšana un izbeigšana lielā mērā ir atkarīga no pašu civiltiesiskās attiecības dalībnieku gribas. Visas tās civiltiesiskās attiecības, kas rodas darījumu rezultātā (tādas ir visas līguma, konkursa, testamentārās mantošanas attiecības),

kā arī cita veida darbību rezultātā, parasti ir atkarīgas no šo attiecību dalībnieku gribas. Civiltiesisko attiecību dalībnieku griba izpaužas arī tad, kad dispozitīvās tiesību normas atļauj dalībniekiem noteikt subjektīvo tiesību un pienākumu saturu. Protams, daudzos gadījumos civiltiesiskās attiecības var rasties neatkarīgi no to dalībnieku gribas vai pretēji viņu gribai. Tā, piemēram, mantošanas tiesiskā attiecība var rasties neatkarīgi no mantojuma atstājēja un mantinieka gribas. Tādā pašā veidā rodas arī saistība no kaitējuma nodarīšanas. Tomēr arī šajos gadījumos, lai realizētu radušās tiesības, ir vajadzīga civiltiesiskās attiecības dalībnieku griba (piemēram, mantinieku griba pieņemt mantojumu, cietušā griba saņemt kaitējuma atlīdzību). Pretējā gadījumā tiesiskā attiecība gan radīsies, kādu laiku pastāvēs, bet pēc tam izbeigsies (piemēram, mantinieks nebūs pieņēmis mantojumu, ne arī no tā atteicies). Tādējādi civiltiesisko attiecību dalībnieku individuālajai gribai ir svarīga nozīme, jo tikai saskaņā ar to tiesību normās paredzētie uzvedības noteikumi daudzos gadījumos kļūst par tiesiskās attiecības dalībnieku konkrētiem uzvedības noteikumiem, par viņu subjektīvajām tiesībām un tiesiskajiem pienākumiem, kuru realizācijai savukārt parasti arī ir vajadzīga tiesiskās attiecības dalībnieku griba.

3. Civiltiesiskās attiecības pazīmes. Līdzās tām pazīmēm, kas raksturo tiesiskās attiecības vispār (sabiedriska, gribas attiecība, kas pamatota uz tiesību normām, u. c.) civiltiesiskajai attiecībai ir arī specifiskas pazīmes, kas pamatojas uz civiltiesiskās reglamentācijas priekšmetu un metodi. Tas, ka civilā likumdošana regulē tādas mantiskās attiecības, ko noteic preču-naudas formas pielietošana, nosaka *civiltiesisko attiecību dalībnieku organizatorisko un mantisko patstāvību*. Tas attiecas kā uz atsevišķiem pilsoņiem, tā arī uz kolektīviem (sociāliem) veidojumiem — juridiskām personām un padomju valsti, kad tā pati tieši piedalās civiltiesiskās attiecībās.

Otra raksturīgākā civiltiesiskās attiecības pazīme ir tās *dalībnieku vienlīdzīgs tiesiskais stāvoklis*, kas nepieļauj viena dalībnieka pakļautību otram un iespēju vienam dalībniekam diktēt savu gribu otram. Tāpēc arī pats svarīgākais civiltiesisko attiecību rašanās pamats ir vienošanās (līgums). Vienlīdzīgs tiesiskais stāvoklis ir nodrošināts arī tad, kad civiltiesiskā attiecība rodas no citiem likumā (CK 4. p.) paredzētajiem pamatiem — kaitējuma nodarīšanas, vienpusējiem darījumiem, notikumiem u. c. Arī valsts varas vai pārvaldes iestāde, ja tā stājas mantiskās attiecībās nevis sakarā ar pārvaldes, plānošanas funkciju realizēšanu, bet gan, piemēram, kā pasūtītāja sev nepieciešamās ēkas celtniecībai vai tās remontam, ir līdztiesīga ar attiecīgo celtniecības, remonta vai citu organizāciju. Pavisam citāds ir stāvoklis, kad pārvaldes iestāde izsniedz norīkojumu par uzņēmuma ražotās produkcijas sadali vai izņem daļu apgrozāmo līdzekļu no sev

pakļautā uzņēmuma u. tml. Tādām darbībām ir administratīvs, bet nevis civiltiesisks raksturs.

No civiltiesisko attiecību dalībnieku mantiskās patstāvības un nošķirtības izriet arī aizskarto civilo tiesību aizstāvēšanas metodes un kārtība (sk. XII nodaļu), kā arī tas, ka civiltiesiskās atbildības svarīgākais uzdevums ir cietušās personas aizskarto subjektīvo tiesību atjaunošana.

4. Civiltiesiskās attiecības elementi. Katrai civiltiesiskai attiecībai ir noteikta struktūra jeb elementi. Civiltiesiskās attiecības elementi ir šīs tiesiskās attiecības dalībnieki (subjekti), objekti, kā arī saturs, ko veido subjektīvās tiesības un pienākumi.

Civiltiesiskā attiecība kā sabiedriska attiecība var rasties un pastāvēt tikai starp cilvēkiem vai starp noteiktā veidā organizētiem cilvēku kolektīviem, bet nevis starp cilvēkiem un priekšmetiem (lietām), kā to vēl joprojām traktē buržuāziskā jurisprudence. *Civiltiesiskās attiecības subjekti* ir tiesību normas regulētās sabiedriskās mantiskās vai nemantiskās attiecības dalībnieki. Civiltiesisko attiecību loks ir ļoti plašs. Saskaņā ar CK 2. p. civiltiesiskās attiecības var rasties starp valsts, kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām; starp šīm organizācijām un pilsoņiem; starp pilsoņiem. Par civiltiesisko attiecību dalībniekiem likumā paredzētajos gadījumos var būt arī citas organizācijas (religiskās, ārvalstu). Šis uzskaitījums gan nav pilnīgs, jo tajā nav norādīts uz Padomju valsti kā civiltiesisko attiecību dalībnieci. Tādējādi civiltiesisko attiecību subjekti ir 1) Padomju valsts; 2) padomju pilsoņi (CK 9. p.); 3) sociālistiskās organizācijas (valsts, kooperatīvās un sabiedriskās); 4) ārvalstnieki un bezpavalstnieki (CK 585., 586. p.); 5) ārvalstu uzņēmumi un organizācijas (CK 587. p.), kā arī citas likumdošanā noteiktās organizācijas. Parasti civiltiesību subjektu apzīmē ar vārdu «*persona*».

Pilsoņi un organizācijas var būt par civiltiesisko attiecību subjektiem atbilstoši savai tiesībspējai (CK 9., 10., 26., 585., 586., 587. p.). Lai patstāvīgi ar savām darbībām tie iegūtu un realizētu tiesības un pienākumus, bez tiesībspējas tiem ir nepieciešama arī rīcībspēja (CK 11., 28., 586.¹ p.). (Tuvāk par atsevišķām civiltiesību subjektu kategorijām sk. IV, V, VI nodaļā.)

Civiltiesiskajās attiecībās parasti ir divas puses, no kurām vienai ir tiesības, bet otrai pienākumi, pie tam katrā pusē var būt viena vai vairākas personas, bet absolūtajās tiesiskajās attiecībās (sk. šīs nodaļas 2. §. 2. pkt.) pusi, kurai ir pienākumi, veido nenoteikts skaits personu.

Raksturīga civiltiesisko attiecību pazīme ir tā, ka to subjektu sastāvs var mainīties, ja tikai attiecīgā tiesība vai pienākums nav stingri saistīts ar noteiktu personu, kā tas ir, piemēram, gadījumā, ja atlīdzina kaitējumu sakarā ar pilsoņa veselības bojājumu. Tāpēc civiltiesībās nereti sastopamies ar tiesību pēctecību jeb sukcesiju, kas var būt singulāra un uni-

versāla. Singulārā tiesību pēctecība attiecas uz subjektu maiņu kādā vienā noteiktā civiltiesiskā attiecībā, piemēram, sakarā ar prasījuma cesīju vai parāda pārvedi (CK 195., 300. p.), pārpilnvarojumu (CK 69. p.) u. c. Universālā tiesību pēctecība ir gadījumā, kad subjekts tiek nomainīts vai nu visās, vai vairākās civiltiesiskās attiecībās, kurās viņš uzstājas. Tas notiek, piemēram, mantošanas (CK 550.—584. p.), juridisko personu reorganizācijas (CK 37. p.) gadījumos.

Civiltiesisko attiecību objekti ir tie materiālie vai nemateriālie labumi, sakarā ar kuriem rodas civiltiesiskās attiecības un kuri spēj apmierināt kādas atsevišķu cilvēku, kolektīvu vai arī visas sabiedrības vajadzības un intereses. Civiltiesiskās attiecības var rasties sakarā ar dažāda veida labumiem, piemēram, lietām, noteikta darba rezultātu, mākslas, literāra vai zinātniska darba radīšanu vai izmantošanu u. c. (Tuvāk par civiltiesiskās attiecības objektiem sk. VII un VIII nodaļā.)

Civiltiesiskās attiecības saturu veido tās dalībnieku subjektīvās tiesības un pienākumi. Jēdzienu «tiesības» ir dažādas nozīmes. Pirmkārt, ar jēdzienu «tiesības» saprot civiltiesību normās paredzētos uzvedības noteikumus, kas vienādā mērā attiecas uz visiem tiesību subjektiem neatkarīgi no tā, vai viņi ir konkrētu civiltiesisko attiecību dalībnieki vai ne. Par tiesībām šajā nozīmē sauc civiltiesību normas vai to kopumu, kas ir tiesības objektīvā nozīmē. Tā, piemēram, uz visiem pilsoņiem vienādi attiecas CK normas par personisko īpašumu, tā mantošanu, neatkarīgi no tā, vai pilsonim pieder kāda manta vai ne, vai viņam ir atklājies mantojums vai ne.

Otrkārt, ar jēdzienu «tiesības» saprot tiesības, kas ir konkrētas civiltiesiskas attiecības subjektam. Tā, piemēram, ja pilsonis ir ieguvis īpašumā kādu lietu, tad viņam ir īpašuma tiesības uz šo lietu; ja viņam ir atklājies mantojums, tad likumā paredzētās mantošanas tiesības viņam ir saistītas ar konkrēto mantojumu. Šādā nozīmē tiesības tiek apzīmētas par subjektīvām, un tās ir tiesiskās attiecības elements.

Subjektīvās tiesības civiltiesiskās attiecības dalībniekiem rodas uz tiesību normas pamata, tāpēc parasti tās atbilst tiesībām objektīvā nozīmē. Tomēr, ievērojot to, ka dispozitīvās tiesību normas atļauj tiesiskās attiecības dalībniekiem pašiem noteikt citādu subjektīvo tiesību saturu, kā arī to, ka tiesiskā attiecība var rasties pēc likuma vai tiesību analogijas, subjektīvās civilās tiesības var atšķirties no tām, kas paredzētas tiesību normās.

Subjektīvās civilās tiesības ir civilajā likumdošanā nodrošināta tiesīgas personas konkrētas uzvedības iespēja, kā arī iespēja prasīt noteiktu uzvedību no citām personām, nepieciešamības gadījumos lietojot valsts piespiedu līdzekļus. Tādējādi subjektīvās tiesības izpaužas kā tiesīgās personas iespēja pašai veikt noteiktas darbības. Tā, piemēram, saskaņā ar CK 92. p. mantas

īpašniekam ir mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības likumā noteiktajās robežās. Pamatojoties uz šo normu, īpašnieks pats izlemj, kā lietot savu īpašumu un rīkoties ar to. Subjektīvās tiesības izpaužas arī tiesīgās personas iespējā prasīt noteiktu uzvedību (darbību vai bezdarbību) no citām personām. Tā, piemēram, īpašnieks ir tiesīgs prasīt, lai citas personas netraucē viņam mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesību realizēšanu. Pircējs ir tiesīgs prasīt no pārdevēja nopirktās lietas nodošanu (CK 252. p.); īrnieks ir tiesīgs prasīt no izīrētāja lietas nodošanu lietošanā (CK 299. p.) u. tml.

Tiesīgās personas subjektīvajām tiesībām civiltiesiskajā attiecībā atbilst otras puses subjektīvie pienākumi, kas ir *civilajā likumdošanā paredzētā nepieciešamā uzvedība, ko nodrošina ar valsts piespiedu līdzekļiem*. Subjektīvie pienākumi var būt noteiktas darbības izdarīšana citas personas labā, atturēšanās no noteiktas darbības. Tā, piemēram, pārdevējam ir pienākums nodot pircējam pārdoto lietu; izīrētājam ir pienākums nodot īrniekam izīrēto lietu, bet jebkurai personai ir pienākums atturēties no īpašnieka valdījuma, lietojuma un rīcības tiesību aizskaršanas. Tādējādi subjektīvās tiesības un tām atbilstošie pienākumi, lai gan tie ir pretēji pēc sava satura, ir vērsti uz kopīga mērķa sasniegšanu.

No satura viedokļa civiltiesiskās attiecības ir vai nu vienkāršas, ja tikai vienai pusei ir tiesības, bet otrai — tikai pienākumi (īpašuma tiesiskā attiecība, patapinājuma līgums, saistības no kaitējuma nodarīšanas), vai arī sarežģītas, ja katrai pusei vienlaikus ir gan tiesības, gan pienākumi.

Subjektīvās tiesības un pienākumi ir civiltiesiskās attiecības satura savstarpēji saistītas divas puses, kas rodas un izbeidzas vienlaikus, un tāpēc nav iespējama subjektīvās tiesības pastāvēšana bez atbilstoša subjektīvā pienākuma — un otrādi.

2. §. Civiltiesisko attiecību veidi

Civiltiesiskās attiecības var iedalīt 1) mantiskajās un nemaniskajās attiecībās; 2) absolūtajās un relatīvajās attiecībās; 3) lietu un saistību tiesiskajās attiecībās.

1. Civiltiesiskās attiecības tiek iedalītas mantiskajās un nemaniskajās, ievērojot civiltiesiskās regulēšanas priekšmeta raksturu un to, kādi ir tie labumi, sakarā ar kuriem rodas šīs attiecības. *Mantiskās tiesiskās attiecības* rodas sakarā ar tādiem labumiem, kas ir novērtējami naudā un kas var būt prece, kā arī sakarā ar naudu. Tā kā civiltiesības reglamentē galvenokārt attiecības, ko noteic preču-naudas formas pielietošana, tad civiltiesiskās attiecības galvenokārt ir mantiskas un vērstas uz civiltiesisko attiecību dalībnieku mantisko interešu apmierināšanu. Mantiskas ir īpašuma, mantošanas, lielākā daļa saistību, kā arī

daļēji autora un izgudrotāja tiesības. Tiesības un pienākumus mantiskajās civiltiesiskajās attiecībās parasti var atsavināt, nodot citām personām.

Nemantiskās tiesiskās attiecības rodas sakarā ar nemantiskajiem labumiem, kas nav novērtējami naudā. Nemantiskas ir tiesiskās attiecības, kas rodas sakarā ar zinātnisko, literāro un mākslas darbu radīšanu, sakarā ar zinātniskiem atklājumiem, izgudrojumu un racionalizācijas priekšlikumu radīšanu. Tādas ir arī attiecības, kas rodas sakarā ar tiesībām uz godu un cieņu. Subjektīvās tiesības un pienākumi nemantiskajās tiesiskajās attiecībās parasti ir saistīti ar tiesiskās attiecības dalībnieku personu un tāpēc nav atsavināmi citiem. Nemantiskajām tiesiskajām attiecībām parasti nav piemērojami noteikumi par prasības noilgumu.

Mantiskās un nemantiskās tiesības un pienākumi var atrasties arī kopīgi vienas tiesiskās attiecības ietvaros, kā tas ir, piemēram, autortiesībās un izgudrotāju tiesībās.

2. Civiltiesiskās attiecības tiek iedalītas absolūtajās un relatīvajās, ievērojot to struktūras īpatnības sakarā ar dalībnieku sastāvu. *Absolūtajā civiltiesiskajā attiecībā* tiesīgajai personai (vai arī vairākām tiesīgajām personām, piemēram, kopīpašuma dalībniekiem) stāv pretī jebkurš cits civiltiesību subjekts, tāpat nenoteikts skaits personu, un katrai no tām ir pasīvs pienākums atturēties no tiesīgās personas tiesību aizskaršanas. Tādējādi pārkāpt personas tiesību šajā tiesiskajā attiecībā var jebkura persona. Šāds tiesību pārkāpums ir pamats civiltiesiskajai atbildībai. Absolūtas ir, piemēram, īpašuma un mantošanas, autorības tiesiskās attiecības, kā arī attiecības, kas rodas sakarā ar personisko nemantisko labumu aizstāvēšanu — tiesībām uz godu un cieņu, juridiskās personas nosaukumu, preces zīmi u. c. Padomju civiltiesību teorijā nav vienota uzskata par civiltiesisko attiecību iedalījumu absolūtajās un relatīvajās. Pēc dažu autoru domām, nepastāv vis absolūtas tiesiskas attiecības, bet gan attiecīgās absolūtās tiesības, piemēram, īpašuma, personiskās nemantiskās tiesības pastāv ārpus tiesiskās attiecības.¹

Relatīvajā tiesiskajā attiecībā tiesīgajai personai (vienai vai vairākām) pretī stāv viena vai vairākas personas, un šādas attiecības dalībnieku skaits abās pusēs ir vienmēr precīzi noteikts vai vismaz nosakāms. Tāpēc tiesīgajai personai visā tiesiskās attiecības pastāvēšanas laikā ir zināmas tās personas, kurām jāizpilda pienākums. Pie tam pienākums relatīvajās tiesiskajās attiecībās izpaužas galvenokārt pozitīvu darbību veikšanā: nodot lietas īpašumā, lietojumā, izpildīt darbu vai citu pakalpojumu, samaksāt noteiktu naudas summu utt., lai gan pienākums var

¹ Sk.: Генкин Д. М. Право собственности как абсолютное субъективное право. — Советское государство и право, 1957, № 6, с. 93—102; Гражданское право, т. I, М., 1969, с. 92.

būt arī atturēšanās no kādas noteiktas darbības. Relatīvas ir visas saistību tiesiskās attiecības, kā arī attiecības, kas rodas sakarā ar cilvēka garīgās darbības rezultātu izmantošanu, piemēram, pēc izdevniecības, uzveduma, scenārija un citiem līgumiem.

Dažām civiltiesiskām attiecībām var būt jaukts raksturs, kā tas ir, piemēram, mantas lietošanas līgumos, kur mantas lietošanas tiesības īrniekam ir gan absolūtas, jo tās tiek aizsargātas pret katru tiesībpārkāpēju, arī pret lietas izīrētāju, gan arī relatīvas, ko noteic īres līgums un kas rodas tikai starp izīrētāju un īrnieku. Līdzīgs raksturs ir mantas operatīvās pārvaldīšanas attiecībām.

3. Civiltiesiskās attiecības padomju civiltiesību teorijā tradicionāli tiek iedalītas *lietu un saistību tiesiskajās attiecībās*. Tomēr šāds iedalījums ir visai nosacīts, jo, pirmkārt, to nevar attiecināt uz visām civiltiesiskajām attiecībām, bet gan tikai uz mantiskajām attiecībām. Sakarā ar to daudzas nemantiskās attiecības, ko reglamentē civiltiesību normas, paliek ārpus šī iedalījuma. Otrkārt, ne visas tās civiltiesiskās attiecības, kas ir saistītas ar lietām, pieskaitāmas lietu tiesiskajām attiecībām, jo ļoti daudzas saistību tiesiskās attiecības arī rodas un pastāv sakarā ar lietām. Tādas ir pirkuma-pārdevuma un visas pārējās mantas atsavināšanas tiesiskās attiecības, kā arī mantas lietošanas attiecības, daudzas darbuņēmuma un pakalpojumu tiesiskās attiecības. Treškārt, lietu tiesisko attiecību pazīmēm pilnīgi atbilst tikai īpašuma un operatīvās pārvaldīšanas tiesiskās attiecības.

Iedalījums lietu un saistību tiesiskajās attiecībās ir atkarīgs no tā, kādā veidā tiesīgā persona var apmierināt savas intereses, *Lietu tiesiskajās attiecībās* īpašnieks vai mantas operatīvais pārvaldītājs to var izdarīt ar savām darbībām, tieši balstoties uz likumu. Tāpēc, realizējot subjektīvās tiesības uz lietu, viņam nav nepieciešama pārējo tiesiskās attiecības (absolūtās) dalībnieku aktīva līdzdalība. Tieši otrādi, pēdējiem ir pienākums atturēties no darbībām, kas var traucēt tiesīgajai personai tiesību realizāciju.

Saistību tiesiskajās attiecībās tiesīgā persona savas subjektīvās tiesības var realizēt tikai tad, ja pārējie relatīvās tiesiskās attiecības dalībnieki izdara noteiktas aktīvas darbības vai arī atturas no tādām (CK 160. p.). Saistību tiesiskās attiecības rodas no līgumiem, kaitējuma nodarīšanas un citiem likumdošanā paredzētajiem pamatiem (CK 161. p.).

3. §. Civiltiesisko attiecību rašanās un izbeigšanās pamati

1. Civiltiesiskās attiecības un no tām izrietošās civilās tiesības un pienākumi rodas un izbeidzas sakarā ar likumdošanā paredzētajiem apstākļiem, ko sauc par *juridiskiem faktiem*. Lai,

piemēram, rastos īpašuma tiesiskā attiecība, ir nepieciešams mantu iegūt īpašumā pirkuma-pārdevuma, dāvinājuma, mantošanas rezultātā vai pēc citiem likumā paredzētiem pamatiem. Lai rastos mantošanas tiesiskā attiecība, ir nepieciešama mantojuma atklāšanās sakarā ar mantojuma atstājēja nāvi, lai rastos mantas lietošanas tiesiskā attiecība, nepieciešama mantas īres vai patapinājuma līguma noslēgšana utt.

Lai rastos vai izbeigtos konkrēta civiltiesiska attiecība, daudzos gadījumos pietiek ar kādu vienu noteiktu juridisku faktu. Tā, piemēram, mantas dāvināšana likumā paredzētā formā rada īpašuma tiesības uz mantu dāvanas saņēmējam un izbeidz tās dāvinātājam; mākslas darba radīšana šī darba autoram rada autorības un citas personiskas nemantiskās tiesības. Tomēr daudzos gadījumos civiltiesiskā attiecība var rasties tikai sakarā ar vairākiem juridiskiem faktiem. Sādu juridisko faktu kopumu civiltiesību teorijā sauc par *juridisko sastāvu*. Tā, piemēram, lai rastos kapitālās celtniecības darbuzņēmuma tiesiskās attiecības, ir nepieciešams ne tikai noslēgt attiecīgo līgumu, bet arī ietvert objekta celtniecību plānošanas aktos, kas apstiprināti likumā noteiktajā kārtībā.

Kaut kāds noteikts juridisks fakts var būt pamats, lai rastos vai izbeigtos dažādas civiltiesiskās attiecības. Tā, piemēram, pilsoņa nāve izbeidz visas tās tiesiskās attiecības, kurās subjektīvās tiesības vai pienākumi ir cieši saistīti ar mirušā personu. Tā tas ir, piemēram, saistībās pēc izdevniecības līguma, kā arī saistībās, kas radušās sakarā ar pilsoņa veselības bojājumu. Pilsoņa nāve ir pamats citu viņa subjektīvo mantisko tiesību pārejai mantiniekiem pēc mantošanas tiesībām.

2. Juridiskie fakti, kas var būt subjektīvo tiesību un pienākumu un tādējādi arī civiltiesisko attiecību rašanās pamats, vispārīgā veidā ir uzskaitīti CK 4. p. Tie ir darījumi; administratīvie un plānošanas akti; atklājumi, izgudrojumi, racionalizācijas priekšlikumi, zinātnisku, literāru un mākslas darbu radīšana; kaitējuma nodarīšana citai personai, mantas iegūšana vai ietaupīšana uz citas personas rēķina bez pietiekama pamata; notikumi, ar kuriem likums saista civiltiesisku seku iestāšanos; pilsoņu un organizāciju cita veida darbība.

CK 4. p. nav dots pilnīgs civiltiesisko attiecību rašanās pamatu uzskaitījums, sakarā ar to CK 4. p. I d. ir īpaši noteikts, ka civilās tiesības un pienākumi var rasties no tiem pamatiem, kas tieši paredzēti PSRS un LPSR likumdošanā, kā arī no tādās pilsoņu un organizāciju darbības, kas, kaut arī nav likumā paredzēta, tomēr pēc civilās likumdošanas vispārīgiem principiem un jēgas rada civilās tiesības un pienākumus. Šāds noteikums ir attiecināms arī uz civiltiesisko attiecību grozīšanu un izbeigšanu.

Visi juridiskie fakti, kas norādīti CK 4. p. un var radīt, grozīt un izbeigt civiltiesiskās attiecības, ir iedalāmi divās lielās grupās — darbībās un notikumos.

3. Juridiskas darbības vienmēr ir gribas akti neatkarīgi no tā, vai tās veic pilsoņi, organizācijas vai citi civiltiesību subjekti. Parasti ar juridiskām darbībām saprot pozitīvas, aktīvas darbības, lai gan likumā noteiktos gadījumos civiltiesiskas sekas var radīt arī atturēšanās no darbības, t. i., bezdarbība.

Juridiskas darbības tiek iedalītas tiesiskās un prettiesiskās. *Tiesiskās darbības* ir tādas, kas atbilst tiesību normu prasībām, un tās savukārt var iedalīt šādi: 1) administratīvi akti; 2) darījumi; 3) tiesiskas rīcības.

Administratīvi akti, to skaitā plānošanas akti ir kompetentu valsts pārvaldes iestāžu individuāla rakstura akti, kas adresēti konkrētām personām, lai radītu, grozītu vai izbeigtu civiltiesiskās attiecības. Šādus aktus valsts pārvaldes iestāde izdod nevis kā civiltiesisko attiecību subjekts, bet gan kā pārvaldes funkciju realizētāja. Tāpēc šādi akti, lai gan tie vērsti uz civiltiesisko attiecību radīšanu, grozīšanu vai izbeigšanu, vienmēr rada administratīvas tiesiskas attiecības. Šādi administratīvi akti ir, piemēram, akti, uz kuru pamata notiek uzņēmumu, ēku un celtnu nodošana no vienas valsts organizācijas otrai. Tādi ir arī plānošanas akti, uz kuru pamata vai nu tieši notiek produkcijas piegāde vai citas saimnieciskās darbības, vai arī tiek noslēgti piegādes, kapitālās celtniecības, kontraktācijas, pārvadājuma līgumi un citi tamlīdzīgi akti.

Darījumi ir pilsoņu vai organizāciju, t. i., pašu civiltiesisko attiecību dalībnieku darbības, kas tieši vērstas uz civiltiesisko attiecību nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu (CK 41. p.). Darījumi ir visplašākais civiltiesisko attiecību rašanās pamats. Tie var būt gan vienas personas darbība (vienpusēji darījumi), piemēram, pilnvaras izdošana, konkursa izsludināšana, testamenta sastādīšana, mantojuma pieņemšana, kā arī vairāku personu savstarpējas darbības (divpusēji un daudzpusēji darījumi), kas ir civiltiesiski līgumi.

Tiesiskas rīcības atšķirībā no darījumiem ir gribas darbības, kas parasti nav speciāli vērstas uz civiltiesisko attiecību radīšanu, grozīšanu vai izbeigšanu, bet kas rada attiecīgās civiltiesiskās sekas saskaņā ar likumu. Tādas darbības ir, piemēram, literāra vai mākslas darba radīšana, kas neatkarīgi no autora gribas rada autortiesisko attiecību. Taču attiecīga izdevniecības, scenārija vai cita autorlīguma noslēgšana, lai izmantotu radīto darbu, ir civiltiesisks darījums. Tiesiska rīcība ir arī nozaudētas lietas atrašana, kas rada CK 146.—148. p. noteiktās tiesības un pienākumus.

Prettiesiskas darbības ir tādas darbības, kas vai nu ar nolūku, vai bez tā ir vērstas uz citas personas subjektīvo civilo tiesību aizskaršanu, piemēram, kaitējuma nodarīšana citai personai vai viņas mantai, mantas iegūšana vai ietaupīšana uz citas personas rēķina bez pietiekama pamata, civiltiesisko saistību neizpildīšana.

Bez norādītajām darbībām juridisks fakts var būt arī *tiesību piemērošanas akts*, piemēram, tiesas spriedums, ar kuru tiek sadalīts kopīpašums, izbeigtas kopīpašuma tiesiskās attiecības.

4. **Juridiski notikumi** ir tādi likumā paredzēti apstākļi, kas nav atkarīgi no to personu gribas, starp kurām rodas vai pastāv civiltiesiskā attiecība.

Notikumi var būt tādi apstākļi, kas vispār nav atkarīgi no cilvēku gribas, piemēram, stihiskas dabas parādības (zemestrīces, plūdi, sausums u. tml.), cilvēka dabiska nāve, ugunsgrēks zibens rezultātā u. c. Notikumi var būt arī atkarīgi no cilvēka gribas, piemēram, cilvēka nāve slepkavības vai pašnāvības rezultātā, ugunsgrēks, kas radies aizdedzināšanas rezultātā, u. tml. Piemēram, neatkarīgi no tā, vai mantojuma atstājēja nāve iestājusies dabiski vai citas personas darbības rezultātā, šis fakts ir notikums, ar kuru likums saista mantojuma atklāšanos mantiniekiem, izņemot gadījumu, kad pats mantinieks ar savu darbību ir izraisījis mantojuma atstājēja nāvi. Šādā gadījumā mantojuma atstājēja nāve viņam nebūs notikums, kurš rada mantošanas tiesības (CK 554. p. I d.).

IV nodaļa.

PILSOŅI KĀ CIVILTIESĪBU SUBJEKTI

1. §. PILSOŅU CIVILĀ TIESĪBSUBJEKTĪBA

1. Civilā likumdošana, reglamentējot mantiskās un personiskās nemantiskās attiecības, nosaka arī padomju pilsoņu iespējas būt par šo attiecību dalībniekiem jeb subjektiem. Spēju būt par civiltiesisko attiecību dalībniekiem vispār, kā arī par civilo tiesību un pienākumu nesējiem konkrētās civiltiesiskās attiecībās sauc par *tiesībsubjektību* («правосубъектность»), kas ir pilsoņu juridiska spēja. Tā izpaužas spējā iegūt civilās tiesības un pienākumus, tos realizēt, aizstāvēt aizskartās civilās tiesības.

2. Civilajā likumdošanā ir reglamentēti kā vispārīgie tiesībsubjektības pamati — civilā tiesībspēja un rīcībspēja, tā arī speciālie priekšnoteikumi, kas nepieciešami, lai pilsonis kļūtu par konkrētas civiltiesiskās attiecības subjektu. Tā, piemēram, pilsonis, kam pieder dzīvojamā māja, to var atsavināt pēc mūža uzturdošanas līguma (276. p.), ja viņš vecuma vai veselības stāvokļa dēļ ir darba nespējīgs. Darba nespēja vecuma vai veselības stāvokļa dēļ ir minētais speciālais priekšnoteikums.

Normas, kas noteic tiesībsubjektības vispārīgos pamatus — tiesībspēju un rīcībspēju, tās rašanos, saturu un izbeigšanos neatkarīgi no konkrētu civilo tiesību un pienākumu iegūšanas un realizēšanas, ietvertas civiltiesisko kodeksa II nodaļā «Personas». Turpretī tās civiltiesību normas, kas paredz papildu noteikumus,

kas nepieciešami, lai pilsonis kļūtu par konkrētu civilo tiesību un pienākumu subjektu, ir atsevišķu civilās likumdošanas institūtu sastāvdaļa.

Civilā tiesībspēja ir obligāts priekšnoteikums, kas nepieciešams, lai pilsonis vispār kļūtu par civilo tiesību un pienākumu subjektu. Tāpēc šo spēju padomju likumdošana nodrošina katram pilsonim neatkarīgi no viņa izcelsmes, sociālā stāvokļa, nacionālās, rases piederības, kā arī neatkarīgi no vecuma, garīgā stāvokļa.

Tiesībsubjektības jēga un vērtība izpaužas ne tikai pasīvā iespējā iegūt subjektīvās īpašuma, mantošanas un citas tiesības un pienākumus, bet arī iespējā tos realizēt, kas ievērojamā mērā ir atkarīga no pilsoņu spējas patstāvīgi pieņemt lēmumus, saprast savu darbību un tās sekas. Daudzos gadījumos civilo tiesību iegūšana un izbeigšana ir iespējama tikai ar tiesību subjekta aktīvu darbību. Tādu iespēju civiltiesību subjektam nodrošina *rīcībspēja*.

Tā kā rīcībspēja pamatojas uz pilsoņu psihisku spēju vadīt savu darbību un saprast tās nozīmi, pilsoņi rīcībspēju iegūst, tikai sasniedzot noteiktu vecumu, kā arī to var atņemt tiesa likumā paredzētos gadījumos (CK 15. p.).

Vairumā gadījumu rīcībspējas trūkums nav šķērslis pilsoņiem būt par civilo tiesību un pienākumu subjektiem. Vienīgi tad, ja civilo tiesību iegūšana vai to realizēšana ir iespējama tikai ar paša šī tiesību subjekta darbību, ja viņa rīcībspēju nevar atvietot citas personas rīcībspēja, tad rīcībspējas trūkums ir šķērslis civilajai tiesībsubjektībai. Šādi gadījumi ir stingri reglamentēti likumdošanā. Tā, piemēram, saskaņā ar CK 63. un 390. p. par citas personas pārstāvi pilsonis var būt tikai tad, ja viņš ir rīcībspējīgs. Saskaņā ar CK 472. p. nepilngadīgie, kas nav sasnieguši 15 gadus, nevar būt par delikta atbildības subjektiem.

2. §. Pilsoņu civilā tiesībspēja

1. Civilā tiesībspēja ir spēja būt apveltītam ar civilām tiesībām un pienākumiem (CK 9. p. 1 d.). Tā ir spēja iegūt un realizēt subjektīvās civilās tiesības un pienākumus, kā arī aizsargāt aizskartās civilās tiesības.

Civiltiesību teorijā nav vienota uzskata par tiesībspējas būtību. Daži autori to uzskata par pilsoņu īpašu sociāli juridisku kvalitāti vai īpašību (O. Jofe, S. Aleksejevs u. c.). Tomēr, tā kā šī īpašība ir tiesiska rakstura un tās rašanos, izbeigšanos un saturu noteic likumdošana, tad īstenībai vairāk atbilst otrs civiltiesību zinātnē izteiktais uzskats, ka pilsoņa, kā arī citu civiltiesību subjektu tiesībspēja ir īpaša tiesība, kas paredzēta likumdošanā. Šo viedokli padomju civiltiesību teorijā izteica P. Stučka un

M. Agarkovs, un tagad tālāk attīsta S. Bratuss, V. Gribanovs u. c.

Tiesībspēja ir personiska rakstura tiesība, kas cieši saistīta ar pilsoņa personu. Tā ir viņa neatņemama tiesība, kas realizējas tiesiskajās attiecībās starp katru pilsoni kā tiesībspējas ne-sēju un visiem pārējiem tiesību subjektiem, kuru pienākums ir atturēties no tiesībspējas aizskaršanas.

Pilsonis, pamatojoties uz tiesībspēju un likumā paredzētajiem juridiskajiem faktiem, var iegūt konkrētas subjektīvas civilās tiesības. Tā, piemēram, saskaņā ar tiesībspēju katrs pilsonis var būt personiskā īpašuma, mantošanas un citu tiesību subjekts. Bet, lai viņš iegūtu subjektīvās īpašuma tiesības uz noteiktu priekšmetu, mantojumu, ir nepieciešami attiecīgie juridiskie fakti — mantas iegādāšana, mantojuma atklāšanās u. c.

2. Pilsoņu civilās tiesībspējas pati svarīgākā pazīme ir tās *vienādība* visiem pilsoņiem. Tiesībspēja ir vienādi atzīta visiem Latvijas PSR un citu savienoto republiku pilsoņiem (CK 9. p. I d.). Arī ārvalstniekiem un bezpavalstniekiem Latvijas PSR ir tāda pati civilā tiesībspēja kā padomju pilsoņiem (CK 585., 586. p.). Atsevišķus izņēmumus var noteikt tikai PSRS likumdošana. Tā, piemēram, ar PSRS JTKK 14. p. ir noteikts, ka kuģa apkalpes sastāvā drīkst būt tikai PSRS pilsoņi. Tāds pats noteikums ir arī PSRS GK 19. p. attiecībā uz civilās aviācijas lidmašīnu ekipāžu.

Pilsoņu civilās tiesībspējas patiesa vienādība pamatojas uz PSRS Konstitūcijas 34. p., saskaņā ar kuru PSRS pilsoņi ir vienlīdzīgi likuma priekšā neatkarīgi no izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīves vietas un citiem apstākļiem, kā arī uz PSRS Konstitūcijas 35. p., kas nosaka, ka sievietei un vīrietim PSRS ir vienlīdzīgas tiesības. Šis PSRS Konstitūcijas normas ir padomju pilsoņu civilās tiesībspējas konstitucionālais pamats.

Pilsoņu civilā tiesībspēja ir viņu līdztiesības mēraukla civilajās tiesībās. Pilsoņu līdztiesība civiltiesībās izpaužas kā vienāda iespēja iegūt un realizēt likumā noteiktās tiesības un pienākumus neatkarīgi no tā, kā katrs šīs iespējas realizē.

Otra svarīgākā padomju pilsoņu civilās tiesībspējas pazīme ir tās *reālais, garantētais raksturs*. Sociālistiskā demokrātija, kā uzsvērts PSKP Programmā, pretstatā buržuāziskajai demokrātijai ne tikai pasludina tautas tiesības, bet arī garantē to reālu izmantošanu.¹ Padomju civilā likumdošana ne tikai deklarē padomju pilsoņiem vienādu tiesībspēju, bet arī to nodrošina. Civilās tiesībspējas realitātes garantija ir Padomju valsts ekonomiskā, politiskā un sabiedriskā sistēma. PSRS Konstitūcija padomju pilsonim garantē tiesības uz darbu (40. p.), uz atpūtu (41. p.), uz materiālu nodrošinājumu vecumā, slimības gadījumā (43. p.),

¹ PSKP Programma. R., 1977, 20. lpp.

uz dzīvokli (44. p.), uz izglītību (45. p.), tiesības izmantot kultūras sasniegumus (46. p.), zinātniskās, tehniskās un mākslinieciskās jaunrades brīvību (47. p.). Šīs konstitucionālās garantijas nodrošina pilsoņu civilās tiesībspējas reālo raksturu.

Trešā svarīgākā padomju pilsoņu civilās tiesībspējas pazīme ir tā, ka *civilās tiesības pilsoņiem ir saistītas ar pienākumiem*. Par konstitucionālu principu ir kļuvis noteikums, ka tiesību un brīvību realizēšana nav šķirama no pilsoņa pienākumu pildīšanas (PSRS Konstitūcijas 59. p.). Tāpēc arī CK 9. p. I d. tiesībspēja ir formulēta kā spēja būt apveltītam ar civilām tiesībām un pienākumiem.

3. Civilās tiesībspējas saturs izriet no CK 9. p. formulētā tiesībspējas jēdziena, proti, ka tā ir spēja būt apveltītam ar visām mantiskajām un nemantiskajām tiesībām un pienākumiem, kas pilsoņiem paredzēti civilajā likumdošanā. Pilsoņu tiesībspējas saturu pamatā nosaka PSRS Konstitūcija. Svarīgākie tiesībspējas konstitucionālie pamati ir PSRS Konstitūcijas 13. p., 17. p., 40. p., 44. p., 45. p., 46. p., 47. p., 51. p., 57. p., 61. p. noteiktās tiesības, brīvības un pienākumi. Atbilstoši tam CK 10. p. ir norādīts uz svarīgākajām tiesībām, ar kurām var būt apveltīts pilsonis. Tādas ir personiskā īpašuma un tā mantošanas tiesības, dzīvojamo telpu un citas mantas lietojuma tiesības, autora tiesības uz zinātniskiem, literāriem un mākslas darbiem, atklājumiem, izgudrojumiem, racionalizācijas priekšlikumiem, kā arī citas mantiskās un personiskās nemantiskās tiesības, kas paredzētas PSR Savienības un Latvijas PSR likumos un likum-pamatotos aktos.

CK 10. p. redakcija gan nav visai precīza. Tajā nav norādes uz tik svarīgām tiesībām kā saistību tiesībām, biedra tiesību iegūšanu kooperatīvās un sabiedriskās organizācijās.

CK 10. p. ir uzsvērtas tikai tiesības, lai gan CK 9. p. I d. tiesībspējas saturā ietver arī pienākumus.

CK 10. p. ir norādīts arī uz tādām tiesībām, kuras tikai daļēji ietilpst pilsoņu civilajā tiesībspējā — tiesībām izvēlēties nodarbošanās veidu un dzīves vietu. Šīs tiesības galvenokārt veido pilsoņu darba un administratīvās tiesībspējas saturu. Pie tam šiem tiesībspējas satura elementiem ir nozīme drīzāk kā civilās tiesībspējas realizācijas priekšnoteikumiem.

Pilsoņu civilās tiesībspējas raksturīga pazīme ir to spēja ar savām darbībām iegūt arī tādas civilās tiesības un pienākumus, kas likumā tieši nav paredzēti, bet pēc civilās likumdošanas vispārīgajiem principiem un jēgas rada civilās tiesības un pienākumus (CK 4. p. I d.). Šādu tiesību pārkāpumu gadījumos to aizsardzība notiek pēc analogijas noteikumiem (CK 6. p. V d.).

Civilās tiesībspējas satura īpatnība ir arī tiesību subjektu iespēja noteikt citādāku subjektīvo tiesību un pienākumu saturu nekā to, kas tieši paredzēts civilās likumdošanas dispozitīva rakstura normās.

Lai gan pilsoņu civilās tiesībspējas saturs ir ļoti plašs, tam tomēr ir zināmi ietvari, kas noteikti CK 10. p. vārdos «saskaņā ar likumu». Pilsoņi nevar iegūt un realizēt tādas tiesības, kas nav paredzētas likumā un no likuma neizriet. Tā, piemēram, padomju pilsoņu tiesībspējā neietilpst īpašuma tiesības uz tādiem ražošanas līdzekļiem, kas var atrasties tikai valsts, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju īpašumā, kā arī netiek pieļauta komerciāla starpniecība, sveša darba ekspluatācija u. tml. LPSR Konstitūcijas 37. p. ir noteikts, ka pilsoņi nedrīkst izmantot savas tiesības pretēji sabiedrības un valsts interesēm un citu pilsoņu tiesībām. Tas pats izriet no CK 5. p. I d. un attiecas arī uz civilo tiesībspēju. Neizmantojot svešu darbaspēku, pilsonis var nodarboties ar mājamatniecību un māj rūpaliem (PSRS Konstitūcijas 17. p.), kas tieši reglamentēti PSRS MP 1976. 3. V apstiprinātajā «Pilsoņu mājamatniecisko rūpālu nolikumā» un LPSR MP 1976. 7. VI Lēmumā Nr. 249 «Par pilsoņu mājamatnieciskajiem rūpāliem Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā»¹.

4. Tiesībspēju kā pilsoņu personisku un neatsavināmu tiesību reglamentē imperatīva rakstura normas, nosakot, ka nevienam nevar ierobežot tiesībspējā citādi kā tikai likumā paredzētajos gadījumos un kārtībā (CK 12. p. I d.). Pamatojoties uz likumu, pilsonim tikai uz laiku var ierobežot iespējas iegūt vai realizēt atsevišķas tiesības. Tā, piemēram, tiesa KK 25., 27. p. paredzētajos gadījumos var atņemt pilsonim tiesības ieņemt noteiktus amatus vai tiesības uz zināmu nodarbošanos. Tiesībspēju kopumā ierobežot nevar.

Tiesībspējas prettiesiska ierobežošana praksē var notikt, izdodot likumpamatotus vai administratīvus aktus, ja tā rezultātā tiek sašaurināts likumā noteiktais tiesībspējas saturs. Nav pieļauta tiesībspējas ierobežošana pilsoņu darbību rezultātā. Dažreiz praksē sastopami tādi testamenti, kuros testators mantiniekam ierobežo tiesības rīkoties ar saņemto mantojumu, kā arī tiek noslēgti līgumi, kuru rezultātā kādai no pusēm tiek ierobežota brīva dzīves vietas izvēle vai tiesības griezties tiesā aizskarto tiesību aizstāvēšanai u. tml. Šādi darījumi saskaņā ar CK 12. p. II d. nav spēkā.

5. Pilsoņa *tiesībspēja rodas* ar viņa dzimšanas brīdi. Pilsonis jau no dzimšanas var būt par dažādu civiltiesisko attiecību patstāvīgu subjektu. Viņam var piederēt manta. Sakarā ar tās atsavināšanu viņš var būt saistību tiesiskās attiecības dalībnieks. Viņš var būt tiesību subjekts valsts apdrošinājuma tiesiskajās attiecībās, kā arī noguldījuma tiesiskajās attiecībās ar Valsts darba krājeksi. Tāpēc arī dzimšanas fakts kā svarīgs juridisks fakts ir jāreģistrē civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs saskaņā ar LĢK 176.—179. p.

¹ LPSR Ziņotājs, 1976, № 30, 1577.—1580. lpp.

Lai gan saskaņā ar CK 9. p. I d. tiesībspēja rodas dzimšanas brīdī, tās satura atsevišķi elementi rodas ar noteikta vecuma sasniegšanu: spēja būt par atbildības subjektu kaitējuma nodarīšanas gadījumā rodas ar 15 gadu vecuma sasniegšanu, spēja būt par pārstāvi rodas ar pilngadības sasniegšanu.

Pilsoņa tiesībspējas rašanās ar dzimšanas brīdi nenozīmē, ka cilvēka embrionālās attīstības fakts līdz dzimšanas brīdim ir juridiski irrelevants. Nav sociālu, ekonomisku, morālu pamatu dažādi noteikt mantošanas, kaitējuma atlīdzināšanas tiesības bērniem, kas dzimuši pirms tēva nāves, un bērniem, kas dzimst dažus mēnešus, nedēļas vai dienas pēc tās. Tāpēc likumdošana paredz iespēju rezervēt subjektīvās tiesības bērnam, kas ir jau ieņemts, bet nav vēl dzimis (*nasciturus*). Kad ar dzimšanas brīdi bērns iegūst tiesībspēju, viņš līdz ar to iegūst arī šīs subjektīvās tiesības. Tā, piemēram, CK 479. p. II d. ir noteikts, ka cietušā nāves gadījumā tiesības uz atlīdzību ir mirušā bērnam, kas dzimis pēc viņa nāves. Tāpat arī CK 553. p. paredzēts, ka par mantoņiem pēc likuma var būt mantojuma atstājēja bērni, kas piedzimuši pēc viņa nāves, bet par testamentārajiem mantoņiem var būt jebkurš pilsonis, kas ieņemts mantojuma atstājēja dzīves laikā un piedzimis pēc viņa nāves. Analogiska *nasciturus* interešu aizsardzība noteikta ģimenes likumdošanā par paternitātes noteikšanu, ja bērns piedzimis pēc sava tēva nāves (LĢK 55. p. II d.).

6. Pilsoņa *tiesībspēja izbeidzas* ar nāvi (CK 9. p. II d.). Miršana ir svarīgs juridisks fakts, kas jāreģistrē kā civilstāvokļa akts (LĢK 199.—202. p.). Līdz ar to izbeidzas vai transformējas visas tās civiltiesiskās attiecības, kurās pilsonis bija dalībnieks, atklājas mantošanas tiesības. Reģistrējot miršanas faktu, tas ir jāaplicina ar attiecīgu medicīnas iestādes izziņu. Gadījumā, ja ir pierādījumi par personas nāvi noteiktā laikā un noteiktos apstākļos, bet civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes likumā paredzētos gadījumos atsakās reģistrēt miršanu, tiesa var konstatēt pilsoņa nāves faktu tiesas ceļā pēc CPK 249. p. 7. pkt. Šādā gadījumā miršanas akta ieraksts tiek izdarīts, pamatojoties uz tiesas spriedumu.

Tiesībspēja izbeidzas ar pilsoņa nāves brīdi, lai gan spēkā esošā likumdošana paredz, ka, reģistrējot miršanu, tiek norādīts tikai attiecīgs datums. Vairumā gadījumu tas ir pilnīgi pietiekami. Kā izriet no CK 553. p., izņēmuma gadījumos, kad vienas diennakts laikā ir mirušas vairākas personas, kurām vienai pēc otras atklājas mantošanas tiesības, ir nepieciešams precīzāk noteikt katras šīs personas nāves brīdi. Sakarā ar to LPSR AT plēnuma 1972. 10. IV lēmumā «Par PSRS Augstākās Tiesas 1966. gada 1. jūlija lēmuma «Par tiesu praksi mantojuma lietās» izpildi Latvijas PSR tiesās» pamatoti norādīts, ka gadījumā, ja vienā dienā iestājas divu vai vairāku personu nāve (mantojuma

atstājēja un mantinieka), nepieciešams noskaidrot, kurš no viņiem miris agrāk; ja nav iespējams konstatēt, kurš dzīvojis ilgāk, visi viņi uzskatāmi par mirušiem vienā laikā.¹

3. §. Pilsoņu civilā rīcībspēja

1. Civilā rīcībspēja likumā formulēta kā *spēja ar savu darbību iegūt civilās tiesības un radīt sev civilus pienākumus* (CK 11. p. I d.). Tā būtiski atšķiras no tiesībspējas kā personas spēja patstāvīgi, ar savu darbību uzstāties civiltiesiskajā apgrozībā. Lai pilsoņa darbība radītu tiesības un pienākumus, pilsonim ir jābūt spējīgam saprast tās nozīmi un vadīt to, izteikt juridiski nozīmīgu gribu.

Rīcībspējas legālais jēdziens ir formulēts pārāk šauri. Civiltiesību teorijā pastāv uzskats, ka tas īstenībā ir plašāks. Vispirms rīcībspēja nozīmē spēju radīt civilus pienākumus ne tikai sev, bet arī citiem. Tā tas ir likumiskās (obligātās), līgumiskās (brīvprātīgās) pārstāvības gadījumā, kad pārstāvis, realizējot savu rīcībspēju, iegūst tiesības un pienākumus citai personai.

Juridisku darbību veikšana ir cieši saistīta ar civiltiesiskā darījuma jēdzienu, kas dots CK 41. p. un saskaņā ar kuru darījumi ir tādas darbības, kas vērstas uz civilo tiesību un pienākumu nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu. Analizējot CK 41. p., var secināt, ka CK 11. p. rīcībspēja ir nepilnīgi formulēta tikai kā spēja iegūt tiesības un pienākumus. No CK 41. p. izriet, ka tā ir arī spēja grozīt vai izbeigt civilās tiesības un pienākumus, t. i., spēja rīkoties ar savām tiesībām. Civiltiesību teorijā ir izveidojies vienprātīgs viedoklis, ka rīcībspēja izpaužas arī spējā patstāvīgi realizēt savas tiesības un pienākumus.

Bez tam padomju civiltiesību teorijā ir nostiprinājies uzskats, ka rīcībspējas jēdzienā ir ietverama arī spēja atbildēt par mantiska kaitējuma nodarīšanu citai personai — deliktu, kā arī spēja atbildēt par tādas saistības neizpildīšanu, kas radusies sakarā ar līgumu, administratīvu aktu vai likumu.

Tādējādi *civilā rīcībspēja ir uzskatāma par spēju ar savām darbībām veikt civiltiesiskus darījumus («darījumspeja») un realizēt jau iegūtās tiesības un pienākumus («tiesību realizācijas spēja»), kā arī atbildēt par savām prettiesiskām darbībām, tiesību pārkāpumiem («deliktspēja»)*. Civilā rīcībspēja tāpat ir priekšnoteikums, lai pilsonis pats iegūtu un realizētu sev un citiem civilās tiesības un pienākumus, nestu civiltiesisku atbildību. Lai pilsoņi paši varētu aizstāvēt savas aizskartās civilās tiesības tiesā, tie ir apveltīti arī ar *procesuālo rīcībspēju*. (CPK 33. p.).

2. Rīcībspēja tāpat kā tiesībspēja ir pilsonim likumā paredzēta juridiska spēja, t. i., īpaša tiesība. Šāds uz likumu pamatots

¹ LPSR AT Biļetens, 1972., № 1, 41. lpp.

viedoklis padomju civiltiesību teorijā ir dominējošs (S. Bratuss, V. Gribanovs u. c.), lai gan literatūrā rīcībspēja tiek uzskatīta arī par pilsoņa īpašību, ko tam atzīst likums (S. Korņejevs u. c.). CK normas, kas reglamentē rīcībspējas saturu, tās atņemšanu, ierobežošanu un aizsardzību (CK 12.—16. p.), nepārprotami ļauj secināt, ka rīcībspēja ir tiesība, ko likumdevējs piešķir pilsoņiem, ievērojot viņu psihisko stāvokli, gribas briedumu, spēju saprast savas darbības nozīmi, vadīt to.

Nereti ir sastopami gadījumi, kad pilsoņa rīcībspēja neatbilst viņa psihiskajam stāvoklim. Tā, piemēram, pilsonis, kas gara slimības dēļ nespēj saprast savas darbības nozīmi vai to vadīt, skaitās rīcībspējīgs līdz tam laikam, kamēr viņš likumā paredzētā kārtībā tiek atzīts par rīcības nespējīgu, un, otrādi, pilsonis, kas šī apstākļa dēļ ir atzīts par rīcības nespējīgu, ir uzskatāms par rīcības nespējīgu, līdz tiesa viņu atzīst par rīcībspējīgu, kaut arī jau pirms tam viņš spētu savu darbību vadīt un saprast tās nozīmi.

Pēc likuma jēgas rīcībspēja tāpat kā rīcības nespēja ir likumā noteikts pilsoņa tiesisks statuss. Tādējādi *rīcībspēja ir uzskatāma par likumā noteiktu pilsoņa juridisku spēju patstāvīgi veikt tiesiskas juridiskas darbības un būt juridiski atbildīgam par tiesību pārkāpumu.*

3. Tā kā rīcībspēja pilsoņiem tiek piešķirta atkarībā no viņu psihiskā stāvokļa, gribas brieduma, tad *atšķirībā no tiesībspējas rīcībspēja visiem pilsoņiem nav vienāda.* Rīcībspējas apjoms nepilngadīgiem pilsoņiem pieaug pakāpeniski, ar noteikta vecuma sasniegšanu, un pilnā apjomā rīcībspēju pilsoņi iegūst ar pilngadības iestāšanos.

Pilsoņu rīcībspējas saturs atbilstoši tās būtībai izpaužas: 1) spējā patstāvīgi veikt tiesiskas darbības («darījumspeja»), kurā ietilpst gan spēja iegūt tiesības un pienākumus, tās realizēt, gan arī spēja atbildēt par tiesību pārkāpumiem darījumumu rezultātā radītajās vai tām pielīdzinātajās saistībās; 2) spējā atbildēt par kaitējuma nodarīšanu citām personām («deliktspēja»). Abu šo rīcībspējas satura elementu tiesiskā reglamentācija civilajā likumdošanā ir nošķirta. CK 13.—16. p. ir noteikta tikai pilsoņu darījumspeja, bet viņu deliktspēja ir noteikta CK 43. nodaļā, kurā reglamentētas saistības, kas rodas no kaitējuma nodarīšanas (CK 472.—475. p.).

4. Rīcībspēja pilsonim *pilnā apjomā* rodas ar pilngadības iestāšanos, t. i., ar 18 gadu vecuma sasniegšanu (CK 11. p. I d.), jo šajā vecumā psihiski normāli attīstītam cilvēkam parasti ir jau pietiekamas psihiskās spējas, sociālā pieredze, kā arī patstāvība. Līdz ar to viņš jau ir spējīgs patstāvīgi stāties visos civiltiesiskos darījumos, nenodarot ļaunumu savām un sabiedrības interesēm. Izņēmuma veidā tajos gadījumos, kad likums pilsoņiem atļauj stāties laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, nepilngadīgās personas civilo rīcībspēju pilnā apjomā iegūst

no brīža, kad stājas laulībā (CK 11. p. II d.). Šāda iespēja saskaņā ar LĢK 15. p. ir paredzēta sievietēm, kas sasniegušas 17 gadu vecumu (KPFSR un dažās citās savienotajās republikās sievietēm un arī vīriešiem laulības vecumu var samazināt līdz 16 gadiem). Tādējādi rīcībspēja pilnā apjomā ir visām pilngadīgajām personām, ja vien tās nav ierobežotas rīcībspējā (CK 16. p.) vai nav atzītas par rīcības nespējīgām (CK 15. p.).

5. *Ierobežota rīcībspēja* dažādā apjomā ir nepilngadīgajiem vecumā no 15 līdz 18 gadiem, nepilngadīgajiem līdz 15 gadiem un pilsoņiem, kam tiesa ierobežojusi rīcībspēju sakarā ar pārmērīgu alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu lietošanu.

Nepilngadīgie vecumā no 15 līdz 18 gadiem visus darījumus slēdz paši un arī no tiem izrietošās tiesības un pienākumus realizē paši. Tomēr viņu patstāvība dažādu darījumu noslēgšanā ir atšķirīga. Principā nepilngadīgie šajā vecumā slēdz darījumus ar savu vecāku vai aizgādņu piekrišanu (CK 13. p. I d.). Šie darījumi galvenokārt ir rīcība ar nepilngadīgo mantu, kas nav iegūta viņu darba rezultātā: šīs mantas atsavināšana, izīrēšana, dzīvokļa apmaiņa utt. Likumā paredzētajos gadījumos šādiem darījumiem ir vajadzīga aizbildnības un aizgādības iestāžu atļauja (LĢK 148. p.). Ja šāds darījums ir noslēgts bez vecāku vai aizgādņu piekrišanas, pēdējiem ir tiesības apstrīdēt šo darījumu (CK 52. p.). No CK 13. p. I d. redzams, ka tos darījumus, kurus drikst slēgt un izpildīt tikai personīgi pats darījuma dalībnieks, t. i., bez citu personu piekrišanas, nepilngadīgie vispār nedrīkst noslēgt. Šāda veida darījumi ir testamenta sastādīšana (CK 557. p.), pilnvarnieka tiesību iegūšana pēc uzdevuma līguma (CK 390. p.).

Bez vecāku vai aizgādņu piekrišanas nepilngadīgie vecumā no 15 līdz 18 gadiem var slēgt darījumus, kas paredzēti CK 13. p. II un IV d. Pilnīgi patstāvīgi šajā vecumā nepilngadīgie var rīkoties ar savu darba algu, tai pielīdzinātajiem ienākumiem, stipendiju, realizēt autora un izgudrotāja tiesības uz saviem darbiem, izgudrojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem (CK 13. p. II d.). Ievērojot to, ka nepilngadīgajiem, kas šajā vecumā strādā vai mācās, ir jau pietiekama dzīves pieredze un garīgās spējas, likumdevējs piešķir viņiem pilnīgi patstāvīgas tiesības rīkoties ar pašu nopelnītajiem līdzekļiem vai saņemto stipendiju.

Juridiskā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka CK 13. p. II d. ir iztulkojama sašaurināti, proti, ka nepilngadīgo patstāvīga rīcība attiecas tikai uz minētajiem ienākumiem, bet ne uz tiem priekšmetiem, ko nepilngadīgie iegādājušies par šiem ienākumiem. Tomēr tāds secinājums no CK 13. p. II d. neizriet, jo pantā ir norādīts uz nepilngadīgajiem piederošas mantas ieguves veidu, bet nevis par tās lietisko formu. Nav pamata uzskatīt, ka nepilngadīgais, piemēram, drikstētu uzdāvināt citai personai nopelnīto naudu, bet nevis par to nopirkto mantu. Saskaņā ar CK 13. p. II d. nepilngadīgie ir tiesīgi patstāvīgi rīkoties ne tikai ar

saņemto, bet arī saņemamo darba algu un citiem ienākumiem, piemēram, pērkot preces uz nomaksu.

Lai aizsargātu nepilngadīgo intereses gadījumā, ja tie nesaprātīgi iztērē savu darba algu un citus minētos ienākumus, CK 13. p. III d. ir paredzēta iespēja atņemt viņiem tiesības patstāvīgi rīkoties ar šiem ienākumiem. To dara aizbildnības un aizgādības iestādes pēc savas iniciatīvas vai vecāku, aizgādņu, sabiedrisko organizāciju vai citu ieinteresēto personu pieprasījuma.

Nepilngadīgie patstāvīgi var slēgt sīkus sadzīves darījumus neatkarīgi no to līdzekļu legālā ieguves veida, ar kuriem nepilngadīgie šajos gadījumos rikojas. Šeit domāti sadzīves pirkuma-pārdevuma, nomas, patapinājuma, darbuzņēmuma, pārvadājuma un citi līgumi.

Nepilngadīgie ir tiesīgi pilnīgi patstāvīgi izdarīt noguldījumus kredītiestādēs un ar tiem rīkoties. Šādas tiesības paredzētas PSRS Valsts darba krājkasu statūtu 20. p., kas apstiprināti ar PSRS MP 1977. 11. VII lēmumu Nr. 623¹. Ja noguldījumu uz nepilngadīgā vārda izdarījusi cita persona, nepilngadīgais ar to var rīkoties, ja tam piekrit vecāki (aizgādņi). Bez tam nepilngadīgie kolhoznieku sētas locekļi ir tiesīgi patstāvīgi realizēt šīs sētas mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības (CK 129. p.), kā arī tiesības izdalīties no kolhoznieku sētas (CK 133. p.). Šīs tiesības nepilngadīgajiem kolhoznieku sētas locekļiem rodas ar 16 gadu vecuma sasniegšanu.

Nepilngadīgie, sākot ar 15 gadu vecumu, iegūst spēju patstāvīgi atbildēt par citām personām nodarīto kaitējumu. Viņu spēja atbildēt par deliktu šajā vecumā iestājas pilnā apmērā (CK 473. p.). Tikai tajos gadījumos, kad nepilngadīgā paša manta vai izpeļņa nav pietiekama, lai atlīdzinātu kaitējumu, šo kaitējumu attiecīgajā daļā subsidiāri (papildus) atlīdzina nepilngadīgā vecāki vai aizgādņi.

Ļoti ierobežota rīcībspēja ir nepilngadīgajiem vecumā līdz 15 gadiem. Rīcībspēju nepilngadīgie vecumā līdz 15 gadiem sāk realizēt pakāpeniski, atbilstoši savas garīgās attīstības līmenim. Civiltiesību teorijā ir izplatīts viedoklis, ka nepilngadīgie šajā vecumā ir rīcības nespējīgi. Tas gan neatbilst īstenībai, jo CK 14. p. ir norādīts uz šo nepilngadīgo «rīcībspēju» un likums viņiem atļauj patstāvīgi noslēgt divu veidu darījumus. *Pirmkārt*, saskaņā ar CK 14. p. II d. nepilngadīgie vecumā līdz 15 gadiem var patstāvīgi slēgt sīkus sadzīves darījumus. *Otrkārt*, PSRS Valsts darba krājkasu statūtu 20. p. paredz tiem iespēju patstāvīgi izdarīt noguldījumus uz sava vārda un ar tiem rīkoties. Ar noguldījumu, ko uz nepilngadīgā vārda izdarījusi cita persona, rikojas viņa vecāki (aizbildņi).

¹ ЦП СССР, 1977, № 21, стр. 131.

Pārējos darījumus šo nepilngadīgo vārdā slēdz viņu vecāki vai aizbildņi. Dažu svarīgāko darījumu noslēgšanai ir nepieciešama aizbildnības un aizgādības iestāžu iepriekšēja atļauja (LĢK 148. p.). Ja nepilngadīgais tomēr ir noslēdzis savai rīcībspējai neatbilstošu darījumu, šāds darījums nav spēkā (CK 51. p.). No CK 14. p. redzams, ka tādus darījumus, ko var noslēgt vai izpildīt tikai personiski pats darījuma dalībnieks, viņa vecāki vai aizbildņi vispār nedrīkst noslēgt.

Nepilngadīgajiem, kas nav sasnieguši 15 gadu vecumu, nav deliktspējas. Saskaņā ar CK 472. p. viņi neatbild par citai personai nodarīto kaitējumu. Par to atbild citas personas, ja tās nepierāda, ka kaitējums nav radies viņu vainas dēļ (nepilngadīgo vecāki vai aizbildņi, bet likumā noteiktos gadījumos arī ārstniecības, mācību vai audzināšanas iestādes).

Rīcībspējas ierobežošana pilngadīgai personai. Pilngadīga pilsoņa rīcībspējas ierobežošanu likums atļauj tikai vienā gadījumā, proti, ja pilsonis pārmērīgi lieto alkoholiskos dzērienus vai narkotiskās vielas (CK 16. p.). Rīcībspējas ierobežošanas nolūks ir aizsargāt šī pilsoņa ģimenes locekļu mantiskās intereses, kā arī novērst iespēju viņam pašam izlietot mantu alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu iegādei. Tāpēc šāda rīcībspējas ierobežošana attiecas tikai uz noteiktas kategorijas darījumiem un neskar šāda pilsoņa deliktspēju.

Pilngadīgam pilsonim rīcībspēju var ierobežot, tikai pastāvot diviem priekšnoteikumiem: 1) ja pilsonis pārmērīgi lieto alkoholiskus dzērienus vai narkotiskās vielas, 2) ja tā rezultātā viņa ģimenei rodas grūti materiālie apstākļi. Rīcībspēju šādam pilsonim var ierobežot tikai tiesa ČPK 261.—265. p. paredzētajā kārtībā pēc šīs personas ģimenes locekļu, citu ieinteresētu personu, aizbildnības un aizgādības iestādes, arodbiedrības un citas sabiedriskās organizācijas, psihiatriskās ārstniecības iestādes vai prokurora pieteikuma. Pamatojoties uz tiesas spriedumu par šāda pilsoņa rīcībspējas ierobežošanu, viņam tiek nodibināta aizgādība (CK 16. p. I d., LĢK 129. p.).

Rīcībspējas apjoms pilsonim, kuram tiesa ierobežojusi rīcībspēju, ir noteikts CK 16. p. II d. Šāds pilsonis drīkst saņemt darba algu, pensiju vai citus ienākumus un rīkoties ar tiem un pārējo mantu tikai ar aizgādņa piekrišanu.

Bez aizgādņa piekrišanas rīcībspējā ierobežotais var slēgt sīkus sadzīves darījumus. CK 16. p. II d. paredzētie rīcībspējas ierobežojumi neattiecas uz pārējiem darījumiem, kuros nav rīcības ar mantu vai darba ienākumiem. Ja rīcībspējā ierobežotais pilsonis ir noslēdzis savai rīcībspējai neatbilstošu darījumu, to pēc viņa aizgādņa prasības tiesa atzīst par spēkā neesošu (CK 54. p.).

Rīcībspējas ierobežošanai sakarā ar alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu pārmērīgu lietošanu citās tiesību nozarēs ir nozīme tikai tad, ja tas speciāli norādīts. Pilsoņa rīcībspējas

ierobežošana pēc CK 16. p. neietekmē tādu ģimenes tiesisko aktu veikšanu kā laulības noslēgšanu un šķiršanu, paternitātes noteikšanu, bet tā ir šķērslis, piemēram, adopcijas akta izdarīšanai (LĢK 105. p.). Ja pilsonis izbeidz alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu pārmērīgu lietošanu, tiesa, pamatojoties uz CK 16. p. III d., atceļ rīcībspējas ierobežojumus, un līdz ar to tiek atcelta viņam nodibinātā aizgādība.

6. *Pilsoņa atzīšana par rīcības nespējīgu* ir iespējama tikai tad, ja viņš gara slimības vai plānprātības dēļ nespēj savu darbību vadīt vai saprast tās nozīmi (CK 15. p. I d.). Pilsoni par rīcības nespējīgu var atzīt tikai tiesa (līdz 1962. g., kad stājās spēkā Pamatī, garīgi slimos vai plānprātīgos pilsoņus par rīcības nespējīgiem atzina administratīvā kārtībā). CPK 261.—265. p. ir noteikta kārtība pilsoņa atzīšanai par rīcības nespējīgu. Pieteikumu tiesai var iesniegt garīgi slimā vai plānprātīgā pilsoņa ģimenes locekļi, citas ieinteresētas personas, aizbildnības un aizgādības iestādes, sabiedriskās organizācijas, psihiatriskās ārstniecības iestādes un prokurors. Šajās lietās ir obligāta tiesu psihiatriskā ekspertīze.

Pilsoni atzīst par rīcības nespējīgu no dienas, kad stājas spēkā tiesas spriedums (LPSR AT plēnuma 1968. 30. XII lēmums Nr. 5 «Par tiesu praksi lietās par pilsoņu atzīšanu par rīcības nespējīgiem» 13. p.)¹. Tādēļ tiesas spriedums nevar būt pamats, lai pilsoni uzskatītu par rīcības nespējīgu darījuma slēgšanas vai kaitējuma nodarīšanas brīdī, ja tas noticis pirms viņa atzīšanas par rīcības nespējīgu. Šāda pilsoņa noslēgtu darījumu var atzīt par spēkā neesošu tikai CK 55. p. noteiktajā kārtībā, bet nevis pēc CK 53. p. Ja šāds pilsonis nodarījis kaitējumu, piemēro CK 475. p., bet nevis CK 474. p.

Pamatojoties uz tiesas spriedumu, ar kuru pilsonis atzīts par rīcības nespējīgu, viņam iecel aizbildni (CK 15. p. I d., LĢK 128. p.).

Pilsonis, ko tiesa atzinusi par rīcības nespējīgu, ir pilnīgi rīcības nespējīgs. Viņš pats nevar slēgt nekādus darījumus, to skaitā arī sikos sadzīves darījumus. Saskaņā ar CK 15. p. II d. darījumus viņa vārdā slēdz aizbildnis. Darījumi, ko noslēdzis pats rīcības nespējīgais, nav spēkā (CK 53. p.). Šādam pilsonim nav deliktspējas. Par viņa nodarīto kaitējumu atbild viņa aizbildnis vai organizācija, kurai viņš jāuzrauga (CK 474. p.).

Rīcības nespējīgā pilsoņa izveseļošanās gadījumā vai ja ievērojami uzlabojies šī pilsoņa veselības stāvoklis, tiesa viņu atzīst par rīcībspējīgu (CK 15. p. III d., CPK 266. p.).

7. Rīcībspēja kā pilsonim piešķirta tiesība bauda speciālu tiesisku aizsardzību. Izņemot likumā paredzētus gadījumus, kad rīcībspēju var ierobežot (CK 13. p. III d., 16. p.) vai atņemt (CK 15. p.), visi pārējie tās ierobežojumi ir prettiesiski. Šādi

¹ LPSR AT Bijetens, 1968, № 4, 37.—40. lpp.

ierobežojumi praksē rodas, izdodot likumpamatotus vai administratīvus aktus. Pilsoņa rīcībspēja var tikt ierobežota arī ar dažādiem darījumiem. Šādi darījumi saskaņā ar CK 12. p. II d. nav spēkā.

8. Pilsoņa civilā rīcībspēja ir cieši saistīta ar aizbildnības un aizgādības institūtu, ko reglamentē LĢK 14. nodaļas normas (127.—158. p.). Lai pilsonis, kam nav rīcībspējas vai tā ir ierobežota, varētu iegūt civilās tiesības un pienākumus un tos realizēt, kā arī varētu aizsargāt aizskartās civilās tiesības, ir nepieciešams aizstāt vai papildināt viņam trūkstošo rīcībspēju ar cita pilsoņa rīcībspēju. Šim nolūkam arī kalpo aizbildnība un aizgādība.

LĢK 127. p. ir formulēti svarīgākie *aizbildnības un aizgādības uzdevumi*: 1) nepilngadīgo bērnu audzināšana, 2) viņu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsargāšana, 3) pilngadīgo pilsoņu personisko un mantisko tiesību un interešu aizstāvēšana, ja tie veselības stāvokļa dēļ nevar patstāvīgi realizēt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus, 4) mirušo un bezvēsts promesošo pilsoņu mantas aizsardzība.

Aizbildnību nodibina bērniem, kas vēl nav sasnieguši 15 gadu vecumu, un personām, kuras tiesa atzinusi par rīcības nespējīgām (LĢK 128. p.). Saskaņā ar LĢK 62. p. nepilngadīgo bērnu tiesības un intereses aizstāv viņu vecāki, kas arī pilda aizbildņa pienākumus. Aizbildnis veic kā bērna audzināšanu, tā arī viņa civiltiesisko pārstāvību, slēdzot viņa vārdā un interesēs visus likumā paredzētos darījumus (LĢK 147. p. I d., CK 14. p.). Aizbildnis ir atbildīgs par kaitējumu, ko nodarījis nepilngadīgais (CK 472. p.). Veicot juridiskas darbības sava aizbilstamā vārdā, aizbildnis uzstājas kā viņa likumiskais pārstāvis.

Aizgādību nodibina nepilngadīgajiem vecumā no 15 līdz 18 gadiem, kā arī pilngadīgām personām, ja tās fiziskā stāvokļa dēļ nevar patstāvīgi realizēt savas tiesības un pildīt savus pienākumus (LĢK 127. p.), kā arī personām, kurām tiesa ierobežojusi rīcībspēju sakarā ar alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu pārmērīgu lietošanu. Atšķirībā no aizbildņa aizgādnis padomju civiltiesību teorijā netiek uzskatīts par sava aizbilstamā likumisko pārstāvi. Viņš tikai palīdz aizbilstamajam realizēt tiesības un pildīt pienākumus, dod piekrišanu to darījumu noslēgšanai, kurus nepilngadīgie vecumā no 15 līdz 18 gadiem un rīcībspējā ierobežotie pēc likuma nevar slēgt patstāvīgi (LĢK 147. p., CK 13. p. I d., 16. p. II d.), kā arī subsidiāri atbild par nepilngadīgā nodarīto kaitējumu (CK 473. p.).

Aizbildnību un aizgādību nodibina ar rajona, pilsētas, ciemata vai ciema TDP IK lēmumu pēc aizbildnībai vai aizgādībai pakļauto personu dzīves vietas vai aizbildņa (aizgādņa) dzīves vietas. So iestāžu funkcijas noteic LPSR MP 1970. 30. XII apstiprinātais Latvijas PSR aizbildnības un aizgādības iestāžu

nolikums.¹ Aizbildnības un aizgādības funkcijas tieši realizē aizbildnis vai aizgādnis, ko iecel aizbildnības un aizgādības iestādes ar viņa paša piekrišanu (LĢK 136. p.), ievērojot tā personiskās īpašības, kā arī iespējas veikt aizbildņa vai aizgādņa pienākumus (LĢK 137., 138. p.). Aizbildņu un aizgādņu civiltiesiskos pienākumus nosaka CK 13.—16. p., kā arī LĢK 147.—151. p. Lai aizbildnis vai aizgādnis ļaunprātīgi neizmantotu savu stāvokli, LĢK 149. p. ir noteikts, kādos gadījumos viņi vispār nav tiesīgi slēgt darījumus.

Aizbildnība izbeidzas, kad nepilngadīgais sasniedz 15 gadu vecumu. Šādā gadījumā aizbildnis bez īpašas iecelšanas turpina aizgādņa pienākumus, kuri izbeidzas tad, kad aizbilstamais sasniedz pilngadību vai kad tas pirms pilngadības sasniegšanas stājas laulībā. Attiecībā uz pilngadīgām personām aizbildnība izbeidzas tad, ja rīcības nespējīgais iegūst rīcības spēju, bet aizgādība tad, ja tiesa atceļ aizbilstamajam rīcības spējas ierobežojumu. Ja aizbildņi vai aizgādņi pienācīgi nepilda savus pienākumus, viņus var atcelt no šo pienākumu pildīšanas (LĢK 154. p. II d.).

4. §. Dzīves vieta. Pilsoņa atzīšana par bezvēsts promesošu un izsludināšana par mirušu

1. Pilsoņa *dzīves vietai* ir svarīga nozīme viņa civilo tiesību un pienākumu realizēšanā un aizstāvēšanā, civiltiesisko attiecību stabilitātes nodrošināšanā. Pēc dzīves vietas tiek izdarīta civilstāvokļa aktu registrācija, dzīves vieta notiek saistību izpildījums (CK 208. p.), mantojuma atklāšanās (CK 552. p.). Ar dzīves vietu ir saistīta aizbildnības un aizgādības nodibināšana (LĢK 132. p.), civillietu piekritība un procesuālo darbību izpilde (CPK 121., 122., 125. p.). Ar dzīves vietu ir saistīta pilsoņa atzīšana par bezvēsts promesošu un izsludināšana par mirušu.

Par dzīves vietu ir atzīstama vieta, kur pilsonis pastāvīgi vai galvenokārt dzīvo (CK 17. p. I d.). Dzīves vietai jābūt precīzi noteiktai: republika, pilsēta vai cita apdzīvota vieta, iela, mājas un dzīvokļa numurs. Kā izriet no CK 17. p. I d., katram pilsonim var būt tikai viena dzīves vieta, kuru viņš parasti izvēlas labprātīgi, jo brīva dzīves vietas izvēle ir noteikta CK 10. p. Tikai atsevišķos gadījumos likumā ir noteikta nepieciešamā jeb legālā dzīves vieta. Saskaņā ar CK 17. p. II d. tāda ir nepilngadīgajiem, kas nav sasnieguši 15 gadu vecumu, kā arī aizbildnībā esošām personām.

Par nepilngadīgo bērnu dzīves vietu ir uzskatāma viņu vecāku dzīves vieta. Ja bērna vecāki dzīvo dažādās vietās, tad bērna dzīves vieta ir tā vecāka dzīves vieta, pie kura bērns dzīvo pēc vecāku vienošanās, aizbildnības vai aizgādības iestādes lēmuma vai tiesas sprieduma.

¹ LPSR Ziņotājs, 1971, № 7, 321.—327. lpp.

2. Pilsoņa atzīšana par bezvēsts promesošu. Pilsonis parasti uzturas savā dzīves vietā. Pilsoņa ilgstoša prombūtne, ja nav zināma viņa faktiskā atrašanās vieta, var radīt nenoteiktību tajās mantiskajās un personiskajās tiesiskajās attiecībās, kuru dalībnieks ir šis pilsonis. Tā, piemēram, šādas personas kreditori nevar saņemt saistības izpildījumu, tai piederošā manta netiek pārvaldīta, šīs personas laulātais nevar panākt laulības šķiršanu. Lai novērstu šādu nenoteiktību tiesiskajās attiecībās un līdz ar to aizsargātu paša promesošā un citu personu intereses, CK 18. p. paredz, ka šādu pilsoni tiesa var atzīt par bezvēsts promesošu, ja viena gada laikā pilsoņa pastāvīgajā dzīves vietā nav ziņu par viņa atrašanās vietu.

Par bezvēsts prombūtnes sākumu uzskatāma diena, kad par promesošo saņemtas pēdējās ziņas. Ja to nav iespējams noteikt, tad saskaņā ar CK 18. p. II d. prombūtnes sākums ir tā mēneša pirmā diena, kurš seko mēnesim, kad saņemtas pēdējās ziņas, bet, ja šo mēnesi nav iespējams noteikt, — par prombūtnes sākumu uzskata nākošā gada pirmo janvāri.

Pilsoni par bezvēsts promesošu var atzīt tikai tiesa sevišķā tiesvedības kārtībā (CPK 254.—259. p.). Līdz 1962. g., kad stājās spēkā Pamati, pilsoņus par bezvēsts promesošiem atzina notariāta kantori (KPFSSR 1922. g. CK 12. p.). Pieteikumus pilsoņu atzīšanai par bezvēsts promesošiem var iesniegt ieinteresētās personas. Saskaņā ar Latvijas PSR AT plēnuma 1969. 29. IX lēmuma Nr. 5 «Par tiesu praksi lietās par pilsoņa atzīšanu par bezvēsts promesošu un par pilsoņa izsludināšanu par mirušu» 4. p.¹ šādas ieinteresētās personas ir pilsoņi un valsts iestādes, uzņēmumi, kolhozi un citas kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas u. c., kuriem pilsoņa atzīšana par bezvēsts promesošu saistīta ar personisko un mantisko tiesību rašanos, izbeigšanos vai grozīšanos. Pieteikumu var iesniegt arī prokurors. Pēc pieteikuma iesniegšanas tiesā laikrakstā tiek publicēts sludinājums par to, ka ierosināts pilsoni atzīt par bezvēsts promesošu. Ja triju mēnešu laikā nav saņemtas ziņas par pilsoņa atrašanās vietu, tiesa pilsoni atzīst par bezvēsts promesošu.

Pamatojoties uz tiesas spriedumu, tiek nodibināta aizbildnība bezvēsts promesošajam mantai, no kuras tiek uzturētas tās personas, ko bezvēsts promesošajam vajadzēja apgādāt pēc likuma, kā arī dzēsti parādi pēc citām bezvēsts promesošā saistībām (CK 19. p.). Bez CK 19. p. norādītajām sekām pilsoņa atzīšana par bezvēsts promesošu rada arī citas sekas, piemēram, viņam izdotās pilnvaras izbeigšanos (CK 70. p.). Pie tam šāda pilsoņa laulātais ir tiesīgs vienkāršotā kārtībā šķirt laulību civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē (LĢK 40. p.).

Ja par bezvēsts promesošu atzītais pilsonis ierodas vai ir noskaidrota viņa atrašanās vieta, tiesa saskaņā ar CK 20. p. atceļ

¹ LPSR AT Biļetens, 1969, № 4, 38. lpp.

savu agrāk taisīto spriedumu, ar kuru pilsonis atzīts par bezvēsts promesošu. Tiek atcelta arī viņa mantai nodibinātā aizbildnība. LĢK 43. p. II d. ir paredzēta arī iespēja atjaunot šķirto laulību.

3. Pilsoņa izsludināšana par mirušu būtiski atšķiras no viņa atzišanas par bezvēsts promesošu. Tā pamatojas uz pilsoņa nāves prezumpciju un rada tādas pašas tiesiskās sekas kā pilsoņa miršana. Tāpēc pilsoņa izsludināšanai par mirušu likumdošanā ir paredzēti citādi pamati (CK 21. p.). Pilsoni var izsludināt par mirušu, ja viņa pastāvīgajā dzīves vietā nav ziņu par viņa atrašanās vietu 3 gadus. Prombūtnes sākumu aprēķina tāpat kā tajos gadījumos, kad pilsoni atzīst par bezvēsts promesošu (CK 18. p. II d.).

Izņēmuma veidā pilsoni var izsludināt par mirušu arī pēc 6 mēnešu bezvēsts prombūtnes, ja viņš pazudis apstākļos, kuros draud nāve vai kuri dod pamatu pieņemt, ka viņš gājis bojā noteiktā nelaimes gadījumā (plūdi, zemestrīce, sniega nobrukumi, ugunsgrēks, kuģa vai lidmašīnas katastrofa u. c.). Kā norādīts Latvijas PSR AT plēnuma 1969. 29. IX lēmuma 7. p., pilsoņa izsludināšana par mirušu būtiski atšķiras no pilsoņa nāves fakta konstatēšanas tiesā pēc CPK 249. p. 7. pkt. Konstatējot nāves faktu, lietā ir pierādījumi par pilsoņa nāvi noteiktā laikā un noteiktos apstākļos, bet civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes ir atteikušās reģistrēt miršanu. Izsludinot pilsoni par mirušu, šādu pierādījumu nav, bet ir prezumpcija, ka konkrētajos apstākļos pilsonis varēja iet bojā.

Bez tam CK 21. p. II d. ir paredzēts arī otrs izņēmums attiecībā uz karavīriem un citiem pilsoņiem, ja tie pazuduši sakarā ar kara darbību. Sos pilsoņus var izsludināt par mirušiem ne agrāk kā pēc diviem gadiem, skaitot no kara darbības izbeigšanas dienas.

Visos minētajos gadījumos pilsoņus par mirušiem izsludina tiesa sevišķā tiesvedības kārtībā pēc CPK 254.—259. p. noteikumiem. (Līdz 1962. gadam pilsoņus par mirušiem atzina notariāta kantori un tikai izņēmuma gadījumā tiesa (KPFSR 1922. g. CK 12. p. III d.).)

Pamatojoties uz spriedumu, ar kuru pilsonis izsludināts par mirušu, civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes reģistrē tā miršanu. Par šī pilsoņa nāves dienu atzīstama diena, kad stājas spēkā spriedums, ar kuru pilsonis izsludināts par mirušu, vai arī varbūtējās bojāejas diena, ja viņš pazudis bez vēsts apstākļos, kuros draud nāve vai kuri dod pamatu pieņemt, ka viņš gājis bojā noteiktā nelaimes gadījumā.

Likumā nav īpaši norādīts, kādas sekas ir pilsoņa izsludināšanai par mirušu. Tas tāpēc, ka šajā gadījumā iestājas visas tās tiesiskās sekas, ko rada pilsoņa miršanas fakts: izbeidzas šī pilsoņa tiesībsubjektība, kā arī visas tās saistības, kurām ir stin-

gri personisks raksturs, atklājas mantojums, izbeidzas laulība u. c.

Lai gan ļoti reti, tomēr ir gadījumi, kad pilsonis, kas izsludināts par mirušu, ierodas vai arī noskaidrojas viņa atrašanās vieta. Tad tiesa atceļ savu agrāko spriedumu par pilsoņa izsludināšanu par mirušu (CK 22. p. I d.) un, pamatojoties uz to, tiek anulēts miršanas akta ieraksts. Tā sprieduma atcelšana, ar kuru pilsonis izsludināts par mirušu, šim pilsonim daļēji atjauno agrākās civiltiesiskās attiecības. Taču ievērojot to, ka viņa manta pārgājusi pēc mantošanas tiesībām, CK 22. p. regulē tikai šīs mantas atgūšanas iespējas. Ipašuma tiesību atjaunošana atkarīga no tā, vai manta citām personām pārgājusi bez atlīdzības vai pret atlīdzību. Neatkarīgi no ierašanās laika pilsonis var atprasīt to saglabājušos mantu, kas pārgājusi citai personai bez atlīdzības. Ja manta pārgājusi citām personām pret atlīdzību vai ja manta pārgājusi valstij, tās atprasīšanas iespējas nosaka CK 22. p. III un IV d.

V nodaļa.

PADOMJU VALSTS KĀ CIVILTIESĪBU SUBJEKTS

1. §. Padomju valsts civilā tiesībsubjektība

1. Lai gan CK 2. nodaļā «Personas» līdzās pilsoņiem un jurīdiskajām personām īpaši nav reglamentēta Padomju valsts tiesībsubjektība civiltiesisko attiecību jomā (no Eiropas sociālistisko ārvastu civilkodeksiem šāda veida normas ir Ungārijas Tautas Republikas CK 26.—27. §), valsts ir civilo tiesību subjekts īpašuma, saistību tiesībās, autortiesībās un izgudrotāju tiesībās, kā arī mantošanas tiesībās. Valsts kā civiltiesisko attiecību dalībniece tieši ir minēta daudzās CK un citu civiltiesību avotu normās.

Salīdzinājumā ar daudzveidīgajām valsts organizācijām, kurām operatīvajā pārvaldīšanā ir nodota valsts manta un kuras civiltiesiskajā apgrozībā uzstājas kā patstāvīgi civiltiesību subjekti savā vārdā, valsts relatīvi mazāk uzstājas civiltiesiskajās attiecībās kā puse. Tomēr daudzos likumā paredzētos gadījumos valsts organizācijas uzstājas nevis kā patstāvīgas saimnieciskas vienības, kā juridiskas personas savā vārdā, bet gan kā valsts orgāni, kas darbojas valsts vārdā. Iestādes, kas visbiežāk uzstājas valsts vārdā, ir, piemēram, Finanšu ministrija un tās orgāni; PSRS Tirdzniecības pārstāvniecības ārvastīs. No CK 24. p. II d. izriet, ka civiltiesību subjekti ir kā PSRS, tā arī Latvijas PSR atbilstoši savu kompetenču ietvariem.

2. Padomju valsts ir īpašs civiltiesību subjekts, kas atšķiras no pilsoņiem un jurīdiskām personām ar specifisku tiesībsubjektību. Valsts vienā un tajā pašā laikā ir civiltiesību subjekts un

valsts politiskās varas realizētāja, kas savieno sabiedrības saimniecisko un politisko vadību. Tāpēc valsti kā civiltiesību subjektu nevar pielīdzināt pārējiem civiltiesisko attiecību subjektiem — pilsoņiem un organizācijām un nekādā gadījumā nevar identificēt ar juridiskās personas jēdzienu. Pilsoņiem un juridiskajām personām civilo tiesībsubjektību nosaka valsts. Turpretī savu tiesībsubjektību valsts nosaka pati, un tādēļ valsts var kļūt par jebkuru civiltiesisko attiecību dalībnieci, izņemot tādas tiesības un pienākumus, kas pēc sava rakstura un nozīmes var būt tikai pilsoņiem un juridiskām personām. Padomju valsts mantiskā patstāvība nodrošina tās tiesībsubjektību vissvarīgākajās mantiskajās attiecībās — valsts īpašuma tiesiskajās attiecībās. Valsts ir īpašuma tiesību subjekts attiecībā uz visiem valsts īpašuma tiesību objektiem neatkarīgi no tā, vai šo objektu tiešo pārvaldīšanu veic pati valsts, vai valsts tos ir nodevusi operatīvā pārvaldīšanā juridiskām personām, kas uzstājas gan iekšējā, gan ārējā civiltiesiskajā apgrozībā.

Bez valsts īpašuma nodošanas valsts organizāciju operatīvajā pārvaldīšanā nebūtu iespējama preču-naudas attiecību pastāvēšana. Valsts manta, kas nodota operatīvā pārvaldīšanā valsts organizācijām, kļūst par šo organizāciju mantisko bāzi to patstāvīgas civilās tiesībsubjektības realizēšanai un tātad civiltiesiskās apgrozības jomā ir norobežota no pārējās valsts mantas, kas paliek valsts tiešā pārvaldīšanā.

Valsts ir civiltiesību subjekts tad, ja valsts vārdā civiltiesiskajā apgrozībā uzstājas valsts orgāni un ja tie rīkojas ar valsts mantu, kas nav sadalīta valsts organizāciju operatīvā pārvaldīšanā. Valsts orgāni šajos gadījumos uzstājas nevis kā patstāvīgas juridiskas personas, kas norobežotas no valsts, bet gan kā pašas valsts sastāvdaļas.

Civiltiesiskajā apgrozībā rīkojoties ar mantu, valsts un organizācijas uzstājas savā vārdā. Līdz ar to CK 33. p. ir noteikta valsts un valsts organizāciju norobežota atbildība, proti, valsts neatbild par tādu valsts organizāciju saistībām, kas ir juridiskas personas, bet šīs organizācijas savukārt neatbild par valsts saistībām. Valsts kā patstāvīgs civiltiesību subjekts pati atbild par savām saistībām.

2. §. Padomju valsts kā tiesību subjekts valsts iekšējās civiltiesiskajās attiecībās

1. Valsts ir civiltiesību subjekts vissvarīgākajās tiesiskajās attiecībās — *sociālistiskā valsts īpašuma attiecībās*. To nosaka PSRS Konstitūcijas 11. p., norādot valsts īpašuma tiesību objektu loku, kā arī CK 94. un 95. p. Civilajā likumdošanā ir paredzēti gadījumi, kad valsts iegūst īpašuma tiesības uz mantu pēc dažādiem pamatiem. Tie ir šādi: mantas piedziņa valsts labā sakarā ar

darījuma spēkā neesamību (CK 49., 50., 58. p.), nesaimnieciski turētas mantas nodošana valsts īpašumā (CK 143., 144. p.), bezsaimnieka mantas nodošana valsts īpašumā (CK 145. p.), atraduma (CK 147. p.), bez uzraudzības atstātu lopu (CK 149. p.), apslēptas mantas (CK 150. p.), rekvizētas un konfiscētas mantas (CK 151. p.) nodošana valsts īpašumā, kā arī nepamatoti saņemtas mantas nodošana valsts ienākumos (CK 496. p.). Valsts īpašumā manta var pāriet arī pēc mantošanas tiesībām (CK 550., 557., 575. p.). Visos šajos gadījumos valsts intereses pārstāv finansu iestādes.

2. Valsts kā civiltiesību subjekts piedalās *saistību tiesiskajās attiecībās*. Tas gan notiek relatīvi reti, jo šādos gadījumos civiltiesiskajā apgrozībā tiek iekļauti tikai valsts budžeta līdzekļi un tā manta, kas nav nodota valsts organizāciju operatīvā pārvaldīšanā. Tā, piemēram, valstij ir civiltiesiskas attiecības ar pilsoņiem sakarā ar valsts aizņēmumiem. Šādu aizņēmumu izlaidšana ir Vissavienības kompetencē, un ieņēmumi no valsts aizņēmumiem tiek ieskaitīti Savienības budžetā. Valsts ir subjekts arī civiltiesiskajās attiecībās, kas rodas sakarā ar naudas un mantu loteriju (izņemot loterijas, ko rīko sabiedriskās organizācijas — DOSAAF, u. c., kā arī sportloto). Tā, piemēram, Latvijas PSR organizētajās loterijās puse saistību tiesiskajās attiecībās ar loterijas biļešu īpašniekiem ir Latvijas PSR, kuras vārdā uzstājas Finanšu ministrija. Ienākumi no šīs loterijas tiek ieskaitīti Latvijas PSR budžetā, bet laimestus no budžeta līdzekļiem izsniedz krājkases un tirdzniecības organizācijas, kas šajā gadījumā uzstājas valsts vārdā.

Valstij var rasties saistības pret pilsoņiem arī sakarā ar pilsoņiem piederējušās vai citas mantas pārņemšanu valsts īpašumā. Tā, piemēram, valstij finansu iestāžu personā ir pienākums izmaksāt atlīdzību par tai nodoto apslēpto mantu (CK 150. p. II d.). Ja valsts pēc pilsoņa nāves mantojusi viņa mantu, tad saskaņā ar CK 576. p. tā uz vispārīgiem pamatiem atbild par mantojuma atstājēja parādiem. Manta, kas pēc pilsoņa izsludināšanas par mirušu pārgājusi valstij mantojumā, ir jāatdod atpakaļ šim pilsonim vai arī jāatmaksā summas, kas iegūtas no mantas realizācijas, gadījumā, ja par mirušu izsludinātais pilsonis ierodas (CK 22. p. IV d.).

3. Valsts var būt *autortiesību un izgudrotāju tiesību* subjekts. Valsts var mantot autortiesības pēc vispārīgiem noteikumiem (CK 521. p.). Organizācijai piederošās autortiesības pēc šīs organizācijas likvidēšanas pāriet valstij (CK 519. p. II d.). Valsts var arī piespiestu kārtā no autora vai viņa mantiniekiem atpirkt autortiesības uz darbu izdošanu, publisku izpildīšanu un citādu izmantošanu (CK 524. p.). Šāda autortiesību piespiedu atpirkšana var notikt pēc katram atsevišķam gadījumam īpaša Latvijas PSR MP lēmuma. Šādu darbu izmantošanas kārtību un noteikumus nosaka Latvijas PSR MP.

Darbu, uz kuru notecējis autortiesību termiņš, Latvijas PSR MP var pasludināt par valsts īpašumu (CK 525. p.).

Izgudrotāju tiesībās valstij pieder izgudrojuma izmantošanas tiesības, ja par to izsniegta autora apliecība (CK 544. p.). Šādu izgudrojumu valsts atļauj izmantot sociālistiskām organizācijām. Saskaņā ar CK 545. p. III d. valsts var arī piespiedu kārtā no īpašnieka atpirkt par izgudrojumu izsniegto patentu, nosakot patenta īpašniekam atlīdzību.

4. Valsts var būt *mantošanas tiesisko attiecību* subjekts, uzstājoties kā likumiskais un testamentārais mantinieks (CK 550., 557., 575. p.).

3. §. Valsts kā tiesību subjekts ārējās civiltiesiskajās attiecībās

Saskaņā ar PSRS Konstitūcijas 73. p. 10. pkt. ārējo tirdzniecību PSRS realizē uz valsts monopola pamatiem un tā ietilpst PSRS kompetencē tās augstāko valsts varas un pārvaldes orgānu personā. Sakarā ar to ārējās tirdzniecības darījumus slēdz vai nu pati valsts, vai arī tās uzdevumā šim nolūkam speciāli izveidotas valsts ārējās tirdzniecības organizācijas — Vissavienības saimnieciskā aprēķina ārējās tirdzniecības apvienības, kas ir patstāvīgas juridiskas personas un kas ietilpst PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijas sistēmā. Darījumos ar ārvalstu firmām tās uzstājas savā vārdā un atbild ar tām operatīvajā pārvaldīšanā nodoto mantu. Patstāvīgi stāties ārējā civiltiesiskā apgrozībā drīkst vēl tikai dažas citas organizācijas, kas ir PSRS Kultūras ministrijas sastāvā, kā arī PSRS Patērētāju biedrību savienība, Ārējās tirdzniecības banka un citas organizācijas, kam šādas tiesības paredzētas likumdošanā.

Valsts kā ārējās tirdzniecības darījumu subjekts ir tikai tajos gadījumos, kad valsts vārdā darījumus slēdz PSRS tirdzniecības pārstāvniecības ārvalstīs, kas darbojas saskaņā ar «Nolikumu par PSRS tirdzniecības pārstāvniecībām un aģentūrām ārzemēs» (apstiprināts ar PSRS CIK un TKP lēmumu 1933. 13. IX¹). Tirdzniecības pārstāvniecības ir PSRS vēstniecības sastāvā un izpilda PSRS vārdā politiskas, administratīvas un operatīvas funkcijas nolūkā attīstīt PSRS tirdzniecības attiecības ar ārvalstīm. Tirdzniecības pārstāvniecības PSRS vārdā var slēgt visāda veida tirdzniecības darījumus, izdot vekselus, uzdevumus, uzstāties kā garants tirdzniecības darījumos, ko slēdz PSRS ārējās tirdzniecības apvienības. Visas šīs darbības tirdzniecības pārstāvniecības veic PSRS vārdā. Šīs pārstāvniecības nav juridiskas personas. Par viņu darbības rezultātā radītajām saistībām atbild PSRS ar mantu, kas nav nodota operatīvajā pārvaldīšanā valsts organizācijām.

¹ C3 CCCP, 1933, № 59, ct. 354.

JURIDISKĀS PERSONAS

1. §. Juridiskās personas jēdziens un pamatpazīmes.
Juridisko personu veidi

1. Civiltiesisko attiecību dalībnieki ir ne tikai pilsoņi un Padomju valsts, bet arī dažādi kolektīvi tiesību subjekti — sociālistiskās organizācijas. Lai organizācijas varētu kļūt par dalībniekiem mantiskajās attiecībās, ko attīstītas sociālistiskās sabiedrības apstākļos nosaka preču-naudas formas pielietošana, kā arī ar tām saistītajās nemantiskajās attiecībās, ir nepieciešams, lai šīm organizācijām būtu katrai sava patstāvīga materiāla bāze, iespējas iegūt un realizēt civilās tiesības un pienākumus, kā arī iespējas aizstāvēt savas tiesības, ja tās tiek aizskartas. Šai nolūkā organizācijām ir jābūt atzītām par civiltiesību subjektiem — juridiskām personām.

Ražošanas, apkalpošanas un cita saimnieciskā darbība, kā arī valsts pārvaldes, kultūras, izglītības, veselības aizsardzības darbība, pilsoņu dažādu interešu apmierināšana rada ļoti lielu konkrēto organizatorisko formu daudzveidību. Tādas var būt rūpniecības vai arī ražošanas apvienības un to sastāvā ietilpstošie atsevišķie uzņēmumi ar cehiem, nodaļām un citām ražošanas vienībām; tās var būt kolhozi, kā arī to sastāvā ietilpstošās fermas, brigādes; augstākās mācību iestādes un to fakultātes, laboratorijas un citas vienības; tautas deputātu padomes, to izpildkomitejas, kā arī pārvaldes vai nodaļas utt. Tomēr visām organizētajām vienībām nav vajadzības patstāvīgi uzstāties civiltiesiskajā apgrozībā, būt par civiltiesisko attiecību subjektiem. Tā piemēram, uzņēmuma atsevišķām ražotnēm, kuras ražošanai visu vajadzīgo saņem uzņēmuma ietvaros, nav nekādas vajadzības patstāvīgi uzstāties civiltiesiskajā apgrozībā. Tas attiecas arī uz tām organizatoriskajām vienībām, kas nenodarbojas ar ražošanu vai citu saimniecisko darbību un kuras ar materiālajiem līdzekļiem nodrošina augstākas organizācijas. Tāpēc ne katra organizēta vienība, pat tāda, kas veic saimniecisku darbību, ir juridiska persona. Par juridiskām personām kā civiltiesību subjektiem ir jābūt tikai tādām organizācijām, kam nepieciešams uzstāties kā patstāvīgiem preču-naudas attiecību dalībniekiem un darboties uz pilnīga saimnieciskā aprēķina pamata.

Ievērojot kolektīvo veidojumu praktisko nepieciešamību patstāvīgi uzstāties mantiskajās un ar tām saistītajās nemantiskajās attiecībās, likumdošanā vispārīgā formā ir formulēts juridiskās personas jēdziens. Saskaņā ar CK 23. p. *par juridiskajām personām ir atzīstamas organizācijas, kam ir atsevišķa manta, kas var savā vārdā iegūt mantiskas un personiskas nemantiskas*

tiesības un uzņemties pienākumus, kas var būt prasītājas un atbildētājas tiesā, arbitrāžā vai šķīrējtiesā.

2. No juridiskās personas būtības izriet, ka tai ir raksturīgas četras obligātas pazīmes.

Organizatoriskā vienība. Juridiska persona ir tāds kolektīvs veidojums, kas organizēts kā vienots vesels un kam ir noteikta iekšējā struktūra. Šīs iekšējās struktūras atsevišķās vienības darbojas savas kompetences ietvaros, tām ir relatīva patstāvība, un tās stājas savstarpējās attiecībās. Struktūras vienības ir pakļautas juridiskās personas orgānam, un to darbība ir vērsta uz juridiskās personas mērķa sasniegšanu. Katru struktūras vienību vada attiecīga amatpersona. Šādas pazīmes nav, piemēram, kopīgas darbības liguma dalībniekiem un kopīpašuma dalībniekiem.

Juridiskās personas organizatoriskā vienība, iekšējā struktūra ir noteikta tās statūtos vai nolikumā (CK 25. p.), uz kuru pamata juridiskā persona darbojas.

Mantas nošķirtība ir ļoti svarīga juridiskās personas pazīme. Lai juridiskā persona patstāvīgi varētu piedalīties preču-naudas attiecībās, tai nepieciešama sava manta, kas nošķirta no pārējo organizāciju, pilsoņu un valsts mantas. Mantas nošķirtības pakāpe visām organizācijām nav vienāda. Kolhoziem un citām kooperatīvajām organizācijām, sabiedriskām organizācijām ir īpašuma tiesības uz tām nošķirto mantu. Turpretī valsts organizācijām manta ir nodota tikai operatīvā pārvaldīšanā, jo šīs mantas īpašuma tiesības pieder valstij. Uz operatīvās pārvaldīšanas pamatiem manta ir nošķirta arī kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju uzņēmumiem un iestādēm, starpsaimniecību uzņēmumiem.

Manta ir nošķirta arī juridiskās personas atsevišķām vienībām, kas darbojas uz iekšējā saimnieciskā apreķina (cehi, filiāles), kā arī budžeta organizāciju atsevišķām struktūras vienībām (augstākās mācību iestādes fakultātes), kas tomēr nav pietiekoša, lai šīs vienības patstāvīgi uzstātos civiltiesiskajā apgrozībā.

Spēja savā vārdā uzstāties civiltiesiskajās attiecībās, t. i., spēja iegūt mantiskas un personiskas nemantiskas tiesības un uzņemties pienākumus, kā arī realizēt šīs tiesības un pienākumus, pamatojas uz katras organizācijas mantas nošķirtību. Likumdošanā, organizāciju statūtos vai nolikumos parasti ir noteikts, kādām organizācijām vai to sastāvā esošām vienībām šāda spēja ir piešķirta. Spēja savā vārdā uzstāties civiltiesiskajās attiecībās ir pamats, lai attiecīgajai organizācijai nodrošinātu spēju patstāvīgi prasīt savu aizskarto tiesību aizstāvību tiesā, arbitrāžā vai šķīrējtiesā. Tas arī paredzēts CPK 34. p., saskaņā ar kuru civilprocesā par pusēm var būt valsts iestādes, kolhozi un citas kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas, kam ir juridiskās personas tiesības.

Spēju uzstāties civiltiesiskajās attiecībās, kā arī spēju aizstāvēt savas civilās tiesības organizācijas realizē ar savu orgānu starpniecību, kuri darbojas tiem likumā vai statūtos (nolikumā) piešķirto tiesību robežās (CK 28. p. I d.). No spējas patstāvīgi uzstāties civiltiesiskajās attiecībās izriet arī organizāciju spēja uzņemties tiesības un pienākumus un tos realizēt ar pārstāvju starpniecību (CK 63. p.).

Organizācijas mantas nošķirtība, spēja patstāvīgi uzņemties civilās tiesības un pienākumus un tos realizēt nodrošina tās *patstāvīgas mantiskās atbildības spēju*. Tā ir ļoti svarīga juridiskās personas pazīme, kas izpaužas spējā mantiski atbildēt par tādu saistību pārkāpumiem, kas radušās darījumu, administratīvu aktu, plānošanas aktu rezultātā, kā arī no citiem tiesībpārkāpumiem, piemēram, kaitējuma nodarīšanas. Juridiskās personas atbild arī par citu personu goda un cieņas aizskārumiem (CK 7. p.).

Atbilstoši juridisko personu mantas nošķirtībai likumdošanā ir reglamentēta arī to mantiskās atbildības norobežošana. Juridiskās personas patstāvīgā mantiskā atbildība noteikta CK 32. pantā. Saskaņā ar šo pantu juridiskā persona atbild par savām saistībām ar tai piederošo vai arī operatīvā pārvaldīšanā nostiprināto mantu, uz kuru pēc PSRS un Latvijas PSR likumdošanas var vērst piedziņu.

CK 33. p. norobežo valsts kā īpaša civiltiesisko attiecību subjekta un valsts organizāciju atbildību, proti, valsts neatbild par to valsts organizāciju civiltiesiskajām saistībām, kas ir juridiskas personas. Savukārt šīs organizācijas neatbild par valsts saistībām.

Norobežota ir arī juridiskās personas (valsts, kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas) un tās sastāvā ietilpstoša tāda uzņēmuma atbildība, kas ir juridiska persona (CK 34. p.). Valsts, kooperatīvā vai sabiedriskā organizācija neatbild par tās sastāvā esošo patstāvīgo juridisko personu civiltiesiskajām saistībām, un otrādi — minētie uzņēmumi vai citas organizācijas neatbild par tās juridiskās personas saistībām, kuras sastāvā tie ietilpst.

Tā kā kooperatīvās organizācijas dažreiz ietilpst apvienībās, kurās katrs atsevišķais posms ir patstāvīga juridiska persona (piemēram, patērētāju kooperācija), CK 35. p. norobežo kooperatīvās apvienības un tās sastāvā ietilpstošo kooperatīvo organizāciju atbildību.

Tā kā kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas tiek izveidotas, tajās apvienojoties pilsoņiem vai organizācijām, kas ir patstāvīgi civiltiesību subjekti, tad CK 36. p. I un II d. norobežo kooperatīvās vai sabiedriskās organizācijas un tās biedru atbildību par civiltiesiska rakstura saistībām.

Likums (CK 36. p. IV un V d.) norobežo arī starpkolhozu, valsts-kolhozu un citu valsts-kooperatīvo organizāciju, no vienas

puses, un šo organizāciju dalībnieku, no otras puses, mantisko atbildību.

Izņēmumi no noteikumiem par civiltiesisko attiecību dalībnieku mantiskās atbildības norobežošanu var būt paredzēti likumdošanā, kā arī attiecīgo juridisko personu statūtos (CK 34. p. II d., 35. p., 36. p. I d.), kad papildatbildību par attiecīgas juridiskas personas parādiem var uzlikt citām personām. Tā, piemēram, juridiskās personas likvidācijas gadījumā prasījumus par veselības bojājuma vai nāves rezultātā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu ceļ augstākai organizācijai vai organizācijai, kas norādīta lēmumā par juridiskās personas likvidēšanu (CK 488. p. II d.). CK 193. p. ir noteikts, ka augstāka organizācija var uzņemties papildatbildību ar garantijas līgumu vai arī garantija var būt paredzēta likumā.

Likumdošanā, attiecīgu organizāciju statūtos (nolikumos) parasti ir norādīts, vai organizācijai, kā arī tās struktūras atsevišķām vienībām ir juridiskās personas tiesības (piemēram, Vispārīgā nolikuma par Vissavienības un republikānisko rūpniecības apvienībām 5., 7. p., Nolikuma par ražošanas apvienību (kombinātu 1., 6. p., Latvijas PSR Glābšanas biedrības uz ūdeņiem statūtu 4. p.). Tajos gadījumos, kad organizācijas juridiskais statuss šādā veidā nav norādīts, analizējot CK 23. p. minētās juridisko personu obligātās pazīmes, var spriest, vai attiecīgā organizācija ir uzskatāma par juridisku personu vai ne.

3. Juridisko personu veidi. Juridiskās personas pēc to uzdevumiem, izveidošanas kārtības, struktūras un citām pazīmēm ir ļoti dažādas un daudzveidīgas. Tomēr visām organizācijām, kas piedalās mūsu valsts iekšējās civiltiesiskās attiecībās, ir viena kopīga pazīme — tās ir sociālistiska tipa organizācijas.

Ievērojot to, ka baznīca ir atdalīta no valsts (LPSR Konstitūcijas 50. p.), padomju likumdošana tieši neparedz reliģiska rakstura organizāciju juridisko personību, tomēr piešķir tām iespējas piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā. Saskaņā ar Latvijas PSR spēkā esošo likumdošanu reliģiskām organizācijām (reliģiskiem centriem, garīgām pārvaldēm, reģistrētām reliģiskām apvienībām) ir piešķirtas juridiskās personas tiesības jautājumā par transporta līdzekļu iegādi, nomu, tām vajadzīgo būvju celtniecību un pirkšanu īpašumā u. c. Civiltiesiskajā apgrozībā piedalās arī ārvalstu uzņēmumi un organizācijas, kuru organizatoriskās formas un tiesībspēju nosaka attiecīgas ārvalsts likumdošana (CK 587. p.).

Tā kā CK 24. p. paredzētās juridiskās personas ir sociālistiskas organizācijas, tās vispirms *iedalāmas atkarībā no tā, kāda sociālistiskā īpašuma forma ir šo organizāciju materiālā bāze.* Juridiskās personas tiek iedalītas 1) valsts organizācijās, 2) kooperatīvās organizācijās un to apvienībās, 3) sabiedriskās organizācijās. Sakarā ar pēdējo gadu desmitu praksi un PSRS Konstitūcijas 12. p. ietverto noteikumu par kolhozu-koopera-

tīvā īpašuma tuvināšanos valsts īpašumam sevišķi lauksaimniecībā veidojas valsts-kolhozu un citas valsts-kooperatīvās organizācijas.

Katra šī organizāciju iedalījuma ietvaros ir iespējama vēl detalizētāka juridisko personu klasifikācija. Tam ir īpaša nozīme attiecībā uz valsts organizācijām, kas saskaņā ar CK 24. p. iedalāmas trīs veidos. Pirmkārt, valsts uzņēmumi un citas valsts organizācijas, kuras darbojas uz saimnieciskā aprēķina pamata. Tādas ir valsts organizācijas, kas veic rūpniecisko un lauksaimniecisko ražošanu, celtniecības, transporta, tirdzniecības un cita veida saimniecisko darbību. Otrkārt, iestādes un citas valsts organizācijas, kas sastāv valsts budžetā («budžeta iestādes») un kam ir patstāvīga tāme. Šīs organizācijas parasti veic valsts pārvaldes, veselības aizsardzības, izglītības, kultūras un citas līdzīgas darbības. Tās nenodarbojas ar ražošanas darbību, un tām nepieciešamo materiālo bāzi nodrošina valsts budžeta asignējumi. Treškārt, valsts organizācijas, kuras finansē no citiem avotiem, bet nevis no valsts budžeta. Tādas ir, piemēram, rūpniecības apvienību pārvaldes.

Atkarībā no juridisko personu izveidošanas kārtības tās var iedalīt divās grupās: 1) organizācijas, kas dibinātas pēc kompetenta valsts orgāna vai kooperatīvas, sabiedriskas organizācijas lēmuma (tādas ir visas valsts organizācijas, sabiedrisko organizāciju izveidotie ražošanas un citi uzņēmumi), 2) organizācijas, kas izveidojušās tās biedru apvienošanās rezultātā, — «apvienības» (tādas ir visas kooperatīvas un sabiedriskās organizācijas, kooperatīvo organizāciju apvienības, Ārējās tirdzniecības banka, Intūrists u. c.).

2. §. Juridisko personu tiesībspēja un rīcībspēja. Juridisko personu rašanās un izbeigšanās

1. Juridisko personu tiesībspēju atšķirībā no pilsoņu tiesībspējas civiltiesību teorijā apzīmē par speciālu. Tās apjoms dažādām juridiskām personām ir atšķirīgs, turpretī visiem pilsoņiem tas ir vienāds. Katras juridiskās personas tiesībspēja atbilst organizācijas darbībai noteiktajiem mērķiem un uzdevumiem (CK 26. p. 1 d.). Saskaņā ar CK 25. p. katra juridiskā persona darbojas uz statūtu (nolikuma) pamata. Tajos bez organizāciju tiesībspējas ir noteikta to struktūra, orgāni, mantas iegūšanas veids un sastāvs, organizāciju izveidošana un izbeigšana. Statūti (nolikumi) ir vai nu vispārīgi, kas attiecas uz visām noteikta veida organizācijām, vai arī īpaši, kas attiecas uz atsevišķām organizācijām.

Katra juridiskā persona var iegūt tikai tādas tiesības un pienākumus, veikt tikai tādas darbības, kas atbilst šīs organizācijas statūtiem vai nolikumam, tās plāna uzdevumiem. Tā, piemēram, ļoti atšķirīga tiesībspēja ir rūpniecības, transporta, tirdzniecības

uzņēmumiem, kolhoziem un dzīvokļu celtniecības kooperatīviem, arodbiedrībām, sporta, zinību, brīvprātīgo ugunsdzēsēju vai teātra biedrībām.

Organizāciju statūtos, protams, nav iespējams un arī nav nepieciešams detalizēti uzskaitīt visas tās darbības, ko drīkst veikt attiecīgā juridiskā persona. Lai konstatētu, vai konkrētā darbība izriet no juridiskās personas tiesībspējas, ir jāvadās gan no tās statūtiem (nolikumiem) un civilās likumdošanas, gan arī jānoskaidro, vai šī darbība atbilst juridiskās personas mērķiem un uzdevumiem. Atbilstoši CK 4. p. noteikumiem juridiskā persona tāpat kā pilsonis var veikt arī tādas tiesiskas darbības, kuras tieši likumā nav paredzētas, bet atbilst civilās likumdošanas vispārīgajiem principiem, kā arī organizācijas uzdevumiem un tās darbības mērķiem. Ārpus savas speciālās tiesībspējas ietvariem juridiskā persona nevar rīkoties. Tādi darījumi, kas slēgti, pārkaļpojot tiesībspēju, nav spēkā (CK 50. p.).

Neatkarīgi no tā, vai statūtos (nolikumā) ir vai nav paredzēts, juridiskās personas tiesībspējā ietilpst tie elementi, kas attiecas uz jebkuru civiltiesību subjektu, piemēram, spēja atbildēt par nodarīto kaitējumu (CK 465. p.), pie tam šādas atbildības specifika organizācijām ir paredzēta CK 466.—468. p. Juridisko personu tiesībspējā ietverta arī spēja būt apveltītam ar personiskām nemantiskām tiesībām (nosaukums, goda un cieņas aizstāvēšana). Juridiskās personas nevar būt apveltītas ar dažām tādām tiesībām, kas attiecas tikai uz pilsoņiem, piemēram, ar personiskā īpašuma tiesībām un ar tām saistītajiem īpašajiem rīcības veidiem.

Juridiskās personas tiesībspēja rodas juridiskās personas rašanās brīdī, kas sakrīt ar tās statūtu (nolikuma) apstiprināšanu (CK 26. p. II d.). Valsts organizāciju statūtos (nolikumus) apstiprina augstāks orgāns. Kooperatīvo organizāciju paraugstatūtos un sabiedrisko organizāciju statūtos apstiprina valsts pārvaldes orgāni, piemēram, PSRS MP, LPSR MP vai arī šo organizāciju augstākie orgāni (kongress, konference). Atsevišķas organizācijas savus statūtos apstiprina atbilstoši šiem paraugstatūtiem. Ja juridiskās personas statūti ir jāreģistrē, tad konkrētas organizācijas tiesībspēja rodas ar statūtu reģistrācijas brīdī.

Ja juridiskai personai jādarbojas, pamatojoties uz vispārīgu nolikumu par šāda veida organizācijām, tad tās tiesībspēja rodas ar to brīdī, kad kompetenta iestāde pieņem lēmumu par tās nodibināšanu. Tādā veidā, piemēram, rodas vidusskolu, izpildkomiteju nodaļu tiesībspēja.

2. Rīcībspēja juridiskai personai ir nepieciešama, lai tā ar savām darbībām varētu iegūt un realizēt civilās tiesības un pienākumus. Juridiskās personas rīcībspēju realizē tās orgāni (CK 28. p.). Juridiskās personas orgāni veido un pauž juridiskās personas gribu un darbojas tās vārdā statūtos un likumdošanā piešķirto tiesību ietvaros. Tā kā juridiskās personas orgāns ir

tās sastāvdaļa, tad tas neuzstājas kā šīs organizācijas pārstāvis. Juridiskas personas orgāna darbība ir uzskatāma par pašas organizācijas darbību.

Juridiskās personas orgāni ir vai nu 1) atsevišķi tās kolektīva locekļi (vienpersoniski orgāni): direktors, priekšnieks, valdes priekšsēdētājs, sekretārs, vai arī 2) viss kolektīvs vai tā locekļu grupa (kolektīvs orgāns): biedru kopsapulce, kongress, konference, padome, valde, sekretariāts u. c.

Valsts organizācijās ir vienpersoniski orgāni, ko iecel augstāka iestāde. Tādi ir direktors, rektors, pārvaldnieks u. c. Administrācijas sastāvā ietilpst arī direktora vietnieki, galvenais grāmatvedis, juridiskā biroja priekšnieks (vecākais juriskonsults vai juriskonsults), tehniskās kontroles nodaļas priekšnieks un citi darbinieki, ko tāpat iecel augstāka iestāde.

Kooperatīvās un sabiedriskās organizācijās ir kā kolektīvi, tā arī vienpersoniski orgāni. Kongress, kopsapulce, padome ir kolektīvi vadošie orgāni, bez kuriem ir arī kolektīvi izpildorgāni — prezidijs, valde, sekretariāts u. c. Vienpersoniski orgāni ir priekšsēdētājs vai valdes priekšsēdētājs, sekretārs. Kooperatīvajās un sabiedriskajās organizācijās bez vadošajiem un izpildorgāniem ir arī kolektīvi kontroles orgāni — revīzijas komisijas. Vadošie orgāni darbojas periodiski, bet izpildorgāni — pastāvīgi. Izpildorgāni slēdz darījumus un veic citas juridiskas darbības juridiskās personas vārdā.

Saskaņā ar CK 28. p. II d. juridiskās personas orgānu iecelšanas vai ievēlēšanas kārtība ir noteikta tās statūtos (nolikumos). Statūti (nolikumi) nosaka arī juridisko personu dažādo orgānu kompetences (darbības) ietvarus. Tā, piemēram, Nolikuma par ražošanas apvienību, kombinātu 18., 20., 23. p. ir noteiktas ražošanas apvienības ģenerāldirektora, viņa vietnieka un ražošanas vienību direktoru vai priekšnieku tiesības bez pilnvaras darboties visas ražošanas apvienības vai tās vienības vārdā un pārstāvēt apvienību citās iestādēs un organizācijās.

Juridiskā persona var uzstāties civiltiesiskās attiecībās ne tikai ar savu orgānu, bet arī ar pārstāvja (pilsoņa, juridiskas personas) starpniecību (CK 63. p.), kas darbojas pēc kompetenta orgāna izdotas pilnvaras (CK 67. p.). Kā pārstāvji uz pilnvaras pamata var uzstāties organizācijas direktora vietnieki ārpus savu kompetenču robežām, pārējie organizācijas darbinieki vai arī citas personas, kuras ar organizāciju saista uzdevuma līgums (CK 390. p.).

Svarīgs ir CK 28. p. noteikums, ka juridiskā persona iegūst tiesības un uzņemas pienākumus ar savu orgānu starpniecību tikai tad, ja tie darbojas likumā vai statūtos (nolikumā) piešķirto tiesību robežās. Tā, piemēram, ja uzņēmuma direktors vai kooperatīvās organizācijas valdes priekšsēdētājs ir noslēdzis līgumu, ar kuru tiek pārkāptas tiem piešķirto tiesību robežas, pamatojoties uz CK 48. p., šāds līgums nav spēkā, bet, ja ar to vēl ir

pārkāpta arī juridiskās personas tiesībspēja, tas nav spēkā pēc CK 50. p.

Juridiskās personas rīcībspēja ietver sevī arī spēju atbildēt par tiesībpārkāpumiem, kas radušies līgumsaistību pārkāpšanas vai kaitējuma nodarīšanas rezultātā. Tiesību pārkāpums var rasties kā juridiskās personas orgāna, tā arī jebkura tās kolektīva locekļa darbības vai bezdarbības rezultātā. Saskaņā ar CK 466. p. juridiskā persona ir atbildīga par jebkura tās darbinieka nodarītu kaitējumu, ja tas nodarīts, tam izpildot savus darba (dienesta) pienākumus. Izņēmumi, kad atbildība var iestāties neatkarīgi no uzņēmuma darbinieku vainas, ir īpaši norādīti likumā (CK 426. p. II d., 469. p. u. c.).

3. Juridiskās personas rašanās notiek dažādā veidā — vai nu kompetenti valsts orgāni paši izveido valsts juridiskās personas (rūpniecības, transporta un citus uzņēmumus, pārvaldes iestādes, mācību iestādes u. tml.), vai arī juridiskās personas rada to dalībnieki, bet kompetenti valsts orgāni tikai kontrolē juridisko personu izveidošanu, atzīst šādu juridisko personu lietderību. Saskaņā ar CK 27. p. juridisko personu nodibināšanas kārtību nosaka PSRS un Latvijas PSR likumi, bet sabiedrisko organizāciju nodibināšanas kārtību — bez tam arī to statūti. Pamatojoties uz spēkā esošo likumdošanu, civiltiesību teorijā tiek izšķirti trīs juridisko personu rašanās veidi: rīkojuma, atļaujas un normatīvā-pieteikuma veids.

Rīkojuma kārtībā rodas visas valsts organizācijas, izņemot valsts varas un pārvaldes iestādes, kuru izveidošanu noteic PSRS un Latvijas PSR Konstitūcijas. Rīkojumus izdod kompetenti valsts orgāni — PSRS vai Latvijas PSR Ministru Padomes, ministrijas, izpildkomitejas u. c. Tā, piemēram, Vispārīgais nolikums par PSRS ministrijām (20. p.) noteic, ka PSRS ministrija rada, reorganizē un likvidē Vissavienības pakļautības uzņēmumus, organizācijas un iestādes.¹ Nolikuma par ražošanas apvienību (kombinātu) 5. p. ir noteikts, ka ražošanas apvienību izveido vai nu PSRS ministrija, vai savienotās republikas Ministru Padome, bet ražošanas vienību — apvienības augstāks orgāns. Rīkojuma kārtībā tiek izveidotas ne tikai valsts organizācijas, bet arī kooperatīvo organizāciju uzņēmumi. Tā, piemēram, Patērētāju biedrību centrālā savienība rīkojuma kārtībā var izveidot tirdzniecības, sagādes, ražošanas bāzes un citus uzņēmumus, kam ir nozīme visās patērētāju biedrību sistēmās.

Atļaujas kārtībā tiek radītas kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas. Šīs juridiskās personas izveido pēc dibinātāju — pilsoņu vai juridisku personu iniciatīvas, obligāti saņemot kompetenta valsts orgāna vai arī augstāko kooperatīvo vai sabiedrisko organizāciju posmu atļauju. Šādā kārtībā rodas, piemēram, dzīvokļu un vasarnīcu celtniecības kooperatīvi, brīvprātīgās,

¹ ЦП СССР, 1967, № 17, ст. 116.

sporta, zinātniskās biedrības u. c. Atļaujas kārtībā rodas arī starpkolhozu un valsts-kolhozu organizācijas.

Normatīvā-pieteikuma kārtībā tiek dibinātas atsevišķas kooperatīvas un sabiedriskas organizācijas. Arī šeit juridiskās personas izveidošanas pamats ir tās dibinātāju iniciatīva, taču šajā gadījumā organizācijas dibināšanai nav vajadzīga speciāla atļauja. Kompetents orgāns tikai pārbauda, vai, izveidojot organizāciju, tās dibinātāji ievērojuši likumdošanu un attiecīgu organizāciju paraugstatūtus.

4. Juridisko personu izbeigšanās. Tā kā juridiskas personas tiek izveidotas noteiktu ilgstošu saimniecisku vai citu uzdevumu veikšanai, tad attiecīga veida organizācijas darbības laiks ir atkarīgs no tā, cik ilgi turpina pastāvēt šie uzdevumi. Juridiskās personas pastāvēšana parasti netiek ierobežota ar noteiktu termiņu. Izņēmums ir vienīgi tās organizācijas, ko speciāli rada īslaicīga uzdevuma veikšanai.

Juridisko personu izbeigšanās iedalāma atkarībā no tā, pēc kā iniciatīvas organizāciju izbeidz, kā arī atkarībā no tā, kāda ir juridisko personu izbeigšanas kārtība un tiesiskās sekas. *Juridisko personu izbeigšanas pamati* ir dažādi, parasti atkarīgi no tā, kāda ir juridisko personu rašanās kārtība.

Valsts organizācijas tiek izbeigtas, pamatojoties uz tā valsts orgāna lēmumu, pēc kura lēmuma tās nodibinātas (CK 38. p.), t. i., šādas organizācijas izbeidzas rīkojuma kārtībā.

Kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas var izbeigties gan brīvprātīgi, gan piespiedu kārtā. Kooperatīvās, kā arī valsts-kooperatīvās organizācijas izbeidzas pēc likumā un statūtos (nolikumos) norādītajiem noteikumiem, bet sabiedriskās organizācijas — pēc to statūtos (nolikumos) norādītajiem noteikumiem (CK 39. p.). Parasti kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas izbeigšanās notiek brīvprātīgi. Tā, piemēram, Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības statūtu 39. p. ir noteikts, ka biedrība izbeidz savu darbību ar biedrības kongresa lēmumu vai Latvijas PSR MP lēmumu, bet 28. un 34. p. paredz, ka šīs biedrības rajonu (pilsētu) nodaļas un pirmorganizācijas savu darbu izbeidz attiecīgi pēc rajona (pilsētas) nodaļas lēmuma vai pirmorganizācijas biedru kopsapulces lēmuma, to saskaņojot ar augstākiem biedrības orgāniem un TDP IK. Latvijas PSR Dzīvokļu celtniecības kooperatīva paraugstatūtu 43. p. ir noteikts, ka dzīvokļu celtniecības kooperatīva darbība izbeidzama ar rajona (pilsētas) TDP IK lēmumu, ja atzīts, ka kooperatīvs novirzījies no statūtos norādītā mērķa, kā arī, ja kooperatīva biedru kopsapulce atzinusi par nepieciešamu to likvidēt un ja šo lēmumu apstiprinājusi rajona (pilsētas) TDP IK.

Kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas piespiedu izbeigšana pēc attiecīgas valsts pārvaldes iestādes lēmuma ir iespējama tikai likumdošanā vai statūtos paredzētajos gadījumos. Piespiedu

izbeigšana var notikt arī sakarā ar to, ka organizācija zaudējusi mērķtiecīgumu.

Pēc izbeigšanas kārtības un tiesiskajām sekām izšķir juridiskas personas likvidāciju un reorganizāciju (CK 37. p. I d.). Likvidācijas un reorganizācijas kārtība noteikta PSRS un Latvijas PSR likumdošanā. Tā, piemēram, likvidācijas kārtību reglamentē Nolikuma par valsts uzņēmumu 108.—111. p., Nolikuma par ražošanas apvienību (kombinātu) 141.—144. p., kā arī atsevišķu organizāciju paraugstatūti vai statūti.

Likvidāciju veic augstākas iestādes iecelta komisija vai šīs iestādes uzdevumā likvidējamā uzņēmuma direktors. Komisija vai direktors republikāniskajā laikrakstā ievieto publikāciju par uzņēmuma likvidēšanu un par kreditoru pretenziju pieteikšanas termiņu. Neatkarīgi no publikācijas rezultātiem likvidācijas komisijai pēc tās rīcībā esošiem materiāliem jākonstatē uzņēmuma kreditoru pretenzijas. Noteiktajā termiņā pieteiktās un konstatētās pretenzijas apmierina no tās mantas, pret kuru pēc likuma var vērst piedziņu. Pretenzijas, kas pieteiktas vai konstatētas pēc noteiktā termiņa, no šīs mantas apmierina tikai pēc tam, kad ir apmierinātas termiņā pieteiktās pretenzijas. Pretenzijas, kas nav pieteiktas vai konstatētas likvidācijas termiņā vai nav apmierinātas attiecīgas mantas trūkuma dēļ, uzskata par anulētām. Izņēmums ir periodiski maksājumi, kas pilsoņiem jāsaņem no likvidējamās organizācijas sakarā ar sakropojumu vai citu veselības bojājumu vai nāvi (CK 479. p., 488. p. II d.).

Mantu, kas paliek pēc likvidētās organizācijas visu kreditoru prasību apmierināšanas, izlieto dažādi atkarībā no organizācijas veida. Pēc valsts organizācijas likvidācijas šo mantu izlieto saskaņā ar likvidācijas komisijas norādījumiem. Kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju mantu izlieto CK 40. p. noteiktajā kārtībā. No tās parasti izmaksā paju iemaksas organizācijas biedriem, bet atlikušo daļu nodod augstākai kooperatīvai organizācijai, bet, ja tādas nav, attiecīgajām valsts iestādēm vispārkooperatīvām vai sabiedriskajām vajadzībām. Citādi tiek izlietota manta, kas palikusi pēc starpkolhozu, valsts-kooperatīvo organizāciju likvidācijas. Pēc kreditoru pretenziju apmierināšanas šo mantu sadala tās dalībniekiem proporcionāli to iemaksām. Tādējādi juridiskas personas likvidācija nozīmē tās pilnīgu izbeigšanu, un tāpēc nekāda tiesību un pienākumu pārņemšana šajā gadījumā nenotiek.

Juridiskās personas izbeidzas arī ar to pārveidošanu, *reorganizāciju*, kas saskaņā ar CK 37. p. un citiem normatīviem aktiem, piemēram, Nolikumu par ražošanas apvienību (kombinātu) notiek tādās formās kā apvienošana, pievienošana, sadalīšana, izdalīšana (138.—140. p.). Apvienojoties divām vai vairākām juridiskām personām, piemēram, izveidojot ražošanas apvienību, firmu, vai apvienojoties kolhoziem, šīs organizācijas parasti zaudē juridiskās personas statusu un uz to bāzes rodas

jauna juridiska persona, kas pārņem reorganizēto organizāciju tiesības un pienākumus.

Pievienojot vienu organizāciju otrai, pēdējā pārņem visas pievienotās organizācijas mantiskās tiesības un pienākumus.

Sadalot juridisko personu, tās vietā izveidojas divas vai vairākas patstāvīgas juridiskas personas, kas pārņem reorganizētās organizācijas mantiskās tiesības un pienākumus attiecīgās daļās.

Izdalot no organizācijas atsevišķas daļas, uz to bāzes izveido vienu vai vairākas jaunas juridiskas personas, kas pārņem reorganizētās organizācijas mantiskās tiesības un pienākumus.

Tādējādi reorganizācija neizbeidz tās mantiskās tiesiskās attiecības, kurās reorganizētās juridiskās personas atradās, pat tad, ja organizāciju pievienošanas vai apvienošanas rezultātā tiek izbeigta to tiesībsubjektība. Kā manta, tā mantiskās tiesības un pienākumi pāriet uz jaunizveidotajām juridiskajām personām nodošanas bilances parakstīšanas dienā, ja likumā vai lēmumā par reorganizāciju nav paredzēts citādi (CK 37. p. IV d.).

3. §. Juridiskās personas atrašanās vieta, nosaukums. Ražošanas marka, preces un pakalpojumu zīme

1. Juridiskās personas atrašanās vietai ir svarīga nozīme civiltiesiskajās attiecībās, jo ar to parasti ir saistīta juridiskās personas juridisko darbību veikšana — iestāšanās saistībās, to izpilde, bankas kontu atvēršana, tiesību aizstāvēšana. Saskaņā ar CK 30. p. par juridiskās personas atrašanās vietu tiek atzīta tās pastāvīgi darbojošā orgāna atrašanās vieta — noteikta pilsēta, rajons, pilsētciemats, ciems, kur atrodas organizācijas administrācija (direkcija, valde, pārvalde u. c.). Šādam norādījumam ir svarīga nozīme tāpēc, ka bez orgāna, kas darbojas pastāvīgi, daudzām juridiskām personām ir orgāni, kas darbojas periodiski (sesijas, konferences, kongresi, kopsapulces u. c.), turklāt to darbība var notikt arī ārpus juridiskās personas atrašanās vietas.

Atbilstoši tiesībspējai juridiskās personas drīkst atvērt filiāles un pārstāvniecības ārpus savas atrašanās vietas, lai tādējādi paplašinātu savas darbības sfēru. *Filiāle* ir juridiskās personas daļa, kas parasti ārpus tās atrašanās vietas veic darbības, kuras ietilpst organizācijas pamatdarbību lokā. Tādas ir, piemēram, zinātnisko, mācību iestāžu, konstruktoru biroju, universālveikalu, restorānu un citas filiāles. Par filiālēm sauc arī ražošanas apvienību cehus, kas atrodas ārpus apvienību atrašanās vietas. Šādu filiāļu tiesisko statusu nosaka Nolikums par ražošanas apvienību (kombinātu), nevis normas, kas saskaņā ar CK 31. p. regulē filiāļu atvēršanu un darbību.

Pārstāvniecības ārpus juridiskās personas atrašanās vietas veic atsevišķas palīgfunkcijas, piemēram, produkcijas vai preču pieņemšanu, norēķināšanos u. c. Tā kā filiāles un pārstāvniecības nav juridiskas personas, tad to vadītāji rikojas uz attiecīgas juridiskās personas pilnvaras pamata (CK 31. p. II d.).

Filiāļu un pārstāvniecību atvēršanas kārtību nosaka PSRS un Latvijas PSR likumi. Filiāles un pārstāvniecības var atvērt tikai ar kompetentu valsts pārvaldes iestāžu vai augstāko kooperatīvo iestāžu atļauju kārtībā, kāda noteikta PSRS TKP 1935. 9. XII lēmumā «Par saimniecisko organizāciju un uzņēmumu filiāļu un pārstāvniecību atvēršanas un reģistrācijas kārtību».¹ Lai gan filiāles un pārstāvniecības nav juridiskas personas, to atrašanās vietā Valsts bankā var atvērt bankas kontus, kā arī saskaņā ar CPK 122. p. III d. prasību, kas radusies no filiāles vai pārstāvniecības darbības, var celt tās atrašanās vietā.

2. Juridiskās personas nosaukums. Katra juridiskā persona kā patstāvīgs civiltiesisko attiecību dalībnieks tiek individualizēta ar savu īpašu nosaukumu (CK 29. p.). Juridiskās personas nosaukumu nosaka tās darbības raksturs un atrašanās vieta (piemēram, P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, maizes ražošanas apvienība «Druva», ražošanas apvienība «Rīgas ekspresis», Rīgas Lombards, izdevniecība «Zvaigzne», kolhozs «Lāčplēsis»).

Saimniecisko organizāciju nosaukumu apzīmē ar vārdu «firma», ko nepieciešams atšķirt no firmas kā ražošanas apvienības veida. Tiesība uz firmas nosaukumu ir juridiskas personas personiska nemantiska tiesība, kas tai paredzēta CK 23. p. Tiesība lietot firmas nosaukumu rodas ar brīdi, kad to faktiski sāk lietot, slēdzot darījumus, uz izkārtnēm, veidlapām, reklāmās u. c. Firmas nosaukums nav pakļauts īpašai reģistrācijai. Firmas nosaukumu reglamentē PSRS CIK un TKP 1927. 22. VI Nolikums par firmu.² Firmas nosaukumā bez uzņēmuma nosaukuma jānorāda juridiskās personas darbības priekšmets, tā orgāna nosaukums, kura pārziņā uzņēmums atrodas, kā arī uzņēmuma atrašanās vieta.

3. No firmas nosaukuma, kas kalpo juridiskās personas individualizēšanai, ir jāatšķir ražošanas markas un preču (pakalpojumu) zīmes, kas ir paredzētas organizācijas ražotās produkcijas individualizēšanai, kā arī organizācijas atbildības paaugstināšanai par produkcijas un preču kvalitāti. PSRS MP 1962. 15. V lēmums Nr. 442 «Par preču zīmēm»³ uzliek par pienākumu valsts, kooperatīvajiem un sabiedriskajiem uzņēmumiem un organizācijām pievienot ražotajai produkcijai vai tās iesaiņojumam preču zīmes, kā arī izdarīt produkcijas marķēšanu atbilstoši valsts standartu, tehnisko noteikumu, līgumu un piegādes sevišķo

¹ СЗ СССР, 1935, № 64, ст. 518.

² Там же, 1927, № 40, ст. 395.

³ ЦП СССР, 1962, № 7, ст. 59.

noteikumu prasībām. Minētais lēmums atļauj arī tirdzniecības un pakalpojumu uzņēmumiem lietot preču zīmes, ko sauc par pakalpojumu zīmēm. Preču (pakalpojumu) zīmes individualizē viena veida produkciju vai pakalpojumus, ko ražo vai sniedz dažādas organizācijas, kā arī kalpo reklāmai.

Preču (pakalpojumu) zīmes, to lietošanas kārtību un aizsardzību reglamentē «Nolikums par preču zīmēm» (apstiprinājusi PSRS Valsts izgudrojumu un atklājumu lietu komiteja 1974. 1. VIII).¹ Saskaņā ar šī nolikuma 13. p. preču (pakalpojumu) zīmes ir noteiktā kārtībā reģistrēti apzīmējumi, kas tiek lietoti, lai atšķirtu vienu uzņēmumu preces vai pakalpojumus no citu uzņēmumu vienveida precēm un pakalpojumiem. Preču zīmes noteikti jāreģistrē Valsts atklājumu un izgudrojumu lietu komitejā, un par to tiek izdota attiecīga apliecināšana. Preces zīmes reģistrācija nodrošina šīs zīmes ekskluzīvas lietošanas tiesības tās pieteicējam, kā arī nodrošina preces zīmes aizsardzību uz 10 gadiem.

Preces zīmes lietošanas tiesības var nodot citai organizācijai pēc licences līguma, kas jāreģistrē tādā pašā kārtībā kā preces zīme.

Preces zīme var būt mākslinieciski noformēts oriģināls nosaukums, vārdu, burtu savienojums, zīmējums utt. Tas var būt arī oriģināls iesaiņojuma veids. Nolikumā par preču zīmēm (15. p.) ir noteikts, ka preču vai pakalpojumu zīmēs nedrīkst attēlot jau agrāk pieteiktas un reģistrētas preču zīmes; vispārpieņemtus simbolus, kas saistīti ar noteiktu darbību; valsts ģerboņa, karoga, starptautisko organizāciju emblēmu attēlus; apzīmējumus, kas ir pretrunā ar starptautiskās vienošanās aktiem, sociālistisko morāli un tiesisko kārtību u. c.

Tiesības uz preces zīmi ir attiecīgās juridiskās personas nemantiska tiesība, kas var pāriet citai juridiskai personai sakarā ar tās reorganizāciju.

Ražošanas marka tāpat kā preču zīmes individualizē noteiktas organizācijas ražoto produkciju. Tā sastāv no organizācijas firmas nosaukuma, norādījuma par tās atrašanās vietu, valsts standarta vai tehnisko noteikumu numura, kam atbilst produkcijas kvalitāte, norādījuma uz produkcijas šķirni. Ražošanas markā var ietvert arī preces zīmi. Atšķirībā no preču zīmēm ražošanas markas nav jāreģistrē.

Sociālistiskajos uzņēmumos ražotajai labākajai rūpniecības produkcijai, kas atbilst pasaules mēroga standartiem un tos pārsniedz, speciālas atestācijas komisijas piešķir *valsts kvalitātes zīmi*. Komisijas lēmumu reģistrē PSRS Valsts standartu komitejā. Kvalitātes zīmi piešķir, vadoties no «Nolikuma par

¹ Бюллетень нормативных актов, 1974, № 10, с. 33—40.

rūpniecības produkcijas valsts kvalitātes atestācijas kārtību», ko 1969. 2. VI apstiprinājusi PSRS MP.¹ Kvalitātes zīmi piešķir uz noteiktu laiku — diviem vai trim gadiem.

4. §. Valsts juridiskās personas

1. Vietējās tautas deputātu padomes kā valsts juridiskās personas ieņem īpašu vietu, lai gan pēc rakstura tās ir pieskaitāmas pie valsts budžeta iestādēm. Saskaņā ar PSRS Konstitūcijas 2. p. tautas deputātu padomes ir PSRS politiskais pamats. Kā valsts varas orgāni vietējās TDP vada valsts, saimniecisko, sociālo un kultūras celtniecību savā teritorijā, apstiprina ekonomiskās un sociālās attīstības plānus un vietējo budžetu, vada tām pakļautos valsts orgānus, uzņēmumus, iestādes un organizācijas (PSRS Konstitūcijas 146. p.).

Lai vietējās padomes varētu pildīt savas funkcijas un normāli darbotos, tām ir nepieciešams būt par juridiskām personām. Padomes veic tām operatīvā pārvaldīšanā nodotās mantas valdījumu un lietojumu, stājas civiltiesiskās attiecībās valsts, sociālistisko organizāciju un pilsoņu interesēs, tās var celt prasības par nesaimnieciski turētas mantas, patvaļīgi uzceltu māju ieskaitīšanu valsts īpašumā. Padomes var uzstāties kā puses dažādos civiltiesiskos darījumos — kā pasūtītāji kapitālās celtniecības darbuzņēmuma līgumā, kā izīrētāji dzīvojamās mājas īres līgumā utt.

Saskaņā ar LPSR Konstitūciju vietējās padomes tiek ievēlētas un darbojas uz attiecīgu likumu pamata, šie likumi ir Latvijas PSR Likums par Latvijas PSR ciema un ciemata tautas deputātu padomi (1960. 20. XII)², Latvijas PSR Likums par Latvijas PSR rajona tautas deputātu padomi (1971. 16. XII) un Likums par Latvijas PSR pilsētas un pilsētas rajona tautas deputātu padomi (1971. 16. XII)³, kuros noteikts, ka vietējām padomēm ir juridisku personu tiesības. Vietējo padomju izpildkomitejas kā to rīcības un izpildu orgāni uzstājas padomju vārdā un tāpēc tām nav juridisku personu tiesību. Turpretī vietējo padomju izpildkomiteju pārvaldēm un nodaļām ir juridisko personu tiesības.

2. Valsts saimnieciskā aprēķina uzņēmumi un apvienības. CK 24. p. nosaka, ka juridiskas personas ir valsts uzņēmumi un citas valsts organizācijas, kuras darbojas uz saimnieciska aprēķina pamata, kurām ir savi nostiprinātie pamata un apgrozāmie līdzekļi un patstāvīga bilance. Šāda veida organizācijas veic rūpnieciskās un lauksaimnieciskās ražošanas, celtniecības, transporta, tirdzniecības un cita veida saimniecisku darbību visās

¹ LPSR Ziņotājs, 1969, № 38, 1073.—1074. lpp.

² Turpat, 1968, № 52, 1267.—1283. lpp.

³ Turpat, 1971, № 51, 2247.—2271. lpp.

tautas saimniecības nozarēs. Lai gan šīs saimnieciskās organizācijas ir ļoti daudzveidīgas un atšķirīgas pēc saviem uzdevumiem un tiesībspējas, visu to kopīga pazīme ir tā, ka tās darbojas uz saimnieciskā aprēķina pamata.

Valsts ražošanas uzņēmums ir tautas saimniecības pamatposms, kura darbībā apvienota centralizēta vadība ar uzņēmuma saimniecisko patstāvību un iniciatīvu. Valsts uzņēmuma organizāciju un darbību reglamentē Nolikums par sociālistisko valsts ražošanas uzņēmumu (apstiprināts ar PSRS MP lēmumu Nr. 731 1965. 4. X)¹, kas sākotnēji bija attiecināts uz valsts rūpniecības, celtniecības, lauksaimniecības, transporta un sakaru uzņēmumiem, bet vēlāk arī uz pārējām tautas saimniecības nozarēm.

Valsts saimnieciskā aprēķina organizācijas ir rūpnīcas, fabrikas, šahtas u. c.; celtniecības uzņēmumi — celtniecības pārvaldes, kantori, pārvietojamās mehanizētās kolonnas; transporta uzņēmumi — dzelzceļi un to nodaļas, jūras un upju kuģniecības un ostas, lidostas u. c.; sakaru uzņēmumi — pasts, telegrāfs u. c.; lauksaimniecības uzņēmumi — padomju saimniecības u. c.; tirdzniecības uzņēmumi — universālveikali, vairumtirdzniecības bāzes un kantori u. c.; apgādes un realizācijas uzņēmumi — kantori, bāzes, noliktavas; sadzīves pakalpojumu uzņēmumi — dažādi ateljē un citi uzņēmumi.

Bez uzņēmumiem juridiskas personas ir arī *saimnieciskās apvienības* — kombināti, trestī, firmas vai citas šāda veida saimnieciskās organizācijas. Nolikuma par valsts uzņēmumu 10. p. ir paredzētas trīs dažāda veida saimnieciskās apvienības: 1) apvienība, kuras sastāvā ietilpst tādas ražošanas vienības, kas nav patstāvīgi uzņēmumi (šādā gadījumā pati apvienība darbojas kā ražošanas uzņēmums); 2) apvienība, kam pakļauti patstāvīgi uzņēmumi (šāda apvienība darbojas kā šo uzņēmumu saimnieciskās pārvaldes orgāns); 3) apvienība, kuras sastāvā ietilpst tādas ražošanas vienības, kas nav patstāvīgi uzņēmumi, un kurai vienlaikus pakļauti patstāvīgi uzņēmumi (attiecībā pret pirmajiem šāda apvienība realizē ražošanas uzņēmuma tiesības un pienākumus, uz ko attiecas Nolikums par valsts uzņēmumu, bet attiecībā pret otriem apvienība darbojas kā saimnieciskās pārvaldes orgāns).

Realizējot PSKP XXIV kongresa norādījumus, ka apvienībām un kombinātiem perspektīvā jāklūst par galvenajiem saimnieciskā aprēķina posmiem sabiedriskajā ražošanā², ir izdoti vairāki speciāli normatīvi akti, kas vērsti uz ražošanas koncentrācijas nostiprināšanu tās pamatposmā. Svarīgākie no tiem ir PSRS MP 1974. 27. III apstiprinātais Nolikums par ražošanas apvienību

¹ LPSR Ziņotājs, 1966, № 2, 43.—59. lpp.

² Brežņevs L. PSKP Centrālās Komitejas pārskata referāts Padomju Savienības Komunistiskās Partijas XXIV kongresam. R., 1971, 78. lpp.

(kombinātu)¹ un 1975. 30. XII apstiprinātais Nolikums par zinātniskās ražošanas apvienību².

Ražošanas apvienība tāpat kā valsts uzņēmums ir ražošanas koncentrācijas organizatoriska forma ražošanas pamatposmā, bet zinātniskās ražošanas apvienība — šāda posma vienots zinātnisks, ražošanas un saimnieciskais komplekss. Apvienība ir juridiska persona, kuras priekšgalā ir ģenerāldirektors (direktors). Apvienības vadību realizē vadošās ražošanas vienības (rūpnīcas, fabrikas u. c.) pārvaldes aparāts.³

Ražošanas un zinātniskās ražošanas apvienību atsevišķas struktūras vienības nav juridiskas personas. Tomēr nepieciešamības gadījumos pēc PSRS ministrijas vai Latvijas PSR MP lēmuma apvienībai var pakļaut atsevišķus patstāvīgus uzņēmumus un organizācijas. Apvienības ražošanas un citas vienības vada direktors (vadītājs). Ja šāda vienība atrodas ārpus apvienības atrašanās vietas, tai Valsts bankā ir tekošais konts, kā arī Celtniecības bankā kapitālieguldījumu finansēšanas konts.

Lai pilnveidotu tautas saimniecības pārvaldes organizatorisko struktūru un metodes un tuvinātu saimnieciskās vadības orgānus ražošanai, PSKP CK un PSRS MP 1973. 2. III lēmums Nr. 139 «Par dažiem rūpniecības vadības tālākas pilnveidošanas pasākumiem»⁴ noteica pāreju uz divu un trīs posmu pārvaldes sistēmu rūpniecībā, šai nolūkā izveidojot Vissavienības un republikāniskas rūpniecības apvienības un attiecīgi likvidējot ministriju (resoru) galvenās ražošanas (nozaru) pārvaldes. Pārvaldes kā rūpniecības vadīšanas vidusposms tiek saglabātas tikai atsevišķos gadījumos, pārkārtojot to darbu uz saimnieciskā aprēķina pamatiem.

Rūpniecības apvienības civilās tiesībsubjektības ziņā būtiski atšķiras no ražošanas apvienībām. Rūpniecības apvienība ir rūpniecības organizatoriskās struktūras vidusposms, kas radīts, lai pilnveidotu rūpniecības pārvaldes sistēmu, pastāvot ražošanas koncentrācijai un specializācijai. Rūpniecības apvienība ir vienots ražošanas un saimnieciskais komplekss, kas sastāv no rūpniecības uzņēmumiem, zinātniskās pētniecības, konstruktoru, projektēšanas un konstruēšanas, tehnoloģiskām organizācijām un citiem uzņēmumiem un organizācijām. Apvienībā ietilpstošās organizācijas ir juridiskas personas, un tāpēc visa rūpniecības apvienība nav juridiska persona. Apvienībā ietilpstošās organizācijas vada rūpniecības apvienības pārvalde, kas ir rūpniecības pārvaldes sistēmas vidusposms. Rūpniecības apvienības pārvalde ir juridiska persona.

¹ ЦП СССР, 1974, № 8, ст. 38.

² Там же, 1976, № 2, ст. 13.

³ Par ražošanas un rūpniecības orgānu tiesisko stāvokli sk.: *Torgāns K.* Saimniecisko orgānu tiesiskais stāvoklis. R., P. Stučkas LVU, 1978. 31. lpp.

⁴ ЦП СССР, 1973, № 7, ст. 31.

Pēc divu posmu sistēmas pārvalde izveidojas šādi:
Vissavienības vai koprepublikāniskā PSRS ministrija — ražošanas apvienība (kombināts) vai uzņēmums;

Latvijas PSR republikāniskā ministrija — ražošanas apvienība (kombināts) vai uzņēmums.

Pēc trīs posmu sistēmas pārvalde izveidojas šādi:
koprepublikāniskā PSRS ministrija — Latvijas PSR koprepublikāniskā ministrija — ražošanas apvienība (kombināts) vai uzņēmums;

Vissavienības vai koprepublikāniskā PSRS ministrija — Vissavienības rūpniecības apvienība — ražošanas apvienība (kombināts) vai uzņēmums;

Latvijas PSR republikāniskā ministrija — republikāniskā rūpniecības apvienība — ražošanas apvienība (kombināts) vai uzņēmums.

Tikai izņēmuma veidā ar PSRS MP atļauju atsevišķās rūpniecības nozarēs var saglabāt četru posmu pārvaldes sistēmu: koprepublikāniskā PSRS ministrija — savienotās republikas koprepublikāniskā ministrija — republikāniskā rūpniecības apvienība — ražošanas apvienība (kombināts) vai uzņēmums.

Rūpniecības ražošanas organizācijas un pārvaldes pilnveidošanas procesam analogisks process norit arī attiecībā uz valsts organizācijām lauksaimniecībā. Ar PSRS MP 1975. 20. X lēmumu Nr. 889 ir apstiprināts Nolikums par padomju saimniecību trestu.¹ Šādā Vissavienības, republikāniskās vai vietējās pakļautības trestā saskaņā ar Nolikumu ietilpst padomju saimniecības un citi valsts lauksaimniecības uzņēmumi un organizācijas, kas apvienojoties saglabā juridisko personu statusu. Līdzīgi kā rūpniecības apvienībā juridiska persona nav vis trests kopumā, bet gan tikai tresta pārvalde.

3. Valsts budžeta iestādes ir valsts organizācijas, kas veic valsts pārvaldes, izglītības un citas sociāla un kultūras rakstura darbības. Tādas ir ministrijas un citi resori, augstskolas un citas mācību iestādes, zinātniskās, veselības aizsardzības, kultūras iestādes utt. Saskaņā ar CK 24. p. valsts budžeta iestādes tikai tad ir juridiskas personas, ja tām ir patstāvīga tāme un to vadītājiem ir kredīta rīkotāju tiesības. Atsevišķu budžeta iestāžu statūtos ir tieši norādīts, ka attiecīgās iestādes ir juridiskas personas. Tā, piemēram, Vispārizglītojošās vidusskolas statūtos, kas atzīti par pareiziem ar PSRS MP 1970. 8. IX lēmumu, ir norādīts, ka arī pamatskolām un astoņgadīgām skolām ir juridisku personu tiesības (61. p.).

Valsts budžeta iestādēm var būt savi palīguzņēmumi, kas ir juridiskas personas tajā gadījumā, ja tie darbojas uz saimnieciskā aprēķina pamata un tiem ir savi nostiprinātie pamata un apgrozāmie līdzekļi un patstāvīga bilance. Tādā gadījumā šo

¹ ЦП СССР, 1975, № 21, ст. 145.

palīguzņēmumu mantiskā atbildība ir norobežota no attiecīgās valsts budžeta iestādes atbildības.

4. No juridiskās personas struktūras viedokļa īpatnējs stāvoklis ir *iestādēm, kas darbojas uz saimnieciskā aprēķina pamata*. Viena no šādām iestādēm ir PSRS Valsts banka — PSRS vienots emisijas, tautas saimniecības kreditēšanas un norēķinu centrs, kas darbojas uz PSRS MP 1960. 29. X apstiprināto PSRS Valsts bankas statūtu pamata.¹ Saskaņā ar statūtu 4. p. PSRS Valsts banka ir juridiska persona un darbojas saskaņā ar saimnieciskā aprēķina principu. Kā juridiska persona tā ir vienota centralizēta sistēma. Valsts bankas atsevišķie kantori un nodaļas uzstājas visas PSRS Valsts bankas vārdā.

Līdzīgs statuss ir Vissavienības kapitālieguldījumu finansēšanas bankai (Celtniecības bankai), kas darbojas uz PSRS MP 1964. 1. X apstiprināto statūtu pamata.²

PSRS valsts darba krājkašes arī veido līdzīgu sistēmu. Saskaņā ar PSRS MP 1977. 11. VII apstiprināto PSRS Valsts darba krājkašu statūtu³ 1. p. tā ir vienota Vissavienības kredīta iestāde. Juridiska persona ir nevis katra atsevišķā valsts darba krājkaše, bet gan visa krājkašu sistēma kopā.

Sistēmu veido arī Latvijas PSR Galvenā valsts apdrošināšanas pārvalde, kas kopā ar tās vietējām iestādēm ir vienota republikāniska organizācija — juridiska persona, kas darbojas pēc kopīga saimnieciskā aprēķina. Latvijas PSR Galvenā valsts apdrošināšanas pārvalde ir Latvijas PSR Finanšu ministrijas pārziņā un darbojas uz Latvijas PSR MP 1976. 16. VII apstiprinātā Latvijas PSR Valsts apdrošināšanas iestāžu nolikuma pamata.⁴

5. Saskaņā ar CK 24. p. valsts juridiskās personas ir arī tādas valsts organizācijas, kuras finansē no citiem avotiem un kurām ir patstāvīga tātne un patstāvīga bilance. Tādas ir iestādes, kas veic plānošanas un organizatorisko, kā arī pārvaldes darbību. Valsts juridiskās personas ir, piemēram, Vissavienības un republikānisko rūpniecības apvienību pārvaldes, kā arī saimniecisko ministriju galvenās ražošanas (nozaru) pārvaldes, ko finansē no tām pakļauto uzņēmumu atskaitījumiem.

5. §. Kooperatīvās organizācijas un to apvienības

1. Attīstītā sociālistiskā sabiedrībā aizvien lielāku nozīmi iegūst kooperācija — kolhozi, patērētāju un dzīvokļu celtniecības kooperācija un citas kooperatīvās organizācijas. Kooperācija ir

¹ ЦП СССР, 1960, № 18, ст. 160.

² Там же, 1964, № 19, ст. 122.

³ Там же, 1977, № 21, ст. 131.

⁴ LPSR Ziņotājs, 1976, № 34, 1779.—1785. lpp.

viena no formām masu iesaistīšanai komunistiskajā celtniecībā, tā ir komunistiskās audzināšanas un sabiedriskās pašpārvaldes skola.

Kooperatīvās organizācijas rodas pilsoņu brīvprātīgas apvienošanās rezultātā ražošanas vai kāda cita saimnieciska uzdevuma veikšanai. Kooperatīvās organizācijas saskaņā ar CK 24. p. ir juridiskas personas.

Lai gan visām kooperatīvajām organizācijām ir saimniecisks mērķis, tās tomēr var iedalīt divās grupās. Pirmo grupu veido kooperatīvās organizācijas, kuru tiešais uzdevums ir ražošanas vai cita saimnieciska darbība: 1) kolhozi — kooperatīva organizācija, kurā zemnieki labprātīgi apvienojušies kopīgai sociālistiskai lauksaimnieciskai lielražošanai uz sabiedrisko ražošanas līdzekļu un kolektīva darba pamata (Kolhoza paraugstatūts ir pieņemis Vissavienības trešais kolhoznieku kongress 1969. 28. XI un apstiprinājušas PSKP CK un PSRS MP¹); 2) zvejnieku kolhozi — kooperatīva organizācija, kurā zvejnieki labprātīgi apvienojušies plaša mēroga sociālistiskās zivsaimniecības kopīgai organizēšanai uz sabiedrisko ražošanas līdzekļu un kolektīva darba pamata (Zvejnieku kolhozu paraugstatūti apstiprināti ar PSRS MP 1972. 4. V lēmumu²); 3) patērētāju kooperācija apvieno iedzīvotājus kooperatīvās tirdzniecības darbībai, kā arī sadzīves pakalpojumu organizēšanai laukos, lauksaimniecības produkcijas iepirkšanai un pārstrādāšanai (patērētāju biedrības darbojas uz PSRS CIK un TKP 1924. 20. V lēmuma pamata³; lauku patērētāju biedrību paraugstatūti apstiprināti ar PSRS TKP un VK(b) CK 1939. 25. I lēmumu).

Otrajā grupā ietilpst kooperatīvās organizācijas, kurās pilsoņi apvienojas, lai apmierinātu kaut kādas noteiktas sadzīves vajadzības: 1) dzīvokļu celtniecības kooperatīvi, kuru uzdevums ir nodrošināt kooperatīva biedrus un viņu ģimenes locekļus ar dzīvojamo platību, ceļot daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas, kā arī tās ekspluatējot un pārvaldot (paraugstatūti apstiprināti ar LPSR MP 1970. 4. XII lēmumu Nr. 656⁴); 2) vasarnīcu celtniecības kooperatīvi, kuru uzdevums ir nodrošināt kooperatīva biedrus ar vasarnīcām, ceļot tās no kooperatīva līdzekļiem, kā arī tās ekspluatējot un pārvaldot (vasarnīcu kooperatīvu darbību reglamentē LPSR MP 1958. 17. VII apstiprinātie paraugstatūti); 3) atklāto stāvvietu vai garāžu celtniecības un ekspluatācijas kooperatīvi, kuru uzdevums ir nodrošināt kooperatīva biedrus ar stāvvietām vai garāžām individuālo automobiļu un motociklu glabā-

¹ ЦП СССР, 1969, № 26, с. 150.

² LPSR Ziņotājs, 1972, № 33, 756.—771. lpp.

³ ЦУ, 1924, № 64, с. 645.

⁴ LPSR Ziņotājs, 1971, № 6, 284.—294. lpp.

šanai (paraugstatūti apstiprināti ar LPSR MP 1976. 26. II lēmumu¹); 4) strādnieku un kalpotāju dārzkopības sabiedrības, kuru uzdevums ir ierīkot kolektīvus dārzus, lai apmierinātu strādnieku un kalpotāju vajadzības pēc augļiem un ogām un radītu apstākļus bērnu audzināšanai darbā, kā arī organizētu sabiedrības biedru un viņu ģimenes locekļu atpūtu (tipveida statūti apstiprināti ar LPSR MP un LRAP 1973. 22. XI lēmumu Nr. 593²).

2. Kooperatīvās organizācijas kā kolektīvi civiltiesību subjekti būtiski atšķiras no valsts juridiskajām personām. Šī atšķirība izriet no minēto organizāciju īpašuma rakstura. Valsts juridiskās personas kolektīva locekļus saista darba attiecības, turpretī jebkuras kooperatīvās organizācijas kolektīvs ir veidots uz biedru attiecībām, un biedru kolektīvs likumdošanā noteiktajās robežās, kā arī ievērojot tautas saimniecības plāna uzdevumus izteic organizācijas gribu, mērķus, uzdevumus. Un, lai gan arī valsts organizācijās aizvien nozīmīgāka kļūst darba kolektīva loma (tas īpaši uzsvērts LPSR Konstitūcijas 8. p.), tomēr kooperatīvo organizāciju biedru kolektīva griba ir daudz izteiktāka un obligātāka.

Kooperatīvajās organizācijās ir pavisam citāda pārvaldes orgānu struktūra un to izveidošanas kārtība. Visi kooperatīvo organizāciju pārvaldes orgāni ir ievēlēti. Augstākie orgāni ir biedru kopsapulce vai pilnvaroto sapulce, kas pieņem un groza statūtus, izlemj organizācijas svarīgākos jautājumus, ievēl valdi kooperatīvās organizācijas lietu kārtošanai sapulču starplaikā, kā arī valdes priekšsēdētāju (priekšsēdētāju) un revīzijas komisiju. Visu pārvaldes orgānu funkcijas ir stingri noteiktas kooperatīvās organizācijas statūtos, ko izstrādā, pamatojoties uz paraugstatūtu vai tipveida statūtu pamata.

Tādas kooperatīvās organizācijas kā patērētāju un zvejnieku kolhozi veido sistēmas. Patērētāju biedrības apvienojas rajonu patērētāju biedrību savienībās, kas savukārt ietilpst Latvijas PSR patērētāju biedrību savienībā. Patērētāju kooperācijas apvienību augstākais posms ir Patērētāju biedrību centrālā savienība. Savukārt zvejnieku kolhozi ir apvienoti Latvijas PSR Zvejnieku kolhožu savienībā. Kooperatīvo organizāciju apvienībām ir savi augstākie orgāni, kā arī pārvaldes orgāni, kas darbojas pastāvīgi. Tā, piemēram, rajona patērētāju biedrību savienības augstākais orgāns ir patērētāju biedrību pilnvaroto sapulce, bet izpildu un rīcības orgāns — rajona patērētāju biedrību savienības valde un tās priekšsēdētājs. Kooperatīvo organizāciju apvienības saskaņā ar CK 24. p. ir patstāvīgas juridiskās personas, kuru izveidošanos un darbību reglamentē to statūti. Sakarā ar to likumā noteikta kooperatīvo organizāciju un to apvienību atbildības no-robežošana (CK 35. p.).

¹ LPSR Ziņotājs, 1976, № 24, 1296.—1307. lpp.

² Turpat, 1974, № 9, 205.—210. lpp.

Kooperatīvās organizācijas statūti sīki reglamentē tās organizēšanas kārtību, mērķus, tiesības un pienākumus, kooperatīva mantas iegūšanu un izlietošanu, kooperatīva biedru tiesības un pienākumus, pārvaldes orgānus un kooperatīva darbības izbeigšanas kārtību. Tādu organizāciju statūtos, kas nodarbojas ar ražošanas darbību, ir speciāli noteikumi par zemes un ūdeņu izmantošanu, sabiedrisko īpašumu, ražošanas, saimniecisko un finansiālo darbību, darba organizāciju un samaksu, darba disciplīnu, produkcijas un ieņēmumu sadali, biedru sociālo nodrošināšanu, kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošanu u. c.

Atbilstoši kooperatīvās organizācijas uzdevumiem un mērķiem statūtos ir noteikts, kas var būt par tās biedriem. Tā, piemēram, kolhozos un patērētāju biedrībās par biedriem var uzņemt pilsoņus, kas sasnieguši 16 gadu vecumu. Turpretī tajās organizācijās, kuru uzdevums ir pilsoņu sadzīves vajadzību apmierināšana, par biedriem var būt personas, kas sasniegušas pilngadību, izņemot dzīvokļu celtniecības kooperatīvu, kurā izņēmuma veidā var uzņemt nepilngadīgas personas, ja tās ir kooperatīva mirušā biedra mantinieki, lai tie nezaudētu tiesības lietot dzīvojamo telpu kooperatīva mājā. Statūti sīki reglamentē biedru piedalīšanos kooperatīvās organizācijas mantas izveidošanā (izņemot kolhozus un patērētāju kooperāciju), kā arī to tiesības un pienākumus kooperatīvās organizācijas pārvaldes darbā.

3. Kooperatīvās organizācijas var veidot savus *uzņēmumus*, ja tie atbilst kooperatīvās organizācijas darbības mērķiem un uzdevumiem. Saskaņā ar CK 24. p. šādi uzņēmumi un iestādes var atrasties kā kooperatīvo organizāciju, tā arī šo organizāciju apvienību sastāvā. Ja šiem uzņēmumiem un iestādēm ir atsevišķa manta un patstāvīga bilance, tie ir juridiskas personas. Tādi ir, piemēram, lauksaimniecības produkcijas pārstrādāšanas uzņēmumi, sadzīves pakalpojumu uzņēmumi, mācību iestādes u. c.

No kooperatīvo organizāciju uzņēmumiem, kas ir patstāvīgas juridiskas personas, ir jāatšķir *palīguzņēmumi* un *rūpali* lauksaimniecībā, kas būtībā ir kolhozu un citu lauksaimniecības uzņēmumu, kā arī starpkolhozu organizāciju īpaša palīgrāžošanas forma, kas izveidota, lai, nekaitējot lauksaimnieciskai ražošanai, nodrošinātu pilnīgāku sezonas darba spēka pārpalikuma, lauksaimniecības materiālu un izejvielu resursu izmantošanu, lai pārstrādātu lauksaimniecības produktus, ražotu vietējos būvmateriālus un tautas patēriņa preces. Šādus palīguzņēmumus un rūpalus lauksaimniecībā reglamentē LPSR MP 1967. 30. XI lēmums Nr. 547 «Par palīguzņēmumu un rūpalu tālāku attīstīšanu lauksaimniecībā»¹ un LPSR MP 1973. 14. VI lēmums Nr. 288 «Par

¹ LPSR Ziņotājs, 1968, № 3, 74.—77. lpp.

pasākumiem, kas veicami, lai noregulētu palīguzņēmumu un rūpalu darbību lauksaimniecībā»¹.

4. **Starpkolhozu organizācijas.** Kolhozi, izņemot zvejnieku kolhozus, neveido kolhozu savienības vai apvienības. Tomēr kolhozu ražošanas spēku attīstība nepieciešami rada ražošanas sakarus kā starp kolhoziem, tā arī starp kolhoziem un citiem lauksaimniecības uzņēmumiem, t. i., kolhozu saimniecības sabiedrisko process pārsniedz atsevišķu kolhozu ietvarus. Vairāku kolhozu, padomju saimniecību un citu uzņēmumu kopīga darbība atsevišķu saimniecisku uzdevumu risināšanā, piemēram, celtniecības darbu veikšanā, būvmateriālu ieguvē, lauksaimniecības produkcijas pārstrādāšanā ir ekonomiski izdevīga kā pašiem kolhoziem, tā arī visai sabiedrībai. Rūpniecības koncentrācijai un specializācijai analogs process ir absolūti nepieciešams un neizbēgams arī lauksaimnieciskajā lielražošanā. PSKP Programmā ir noteikts, ka atbilstoši ekonomiskajai lietderībai pakāpeniski izveidosies agrāri rūpnieciskas apvienības, kurās lauksaimniecība organiski apvienosies ar lauksaimniecības produkcijas rūpniecisko pārstrādāšanu, racionāli specializējot un kooperējot lauksaimniecības un rūpniecības uzņēmumus.² PSKP XXV kongress ir izvirzījis uzdevumu tālāk attīstīt lauksaimniecības specializāciju un koncentrāciju uz saimniecību kooperācijas un agrāri rūpniecisko apvienību un uzņēmumu izveidošanas bāzes.³

Starpsaimniecību sakaru veidošanās juridiski pamatojas uz kopīgas darbības līguma (CK 433. p.). Taču šo sakaru konkrētās tiesiskās formas var būt atšķirīgas. Kolhozi un arī citi lauksaimniecības uzņēmumi var apvienot daļu savu līdzekļu kāda kopīga saimnieciska mērķa sasniegšanai, neizveidojot šim nolūkam speciālu juridisku personu, kas veic šī kopīgi radītā objekta ekspluatāciju. Citos gadījumos kopīga darbība saistīta ar speciālu starpkolhozu vai valsts-kolhozu, valsts-kooperatīvo organizāciju izveidošanu, kuras saskaņā ar CK 24. p. ir patstāvīgas juridiskas personas. Tādas organizācijas Latvijas PSR ir, piemēram, lauksaimniecības produktu pārstrādāšanas starpkolhozu uzņēmumi, starpkolhozu putnu fermas, kūdras, kaļķu un citu vietējo mēslojumu ieguves starpkolhozu uzņēmumi, kas tālāk netiek apvienoti. Turpretī starpkolhozu celtniecības organizācijas, kas ir vienas no nozīmīgākajām starpkolhozu organizācijām, ir apvienotas Latvijas Republikāniskajā starpkolhozu celtniecības organizāciju apvienībā. Šo starpkolhozu celtniecības organizāciju tipveida statūti un republikāniskās organizācijas statūti ir apstiprināti ar LPSR MP 1975. 16. VI lēmumu⁴.

¹ LPSR Ziņotājs, 1973, № 31, 816.—819. lpp.

² PSKP Programma. R., 1977, 108. lpp.

³ PSRS tautas saimniecības attīstības pamatvirzieni 1976.—1980. g. R., 1976, 49. lpp.

⁴ LPSR Ziņotājs, 1975, № 38, 1685.—1702. lpp.

Lai vienveidotu starpkolhozu organizāciju rašanos, darbību un pārvaldi, PSRS MP ar 1977. 14. IV lēmumu Nr. 291 ir apstiprinājusi Lauksaimniecības starpsaimniecību uzņēmumu (organizāciju) vispārīgo nolikumu¹. Sakarā ar šī nolikuma 3. p. starpsaimniecību organizācija ir juridiska persona. Starpsaimniecību uzņēmumu (organizāciju) izveido pēc kolhozu, padomju saimniecību, citu valsts, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju pilnvaroto sapulces lēmuma pēc daļu līdzdalības principa. Augstākais starpsaimniecību organizācijas pārvaldes orgāns ir dalībnieksaimniecību pilnvaroto pārstāvju sapulce, ko ievēlē vai ieceļ katra saimniecība uz trim gadiem (Nolikuma 39. p.). Sapulcē ievēlē starpsaimniecību organizācijas padomi, padomes priekšsēdētāju — starpsaimniecību organizācijas direktoru un revīzijas komisiju.²

5. Starpsaimniecību sakaru juridiska forma ir arī **starpsaimniecību apvienības**, kas Latvijas PSR attīstās, pamatojoties uz LPSR MP 1975. 13. VI lēmumu Nr. 294 «Par starpsaimniecību apvienību izveidošanu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā».³ Pirmā šāda veida apvienība ir izveidota Talsu rajonā, un tās struktūru un darbību nosaka LPSR MP 1978. 20. VII apstiprinātais Talsu rajona Agrorūpniecības apvienības pagaidnolikums.⁴ Saskaņā ar Pagaidnolikuma 7. p. apvienība ir juridiska persona, tā realizē saimniecisku darbību pēc saimnieciskā aprēķina principa, tai ir patstāvīga bilance. Apvienība ir lauksaimniecības ražošanas, saimniecisks, organizatorisks un sociāls komplekss. Apvienības sastāvā ietilpst kolhozi, starpsaimniecību uzņēmumi un organizācijas, padomju saimniecības un citi valsts lauksaimniecības uzņēmumi un organizācijas, kas tieši pakļauti apvienības padomei. Apvienības biedri saglabā savu saimniecisko patstāvību un ir juridiskas personas.

6. §. Sabiedriskās organizācijas

1. Attīstītā sociālistiskā sabiedrībā ļoti svarīga nozīme ir sabiedriskajām organizācijām, kas kopumā aptver gandrīz visus mūsu valsts pieaugušos iedzīvotājus, kā arī jauniešus. Sabiedriskās organizācijas, kā norādīja L. Brežņevs PSKP XXV kongresā⁵, ir padomju politiskās sistēmas neatņemama sastāvdaļa, un piedalīšanās tajās ir viens no svarīgiem veidiem pilsoņu iesaīs-

¹ ЦП СССР, 1977, № 13, ст. 80.

² Tuvāk par starpkolhozu organizāciju tiesisko stāvokli sk.: *Sulcs V. Starpkolhozu organizāciju tiesiskais stāvoklis Latvijas PSR. R., 1961.; Strautmanis J. Kolhozu tiesību pamati. R., 1973, 255.—267. lpp.*

³ LPSR Ziņotājs, 1975, № 33, 1543. lpp.

⁴ Turpat, 1978, № 37, 1370.—1383. lpp.

⁵ *Brežņevs L. PSKP Centrālās Komitejas pārskats un partijas kārtējie uzdevumi iekšpolitikā un ārpolitikā. R., 1976, 94. lpp.*

tīšanai sabiedrības lietu pārvaldīšanā. LPSR Konstitūcijas 49. p. ir noteikts, ka atbilstoši komunisma celtniecības mērķiem Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesības apvienoties sabiedriskās organizācijās, kas veicina viņu politiskās aktivitātes un pašdarbības attīstību, viņu daudzveidīgo interešu apmierināšanu. Valsts garantē arī zinātniskās, tehniskās un mākslinieciskās jaunrades brīvību, šai nolūkā atbalstot brīvprātīgās biedrības un radošās savienības (LPSR Konstitūcijas 45. p.). Sabiedriskajām organizācijām ir svarīga nozīme valsts un sabiedrības lietu pārvaldīšanā, politisko, saimniecisko, sociālo un kultūras jautājumu izlemšanā.

Lai veiktu visus daudzpusīgos uzdevumus, sabiedriskajām organizācijām ir nepieciešams būt par civiltiesisko attiecību dalībniecēm. Tāpēc arī CK 24. p. ir noteikts, ka sabiedriskās organizācijas un to apvienības, kā arī šo organizāciju uzņēmumi un iestādes, kam ir atsevišķa manta un patstāvīga bilance, ir juridiskas personas. Juridiskas personas nav tās sabiedriskā rakstura organizācijas, kurām nav nepieciešams uzstāties civiltiesiskajā apgrozībā, piemēram, tautas universitātes, biedru tiesas.

2. Sabiedriskajām organizācijām ir daudz kopīga ar kooperatīvajām organizācijām, piemēram, šo organizāciju izveidošana, biedru attiecības, kā arī līdzīga pārvaldes struktūra.

Tomēr sabiedriskās organizācijas būtiski atšķiras no kooperatīvajām organizācijām, jo sabiedrisko organizāciju pamatuzdevums ir pilsoņu apvienošana viņu daudzveidīgo, galvenokārt nemateriālo interešu apmierināšanai. Lai gan sabiedriskās organizācijas visumā nodarbojas arī ar dažādu saimniecisko darbību (ražošanas, tirdzniecības u. c.), tomēr tai ir galvenokārt palīgnozīme. Pie tam saimniecisko darbību veic nevis pašas sabiedriskās organizācijas, bet gan to speciāli izveidoti uzņēmumi.

No kooperatīvajām organizācijām sabiedriskās organizācijas atšķiras arī ar to organizatoriskajām formām. Sabiedriskās organizācijas parasti izveido sistēmas: Vissavienības nozīmes sistēmas (PSRS arodbiedrības, DOSAAF, Zinību biedrība, Sarkanā krusta un pusmēness biedrība, Vissavienības racionalizatoru un izgudrotāju biedrība, Vissavienības autortiesību aģentūra, rakstnieku un citas radošo darbinieku savienības u. c.), Latvijas PSR nozīmes sistēmas (Automotoamatieru, Kinoamatieru, Brīvprātīgo ugunsdzēsēju, Neredzīgo, dažas sporta biedrības u. c.), vai arī vietējas nozīmes sistēmas (piemēram, Rīgas pilsētas suņu audzētāju biedrība). Atšķirībā no kooperatīvajām organizācijām, kur katra organizācija ir patstāvīga juridiska persona, sabiedrisko organizāciju zemākie posmi, parasti pirmorganizācijas vai pat rajonu un pilsētu organizācijas, nav juridiskas personas. Dažās organizācijās tikai visa sistēma veido juridisku personu, piemēram, LPSR Kinoamatieru biedrība.

Kooperatīvajās organizācijās vai to sistēmu zemākajos posmos var apvienoties tikai pilsoņi, turpreti sabiedriskajās organizācijās var apvienoties vai nu tikai pilsoņi (arodbiedrības,

sporta biedrības u. c.), vai pilsoņi un organizācijas (Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība, Automotoamatieru biedrība), vai arī tikai organizācijas (Vissavienības autortiesību aģentūra).

Ievērojot attiecīgu sabiedrisko organizāciju mērķus, pret personām, kas tajās iestājas par biedriem, tiek izvirzītas speciālas prasības (piemēram, radošo darbinieku savienībās, Neredzīgo biedrībā, biedrībās, kas apvieno atsevišķu profesiju darbiniekus). Daudzu sabiedrisko organizāciju biedri var būt nepilngadīgie — vai nu kā pilntiesīgi biedri, vai arī apvienojoties bērnu vai jauniešu sekcijās (piemēram, Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrībā, Slicēju glābšanas biedrībā).

3. Sabiedrisko organizāciju veidi. Sabiedriskās organizācijas parasti tiek iedalītas trīs grupās: 1) arodbiedrības, 2) brīvprātīgās biedrības, 3) radošo darbinieku savienības. Tomēr šis iedalījums neatklāj visu sabiedrisko organizāciju daudzveidību. Tāpēc sabiedriskās organizācijas ir lietderīgāk klasificēt *pēc to uzdevuma*: 1) arodbiedrības; 2) kultūras un izglītības nozīmes organizācijas (Zinību biedrība, LPSR Brīvprātīgā grāmatu draugu biedrība u. c.); 3) radošo darbinieku un mākslas darbinieku organizācijas (rakstnieku, mākslinieku savienības, Teātra biedrība u. c.); 4) zinātniskās biedrības (zinātnisko darbinieku biedrības, studentu zinātniskā biedrība); 5) zinātniski tehniskās biedrības (Vissavienības izgudrotāju un racionalizatoru biedrība u. c.); 6) aizsardzības un sporta biedrības (DOSAAF, automotoamatieru, mednieku un makšķerņu biedrības); 7) sociālās palīdzības nozīmes biedrības (Sarkanā krusta biedrība, slicēju glābšanas, neredzīgo biedrības); 8) dabas draugu biedrības (dabas un pieminekļu aizsardzības, dārzkopju, biškopju, truškopju biedrības); 9) organizācijas sakariem ar ārzemēm (Latvijas un ārzemju draudzības un sakaru biedrība u. c.).

Vairākām sabiedriskām organizācijām ir svarīga loma pilsoņu tiesību aizsardzībā, piemēram, arodbiedrībām, Vissavienības izgudrotāju un racionalizatoru biedrībai, Vissavienības autortiesību aģentūrai.

4. Sabiedrisko organizāciju struktūru, pārvaldes orgānus noteic to statūti. Vairums sabiedrisko organizāciju ir izveidotas pēc teritoriālā un ražošanas principa. So organizāciju zemākie posmi ir pirmorganizācijas, kas izveidotas uzņēmumos, iestādēs. Tās savukārt ir apvienotas rajona vai pilsētas organizācijās, kuras ietilpst republikāniskajās organizācijās, bet, ja sabiedrisko organizāciju sistēma ir Vissavienības nozīmes, tad republikāniskās organizācijas tiek apvienotas Vissavienības organizācijā.

Augstākie orgāni ir biedru kopsapulces (pirmorganizācijās), konferences (rajonu, pilsētu, Latvijas PSR), kongresi (Latvijas PSR, Vissavienības). Pastāvīgi darbojošies orgāni ir valdes vai padomes, to prezidiji, prezidiju priekšsēdētāji, sekretāri u. c. Kontroles un revīzijas orgāni ir revīzijas komisijas.

5. Sabiedriskās organizācijas var izveidot dažādus uzņēmumus un iestādes (ražošanas, tirdzniecības un cita veida saimnieciskas organizācijas, atpūtas namus, sporta bāzes, sanatorijas, mācību iestādes), kas saskaņā ar CK 24. p. ir patstāvīgas juridiskas personas.

VII nodaļa.

CIVILO TIESĪBU OBJEKTI

1. §. Civilo tiesību objekta jēdziens un veidi

1. Jebkuras civiltiesiskās attiecības nepieciešams elements ir tās objekts, ko tiesību zinātnē apzīmē arī par civilo tiesību objektu, lai gan, ievērojot civilo tiesību un pienākumu ciešo sakaru civiltiesiskajā attiecībā, būtu pareizāk un precīzāk to saukt par civilo tiesību un pienākumu objektu.

Tā kā civiltiesiskā attiecība, subjektīvās tiesības un pienākumi nevar pastāvēt atrauti no tās sabiedriskās attiecības, ko regulē civiltiesību normas, tad civilo tiesību un pienākumu objekts tajā pašā laikā ir šīs sabiedriskās attiecības dalībnieku (subjektu) darbības, interešu priekšmets, kura dēļ rodas mantiskās un nemantiskās attiecības. Tātad *civilo tiesību objekts ir tie materiālie un nemateriālie labumi, uz ko vērstas civiltiesiskās attiecības dalībnieku tiesības un pienākumi un viņu darbība, ko regulē civiltiesību normas.*

2. Civilā likumdošana regulē ļoti daudzveidīgas sabiedriskās attiecības, tādēļ ir daudz dažādu to materiālās un nemateriālās dabas labumu, kuru dēļ pilsoņi, juridiskās personas un Padomju valsts stājas civiltiesiskajās attiecībās un uz kuriem ir vērstas šo attiecību dalībnieku tiesības un pienākumi. Visi šie labumi ir civilo tiesību objekti.

Pamatojoties uz civiltiesisko attiecību daudzveidību, padomju civiltiesību teorijā valda atzinums, ka kāds noteikts civilo tiesību objekts nevar pastāvēt visās civiltiesiskajās attiecībās arī tad, ja runa ir par tik plašām objektu kategorijām kā «lietas» vai «darbības», un ka attiecībās, ko regulē civilā likumdošana, var izdalīt vismaz četrus dažādus civilo tiesību objektu veidus. Pirmais veids ir *lietas*, kas ir objekti ļoti daudzās civiltiesiskajās attiecībās, jo civilā likumdošana galvenokārt regulē mantiskās attiecības. Lietas ir objekti jebkurā īpašuma attiecībā, pilsoņu personiskā īpašuma mantošanas attiecībās. Tās kā objekti ir arī daudzās saistību attiecībās, kas rodas uz līguma vai cita pamata. Atšķirībā no īpašuma attiecībām saistību tiesiskajās attiecībās subjektīvās tiesības ir vērstas uz parādnieka darbību (CK 160. p.), kura ļoti bieži ir sakarā ar dažādām lietām — to nodošanu īpašumā vai lietošanā, izgatavošana, glabāšana utt. Tā, piemēram, visi mantas atsavināšanas un lietošanas līgumi (pir-

kums-pārdevums, piegāde, kontraktācija, dāvinājums, aizdevums, mantas īre u. c.), kā arī daudzi pakalpojuma līgumi rodas sakarā ar lietām nolūkā tās iegūt īpašumā vai lietojumā, lai apmierinātu tiesību subjekta intereses.

Otrkārt, kā civilo tiesību objekti aizvien lielāku nozīmi iegūst dažādi *pakalpojumi un citas darbības, kas vērstas uz pilsoņu un organizāciju dažādu vajadzību apmierināšanu*. Šādi pakalpojumi ir, piemēram, jaunu lietu izgatavošana pēc pasūtījuma, visdažādāko remonta darbu izpilde pēc dažādiem darbuuzņēmuma līgumiem, pakalpojumi, ko sniedz transporta organizācijas, komisijas, uzdevuma, glabāšanas un citas darbības.

Treškārt, kā civilo tiesību objekti skaitliski aizvien nozīmīgāki kļūst *cilvēka radošās darbības rezultāti* — zinātniski, literāri, mākslas darbi, zinātniski atklājumi, izgudrojumi un racionalizācijas priekšlikumi. Civiltiesiskās attiecības rodas sakarā ar šo radošās darbības rezultātu aizsardzību, kā arī to izmantošanu un ar to saistīto atbildības samaksu autoriem pēc izdevniecības, uzveduma, scenārija un citiem līgumiem.

Ceturtkārt, civilo tiesību objekti ir arī *personiskie nemantiskie labumi*, kas nav atdalāmi no personas un kurus to aizskārums gadījumā aizsargā civiltiesību normas (gods, cieņa u. c.).

Konkrēta tiesiskā attiecība var rasties ne tikai sakarā ar vienu noteiktu objektu, bet arī sakarā ar vairākiem objektiem. Šāda iespēja ir raksturīga kompleksiem, jauktiem līgumiem — tā, piemēram, līgumā par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt (CK 276. p.) objekts ir ne tikai dzīvojamā māja, kuru atsavina, bet arī mājas atsavinātāja uzturēšana, apgādājot to ar dzīvokli, pārtiku, apkopjot, sniedzot nepieciešamo palīdzību.

2. §. Lietas kā civilo tiesību objekti. Nauda un vērtspapīri. Mantas jēdziens

1. Lietas ir visizplatītākie civilo tiesību objekti. Lietas ir materiāli priekšmeti, kas spēj apmierināt cilvēku dažādas vajadzības. Tās ir vai nu dabas priekšmeti dabiskajā stāvoklī (ogles, labība, nafta, augļi u. c.), vai arī priekšmeti, kas radušies cilvēka darba rezultātā (mašīnas, ēkas, apģērbs, grāmatas, pārtikas produkti, enerģija u. tml.). Līdz ar zinātnes un tehnikas straujo attīstību aizvien palielinās to lietu skaits, kas rodas cilvēku darba rezultātā. Sakarā ar to par civilo tiesību objektiem kļūst tādi priekšmeti, kam agrāk šādas nozīmes nebija (jauni enerģijas veidi, rūpniecības atkritumu izmantošana).

Lai kāds materiāls priekšmets kļūtu par lietu kā civilo tiesību objektu, *ir nepieciešams, lai tam būtu kaut kāda ekonomiska nozīme kādam no civiltiesību subjektiem*. Tā, piemēram, lūžņi, makulatūra, ko pilsoņi aizmet projām kā sev nevajadzīgu, noder

par izejvielu otrreizējai pārstrādāšanai, un sakarā ar to tie var būt par civiltiesiskās apgrozības objektiem. Lieta tikai tad nav civilo tiesību objekts, ja tai nav nekādas ekonomiskas nozīmes nevienam civiltiesību subjektam.

Nepieciešams atšķirt lietas kā civilo tiesību objektus un civiltiesiskās apgrozības objektus — preces. Lietu kā civilo tiesību objektu loks ir plašāks, jo civiltiesību normas regulē arī attiecības sakarā ar tādām lietām, kas nevar atrasties civiltiesiskajā apgrozībā. Tā, piemēram, zeme, ūdeņi, zemes dzīles, meži, kas ir valsts ekskluzīvā īpašumā, kā arī daži citi CK 95. p. norādītie objekti ir izņemti no civiltiesiskās apgrozības. Šādi priekšmeti nevar būt preces, kā arī nevar būt par mantošanas un dažu citu tiesību objektiem, bet tie var būt par valsts īpašuma, operatīvās pārvaldīšanas tiesību objektiem.

2. Dažādām lietām ir ļoti atšķirīga nozīme pilsoņu un citu civiltiesību subjektu vajadzību apmierināšanā. Sakarā ar to civilajā likumdošanā ir noteikts dažāds lietu tiesiskais režīms — to valdījuma, lietojuma kārtība, rīcība ar tām. Dažāds lietu tiesiskais režīms likumdošanā ir noteikts, ievērojot galvenokārt divus faktoros. Pirmais faktors ir lietu dabiskās īpašības. Acīmredzama ir nepieciešamība noteikt atšķirīgu tiesisko režīmu lietām, kas domātas tikai vienreizējai lietošanai, un lietām, kas paredzētas ilgstošai, daudzkārtējai lietošanai; lietām, kuras ir fiziski dalāmas un kuras nevar dalīt; lietām, kurām ir stipri toksiskas īpašības un kurām tādu nav, u. tml. Otrs ļoti svarīgs faktors ir lietu saimnieciskā, ekonomiskā nozīme: vai konkrētai lietai ir nozīme kā ražošanas līdzeklim vai kā patēriņa priekšmetam, vai tā kalpo valsts aizsardzības nolūkiem vai pilsoņu dažādu vajadzību apmierināšanai.

Lietu ekonomiskais nozīmīgums ir ļoti cieši saistīts ar to dabiskajām īpašībām. Tādēļ civiltiesību zinātnē ir pieņemts lietas klasificēt, ievērojot abus minētos faktoros.

3. *Lietas atkarībā no to civiltiesiskās apgrozības iespējām ir iedalāmas tādās, kas vispār izņemtas no civiltiesiskās apgrozības, tādās, kuru civiltiesiskā apgrozība ir ierobežota, un tādās, kuru civiltiesiskā apgrozība nav ierobežota.*

Pie pirmās kategorijas pieder valsts eskkluzīvā īpašuma tiesību objekti. Svarīgākie no tiem ir zeme, tās dzīles, ūdeņi, meži. Saskaņā ar CK 95. p. II d. šos objektus valsts var piešķirt vienīgi lietošanā atbilstoši zemes, zemes dziļu, ūdeņu un mežu likumdošanas noteikumiem. Tāpēc jebkura veida civiltiesiskie atsavināšanas vai citi līgumi, kā arī citi darījumi attiecībā uz šiem objektiem vispār nav spēkā. Turpretī fabrikas, rūpnīcas, elektrostacijas, transporta līdzekļi, sakaru līdzekļi un citi objekti var būt ne tikai valsts, bet arī kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību objekti, un līdz ar to tie var būt civiltiesiskās apgrozības objekti.

Likumdošanā (CK 138. p.) ir norādītas tās lietas, kuru civiltiesiskā apgrozība ir ierobežota valsts vai sabiedriskās drošības interesēs vai aiz citiem apsvērumiem.

CK 138. p. I d. attiecas uz tiem priekšmetiem, kurus var iegūt tikai ar īpašām atļaujām. Tādas lietas ir ieroči, lidaparāti, stipri iedarbīgas indes, sprāgstvielas, radioaktīvas, narkotiskas vielas u. tml. Šādas lietas pēc savas ekonomiskās nozīmes galvenokārt paredzētas dažādu organizāciju vajadzībām, bet tās var iegādāties arī atsevišķi pilsoņi (medību ieroči, narkotiskas vielas u. c.).

Minēto un tamlīdzīgu lietu iegādei atļaujas izsniedz kompetentas iestādes. Atteikumu izsniegt attiecīgu atļauju var pārsūdzēt tikai administratīvās pakļautības kārtībā. Tā, piemēram, medību ieroču iegādes kārtību nosaka LPSR MP 1975. 11. IX lēmums Nr. 447¹. Likumdošanā ir reglamentēta ne tikai šo lietu iegādes kārtība, bet arī glabāšanas un uzskaites kārtība.

CK 138. p. II d. attiecas uz darījumiem, kuru priekšmeti ir šādi: 1) valūtas vērtības (ārvalstu valūta, maksājumu dokumenti un vērtspapīri ārvalstu valūtā, bankas maksājumu dokumenti, kurus iegūst par ārvalstu valūtu), 2) dārgmetāli (zelts, sudrabs, platīns un platīna grupas metāli jebkurā veidā un stāvoklī, izņemot juvelierizstrādājumus un citus sadzīves priekšmetu izstrādājumus no šiem metāliem un šādu izstrādājumu lūžņus), 3) dabiskie dārgakmeņi neapstrādātā un apstrādātā veidā, izņemot juvelierizstrādājumus un citus sadzīves priekšmetus no šiem dārgakmeņiem. Darījumus ar tiem noteic Vissavienības likumdošana — PSRS APP 1976. 30. XI dekrēts «Par darījumiem ar valūtas vērtībām PSRS teritorijā»², kā arī PSRS MP 1976. 7. XII lēmums Nr. 977³.

Visas tās lietas, kas nav izņemtas no civiltiesiskās apgrozības un kuru apgrozība nav ierobežota, ir neierobežotā civiltiesiskā apgrozībā, un tās var brīvi iegūt un atsavināt jebkura juridiskā persona un pilsonis atbilstoši to tiesībspējai, kā arī ievērojot likumā noteikto kārtību.

4. Sociālistiskajā sabiedrībā svarīgs ir *lietu iedalījums pēc to ekonomiskās nozīmes* — ražošanas līdzekļos un patēriņa priekšmetos. No ekonomiskā viedokļa šāds lietu iedalījums pastāv jebkurā sabiedrībā, bet no juridiskā viedokļa tam nozīme ir tieši sociālistiskajā sabiedrībā, jo tajā ražošanas līdzekļiem un patēriņa priekšmetiem ir dažāds tiesiskais režīms. Turpretī buržuāziskā sabiedrībā gan ražošanas līdzekļi, gan patēriņa priekšmeti var atrasties jebkuras personas īpašumā un būt par civiltiesiskās apgrozības objektu.

Ražošanas pamatlīdzekļi saskaņā ar LPSR Konstitūcijas 11. p. pieder valstij. Ražošanas līdzekļi var piederēt arī kooperatīvām

¹ LPSR Ziņotājs, 1975, № 47, 1942.—1943. lpp.

² PSRS Ziņotājs, 1976, № 49, 5.—8. lpp.

³ ЦП СССР, 1977, № 1, ст. 5.

un sabiedriskām organizācijām atbilstoši to tiesībspējai. Patēriņa priekšmeti var būt kā valsts, tā arī kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju un pilsoņu īpašumā. Atsevišķi maznozīmīgi ražošanas līdzekļi var atrasties zemnieku viensētas (CK 127. p.) un mājamatnieku īpašumā (CK 115. p.).

Tiem objektiem, kas saskaņā ar likumu var atrasties pilsoņu personiskā īpašumā (CK 105. p.), ir patēriņa priekšmetu raksturs pat tad, ja attiecīgais objekts, atrodoties valsts, kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas īpašumā, būtu pieskaitāms pie ražošanas līdzekļiem (piemēram, automašīna, fotoaparātūra).

5. Lietu iedalījums pamata un apgrozāmos līdzekļos ir svarīgs no valsts organizāciju operatīvās pārvaldīšanas tiesību un kooperatīvo organizāciju, kā arī sabiedrisko organizāciju uzņēmumu mantas tiesiskā režīma viedokļa. (Tuvāk par to sk. XIV, XV, XVI nodaļā.)

6. *Pēc lietu dabiskajām īpašībām lietas tiek iedalītas patērējamās un nepatērējamās lietās.* Patērējamās ir lietas, kas vienreizējā lietošanas procesā zaudē savu substanci. Tādas ir izejvielas, kurināmais, pārtikas produkti u. tml. Nepatērējamās ir lietas, kuras lietošanas procesā noliektas pakāpeniski, saglabā savu substanci ilgstoši un ir daudzkārtīgi lietojamas. Tādas ir mašīnas, ēkas, apģērbs, grāmatas utt. Kā redzams, gan ražošanas līdzekļi, gan patēriņa priekšmeti var būt patērējamas un nepatērējamās lietas.

Sādam lietu iedalījumam ir nozīme dažādu civiltiesisko līgumu noslēgšanā. Tā, piemēram, īres un patapinājuma līgumos objekts var būt tikai nepatērējamās lietas, jo pēc šo līgumu izbeigšanās ir jāatdod atpakaļ šīs pašas lietas. Turpretī aizdevuma līgumā objekti ir patērējamās lietas, jo pēc šī līguma aizņēmējs atdod atpakaļ aizdevējam ne tās pašas lietas, bet gan tādas pašas lietas. Tāpēc, piemēram, grāmatu, galdu un līdzīgas lietas nevar vis «aizdot», bet gan patapināt vai izīrēt. Dāvinājuma, maiņas, piegādes, pirkuma-pārdevuma līgumos objekts var būt jebkura lieta.

7. *Atkarībā no lietu individualizācijas pakāpes dažādās civiltiesiskajās attiecībās tās tiek iedalītas individuāli noteiktās un sugas lietās.* Sugas lietas ir tādas, kurām ir visas attiecīgajai lietu sugai raksturīgās pazīmes (piemēram, graudi, audums, ķieģeļi, piens, noteiktas markas mašīnas). Sugas lietas tiek nodalītas no citām tās pašas sugas lietām pēc skaita, mēra, svara (1000 ķieģeļu, 2 kg cukura, 20 l benzīna, 3 m noteikta auduma utt.).

Individuāli noteiktas ir lietas, kurām piemīt tām raksturīgas individuālas pazīmes, ar ko tās atšķiras no tādām pašām lietām. Individuāli noteiktas vispirms ir unikālas lietas (gleznas oriģināls, piemineklis, rokkraksts u. tml.), kuras ir tikai vienā eksemplārā. Individuāli noteiktas ir arī lietas, kuras tiek nodalītas no citām attiecīgās sugas lietām jeb «individualizētas», noslēdzot dažādus darījumus. Tā, piemēram, pēc piegādes līguma

rūpnīcai ir pienākums piegādāt tirdzniecības organizācijai noteiktu sugas lietu daudzumu — 3000 noteiktas markas rokas pulksteņus, 400 vienveida mēbeļu komplektus. Izpildot līgumu, šīs lietas tiek individualizētas, tās nodalot pēc skaita, svara, mēra, t. i., kā sugas lietas. Lai gan šīs lietas zināmā mērā ir jau individualizētas, tirdzniecības organizācija tās var realizēt tālāk pēc pirkuma-pārdevuma līgumiem, nodalot pēc skaita kā sugas lietas. Tomēr, kad pircējs ir jau izvēlējis noteiktu lietu, viņam tā kļūst par individuāli noteiktu. Un, ja, piemēram, līdz šīs lietas saņemšanas brīdim tā ir nodota kādam citam pircējam vai sabojāta, pircējs ir tiesīgs atteikties no citas tās pašas sugas lietas un pieprasīt atpakaļ samaksāto pirkuma cenu.

Individuāli noteiktas ir arī tās sugas lietas, kuras ir nodalītas no pārējām lietām sakarā ar to, ka tās atrodas konkrētas personas īpašumā vai operatīvā pārvaldišanā (piemēram, galdi, rakstammašīnas).

Lietu individualizācijas nozīme ir tāda, ka gadījumā, ja tās prettiesiski izgājušas no organizācijas vai pilsoņa likumīga valdījuma, ir iespējama to vindicēšana. Pie tam dažos līgumos par priekšmetu var būt tikai individuāli noteiktas lietas, piemēram, ires, patapinājuma, glabājuma līgumos, turpretī citos — tikai sugas lietas, piemēram, aizdevuma līgumā. Lietu iedalījums individuāli noteiktās un sugas lietās ir saistīts arī ar lietu atvietojamību. Individuāli noteiktas lietas juridiski nav atvietojamās. Tāpēc, ja līgums ir noslēgts par lietas atsavināšanu, izīrēšanu, bet lieta pirms nodošanas gājusi bojā, no pārdevēja vai izīrētāja nevar prasīt šādas lietas nodošanu. Turpretī, ja pirms nodošanas gājušas bojā sugas lietas, no pārdevēja var prasīt citu šīs pašas sugas lietu, jo sugas lietas tiek uzskatītas par juridiski atvietojamām, kamēr pastāv attiecīgu lietu suga.

8. *Atkarībā no tā, vai lietas dalot saglabā vai zaudē savu saimniecisko nozīmi, tās tiek grupētas dalāmās un nedalāmās.* Dalāmas ir tādas lietas, kas sadalot saglabā attiecīgās lietas īpašības un saimniecisko nozīmi, piemēram, milti, benzīns, piens, ogles. Nedalāmas ir lietas, kuras dališanas rezultātā zaudē savu saimniecisko nozīmi, piemēram, grāmata, automašīna, galds, kaut arī nedalāmas lietas atsevišķas sastāvdaļas var būt patstāvīgs civiltiesiskās apgrozības objekts. Tā, piemēram, automašīnas, televizora atsevišķas daļas var būt pirkuma-pārdevuma un citu atsavināšanas līgumu objekti.

No atsevišķām lietām ir jāatšķir lietu kopums — vienveida vai dažāda veida lietas, ko vieno kopējs saimniecisks vai cits mērķis (mēbeļu garnitūra, servīze, kolekcija, bibliotēka). Kaut arī katrai atsevišķai lietai, kas ir šī lietu kopuma sastāvdaļa, var būt patstāvīga lietošanas nozīme un tā atsevišķi var būt par īpašuma tiesību un civiltiesiskās apgrozības objektu, tomēr viss lietu kopums ir uzskatāms par nedalāmu lietu.

Lietu iedalījumam dalāmās un nedalāmās lietās ir nozīme, nosakot kopīpašumā esošās lietas lietošanas tiesības, izdalot daļu no kopīpašuma vai to sadalot utt. Tā, piemēram, laulāto kopīpašuma sadales gadījumā nedalāmas lietas, to skaitā arī mēbeļu garnitūras, kolekcijas un citi lietu kopumi ir nododami vienam no šķirtajiem laulātajiem, otram laulātajam izmaksājot kompensāciju. Ja saistībā piedalās vairāki kreditori vai parādnieki, tad atkarībā no tā, vai objekts ir dalāma vai nedalāma lieta, rodas daļējās vai solidārās saistības (CK 215., 216. p.).

9. No lietu kopuma un lietas sastāvdaļām atšķiras *galvenā lieta un piederums*. Galvenā lieta un piederums arī ir divas vai vairākas lietas, ko saista kopīgs saimniecisks uzdevums, taču šeit vienai lietai ir patstāvīga nozīme (galvenā lieta), bet otrai — palīgnozīme (piederums). Tādas lietas ir dzīvojamā māja un saimniecības ēkas, televizors un antena, glezna un rāmis u. tml. Saskaņā ar CK 140. p. piederums seko galvenās lietas liktenim, ja likumā vai līgumā nav noteikts citādi. Tā, piemēram, pārkot dzīvojamo māju, pircējam rodas īpašuma tiesības arī uz saimniecības ēkām. Piederumam atkarībā no tā rakstura var būt patstāvīga lietošanas nozīme (garāža, šķūnis u. c.) vai arī šāda nozīme var nebūt (gleznas rāmis), tomēr neatkarīgi no tā piederums visos gadījumos var būt patstāvīgs civiltiesiskās apgrozības objekts.

10. Daudzu lietu raksturīga pazīme ir tā, ka tās var dot augļus (mājlopu pieaugums, piens, augļi un ogas u. tml.) vai arī ienākumus sakarā ar lietas atrašanos civiltiesiskajā apgrozībā (īres maksa, procenti par naudas noguldījumu kredītiestādēs u. c.). Sakarā ar to var rasties jautājums par tiesību iegūšanu uz augļiem un ienākumiem. CK 141. p. ir noteikts, ka augļi un ienākumi, ko iegūst no lietas, pieder tās īpašniekam, ja vien likumā vai īpašnieka līgumā ar citu personu nav noteikts citādi.

11. **Nauda** kā civilo tiesību objekts ir lieta, kam ir īpaša nozīme civiltiesiskajā apgrozībā sakarā ar tās funkcijām sociālistiskajā tautas saimniecībā. Nauda sociālistiskajā sabiedrībā ir vērtības mērs, vispārējs ekvivalents, uzkrāšanas un maksāšanas līdzeklis. Naudai kā maksāšanas līdzeklim ir nozīme daudzās civiltiesiskās attiecībās, citu lietu atsavināšanas līgumos, visdažādāko pakalpojumu līgumos, kā atlīdzībai tiesiskajās attiecībās, kas rodas sakarā ar cilvēka radošās darbības rezultātiem, kā arī saistībās no kaitējuma nodarīšanas. Patstāvīgs objekts nauda ir aizdevuma līgumā, citās kredītiņšanas tiesiskajās attiecībās, noguldījuma līgumā ar kredītiestādēm.

Kā lietai naudai ir sugas un dalāmas lietas pazīmes, kas savstarpēji ir cieši saistītas. Jāatzīmē, ka sugas lietu pazīmes ir nevis naudas zīmēm (papīra naudas zīmes katra ir individualizēta ar sēriju un numuru), bet gan naudas vienībām, ko nodala ar skaitu. Tāpēc arī līgumos un citās civiltiesiskās attiecībās kā

objekts tiek uzrādīta konkrēta naudas vienību summa rubļos un kapeikās, kas samaksājama vienalga kādās naudas zīmēs.

Kā naudas vienību summa nauda ir dalāma lieta, ko iespējams dalīt līdz pat sīkākai vienībai — kapeikām. Turpretī naudas zīmes nav dalāmas. Arī visos tajos līgumos, kuros nauda ir objekts (aizdevums, noguldījums), nozīme ir naudas summai, bet nevis naudas zīmēm. Pēdējām var būt patstāvīga nozīme civiltiesiskajā apgrozībā sakarā ar to kolekcionēšanu.

12. Civilo tiesību objekti ir arī vērtspapīri — dokumenti, kuros izteiktas mantiskas tiesības, ko var realizēt, tikai uzrādot šos dokumentus. Tādējādi vērtspapīrus raksturo divas pazīmes: tie satur noteiktu mantisku tiesību (parasti tiesības saņemt ziņāmu naudas summu, kravu); šīs tiesības realizācija ir saistīta ar attiecīgā dokumenta valdījumu.

Vērtspapīri ir dažādi: valsts aizņēmumu obligācijas, vekseli, čeki, krājkašes grāmatiņas, akreditīvi, konosamenti, akcijas, laimējušas naudas un mantu loterijas biļetes u. c.

Vērtspapīri būtiski atšķiras no parādzīmēm, kases čekiem, kas tikai apliecina attiecīgas tiesiskas attiecības, piemēram, aizdevuma, pirkuma-pārdevuma līguma noslēgšanu, bet neietver sevī mantiskas tiesības. Tāpēc parādzīmes neesamība kreditoram sarežģī tiesību realizāciju, tomēr nepadara to par neiespējamu. Turpretī attiecīga vērtspapīra neesamība padara neiespējamu tajā ietvertās tiesības realizāciju. Tā, piemēram, nav iespējams saņemt laimestu, ja laimējusi valsts aizņēmuma obligācija vai loterijas biļete ir pazaudēta.

Ja pazaudēts ir uzrādītāja vērtspapīrs, tiesības uz to ir iespējams atjaunot likumā noteiktā kārtībā (CPK 278.—285. p.). Līdz ar to kļūst iespējama šajā vērtspapīrā ietverto tiesību realizācija. Tā, piemēram, ir iespējams atjaunot tiesības uz nozaudētu uzrādītāja krājkašes grāmatiņu, lai aizsargātu tās likumīgā valdītāja tiesības.

Pastāv trīs vērtspapīru veidi: 1) uzrādītāja, 2) vārda, 3) ordera.

Uzrādītāja vērtspapīrā nav norādīta persona, kas drīkst realizēt tajā ietverto tiesību, tāpēc to var katrs, kas noteiktā kārtībā šo vērtspapīru uzrāda. Tāda iespēja ir arī šī vērtspapīra nelikumīgajam valdītājam, jo parādniekam nav pienākums un nav arī iespējams pārbaudīt, vai uzrādītājs ir vērtspapīra likumīgais valdītājs. Šādu vērtspapīru tālāknodošana nav saistīta ne ar kādām formalitātēm. Tos var brīvi dāvināt, nodot pēc pirkuma-pārdevuma, maiņas, aizdevuma līguma, izmantot arī kā maksāšanas līdzekli, protams, nepieļaujot spekulāciju ar šiem vērtspapīriem. Ievērojot uzrādītāja vērtspapīru īpašo civiltiesiskās apgrozības iespēju, likums noteic vindikācijas ierobežojumus (CK 156. p.).

Vārda vērtspapīrā ir norādīta tā persona, kurai ir tiesības realizēt vērtspapīrā ietverto mantisko tiesību (tādi vērtspapīri ir čeki, krājkašes grāmatiņas, akreditīvi). Šādus

vērtspapīrus var nodot citai personai tikai cesijas kārtībā (CK 195. p.), kā arī pēc mantošanas tiesībām.

Ordera vērtspapīrā tiek norādīts pirmais tā ieguvējs, ar iebildi, ka šo vērtspapīru var nodot citai personai. Šādi vērtspapīri ir konosamenti, pārvedvekseļi (trata), čeki. To tālākno- došana citai personai notiek, izdarot uz vērtspapīra īpašu uz- rakstu — indosamentu. Parādnieki pēc ordera vērtspapīra var būt kā sākotnējais devējs, tā arī pārējās personas, kas izdarī- jušas indosamenta uzrakstu.

13. Mantas jēdziens. Civilajā likumdošanā līdzās jēdzienam «lieta» (piemēram, CK 136.—141., 250.—260., 285.—287. p.) ļoti plaši tiek lietots arī jēdziens «manta» (ar nelieliem izņēmumiem CK sadaļā «Īpašuma tiesības», dažos saistību tiesību institūtos, piemēram, CK 274.—275., 291.—308. p., saistībās, kas rodas no kaitējuma nodarīšanas, kā arī mantošanas tiesībās). Pie tam jēdziens «manta» likumdošanā ir lietots dažādās nozīmēs. Vis- biežāk mantas jēdzienu attiecina uz atsevišķām lietām vai to kopumu, piemēram, CK 144., 145., 153., 274., 291., 359., 465. p. Citos gadījumos «mantas» jēdzienu saprot plašāk, ietverot tajā visas lietas, kas pieder personai vai atrodas tās operatīvā pār- valdīšanā, kā arī prasījuma tiesības pret citām personām, t. i., visu aktīvu. Tā tas ir, piemēram, gadījumos, kad likumā pare- dzēta piedziņas vēršana uz parādnieka mantu. Vēl plašākā no- zīmē jēdzienu «manta» lieto, piemēram, mantošanas tiesībās (CK 576. p.), sakarā ar juridisko personu reorganizāciju (CK 37. p.), ar to saprotot visu aktīvu un pasīvu — mantas un mantisko tiesību un pienākumu kopumu.

3. §. Pakalpojumi un citas darbības, radošās darbības rezultāti kā civilo tiesību objekti

1. Pakalpojumi un citas darbības ir civilo tiesību objekti galvenokārt saistību tiesiskajās attiecībās, kas rodas sakarā ar pakalpojuma vai citas darbības veikšanu kādas personas labā, kad tā kā kreditors ir tiesīga prasīt no otras puses (parādnieka) noteiktas darbības izpildi (CK 160. p.). Šādas darbības var būt mantas nodošana īpašumā, operatīvā pārvaldīšanā, lietošanā, lietas izgatavošana pēc pasūtījuma, celtniecības, dažādu remonta darbu izpilde, pārvadājuma, komisijas, glabājuma un citas darbības. Pakalpojumiem (darbībām) var būt kā faktiski (lietas izga- tavošana, remontēšana, transportēšana), tā arī juridiski (uzde- vums, komisijas darbības veikšana) raksturs.

Civilo tiesību objekts ir nevis attiecīgo darbību vai pakal- pojumu veikšana kā tāda, bet gan to rezultāti. Tā, piemēram, pa- sūtītāju vai pilnvardevēju ne tik daudz interesē tas, ar kādiem paņēmienu tiks izpildīta darbība, bet gan tas, lai darbības

rezultāts būtu savlaicīgs, pienācīgs, atbilstošs līguma noteikumiem. Dažos gadījumos ir svarīga arī izpildītāja persona, piemēram, uzdevuma līgumā.

2. Cilvēka radošās darbības rezultāti ir zinātniskie, literārie un mākslas darbi, zinātniskie atklājumi, izgudrojumi un racionalizācijas priekšlikumi, rūpnieciskie paraugi, preču zīmes. Kā civilo tiesību objekti tie rodas tad, kad tiek izpausti objektīvā formā, kura ļauj šo radošās darbības rezultātu atveidot (CK 497. p. II d.). Tādas formas ir rokraksts, publisks izpildījums, tēlotājas mākslas darbs, referāts, modelis utt. Lai par civilo tiesību objektiem kļūtu zinātniski, literāri un mākslas darbi, ir pietiekami, ka autora radošā darbība ir izpausta kādā konkrētā objektīvā formā. Turpretī zinātniski atklājumi, izgudrojumi un racionalizācijas priekšlikumi par civilo tiesību objektiem kļūst tikai tad, kad tie likumdošanā noteiktā kārtībā tiek atzīti par tādiem. Cilvēka radošā darbība, kas nav ārēji izpausta kādā no likumā paredzētajām formām, nav civilo tiesību objekts.

Radošās darbības rezultāti ir civilo tiesību objekti attiecībā, kas rodas sakarā ar to radišanu, izmantošanu, aizsardzību, kā arī sakarā ar tiem radušos tiesību mantošanu. Garīgās darbības rezultātu kā nemateriālu labumu nepieciešams atšķirt no tā materiālā priekšmeta, kurā radošās darbības rezultāts ietverts, — grāmata, glezna, skulptūra, makets, kinolenta, skaņuplate u. tml.

VIII nodaļa.

PERSONISKĀS NEMANTISKĀS TIESĪBAS, KAS NAV SAISTĪTAS AR MANTISKĀJĀM, UN TO AIZSTĀVĒŠANA

1. Civilā likumdošana saskaņā ar CK 1. p. I d. regulē arī tādas personiskās nemantiskās attiecības, kas nav saistītas ar mantiskajām. Tās ir attiecības, kas rodas sakarā ar personiskiem nemantiskiem labumiem, kuri ir cieši saistīti ar cilvēka personu un tāpēc nav atsavināmi un nododami citiem. Pie nemantiskiem labumiem, kuru aizsardzībā svarīga loma ir padomju civilajai likumdošanai, pieder dzīvība, veselība, vārds, gods un cieņa.

Šo personisko nemantisko labumu aizsardzība īpaši svarīgu nozīmi ir ieguvusi attīstīta sociālisma apstākļos. LPSR Konstitūcijas 55. p. paredz, ka Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesības uz tiesas aizsardzību pret viņu goda un cieņas, dzīvības un veselības, personiskās brīvības un mantas apdraudējumiem.

Personiskās nemantiskās tiesības realizējas absolūtajās tiesiskajās attiecībās, kurās jebkuras personas subjektīvajām tiesībām atbilst visu pārējo tiesību subjektu pienākums atturēties no šo tiesību aizskaršanas.

2. Civiltiesiskā aizsardzība personisko nemantisko tiesību pārkāpuma gadījumos ir vērsta uz šo tiesību aizskāruma seku novēršanu, tāpēc tiesiskās aizsardzības metodes ir dažādas atkarībā no personisko nemantisko labumu rakstura. Ja tiesību pārkāpums ir vērsts pret pilsoņa veselību un dzīvību, ar civiltiesiskās aizsardzības līdzekļiem var panākt šī pārkāpuma radītā mantiskā kaitējuma atlīdzināšanu pašam cietušajam vai personām, kas bija viņa apgādībā (CK 479.—481. p.). Nemantiskā jeb «morālā» kaitējuma atlīdzināšanu šajos gadījumos padomju civilā likumdošana neparedz.

Ja tiesību pārkāpums ir vērsts pret personas godu un cieņu, cietušā personisko subjektīvo tiesību aizsardzība iespējama, atsaucot tās izplatītās ziņas, kā rezultātā gods un cieņa bija aizskart, t. i., atjaunojot cietušās personas reputāciju. So personisko nemantisko tiesību aizsardzība speciāli reglamentēta CK 7. p.

3. **Tiesība uz godu un cieņu** ir viena no svarīgākajām personiskajām nemantiskajām tiesībām. *Gods* ir personas sabiedriska novērtējums, kas rodas sakarā ar šīs personas uzvedību sabiedrībā. Šis sabiedriskais novērtējums veido personas sabiedrisko, morālo un lietišķo reputāciju, kas ir personas sabiedriska īpašība.

Cieņa ir personas sabiedriskā vērtējuma atspoguļojums viņas pašas apziņā. Cieņa ir personas pašnovērtējums, savu īpašību, spēju apzināšanās. Subjektīvās tiesības uz godu un cieņu, kas ir ne tikai pilsoņiem, bet arī organizācijām kā civiltiesību subjektiem, izpaužas iespējā prasīt, lai sabiedriskais novērtējums atbilstu to uzvedībai.

Personas goda un cieņas aizsardzība ir paredzēta arī kriminālajā likumdošanā (KK 127. un 128. p.), taču tā ievērojami atšķiras no civiltiesiskās aizsardzības.

Pirmkārt, atšķirībā no civilās likumdošanas krimināltiesības neparedz organizāciju goda un cieņas aizsardzību.

Otrkārt, kriminālatbildība pēc KK 127. un 128. p. var iestāties tikai pilsonim, turpretī atbildība pēc CK 7. p. uzliekama kā pilsonim, tā arī organizācijai (laikrakstu, žurnālu redakcijām u. c.).

Treškārt, kriminālatbildība iestājas tikai tad, ja tiesību pārkāpējs ir vainīgs, bet atbildība pēc CK 7. p. iestājas neatkarīgi no to pilsoņu vainas, kuras godu un cieņu aizskarošās ziņas izplatījušas.

Ceturtkārt, lai sauktu pie kriminālatbildības pēc KK 127., 128. p., ir nepieciešams, lai tiesību aizskarošās darbības būtu sabiedriski bīstamas, turpretī saskaņā ar CK 7. p. nav nepieciešams, lai tiesību pārkāpēja rīcība būtu sabiedriski bīstama.

Pēc minētajām atšķirībām var spriest, ka salīdzinājumā ar krimināltiesisko goda un cieņas aizsardzību civiltiesiskā aizsardzība ir ievērojami plašāka. Pie tam pati būtiskākā atšķirība ir tā, ka CK 7. p. paredzētie līdzekļi ir vērsti uz tiesību pārkāpuma seku novēršanu, cietušās personas rehabilitāciju, turpretī KK 127.

un 128. p. paredzētie līdzekļi — tikai uz vainīgā pilsoņa sodīšanu, neparedzot cietušā tiesību atjaunošanu.

Saskaņā ar CK 7. p. *personas gods un cieņa ir aizskarti, ja pastāv trīs apstākļi*. Pirmkārt, nepieciešams, lai pilsoņu vai organizāciju godu un cieņu aizskarošās ziņas būtu izplatītas, publicējot presē vai citādā veidā paziņojot tās nenoteiktam personu lokam vai arī tikai dažām, pat vienai personām. Nepietiek, ja šādas ziņas ir pateiktas tikai pašam cietušajam. Otrkārt, ziņām ir jābūt aizskarošām, t. i., tādām, kas mazina pilsoņa vai organizācijas godu un cieņu sabiedrības vai atsevišķu pilsoņu acīs no likumu, sociālistiskās sadzīves un komunistiskās morāles principu ievērošanas viedokļa (PSRS AT plēnuma 1971. 17. XII lēmums Nr. 11 «Par PSR Savienības un savienoto republiku civiļās likumdošanas pamatu 7. panta par pilsoņu un organizāciju goda un cieņas aizsardzību piemērošanu tiesu praksē»¹). Treškārt, nepieciešams, lai godu un cieņu aizskarošās ziņas neatbilstu patiesībai. Ja izplatītās ziņas atbilst patiesībai, nevar uzskatīt, ka ir aizskarts personas gods vai cieņa. Līdz ar to prasība ir jānoraida. Atbildētāja, t. i., ziņu izplatītāja pienākums ir pierādīt, ka šīs ziņas atbilst patiesībai.

Ja tiek atzīts, ka personas gods vai cieņa ir aizskarti, tiesai spriedumā jānorāda, kādā kārtībā jāatsauc izplatītās ziņas (CK 7. p. II d.). Ja tiesas spriedums netiek izpildīts, tiesai ir tiesības uzlikt vainīgajam naudas sodu, kas piedzenams valsts labā un kura samaksa tomēr neatbrīvo vainīgo no pienākuma izpildīt ziņu atsaukšanu tiesas noteiktajā kārtībā.

Saskaņā ar CK 91. p. noteikumu prasības noilgums neattiecas uz prasījumiem, kas izriet no personisko nemantisko tiesību aizskārums. Līdz ar to cietušais var prasīt savu tiesību aizsardzību CK 7. p. kārtībā neatkarīgi no tā, cik ilgs laiks pagājis kopš aizskarošo ziņu izplatīšanas. Pēc cietušā nāves šādas prasības var iesniegt viņa piederīgie, kas ir ieinteresēti, lai tiktu atjaunota cietušā reputācija.

IX nodaļa.

DARĪJUMI

1. §. Darījumu jēdziens, nozīme un veidi

1. **Darījuma jēdziens.** Darījums ir viens no visvairāk izplatītajiem civilo tiesību un pienākumu rašanās pamatiem. CK 4. p. darījums kā civilo tiesību un pienākumu rašanās pamats ir minēts pirmais, norādot, ka civilās tiesības un pienākumi rodas kā no likumā paredzētajiem darījumiem, tā arī no darījumiem, ko likums neparedz, bet kas nav ar to pretrunā. Tomēr darījuma

¹ LPSR AT Bijetens, 1971, № 4, 37.—38. lpp.

nozīme ir plašāka, jo tas ne tikai rada civilās tiesības un pienākumus, bet arī tos groza un izbeidz. Tāpēc saskaņā ar CK 41. p. 1 d. *darījumi ir tādas pilsoņu un organizāciju darbības, kas vērstas uz civilo tiesību un pienākumu nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu.*

No šī darījuma jēdziena izriet, ka darījumi ir darbības, pilsoņu vai juridisko personu gribas akti, kas vērsti uz noteikta mērķa sasniegšanu. Ar to darījumi atšķiras no notikumiem, kas kā civilo tiesību un pienākumu rašanās pamati nav atkarīgi no attiecīgās civiltiesiskās attiecības dalībnieku gribas.

Darījuma kā gribas akta mērķis ir tiesiska rezultāta sasniegšana, tāpēc darījums ir tiesiska darbība. Ar to darījums atšķiras no prettiesiskām darbībām (piemēram, kaitējuma nodarīšanas citai personai, mantas nepamatotas iegūšanas vai ietaupīšanas, citas personas goda vai cieņas, autorības aizskaršanas, citu personu īpašuma vai mantošanas tiesību realizācijas traucēšanas). Arī prettiesisku darbību rezultātā iestājas likumā paredzētās sekas, piemēram, kaitējuma atlīdzināšanas pienākums, taču šīs sekas parasti ir sankcijas par tiesību pārkāpumiem.

Tādējādi personas darbība vai arī vairāku personu vienošanās, kas vērsta uz prettiesiska mērķa sasniegšanu, piemēram, kaitējuma nodarīšanu, citas personas tiesību ierobežošanu, nav uzskatāmas par darījumiem.

Kā tiesiska darbība darījums atšķiras no citām tiesiskām darbībām. Tā, piemēram, garīgas darbības rezultātu radīšana, darbības sakarā ar pazaudētas lietas vai apslēptas mantas atrašanu pašas par sevi nav vērstas uz civilo tiesību un pienākumu radīšanu, civilās tiesības un pienākumi tādos gadījumos rodas, pamatojoties uz likumu.

Darījumi atšķiras arī no administratīvajiem un plānošanas aktiem. Administratīvie un plānošanas akti parasti rada administratīvi tiesiskās attiecības. Pie tam iestāde, kas izdevusi attiecīgo administratīvo vai plāna aktu, pati nevar būt puse tajās civiltiesiskajās attiecībās, kas rodas sakarā ar administratīvo vai plāna aktu. Tā, piemēram, orderis, ko vietējās TDP IK izsniedz pilsonim saskaņā ar lēmumu par dzīvojamo telpu izīrēšanu (CK 311. p.), ir administratīvs akts, kas vērsts uz civiltiesisku dzīvojamās telpas īres līguma attiecību radīšanu starp pilsoni un dzīvokļu ekspluatācijas organizāciju. Līdzīgi arī produkcijas sadales akts ir vērsts uz civiltiesiskas attiecības radīšanu — parasti šādā aktā norādītās puses slēdz piegādes līgumu.

Darījumi galvenokārt ir vērsti uz tiesību un pienākumu nodibināšanu. Tādi ir pirkuma-pārdevuma, mantas īres, komisijas, darbuzņēmuma un citi līgumi, kuros parasti tiesības un pienākumi rodas katrai pusei. Tiesības un pienākumus rada arī tādi darījumi kā testaments.

Darījuma mērķis var būt arī pastāvošo civilo tiesību un pienākumu grozīšana. Tādi ir darījumi, kas vērsti uz jau noslēgta

darījuma noteikumu grozīšanu, piemēram, cesija, parāda pārvede — darījumi, kas speciāli paredzēti civiltiesiskās attiecības subjektu sastāva grozīšanai (CK 195., 200. p.). Ar īpašu novācijas līgumu (CK 241. p.) tiek panākta viena līguma transformēšana citā.

Darījuma mērķis var būt arī civilo tiesību un pienākumu izbeigšana. Šādu mērķi sasniedz, noslēdzot jebkuru mantas atsavināšanas līgumu. Tā, piemēram, ar pirkuma-pārdevuma, dāvinājuma līgumu īpašuma tiesības uz lietu izbeidzas vienai personai un rodas citai. Civilo tiesību un pienākumu izbeigšanai ir paredzēti arī speciāli darījumi: paziņojums par ieskaitu (CK 237. p.), saistības dalībnieku vienošanās par saistības izbeigšanu (CK 241. p.), pilnvaras atsaukšana un atteikšanās no tās (CK 70. p.) utt.

Darījums ir gribas akts, kurā izšķir darījuma dalībnieku *iekšējo gribu* un šīs *gribas izpausmi*. Griba ir darījuma noslēgšanas pamats, kas veidojas dažādu motīvu ietekmē. Tomēr, lai noslēgtu darījumu, ar iekšējo gribu vien nepietiek. Griba noslēgt darījumu ir jādara zināma citiem (darījuma dalībniekiem, attiecīgām iestādēm, kuru darbība saistīta ar darījumu noformēšanu). Juridiskā ziņā nozīmīga ir tieši gribas izpausme, jo galvenokārt tā liecina par personu gribu stāties darījumā un parasti normālos apstākļos arī pareizi atspoguļo iekšējo gribu, atbilst tai. Tāpēc arī darījuma noslēgšanu un tā spēkā esamību likums saista tieši ar gribas izpausmi kā katra darījuma svarīgāko elementu. Piešķirot šādu nozīmi gribas izpausmei, likumdošana nodrošina darījuma rezultātā radīto civiltiesisko attiecību stabilitāti.

Tikai tajos izņēmuma gadījumos, kad iespējams konstatēt, ka, noslēdzot darījumu, gribas izpausme nav atspoguļojusi darījuma dalībnieku patieso gribu, likumdošanā ir paredzēts ievērot darījuma dalībnieku patieso gribu. Tā tas ir attiecībā uz šķietamiem un simulatīviem darījumiem (CK 56. un 57. p.), kā arī tajos gadījumos, kad iekšējā griba nav veidojusies brīvi (CK 58. un 59. p.). Dažos likumā paredzētos gadījumos gribas izpausme un griba nav uzskatāma par juridiski nozīmīgu (CK 51., 53. p.).

2. Darījums ir viens no vissvarīgākajiem civilo tiesību un pienākumu rašanās pamatiem. Tam ir liela nozīme tautas saimniecībā. Darījums ir civiltiesiskās apgrozības galvenā tiesiskā forma. Sociālistisko organizāciju saimnieciskā darbība — materiāli tehniskā apgāde, preču un produkcijas realizācija, kapitālā celtniecība, transporta, zinātniski pētnieciskā un cita darbība, organizāciju kreditēšana notiek, galvenokārt pamatojoties uz civiltiesiskiem līgumiem, t. i., uz darījumiem.

Civiltiesiskie darījumi ir visaptverošākā cilvēku materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanas forma. Pilsoņi, slēdzot darījumus ar veikalēm, dažādiem ateljē, darbnīcām un citām organizācijām, kā arī savā starpā, iegūst sev vajadzīgos pārtikas produktus, rūpniecības un citas preces, kā arī saņem dažādus

pakalpojumus. Darījumu formā ir ietverta arī radošās darbības rezultātu izmantošana (dažādi autoru līgumi, konkursu izsludināšana).

3. Darījumu veidi. Darījumus var klasificēt pēc dažādiem kritērijiem — darījuma pušu skaita, darījuma pamata, noslēgšanas veida utt. Likumā tieši ir noteikts *darījumu iedalījums pēc pušu skaita, kas tajos piedalās*. Saskaņā ar CK 41. p. II d. darījumi ir vienpusēji, divpusēji un daudzpusēji.

Vienpusējs ir darījums, kura veikšanai ir nepieciešama tikai vienas puses gribas izpausme, t. i., šādā darījumā ir tikai viena puse. Tādi darījumi ir, piemēram, testamenta sastādīšana, mantojuma pieņemšana, atteikšanās no tā, legāta vai uzlikuma noteikšana testamentā, pilnvaras izdošana un atsaukšana, atteikšanās no pilnvaras, ieskaits, konkursa izsludināšana, izīrētāja atteikšanās no mantas īres līguma u. c.

Pēdējā laikā juridiskajā literatūrā ir novērojama tendence ļoti plaši traktēt vienpusēja darījuma jēdzienu. Tomēr ne katru vienpusēju gribas izpausmi, kaut arī tā vērsta uz civilo tiesību un pienākumu radīšanu vai izbeigšanu, ir iespējams uzskatīt par darījumu. Tā, piemēram, darbība, kas vērsta uz īpašuma tiesību izbeigšanu, ir arī pārtikas produktu patērēšana, taču acīmredzami būtu nepareizi šādai darbībai piemērot likumdošanas noteikumus par darījumiem. Arī priekšlikums noslēgt līgumu (oferte) ir vērsts uz civilo tiesību un pienākumu radīšanu, pie tam oferte rada zināmas juridiskas sekas (CK 165.—167. p.). Tomēr oferte pati par sevi vēl nav tieši vērsta uz konkrētu subjektīvo tiesību un pienākumu radīšanu, tā ir vērsta tikai uz darījuma noslēgšanu. Tāpēc oferte nav uzskatāma par pabeigtu darījumu, bet gan par darījuma noslēgšanas stadiju.

Vienpusēju darījumu parasti veic viens pilsonis vai juridiska persona, tomēr šādā darījumā kā puse var uzstāties arī vairākas personas (kopīgas pilnvaras izdošana, vairāku organizāciju kopīga konkursa izsludināšana u. c.).

Divpusēji (savstarpēji) darījumi ir tādi darījumi, kuru noslēgšanai ir nepieciešama divu pušu darbība, kurā tiek saskaņotas parasti viena otrai pretēji vērstas gribas izpausmes. Divpusējus darījumus tāpēc sauc par vienošanos, līgumu (lat. *contractus* no vārda *contrahere* — savilkt kopā). Divpusēji darījumi ir pirkuma-pārdevuma, dāvinājuma, mantas īres, darbuuzņēmuma un citi līgumi. Arī divpusējā darījumā vienā vai abās pusēs var uzstāties kā viena, tā arī vairākas personas.

Daudzpusējs ir darījums, kurā kā dalībnieki uzstājas trīs vai vairākas puses un kurā gribas izpausme ir vērsta vienā virzienā kāda saimnieciska vai cita kopīga mērķa sasniegšanai. Šāds darījums ir kopīgas darbības līgums (CK 433.—437. p.), ko noslēdz vairāki pilsoņi vai vairākas organizācijas kopīpašuma izveidošanai un izmantošanai.

Pēc darījuma pamata darījumus iedala kauzālos un abstraktos. Kauzāli ir tādi darījumi, kuru noslēgšanas pamats ir redzams no darījuma satura un kuru spēkā esamība atkarīga no darījuma noslēgšanas pamata. Tādi ir pirkuma-pārdevuma, aizdevuma, mantas īres un daudzi citi līgumi. Tāpēc, ja atkrīt šāda darījuma pamats, darījums izbeidzas; ja pamats ir pretlikumīgs, darījums nerada tiesiskas sekas.

Abstrakts ir tāds darījums, pēc kura satura nevar noteikt šī darījuma pamatu, mērķi. Tāpēc to arī sauc par abstraktu, atrautu no darījuma noslēgšanas pamata. Šāds darījums ir vekseļa izdošana. Pēc vekseļa satura nevar spriest par tā izdošanas pamatu.

Atkarībā no darījuma noslēgšanas veida tos iedala konsensuālos un reālos. Konsensuāls (lat. *consensus* — vienošanās) ir darījums, kas skaitās noslēgts ar vienošanās brīdi neatkarīgi no tā, vai šo darījumu viena vai abas puses izpilda noslēgšanas brīdī vai vēlāk. Tāds ir, piemēram, pirkums-pārdevums (CK 245. p.), mantas īre (CK 291. p.) un vairums citu līgumu. Reāls ir tāds darījums, kas skaitās noslēgts, ja viena vai abas puses šo darījumu izpilda noslēgšanas brīdī. Tāds ir dāvinājums (CK 274. p. III d.), aizdevums (CK 285. p. III d.) un citi tamlīdzīgi līgumi. Tādējādi vienošanās par dāvinājumu vai aizdevumu naktņē nav juridiski nozīmīga. Tas galvenokārt izskaidrojams ar to, ka šiem līgumiem ir bezatlīdzības raksturs.

Darījumus iedala arī atlīdzības un bezatlīdzības darījumos. Tā kā civiltiesības regulē attiecības sakarā ar preču-naudas formas pielietojanu, vairums darījumu ir atlīdzības, t. i., tādi, kur pusei, kas saņem īpašumā, operatīvā pārvaldīšanā vai lietošanā mantu vai kas saņem pakalpojumus, par to ir jāatlīdzina parasti naudas formā. Tādi ir pirkuma-pārdevuma, piegādes, kontraktācijas, maiņas, mantas īres, darbuzņēmuma, pārvadājuma un citi līgumi. Darījumi, kuros šāda atlīdzība nenotiek, ir bezatlīdzības. Tie galvenokārt ir darījumi, ko savā starpā slēdz pilsoņi: dāvinājuma, patapinājuma, aizdevuma līgums. Daži darījumi var būt kā atlīdzības, tā bezatlīdzības, piemēram, uzdevuma, glabājuma līgumi.

2. §. Darījumu forma un tās neievērošanas sekas

1. Darījums kā apzinātas gribas akts ir iespējams, gribu izpaužot tā, lai to varētu uztvert citi darījuma dalībnieki, kā arī pārējās personas, kuru intereses darījums var skart. Ievērojot darījuma radītās tiesiskās attiecības raksturu un nozīmīgumu, kā arī, lai nodrošinātu tās stabilitāti, likumdošanā ir noteikts, kādā veidā jātiek izpaustai darījuma dalībnieku gribai. To veidu, kādā atbilstoši likuma prasībām, slēdzot darījumu, tiek izpausta dalībnieku griba, sauc par *darījuma formu*.

CK 42. p., kas satur vispārīgus noteikumus par darījuma formu, ir paredzēts, ka, slēdzot darījumu, *gribu var izpaust četros dažādos veidos*: 1) mutvārdos, 2) rakstveidā, 3) ar konkludentām darbībām, 4) klusējot.

Visbiežāk darījuma dalībnieki gribu izpauž tieši — mutvārdos vai rakstveidā (CK 42. p. I d.). Atbilstoši tam darījuma forma ir mutvārdu (CK 43. p.) vai rakstveida (CK 44. p.).

Mutvārdu darījumā tā dalībnieki gribu izteic mutiski, tiešā sarunā, sarunā pa telefonu u. tml.

Dažus darījumus, piemēram, pilnvaras izdošanu, vispār nevar noslēgt mutvārdos. Tāpēc tos, kā arī citus likumā paredzētos darījumus jāslēdz rakstveidā. Rakstveida darījumos griba tiek izpausta rakstiski, sastādot un parakstot vai nu vienu dokumentu, vai arī apmainoties vēstulēm, telegrammām, telefonogramām u. tml. (CK 164. p. II d.). Sadzīves pakalpojumu sfērā rakstveida forma parasti ir attiecīgas kvīts izsniegšana. Rakstveida forma ir arī likumā paredzēta īpaša dokumenta izsniegšana, piemēram, lombarda ķīlas zīmes izsniegšana (CK 177. p. III d.), konosamenta izsniegšana jūras kravas pārvadājuma līgumā (JTKK 123. p.), apdrošinājuma apliecības izsniegšana, noslēdzot valsts apdrošinājuma līgumu, u. c. Darījumu rakstveida forma ir vai nu vienkārša (CK 46. p.), vai notariāli apliecināta (CK 47. p.).

Saskaņā ar CK 42. p. II d. darījums, kam likums nav noteicis noteiktu formu, uzskatāms par noslēgtu arī tad, ja no personu izturēšanās redzama viņu griba slēgt darījumu. Šādu gribas izpausmes veidu sauc par konkludentu darbību (lat. *concludere* — noslēgt, secināt). Konkludentas darbības formā parasti slēdz daudzus sīkus sadzīves darījumus, piemēram, preču iegāde pašapkalpošanās veikalos vai automātos, mantu glabāšana automātiskajās mantas glabāšanas kamerās. Ar konkludentām darbībām var noslēgt arī sarežģītākus darījumus, piemēram, grāmatirdzniecības organizācija pa pastu nosūta pieprasīto grāmatu, piegādātājs pieņem izpildei pasūtījumu (CK 164. p. III d.), mantas īres līgums tiek atjaunots uz nenoteiktu laiku, turpinot mantas lietošanu pēc līguma termiņa noteicējuma (CK 296. p. I d.). Konkludentas darbības veidā iespējama arī mantojuma pieņemšana (CK 569. p. II d.).

Izdarot konkludentu darbību, griba tiek izpausta netiešā, bet tomēr nepārprotamā veidā, kas to ļauj uztvert citiem darījuma dalībniekiem vai pārējām ieinteresētajām personām (veikala pārdevējam, pārējiem mantiniekiem u. c.). Ja rodas strīds, piemēram, par mantojuma pieņemšanu ar konkludentām darbībām, to izšķir tiesa.

Gribu slēgt darījumu var izteikt arī ar klusēšanu. Tas iespējams tikai likumā paredzētajos gadījumos (CK 42. p. III d.). Tā, piemēram, tiek uzskatīts, ka organizācija ir izteikusi gribu noslēgt piegādes līgumu, ja 10 dienu laikā pēc norīkojuma sa-

ņemšanas tā nav ierosinājusi otrai pusei saskaņot līguma noteikumus un nav paziņojusi orgānam, kas izdevis norikojumu, par to, ka nepiekrīt šim norikojumam. Tāpat arī klusējot var atteikties no mantojuma, ja mantinieks, kas dzīvo kopā ar mantojuma atstājēju, nepieņem mantojumu ar konkludentām darbībām vai neiesniedz attiecīgu iesniegumu valsts notariāta kantorī. Klusēšana kā gribas izpausme ir paredzēta arī CK 120. p. III d., 326. p. III d.

2. Mutvārdu darījumi. Mutvārdu formā var slēgt visus tos darījumus, kam likums nav noteicis citu obligātu formu. Tādi parasti ir pilsoņu savstarpējie darījumi par summu, kas nepārsniedz 100 rbl., kā arī darījumi, kas izpildāmi slēgšanas brīdī neatkarīgi no darījuma summas, ja likumā nav noteikts citādi (CK 43. p.). Tā, piemēram, pilsonis var noslēgt darījumu mutvārdos, pārkot preci veikalā vai no cita pilsoņa neatkarīgi no preces cenas, ja darījums tiek izpildīts noslēgšanas brīdī. Šāds noteikums ir paredzēts, lai atvieglotu un vienkāršotu darījumu noslēgšanu tajos gadījumos, kad tā noslēgšana un izpilde notiek vienlaikus. Vēl jo vairāk mutvārdu forma ir svarīga sīkos sadzīves rakstura darījumos, kā arī sīkos sadzīves pakalpojumos, ko izpilda klienta klātbūtnē.

Izņēmumi no šī noteikuma ir paredzēti likumdošanā. Tā, piemēram, dzīvojamās mājas, vieglā automobiļa pirkuma-pārdevuma un dāvinājuma līgumam, kā arī citu lietu dāvinājuma līgumam par summu, kas pārsniedz 500 rbl., lai gan tos izpilda noslēgšanas brīdī, ir vajadzīga likumā speciāli noteikta forma (CK 248., 275. p.). CK 422. p. III d. ir paredzēts, ka ārkārtējos apstākļos glabājuma līgumu var noslēgt mutvārdos neatkarīgi no glabāšanā nodotās mantas vērtības, kaut arī šī darījuma noslēgšana un glabātāja pienākumu izpilde nav iespējama vienlaikus.

Mutvārdu forma padara vienkāršāku darījumu noslēgšanu un paātrina civiltiesisko apgrozību, taču tās būtisks trūkums ir darījuma noslēgšanas fakta un tā noteikumu pierādīšanas grūtības strīda gadījumā, kas var rasties tad, kad līguma noslēgšana un izpilde nenotiek vienlaikus.

3. Rakstveida darījumi. Rakstveida darījumos dalībnieku griba un tāpat arī darījuma saturs un tā noteikumi tiek izteikti rakstveidā. Darījumu paraksta tā dalībnieki. Juridiskas personas darījumus paraksta tās vadītājs, uzspiežot šīs organizācijas zīmogus.

Ja pilsonis, kas ir darījuma dalībnieks, fizisku trūkumu, slimības vai citu iemeslu dēļ nevar pašrocīgi parakstīt darījumu, to viņa uzdevumā var parakstīt cits pilsonis. Šāda pilsoņa parakstu apliecina organizācija, kurā strādā vai mūcās pilsonis, kas slēdz darījumu, dzīvokļu ekspluatācijas rajons pēc viņa dzīves vietas vai tās stacionārās ārstniecības iestādes administrācija, kurā viņš ārstējas, vai arī notariāta iestāde. Ipaši šis jautājums reglamentēts attiecībā uz testamenta parakstīšanu (CK 565. p.).

CK 44. p. ir norādīts, kādi darījumi ir jāietver rakstveida formā. Saskaņā ar šo pantu rakstveidā ir jāslēdz valsts, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju savstarpējie darījumi un to darījumi ar pilsoņiem. Rakstveida forma šeit nepieciešama galvenokārt tāpēc, lai realizētu uzskaiti un kontroli pār sociālistiskā īpašuma iegūšanu, izlietošanu un rīcību ar to. Sociālistisko organizāciju savstarpējie līgumi parasti tiek slēgti pēc likumā paredzētajā kārtībā apstiprinātiem tipveida līgumiem (piegādes, kapitālās celtniecības, kontraktācijas u. c.). Tipveida līgumus izmanto arī darījumos starp organizācijām un pilsoņiem (izdevniecības, dažādu sadzīves pakalpojumu līgumi).

Darījumus starp minētajiem dalībniekiem var noslēgt mutvārdos tad, ja tas paredzēts likumdošanā. Tādi ir darījumi, ko neatkarīgi no summas izpilda noslēgšanas brīdī (CK 43. p.). Mutvārdos var noslēgt arī glabājuma līgumu starp organizāciju un pilsoni, ja mantas vērtība nepārsniedz 100 rubļus (CK 422. p. I d.), kā arī līgumu par darba publicēšanu periodiskos izdevumos (CK 528. p. II d.).

Rakstveidā slēdzami pilsoņu savstarpējie darījumi par summu, kas pārsniedz 100 rubļus, ja tos neizpilda noslēgšanas brīdī. Saskaņā ar CK 44. p. I d. 3. pkt. rakstveidā slēdzami arī citi pilsoņu savstarpējie darījumi, kurus slēdzot likums prasa ievērot rakstveida formu. Tā, piemēram, rakstveida formā jāslēdz aizdevuma līgums par summu, kas pārsniedz 50 rubļus (CK 285. p.), mantas īres līgums neatkarīgi no summas, ja līguma termiņš ir ilgāks par vienu gadu (CK 292. p.). Rakstveida formā jāslēdz citu saistību izpildes nodrošinājuma līgumi (CK 173., 177., 186., 192. p.), kā arī līgumi par cesiju un parāda pārvedi, ja tās pamatotas uz rakstveidā slēgta darījuma (CK 201. p.).

Vienkāršā rakstveida formā var slēgt ne tikai tos darījumus, kam likums šādu formu noteicis kā obligātu, bet arī tādus darījumus, ko saskaņā ar likumu var slēgt mutvārdos, piemēram, aizdevuma līgumu par 30 rubļiem.

Vienkāršās rakstveida formas neievērošana rada dažādas tiesiskas sekas tajos gadījumos, kad šāda forma ir obligāta. Saskaņā ar CK 46. p. vienkāršās rakstveida formas neievērošana var radīt divējādas tiesiskās sekas. Vienkāršā rakstveida forma ir noteikta galvenokārt tāpēc, lai ar tās palīdzību pierādītu darījuma noslēgšanu, saturu un nodrošinātu tā noskaidrošanu pēc ilgāka laika tecējuma, ja rastos strīds par darījuma izpildi. Tādējādi, ja kāds darījums ir noslēgts, pārkāpjot likuma prasīto formu, bet ir labprātīgi izpildīts, un ar to netiek aizskartas citu personu vai sabiedriskās intereses, tas ir spēkā. Taču CK 46. p. paredz neizdevīgas sekas tā dalībniekiem strīda gadījumā, proti, *pusēm nav tiesību atsaukties uz liecinieku liecībām, lai pierādītu darījumu*. Tas attiecas gan uz pašu darījuma noslēgšanas faktu, gan tā saturu, gan arī izpildīšanu.

Darījumu, kura noslēgšanai ir obligāta rakstveida forma, var pierādīt vai nu ar līguma rakstveida formu, vai arī ar citiem rakstveida pierādījumiem (parādnieka vēstulēm, pasta sūtījumiem, kvitējumu u. c.). Izņēmums ir tikai tad, ja pats parādnieks strīda gadījumā tiesā atzīst darījuma noslēgšanu.

Izņēmuma veidā ar liecinieku liecībām var apstrīdēt aizdevuma līguma noslēgšanu un izpildišanu krimināli sodāmu nodarījumu gadījumā (CK 287. p. II d.), kā arī var pierādīt glabājuma līguma noslēgšanu neatkarīgi no glabāšanā nodotās mantas vērtības, ja tas noticis ārkārtējos apstākļos (CK 422. p. III d.).

Likumā tieši norādītajos gadījumos vienkāršās rakstveida formas neievērošana padara darījumu par spēkā neesošu (CK 45. p. I d., 46. p.), radot CK 48. p. II d. noteiktās sekas. Tā, piemēram, šādas sekas rodas tad, ja nav ievērota sankcijas (CK 173. p.), ķīlas (CK 177. p. V d.), galvojuma (CK 186. p. III d.) vienkāršā rakstveida forma. Tas attiecas arī uz pilnvaru (CK 65. p.).

4. Darījuma notariālā forma nozīmē, ka darījuma rakstveida tekstu apliecina valsts notārs vai citas amatpersonas, kas izpilda notariālas darbības (LPSR LVN 32. p.).

Darījumu apliecināšanu veic valsts notariāta kantori, bet apdzīvotās vietās, kur tādu nav, — pilsētu, ciematu un ciemu TDP IK. Darījumu apliecina arī PSRS konsulārās iestādes (LPSR LVN 13., 15., 16. p.). Likumā paredzētajos gadījumos tādus darījumus kā pilnvaras, testamentus var apliecināt arī citas amatpersonas (LPSR LVN 17. p.). Darījumus var apliecināt arī valsts, kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas (CK 66. p. III d.).

Darījumu notariālā apliecināšana ir obligāta tikai likumā noteiktajos gadījumos (CK 47. p. I d.), taču arī citus darījumus, kuru noslēgšanai saskaņā ar likumu ir pietiekama mutvārdu vai vienkāršā rakstveida forma, puses var apliecināt notariāli (CK 164. p. I d.). Saskaņā ar likumu notariāli ir jāapliecina pilnvara (CK 66. p.); pārpilnvarojums (LPSR LVN 39. p.); līgums par dzīvojamās mājas ieķīlājumu (CK 177. p.); dzīvojamās mājas pirkuma-pārdevuma, maiņas, dāvinājuma līgumi, ja kaut viena no pusēm ir pilsonis (CK 248., 273., 275. p.); līgums par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt (CK 278. p.); dāvinājuma līgums par summu, kas pārsniedz 500 rubļus, un valūtas vērtību dāvinājuma līgums, kas pārsniedz 50 rubļus (CK 275. p. I d.); testaments (CK 563. p.); līgumi par zemes gabalu piešķiršanu personisko dzīvojamo māju celtniecībai (LPSR LVN 36. p.); līgumi par automašīnu dāvināšanu (PSRS Iekšlietu ministrijas 1975. 30. I apstiprināto Automototransporta līdzekļu reģistrācijas un uzskaites noteikumu 13. p.).

Likuma prasītās notariālās formas neievērošana padara darījumu par spēkā neesošu (CK 47. p. II d.), kaut arī tā dalībnieki labprātīgi to vēlētos pildīt. Šāda spēkā neesoša darījuma mantiskās sekas ir noteiktas CK 48. p. II d.

Izņēmuma veidā darījumu, kas slēgts, neievērojot likumā prasīto notariālo formu, tiesa var atzīt par spēkā esošu (CK 47. p. III d.), ja šajā darījumā nav nekā pretlikumiska un viena puse to ir pilnīgi vai daļēji izpildījusi, bet otra puse izvairās no darījuma notariālās noformēšanas. Tiesa, konstatējot šādus apstākļus, var atzīt darījumu par izpildītu, un sakarā ar to darījuma turpmāka notariāla noformēšana nav vajadzīga.

5. Atsevišķos gadījumos likums ir noteicis kvalificētāku darījuma formu, proti, bez darījuma notariālā apliecinājuma ir nepieciešama tā reģistrācija. Tā, piemēram, dzīvojamās mājas pirkuma-pārdevuma līgums skaitās noslēgts tikai no brīža, kad tas reģistrēts vietējās TDP IK (CK 164. p. IV d.). Tas attiecas arī uz citiem mājas atsavināšanas līgumiem, kā arī uz tās ieķīlājumu (CK 177. p. II d.).

3. §. Darījuma spēkā esamības noteikumi. Darījumu spēkā neesamība

1. Tikai spēkā esošs darījums rada tās tiesiskās sekas, ko vēlas darījuma dalībnieki. Bet darījums kā tiesiska darbība ir spēkā tikai tad, ja tas atbilst likumā noteiktām prasībām: 1) ja tā saturs atbilst likuma un citu normatīvo aktu noteikumiem; 2) ja darījuma dalībnieki ir rīcībspējīgi; 3) ja darījuma dalībnieku gribas izpausme atbilst viņu iekšējai gribai, pie tam pēdējā ir brīvi veidojusies; 4) ja ievērota likumā prasītā darījuma forma, un tās pārkāpums nerada darījuma spēkā neesamību. Darījums, kas neatbilst minētajām prasībām, nerada vis tās tiesiskās sekas, kuras ir vēlējušies sasniegt darījuma dalībnieki, bet gan pavisam citas — darījuma spēkā neesamību un likumā tieši paredzētajos gadījumos mantiskas sankcijas vienam vai visiem darījuma dalībniekiem.

Spēkā neesošos darījumus atkarībā no pamata un kārtības, kādā šos darījumus atzīst par spēkā neesošiem, var iedalīt divos veidos: 1) absolūti spēkā neesošos un 2) apstrīdamos.

Absolūti spēkā neesoši jeb neesoši («ничтожные») ir tādi darījumi, kuru spēkā neesamība tieši paredzēta likumdošanā; tā nav atkarīga no darījuma dalībnieku gribas. Šie darījumi nav spēkā neatkarīgi no tiesas vai arbitrāžas sprieduma. Tiesai vai arbitrāžai, konstatējot šāda darījuma neatbilstību likuma prasībām, tā spēkā neesamību, pēc savas iniciatīvas jāpiemēro likumā noteiktās darījuma spēkā neesamības sekas. Šādus darījumus tā dalībnieki nedrīkst izpildīt.

Darījumi ir absolūti spēkā neesoši tajos gadījumos, kad pārkāptas svarīgākās likuma prasības par darījumu noslēgšanu. Absolūti spēkā neesoši ir darījumi, kas slēgti ar valsts un sabiedrības interesēm pretēju mērķi (CK 49. p.), juridiskās personas darījumi, kas ir pretrunā ar tās darbībai noteiktajiem mērķiem (CK 50. p.), darījumi, ko slēdzis nepilngadīgais, kas nav sasnie-

dzis 15 gadu vecumu, un par rīcības nespējīgu atzīts pilsonis (CK 51., 53. p.), kā arī šķietami un simulatīvi darījumi (CK 56. un 57. p.). Līdzās tam CK 48. p. I d. ir vispārīga norma, saskaņā ar kuru nav spēkā darījums, kas neatbilst likuma prasībām. Šī norma noteic darījuma spēkā neesamību tiem gadījumiem, kad šādas sekas nav speciāli paredzētas likumdošanā.

Apstridami darījumi ir tādi, kuros tiesa vai arbitraža var atzīt par spēkā neesošiem pēc darījuma dalībnieka, citu ieinteresēto personu vai prokurora pieprasījuma. Tādi ir darījumi, ko bez vecāku vai aizbildņu piekrišanas slēdzis nepilngadīgais vecumā no 15 līdz 18 gadiem (CK 52. p.), darījumi, ko slēdzis pilsonis, kam ir ierobežota rīcībspēja pēc CK 16. p. (CK 54. p.), darījumi, ko slēdzis pilsonis, kas nespēj saprast savas darbības nozīmi (CK 55. p.); darījumi, kas slēgti aiz maldišanās (CK 58. p.), kā arī darījumi, kas slēgti viltus, vardarbības, draudu vai galīga trūkuma ietekmē (CK 59. p.). Šajos gadījumos ir nepieciešams, lai paši darījuma dalībnieki vai citas ieinteresētās personas appliecinātu, ka darījums ir noslēgts, neievērojot likuma noteiktās prasības.

Lai gan arī šajos gadījumos darījums ir noslēgts, pārkāpjot darījuma noslēgšanas noteikumus, tomēr salīdzinājumā ar iepriekš minētajiem šie tiesībpārkāpumi no sabiedrības interešu viedokļa ir mazāk nozīmīgi, un tie galvenokārt skar pašu darījuma dalībnieku intereses. Tādēļ, kaut arī ar šādu darījumu noslēgšanu to intereses ir aizskartas, likumdevējs uzskata, ka ir mērķtiecīgi atļaut pašiem cietušajiem darījuma dalībniekiem vai citām ieinteresētajām personām izlemt jautājumu par darījuma atstāšanu spēkā vai tā atzīšanu par spēkā neesošu. Līdz ar to šiem darījumiem zināmu laiku ir raksturīga nenoteiktība, jo darījuma dalībniekam vai citai ieinteresētajai personai ir iespējams apstrīdēt darījumu prasības noilguma termiņa robežās.

2. *Absolūti spēkā neesošie un apstridami darījumi (ja pēdējie ir apstrīdēti) uzskatāmi par spēkā neesošiem no to noslēgšanas brīža* (CK 60. p.). Tāpēc tiesas vai arbitražas spriedumam šajos gadījumos ir atgriezenisks spēks. Spēkā neesošie darījumi nerada nevienam to dalībniekam ne arī citām personām darījumā paredzētās tiesības un pienākumus. Izņēmums no šī vispārīgā noteikuma ir gadījumi, kad no darījuma satura izriet, ka darījumu var izbeigt tikai uz turpmāko laiku, piemēram, mantas lietošanas līgumos, kā arī citos darījumos, kuros tiesību un pienākumu realizēšanai ir ilgstošs raksturs (kopīgas darbības līgumi u. c.). Sakarā ar to CK 60. p. ir paredzēts, ka šādos gadījumos darījumu atzīst par spēkā neesošu uz turpmāko laiku.

3. Spēkā neesošs var būt kā viss darījums, tā arī darījuma daļa.

Darījuma saturu veido vairāki noteikumi, kas var būt dažādi pēc savas nozīmes, pie tam ne visi šie noteikumi ir pretrunā ar likumu. Atkarībā no tā, kādi darījuma noteikumi ir pretrunā

ar likuma prasībām, darījums nav spēkā vai nu viss, vai arī kādā tā daļā. Tā, piemēram, ja ar testamentu tiek pārkāptas neatraidāmo mantinieku tiesības uz obligāto mantojuma daļu, testaments pārējā daļā, kas neskar šo mantinieku tiesības, paliek spēkā. Tāpat arī, ja tiek noslēgts mantas īres līgums uz termiņu, kas ir ilgāks par CK 293. p. noteiktajiem maksimālajiem termiņiem, līgums ir spēkā tikai uz likumā noteikto maksimālo termiņu. Tas izriet no CK 61. p. noteikuma, ka darījuma daļas spēkā neesamība nerada pārējo tā daļu spēkā neesamību, ja var pieņemt, ka darījums būtu slēgts, neietilpinot tajā spēkā neesošo daļu, t. i., ja darījums var reāli pastāvēt, izslēdzot no tā spēkā neesošo daļu.

4. Spēkā neesošo darījumu mantiskās sekas. Ja darījums ir tikai noslēgts un neviena no pusēm nav sākusi to izpildīt, tad jautājums par mantiskajām sekām vispār nerodas. Turpretī, ja viena vai abas puses to pilnīgi vai daļēji ir izpildījušas, tad tiesai vai arbitražai, kas konstatējušas, ka darījums ir spēkā neesošs, vai arī atzinušas to par spēkā neesošu, ir jālemj par šāda darījuma mantiskajām sekām, kas ir atkarīgas no darījuma spēkā neesamības pamata.

Atkarībā no tā, cik svarīgs likuma pārkāpums ir pieļauts, slēdzot darījumu, likumdošanā ir paredzētas trejādas sekas. CK 48. p. II d. satur vispārīga rakstura noteikumu, ka sakarā ar darījuma spēkā neesamību katrai no pusēm jāatdod otrai pusei viss pēc darījuma iegūtais, bet, ja nav iespējams iegūto atdot natūrā, jāatlīdzina tā vērtība naudā. Tādā veidā katram darījuma dalībniekam tiek atjaunots agrākais stāvoklis, kāds tam bija līdz darījuma noslēgšanai. Šādas sekas civiltiesību teorijā sauc par *divpusējo restitūciju* (lat. *restituere* — atdot atpakaļ, atkal agrākajā vietā nolikt). Tās ir piemērojamas visos gadījumos, kad likumdošanā nav paredzētas citas darījuma spēkā neesamības sekas. Divpusējā restitūcija likumdošanā ir tieši paredzēta tad, ja darījums nav spēkā sakarā ar to, ka to slēdzis nepilngadīgais, ricības nespējīgs vai ricībaspējā ierobežots, vai arī nepieskaitāms pilsonis (CK 51.—55. p.), kā arī tad, ja darījums slēgts aiz maldīšanās (CK 58. p.), un citos gadījumos. Lai gan pēc likuma jēgas restitūcija ir attiecināma uz visādiem darījumiem, faktiski to var piemērot galvenokārt tajos darījumos, pēc kuriem darījuma dalībnieki viens otram nodod mantu vai naudu. Tā, piemēram, nav iespējams atjaunot agrāko stāvokli pusei, kura pēc īres līguma jau lietojusi irēto mantu.

Atsevišķos likumā tieši paredzētos gadījumos kā spēkā neesoša darījuma mantiskās sekas piemēro *vienpusēju restitūciju*, t. i., agrāko stāvokli atjauno tikai cietušajai pusei. Cietušais saņem atpakaļ visu to, ko izpildījis pēc darījuma. Otrā — vainīgā puse izpildīto atpakaļ nesaņem (to nodod valsts ienākumos).

Vienpusēja restitūcija ir paredzēta CK 59. p. attiecībā uz darījumiem, kas slēgti viltus, vardarbības, draudu vai galīga

trūkuma ietekmē. Šādas sekas iestājas arī tad, ja darījums nav spēkā pēc CK 49. un 50. p. noteikumiem, ja turklāt nolūks slēgt šādu darījumu ir bijis tikai vienai pusei. Vienpusējai restitūcijai, kā redzams, ir soda raksturs attiecībā pret vainīgo pusi.

Likumā paredzētos gadījumos kā darījuma spēkā neesamības sekas ir paredzēta *restitūcijas nepieļaujamība*. Tas nozīmē, ka viss, ko izpildījušas abas darījuma puses, netiek vis atdots tām atpakaļ, bet gan tiek piedzīts valsts ienākumos. Šādas sekas ir paredzētas CK 49. p., ja nolūks slēgt darījumu, kura mērķis ir pretējs valsts un sabiedrības interesēm, ir bijis abām pusēm.

4. §. Absolūti spēkā neesoši darījumi

1. CK 48. p. I d. ietverts vispārīgs noteikums, ka nav spēkā darījums, kas neatbilst likuma prasībām. Bez tam likumdevējs vairākās CK normās paredz arī svarīgākos speciālos darījuma spēkā neesamības pamatus un sekas (CK 49.—51., 53., 56.—57. p.). CK 48. p. kā vispārīga rakstura norma ir piemērojama visos tajos gadījumos, kad darījuma spēkā neesamība nav regulēta speciālā normā. Tomēr, piemērojot CK 48. p., tiesai vai arbitrāžai spriedumā obligāti ir jānorāda arī tā likuma vai likumpamatotā akta norma, kas ir pārkāpta līdz ar konkrētā darījuma noslēgšanu. Tā kā darījuma spēkā neesamība sakarā ar tā noslēgšanas defektiem attiecībā uz darījuma formu, dalībniekiem un to gribas izpausmes atbilstību iekšējai gribai bez CK 48. p. I d. tiek speciāli regulēta arī citos CK pantos, tad CK 48. p. I d. noteikums faktiski attiecas uz darījuma satura neatbilstību likuma prasībām.

Darījumu var slēgt tikai tādu saimniecisku un citu mērķu sanieģšanai, kas nav pretēji sabiedrības un valsts interesēm un citu pilsoņu tiesībām, kas nav pretēji jebkuras tiesību nozares normām — likumiem, likumpamatotiem aktiem, tautas saimniecības plāna uzdevumiem.

Darījums, kura saturs neatbilst likuma prasībām, nav spēkā neatkarīgi no tā, vai darījuma dalībnieki par to zina vai ne, vai viņiem ir bijis nolūks pārkāpt likuma prasības vai ne. Tādējādi, lai piemērotu CK 48. p. I d., pietiek ar darījuma objektīvu neatbilstību likuma prasībām.

2. Starp darījumiem, kuru saturs neatbilst likuma prasībām, CK īpaši ir reglamentēta *to darījumu spēkā neesamība, kuri slēgti ar valsts un sabiedrības interesēm pretēju mērķi*. Šādu darījumu noslēgšana ir viens no bīstamākajiem likuma pārkāpumiem, par ko paredzētas visbargākās sankcijas. To darījumu spēkā neesamību, kas ir noslēgti pretēji valsts un sabiedrības interesēm, reglamentē CK 48. un 49. p. Pie šādiem darījumiem pieder darījumi, kuri ir pretrunā ar tādu likumu prasībām, kas reglamentē un aizsargā sociālistisko ekonomiku, sociālistisko

īpašumu, Padomju valsts sabiedrisko iekārtu. Tādi ir darījumi, kas vērsti uz valsts ekskluzīvā īpašuma tiesību pārkāpšanu (ZK 152. p. nosaka, ka zemes pirkšana un pārdošana, ieķīlāšana, novēlēšana ar testamentu, dāvināšana un iznomāšana, zemes gabalu patvaļīga apmaiņa un citi darījumi, ar kuriem atklātā vai apslēptā veidā pārkāptas zemes valsts īpašuma tiesības, nav spēkā). Tādi ir arī darījumi ar valūtas vērtībām, kas ir pretrunā ar PSRS APP 1976. 30. XI dekrētu «Par darījumiem ar valūtas vērtībām PSRS teritorijā».

Ja darījumu, kas vērsti pret valsts un sabiedrības interesēm, visi dalībnieki noslēguši bez valsts un sabiedrības interesēm pretēja mērķa, t. i., bez nolūka, tad šādam darījumam piemēro CK 48. p. II d. noteiktās sekas — divpusējo restitūciju. Turpretī tajos gadījumos, kad kaut vai vienam darījuma dalībniekam ir bijis šāds nolūks un ja darījums ir jau daļēji vai pilnīgi izpildīts, piemērojami CK 49. p. noteikumi. Ja šāds darījums ir tikai noslēgts un neviens no tā dalībniekiem nav uzsācis tā izpildi, darījums uzskatāms tikai par spēkā neesošu.

CK 49. p. ir paredzētas dažādas sekas atkarībā no tā, vai nolūks slēgt valsts un sabiedrības interesēm pretēju darījumu bijis abām vai tikai vienai pusei, kā arī no tā, vai to izpildījušas abas puses vai tikai viena no tām. Tai pusei, kura darbojusies ar nolūku, tiek piemērotas konfiskācijas rakstura sekas — viss, ko tā izpildījusi vai ko tai vajadzēja izpildīt, piedzenams valsts labā, ja otra puse sākusī izpildīt darījumu. Tam darījuma dalībniekam, kas darbojies bez nolūka, tiek atdots atpakaļ pēc darījuma izpildītais, t. i., šajos gadījumos piemēro vienpusējo restitūciju. Ja nolūks bijis abām pusēm, tad viss, ko tās izpildījušas vai arī ko tām vajadzēja izpildīt, ja kaut viena puse sākusī izpildīt darījumu, piedzenams valsts labā.

3. Sakarā ar satura neatbilstību likumam *nav spēkā juridiskās personas darījums, kas slēgts pretrunā ar juridiskās personas mērķi*. Juridiskās personas mērķi ir norādīti tās statūtos (nolikumos), un juridiskā persona drīkst slēgt tikai tādus darījumus, kas atbilst tās speciālajai tiesībspējai. Tāpēc darījumi, kas ir pretrunā ar juridiskās personas tiesībspēju, mērķiem, nav spēkā (CK 50. p. I d.).

Saskaņā ar CK 50. p. II d. darījumam, kas ir pretrunā ar juridiskās personas mērķi, var būt dažādas sekas. Ja puses šādu darījumu noslēgušas ar valsts un sabiedrības interesēm pretēju mērķi, tiek piemērots CK 49. p., t. i., tiek piemērota vai nu vienpusējā restitūcija, vai arī restitūcija vispār netiek pieļauta. Pārējos gadījumos iestājas CK 48. p. II d. noteiktās sekas — divpusējā restitūcija.

4. Uz likuma pamata *spēkā neesošs ir darījums, ko noslēdzis nepilngadīgais, kas nav sasniedzis 15 gadu vecumu* (CK 51. p.), *vai par rīcības nespējīgu atzīts pilsonis* (CK 53. p.). Darījumu noslēgšana ir gribas akts, tāpēc tā dalībniekiem ir jābūt spējīgiem

izteikt juridiski nozīmīgu gribu. To var tikai rīcībspējīgas personas. Nepilngadīgajiem, kas nav sasnieguši 15 gadu vecumu, ir ļoti ierobežota rīcībspēja (14. p.). Atskaitot sīkus sadzīves darījumus un noguldījumus kredītiestādēs, visus pārējos darījumus viņu vietā slēdz vecāki (aizbildņi). Nepilngadīgais, noslēdzot šādu darījumu pats, pārkāpj likuma noteikumus par rīcībspēju. Tāpēc saskaņā ar CK 51. p. I d. darījums, ko slēdzis nepilngadīgais, kas nav sasniedzis 15 gadu vecumu, nav spēkā, pie tam tas nav spēkā neatkarīgi no tā, vai darījuma otra puse arī ir nepilngadīga vai arī rīcībspējīgs pilsonis, un neatkarīgi no tā, vai rīcībspējīgā puse zinājusi, ka slēdz līgumu ar personu, kam nav attiecīgas rīcībspējas.

Atšķirībā no nepilngadīgas personas pilsonis, ko tiesa gara slimības vai plānprātības dēļ atzinusi par rīcības nespējīgu (CK 15. p.), pats nav tiesīgs slēgt pat sīkus sadzīves darījumus. Viņa vārdā darījumus slēdz aizbildnis. Ja rīcības nespējīgs pilsonis pats ir noslēdzis darījumu, tas nav spēkā (CK 53. p. I d.).

Kā mantiskas sekas šādiem spēkā neesošiem darījumiem ir divpusējā restitūcija (CK 51. p. II d.). Tajos gadījumos, kad darījuma otra puse ir rīcībspējīgs pilsonis vai organizācija, CK 51. p. III d. rīcībspējīgajai pusei vēl papildus nosaka neizdevīgas mantiskās sekas, proti, tai ir jāatlīdzina nepilngadīgajam vai rīcības nespējīgajam izdevumi, mantas zaudējumi vai bojājumi, ja tā zinājusi vai tai vajadzēja zināt, ka otra puse nav attiecīgi rīcībspējīga. Tie ir izdevumi, kas nepilngadīgajam vai rīcības nespējīgajam radušies sakarā ar līguma noslēgšanu, izpildīšanu vai restitūciju. Lai piemērotu CK 51. p. II, III d. paredzētās sekas, nav svarīgi, vai rīcībspējīgā puse rīkojusies ar nolūku vai aiz neuzmanības.

5. Uz likuma pamata nav spēkā arī *šķietami* (CK 56. p.) un *simulatīvi* (CK 57. p.) darījumi.

Šķietams (fiktīvs) ir darījums, kas slēgts tikai izskata pēc, bez nolūka radīt juridiskas sekas. Ar šādu darījumu noslēgšanu tā dalībnieki vēlas radīt tikai iespaidu, ka tiek noslēgts un pildīts darījums, lai gan īstenībā CK 41. p. nozīmē šāds darījums nav noslēgts, jo darījuma dalībnieku darbība nav vērsta uz civilo tiesību un pienākumu radīšanu, grozīšanu vai izbeigšanu. Noslēdzot šādu darījumu, tā dalībniekiem var būt visdažādākie mērķi. Puses var rīkoties arī bez nolūka aizskart citu personu tiesības un intereses, kaut gan parasti šādus darījumus slēdz sakarā ar kaut kādu prettiesisku mērķi, piemēram, lai nepieļautu mantas konfiskāciju vai piedziņas vēršanu uz mantu, lai iegūtu otru mājpašumu.

Neatkarīgi no tā, kāds ir bijis šķietamā darījuma dalībnieku mērķis, darījums saskaņā ar CK 56. p. nav spēkā. Tā kā darījums faktiski nav slēgts un nav izpildīts, tad CK 56. p. neparedz šāda spēkā neesoša darījuma mantiskās sekas. Taču, kaut gan šķietams darījums nav spēkā uz likuma pamata, dažreiz var

rašties nepieciešamība tā šķietamo raksturu pierādīt tiesā, lai anulētu, piemēram, notariāli apliecinātu līgumu par mantas atsavināšanu, kas ir šķērslis piedziņas vēršanai uz šo mantu. Šādu prasību tiesā var celt ieinteresētās personas, kuru tiesības aizskartas, kā arī prokurors. Ja šķietama darījuma mērķis ir pretējs valsts un sabiedrības interesēm, piemērojamas CK 49. p. paredzētās sekas.

Simulatīvs ir darījums, kas noslēgts, lai slēptu kādu citu šo pašu dalībnieku darījumu. Šajā gadījumā vienmēr ir divi darījumi, no kuriem viens ir domāts pārējo personu maldināšanai. Šāds darījums pēc būtības ir šķietams un tāpēc saskaņā ar likumu nav spēkā.

Otrs darījums ir pušu patiesi domātais darījums, kas atbilst viņu iekšējai gribai. Sakarā ar to, ka likums piešķir nozīmi pušu iekšējai gribai, CK 57. p. ir noteikts, ka simulatīva darījuma gadījumā ir piemērojami noteikumi, kas attiecas uz pušu patiesi domāto darījumu.

Patiesi domātais darījums ir spēkā, ja tas atbilst likuma prasībām pēc satura, formas un pārējiem darījuma spēkā esamības noteikumiem. Taču nereti patiesi domātais darījums šiem noteikumiem neatbilst. Tādos gadījumos tas nav spēkā. Tā, piemēram, lai apietu vieglo automobiļu pirkuma-pārdevuma komisijas kārtību, pilsoņi automobiļu pārdošanu cenšas slēpt ar notariālā kārtībā apliecinātu dāvinājuma līgumu vai arī ar tā nodošanu lietošanā pēc notariāli apliecinātas pilnvaras.

Ja patiesi domātais darījums neatbilst likuma prasībām, piemērojami CK 48., 49. p. vai citu attiecīgo CK pantu noteikumi.

Praksē nereti ir gadījumi, kad, faktiski noslēdzot līgumu par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt, atsavinātāju maldinot, formāli tiek noslēgts simulatīvs dāvinājuma līgums. Kaut gan simulatīvais darījums jau pēc likuma nav spēkā, lai novērstu ar to radīto otras darījuma puses tiesību, kā arī citu personu interešu aizskārumus, bieži vien ir nepieciešams tā spēkā neesamību konstatēt tiesā pēc ieinteresētās personas vai prokurora prasības.

5. §. Apstrīdami darījumi

1. Atšķirībā no absolūti spēkā neesošiem darījumiem apstrīdamos darījumus par spēkā neesošiem atzīst tiesa vai arbitrāža. Parasti tas notiek pēc kāda darījuma dalībnieka vai citas ieinteresētās personas prasības. Apstrīdamo darījumu kategorijas ir tieši norādītas likumā. Tie ir darījumi, ko noslēgušas personas, kas nav spējīgas izpaust juridiski nozīmīgu gribu (CK 52., 54., 55. p.) vai kuru gribas izpausme neatbilst patiesajai gribai, vai arī kuru griba nav brīvi veidojusies (CK 58., 59. p.). Apstrīdami darījumi galvenokārt ir pilsoņu slēgtie darījumi, lai gan ir iespējams, ka apstrīdamus darījumus noslēdz arī juridiskās personas.

2. Darījumus, ko nepilngadīgais vecumā no 15 līdz 18 gadiem noslēdzis bez vecāku vai aizgādņu piekrišanas, gadījumos, kad šāda piekrišana ir nepieciešama, tiesa var atzīt par spēkā neesošiem pēc vecāku vai aizgādņu prasības (CK 52. p. I d.). Darījumu noslēgšana bez vecāku vai aizgādņu piekrišanas pati par sevi vēl nerada darījuma spēkā neesamību. Nepieciešams, lai vecāki vai aizgādņi noslēgto darījumu apstrīdētu tiesā. Pie tam tiesa, ievērojot nepilngadīgā intereses, var noraidīt prasību par šī darījuma atzīšanu par spēkā neesošu.

Lai darījumu atzītu par spēkā neesošu, nav svarīgi, kas ir otrs darījuma dalībnieks — nepilngadīgs vai pilngadīgs pilsonis vai organizācija. Nav arī svarīgi, vai otrs darījuma dalībnieks ir zinājis, ka slēdz darījumu ar nepilngadīgu pilsoni, un vai tas darīts ar nolūku vai aiz neuzmanības.

Ja darījumu, ko slēdzis nepilngadīgais vecumā no 15 līdz 18 gadiem, tiesa atzīst par spēkā neesošu, saskaņā ar CK 52. p. II d. tiek piemēroti CK 51. p. noteikumi.

3. Pilsonis, kam tiesa sakarā ar pārmērīgu alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu lietošanu ierobežojusi rīcībspēju pēc CK 16. p., nav tiesīgs bez sava aizgādņa piekrišanas saņemt darba algu un citus ienākumus, rīkoties ar tiem, kā arī rīkoties ar citu mantu. Ja CK 16. p. norādītos darījumus šāds pilsonis noslēdzis bez aizgādņa piekrišanas, tiesa tos atzīst par spēkā neesošiem pēc aizgādņa prasības (CK 54. p.). Šādi darījumi atzīstami par spēkā neesošiem neatkarīgi no tā, kas ir darījuma otra puse — pilsonis vai organizācija, kā arī neatkarīgi no tā, vai otra puse ir zinājusi vai nav zinājusi par šī pilsoņa rīcībspējas ierobežojumu. Atzīstot darījumu par spēkā neesošu, tiesa piemēro CK 51. p. II un III d. paredzētās sekas.

4. Gribas defekti darījuma noslēgšanas brīdī var būt arī tādiem pilsoņiem, kas juridiski skaitās rīcībspējīgi. Iemesls tam var būt garīgās darbības pastāvīgi vai pagaidu traucējumi. Tā, piemēram, pilsonis, kas gara slimības vai plānprātības dēļ nespēj saprast savas darbības nozīmi, līdz tam brīdim, kamēr tiesa viņu atzīst par rīcības nespējīgu, skaitās juridiski rīcībspējīgs. Tomēr viņa gribu, kas izpausta, slēdzot darījumu, nevar uzskatīt par juridiski nozīmīgu.

Rīcībspējīgs un psihiski normāls pilsonis var zaudēt spēju saprast savas darbības nozīmi un to vadīt arī dažādu citu faktoru ietekmē — sakarā ar garīgās darbības pagaidu traucējumiem vai citādu slimīgu stāvokli (piemēram, sakarā ar ļoti augstu temperatūru, lielām sāpēm, patoloģisku vai fizioloģisku dzēruma stāvokli, narkotisko vielu ietekmē). Darījuma noslēgšana tādā stāvoklī, kad pilsonis minēto faktoru ietekmē nav bijis spējīgs saprast savas darbības nozīmi vai to vadīt, t. i., kad darījuma dalībnieks bijis nepieskaitāms, acīmredzami nevar radīt darījumā paredzētās tiesiskās sekas, jo darījums ir apzināts gribas akts. Sakarā ar to CK 55. p. I d. ir paredzēts, ka darījumu, ko slēdzis

rīcībspējīgs pilsonis, kas darījuma slēgšanas brīdī bijis tādā stāvoklī, ka nav varējis saprast savas darbības nozīmi vai to vadīt, tiesa pēc šā pilsoņa prasības var atzīt par spēkā neesošu.

Tomēr ne vienmēr pašam darījuma dalībniekam ir iespējams celt prasību. Tā, piemēram, pilsonis, atrodoties šādā stāvoklī, sastādījis testamentu vai arī atcēlis, grozījis agrāk sastādītu testamentu un nomiris. Šādā gadījumā runa nav tikai par mantinieku interešu ievērošanu vien. Ir nepieciešams akcentēt to apstākli, ka pats darījuma dalībnieks nav spējis izteikt juridiski nozīmīgu gribu. Tas liecina, ka viņa darbība nav uzskatāma par darījumu. Tāpēc arī tiesu praksē CK 55. p. tulko paplašināti, atļaujot mantiniekiem šāda darījuma apstrīdēšanu pēc testatora nāves.

Pats darījuma dalībnieks nevar apstrīdēt darījumu arī tad, ja, to slēdzot, viņš nav varējis saprast savas darbības nozīmi sakarā ar gara slimību vai plānprātību un pēc darījuma noslēgšanas ir atzīts par rīcības nespējīgu. Tāpēc šāda darījuma apstrīdēšanas iespēja ir arī prokuroram vai aizbildnim. Atzīstot šādu darījumu par spēkā neesošu, tiek piemērotas tādas pašas sekas kā tajos gadījumos, kad darījumu noslēgusi rīcības nespējīga persona (CK 55. p. II un III d.).

5. Sakarā ar darījuma dalībnieku gribas defektiem par spēkā neesošu var atzīt *aiz maldīšanās slēgtu darījumu* (CK 58. p.). *Maldīšanās* ir darījuma dalībnieka nepareizs, īstenībai neatbilstošs priekšstats vai nu par darījumu kopumā, vai par tā atsevišķiem elementiem. Nepareizs priekšstats var būt par darījuma raksturu, tā tiesiskajām sekām, darījuma objektu, tā īpatnībām, par pušu tiesībām un pienākumiem u. c. Noslēdzot šādu darījumu, dalībnieka griba un gribas izpausme ir bijusi vērsta uz viena rezultāta sasniegšanu, bet ar darījuma noslēgšanu ir radies pavisam cits rezultāts. Tāpēc tā puse, kas maldījusies, ir tiesīga prasīt darījuma atzīšanu par spēkā neesošu. Darījumu var atzīt par spēkā neesošu tikai tad, ja maldiem ir būtiska nozīme. Par būtisku nevar uzskatīt darījuma dalībnieku maldīšanos darījuma slēgšanas motīvos, izņemot gadījumus, kad motīvs ir ietverts darījumā kā tā satura elements.

Par maldījušos darījumā ir uzskatāma tikai viena no pusēm, bet ne visi darījuma dalībnieki. *Maldīšanās* var notikt gan aiz tās puses neuzmanības, kura ir maldījusies, gan arī otras puses neuzmanības rezultātā. Turpretī, ja maldīšanās radusies otras darījuma puses nolūka rezultātā, piemēram, tā tišām maldinājusi savu kontrahentu, slēpjot īstenībā esošus faktus, tad šāds darījums ir atzīstams par spēkā neesošu nevis pēc CK 58. p., bet gan pēc CK 59. p. kā darījums, kas slēgts viltus ietekmē. *Aiz maldīšanās slēgtu darījumu* var apstrīdēt tikai tas darījuma dalībnieks, kas maldījies.

Aiz maldīšanās slēgta darījuma spēkā neesamības mantiskās sekas ir divpusējā restitūcija (CK 58. p. II d.). Un, lai gan šādā

darījumā neviena puse nav rīkojusies ar nolūku, CK 58. p. III d. bez tam papildus nosaka neizdevīgas mantiskās sekas tai pusei, kura ar savu neuzmanīgo rīcību izraisījusi maldīšanos. Tai ir pienākums atlīdzināt otrai pusei izdevumus, mantas zaudējumu vai bojājumu, kas radušies ar darījuma noslēgšanu, izpildīšanu vai restitūciju. Par maldīšanos atbildīga skaitās puse, kas apstrīd šo darījumu, ja tā nepierāda, ka maldīšanās notikusi otras puses vainas dēļ.

6. Sakarā ar darījuma dalībnieku gribas veidošanās defektiem vai gribas izpausmes neatbilstību gribai *apstrīdami ir darījumi, kas slēgti viltus, vardarbības, draudu vai galīga trūkuma ietekmē* (CK 59. p.), *kā arī vienas puses pārstāvim ļaunprātīgi vienojoties ar otru pusi*. Slēdzot šādus darījumus, viena no pusēm nav brīvi izleikusi savu patieso gribu sakarā ar otras puses vai kādas trešās personas prettiesiskām darbībām.

Viltus ir darījuma dalībnieka apzināta maldināšana, radot viņam nepareizu priekšstatu par darījuma priekšmetu vai citiem tā noteikumiem, noslēpjot viņam īstenībā esošus faktus vai sniedzot ziņas par īstenībā neesošiem faktiem, lai panāktu viņa iestāšanos darījumā. Svarīgi, lai viltus attiektos uz darījuma būtiskiem noteikumiem.

Vardarbība ir darījuma dalībnieka prettiesiska ietekmēšana, radot viņam fiziskas vai morālas ciešanas. Tā ir vērsta vai nu pret pašu darījuma dalībnieku, vai pret viņam tuvām personām, lai piespiestu viņu slēgt darījumu.

Draudi ir darījuma dalībnieka psihiska ietekmēšana, piedraudot ar kaitējumu viņam pašam vai viņam tuvām personām, lai piespiestu viņu slēgt darījumu. Draudiem ir jābūt reāliem, ievērojamiem un realizējamiem.

Darījumos, kas slēgti viltus, vardarbības vai draudu ietekmē, cietušās puses gribas izpausme neatbilst tās patiesajai gribai. Sakarā ar to šīs puses griba nav bijusi vērsta uz darījuma noslēgšanu, t. i., šāds darījums neatbilst CK 41. p. I d. noteiktajam darījuma jēdzienam. Tas arī ir pamats darījuma apstrīdēšanai.

Vienas puses pārstāvja ļaunprātīga vienošanās ar otru pusi nozīmē to, ka darījumā izteiktā pārstāvja griba neatbilst pārstāvamās personas gribai un interesēm.

Pārstāvja pienākums ir darboties pārstāvamā vārdā un interesēs. Šis pienākums ir pārkāpts, ja pārstāvis ļaunprātīgi vienojies ar otru pusi un rīkojies tās vai arī savās interesēs. Tā kā šāda pārstāvja rīcība ir prettiesiska, tas ir pamats darījuma apstrīdēšanai.

Apstrīdams ir arī darījums, ko pilsonis bijis spiests slēgt uz viņam sevišķi neizdevīgiem noteikumiem sakarā ar grūtu apstākļu sagādīšanos. Tādu darījumu var atzīt par spēkā neesošu, pastāvot šādiem apstākļiem: 1) pilsonis darījumā iestājies sakarā ar grūtu apstākļu sagādīšanos (smaga slimība, līdzekļu trūkums); 2) darījums ir slēgts uz viņam

sevišķi neizdevīgiem noteikumiem; 3) darījuma otra puse šos apstākļus ir izmantojusi savās interesēs.

Slēdzot šādu darījumu, cietusī puse nav izteikusi savu patieso gribu. Sakarā ar to ir pamats šo darījumu apstrīdēt.

Visos minētajos gadījumos viena puse ir uzskatāma par cietušu, bet otra — par vainīgu šāda darījuma noslēgšanā. Lai aizsargātu cietušās puses intereses, CK 59. p. I d. ir noteikts, ka darījuma atzīšanu par spēkā neesošu var prasīt kā pats cietušais, tā arī valsts vai sabiedriskās organizācijas. Lai gan likumā tas tieši nav paredzēts, to var prasīt arī kooperatīvās organizācijas un prokurors.

Ja šāds darījums ir pilnīgi vai daļēji izpildīts, atzīstot to par spēkā neesošu, kā mantiskās sekas ir piemērojama vienpusējā restitūcija, sakarā ar kuru cietusī puse saņem atpakaļ visu pēc darījuma izpildīto. To, ko izpildījusi otra puse un ko nepamatoti saņēmis cietušais, vai arī tā vērtību naudā, piedzen valsts ienākumos. Bez tam CK 59. p. II d. vainīgajai pusei ir noteiktas vēl papildus neizdevīgas mantiskās sekas. Tai ir pienākums atlīdzināt cietušajam izdevumus, mantas zaudējumus vai bojājumus.

6. §. Terminēti un nosacīti darījumi

1. Lai gan darījuma noslēgšana pati par sevi ir momentāna rakstura darbība, tās tiesiskās sekas un attiecības, ko darījuma noslēgšana rada, ļoti bieži ir ilgstošas. Tā tas ir visos saimnieciskajos darījumos — piegādes, kapitālās celtniecības darbuzņēmuma līgumos un citos, kā arī līgumos, kuros piedalās pilsoņi — it īpaši mantas lietojuma, pakalpojumu, apdrošināšanas, aizdevuma līgumos. Ja darījuma noslēgšana un izpilde nesakrīt, tad parasti rodas jautājums par dažādiem darījuma termiņiem: izpildes sākuma un beigu termiņu, starptermiņiem (par termiņu noteikšanu sk. XI nodaļā). Darījumus, kuros šādiem termiņiem ir nozīme, sauc par *terminētiem*.

Darījums stājas spēkā ar tā noslēgšanas brīdi, ja tā sākuma termiņš nav paredzēts ar kādu noteiktu kalendāra datumu vai ar kādu notikumu, kam nenovēršami jāiestājas. Tāpat arī darījuma izbeigšanos var saistīt ar šāda termiņa iestāšanos. Ja darījumā noteikto tiesību un pienākumu iestāšanās ir saistīta ar noteiktu termiņu nākotnē (piemēram, pārdotas lietas nodošanu pircējam vai izirētas mantas nodošanu īrniekam), tad darījums ir ar *atliekošu termiņu*. Turpretī, ja ar kādu termiņu nākotnē saistīta darījuma radīto tiesisko seku izbeigšanās, runa ir par darījumu ar *atceļošu termiņu*.

2. No terminētiem darījumiem ir jāatšķir *nosacīti darījumi*, kurus noslēdzot puses vienojas par to, ka darījumā noteiktās tiesības un pienākumi radīsies vai izbeigsies atkarībā no kāda apstākļa, par kuru nav zināms, vai tas notiks vai nenotiks (CK

62. p. I, II d.). Šādi apstākļi ir nosacījumi. Nosacījums ir atliekošs, ja puses atkarībā no tā ir noteikušas tiesību un pienākumu rašanos, vai arī atceļošs, ja atkarībā no tā ir noteikta tiesību un pienākumu izbeigšanās.

Tā kā apstāklim ir jābūt tādām, par kuru zināms, ka tas var iestāties, bet nav zināms, vai tas iestāsies, tad šāds apstāklis, piemēram, nevar būt noteikta termiņa iestāšanās, pilsoņa nāve u. tml.

Nosacījumi var būt, piemēram, iestāšanās augstākā mācību iestādē, noteiktas specialitātes iegūšana u. c. Valsts apdrošinājuma līgumā šāds apstāklis ir apdrošinājuma gadījuma iestāšanās, sakarā ar kuru apdrošināšanas organizācijai ir jāizpilda līgumā paredzētās saistības. Sociālistisko organizāciju savstarpējos darījumos, ievērojot organizāciju plāna darbības raksturu, nosacījumi parasti nav ietverami, izņemot atsevišķus gadījumus, piemēram, valsts apdrošināšanas līgumus.

Tai pusei, kas ļaunprātīgi kavē vai sekmē nosacījuma iestāšanos savās interesēs, CK 62. p. III un IV d. ir paredzētas neizdevīgas sekas, proti, nosacījumu uzskata attiecīgi par iestājušos vai neiestājušos. Tā, piemēram, ja pilsonis, kas apdrošinājis dzīvojamo māju, to nodedzinās, lai paātrinātu apdrošinājuma summas saņemšanu, apdrošinājuma līgumā paredzētais notikums jāuzskata par neiestājušos.

X nodaļa.

PĀRSTĀVĪBA

1. §. Pārstāvības jēdziens un nozīme civilo tiesību realizēšanā un aizstāvēšanā

1. Pārstāvība ir saistīta ar civilo tiesību un pienākumu iegūšanu un realizēšanu, kā arī ar civilo tiesību aizstāvību. Parasti pilsoņi juridiskās personas paši iegūst, realizē un izbeidz civilās tiesības un pienākumus. Tomēr nereti civilo tiesību un pienākumu iegūšana, realizēšana, kā arī aizskarto tiesību aizstāvēšana notiek ar citu personu — pārstāvju starpniecību. Pārstāvji darbojas pārstāvamā vārdā un interesēs, radot, grozot un izbeidzot civilās tiesības un pienākumus pārstāvamam vai arī pārstāvot viņa intereses tiesā, arbitražā, administratīvās un citās iestādēs.

Pilsoņiem rodas nepieciešamība pēc pārstāvības, ja tiem nav rīcībspējas. Tā, piemēram, 15 gadu vecumu nerasniegušo pilsoņu vārdā civiltiesiskos darījumus, izņemot likumā paredzētos, slēdz viņu vecāki vai aizbildņi (CK 14. p. I d.). Darījumus to personu vārdā, kurus tiesa atzinusi par rīcības nespējīgiem, slēdz viņu aizbildņi (CK 15. p.). Tā kā minētajiem pilsoņiem nav arī procesuālās rīcībspējas, tad tiesā viņu tiesības un likumā

aizsargātās intereses aizstāv likumiskie pārstāvji — vecāki vai aizbildņi (CPK 33. p. IV d.). Tādējādi, tikai izmantojot pārstāvības institūtu, šiem pilsoņiem ir iespējams iegūt, realizēt un aizstāvēt civilās tiesības.

Nepieciešamība pēc pārstāvības var rasties arī rīcībspējīgiem pilsoņiem, ja viņiem nav iespējams (piemēram, sakarā ar slimību, atrašanos komandējumā, karadienestā vai brīvības atņemšanas vietā) vai arī ja viņiem nav vēlēšanās pašiem veikt attiecīgās tiesiskās darbības vai aizstāvēt savas tiesības un intereses. Tādējādi ar pārstāvības palīdzību pilsoņi var ievērojami paplašināt savas civilo tiesību realizācijas un aizstāvības iespējas.

Nepieciešamība pēc pārstāvības bieži vien rodas arī juridiskajām personām. Lai gan tās iegūst un realizē tiesības un pienākumus ar saviem orgāniem, tomēr daudzkreiz tie fiziski nespēj realizēt juridiskās personas līdzdalību civiltiesiskajā apgrozībā (tas īpaši attiecas uz tirdzniecību un cita veida apkalpošanu). Tādos gadījumos, tikai izmantojot pārstāvību, juridiskās personas spēj veikt savus uzdevumus.

2. *Pārstāvība ir tāda īpaša tiesiska attiecība starp pārstāvam un pārstāvi, pamatojoties uz kuru darījumus un citas tiesiskās darbības veic viena persona (pārstāvis) citas personas (pārstāvamā) vārdā, radot, grozot vai izbeidzot tai civilās tiesības un pienākumus.* Civiltiesību teorijā ir izteikts arī cits uzskats par pārstāvības būtību, proti, ka tā nav vis tiesiska attiecība, bet gan darbība civiltiesisko darījumu noslēgšanā.¹

Lai gan šāds uzskats vairāk atbilst likuma formulējumam, tas tomēr ne visai pilnīgi raksturo pārstāvības institūta būtību. CK 63. p. I d. faktiski noteic šaurāku pārstāvības jēdzienu, nekā tas ir īstenībā. Saskaņā ar CK 63. p. I d. pilsoņi un juridiskās personas var slēgt darījumus ar viņu izraudzīto pārstāvju starpniecību. Taču civiltiesību zinātnē pārstāvību pamatoti attiecina ne tikai uz darījumiem, bet arī citām tiesiskām darbībām (akta sastādīšanu par preču iztrūkumu vai nepienācīgu kvalitāti, prasības celšanu u. c.). Bez tam pārstāvība rodas ne tikai tad, kad pilsonis vai juridiskā persona «izrauga» sev pārstāvi, bet arī tad, kad pārstāvis tiem skaitās pēc likuma vai arī tiek iecelts likumā paredzētā kārtībā (vecāki, aizbildņi).

Pārstāvības attiecības dalībnieki ir pārstāvamais un pārstāvis. *Pārstāvamais* var būt jebkura persona, kam ir civilā tiesībspēja, — gan pilsonis, gan arī juridiska persona. *Pārstāvji* var būt tikai rīcībspējīgi pilsoņi, izņemot gadījumus, kad nepilngadīgie, kas sasnieguši 16 gadu vecumu, ir pārstāvji, pamatojoties uz darba līgumu. Par pārstāvjiem var būt arī juridiskās personas, bet tikai atbilstoši savai speciālajai tiesībspējai, t. i., statūtos vai nolikumos paredzētajos gadījumos. Tā, piemēram, par

¹ Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права. М., 1963, с. 184; Советское гражданское право. М., 1975, т. 1, с. 225.

savu biedru pārstāvjiem var būt arī PSRS Rakstnieku savienība un citas radošo darbinieku savienības, kā arī Vissavienības izgudrotāju un racionalizatoru biedrība (VIRB). Vissavienības autortiesību aģentūra (VAA) pārstāv dramatisko, muzikālo darbu autorus un viņu tiesību pārņēmējus sakarā ar autoratlīdzības piedziņu, kā arī realizē autoru un viņu tiesību pārņēmēju autortiesību un ar tām saistīto tiesisko interešu pārstāvību u. c.

Latvijas PSR MP Valsts arbitrāžas Nolikuma 10. p. noteic, ka Valsts arbitrāža izskata strīdus pēc ieinteresēto uzņēmumu, organizāciju un iestāžu pieteikumiem vai pēc augstāku iestāžu pieteikumiem, kas iesniegti pakļauto uzņēmumu, organizāciju un iestāžu interesēs.

Pārstāvības būtība ir tā, ka darījums vai cita tiesiska darbība, ko viena persona (pārstāvis) veic otras personas (pārstāvamā) vārdā, rada tiesiskas sekas pārstāvamam (CK 63. p. II d.). Tādējādi tiesības un pienākumi pieder vienai personai (pārstāvamam), bet tos šai personai ar savām darbībām iegūst, realizē, aizstāv cita persona (pārstāvis). Pārstāvis darbojas pārstāvamā vārdā, un ar to pārstāvība atšķiras no tādām līdzīgām civiltiesiskām attiecībām kā komisijas līguma, līguma trešās personas labā.

Darbojoties pārstāvamā vārdā, pārstāvis attiecībās ar trešajām personām izpauž savu gribu. Ar to pārstāvis atšķiras no kurjera, kā arī no personas, kas tikai paraksta darījumu citas personas uzdevumā, neizsakot savu gribu (CK 44. p. IV d., 565. p.).

No CK 63. p. izriet, ka pārstāvība nav tajos gadījumos, kad nepilngadīgas vai rīcībspējā ierobežotas personas aizgādnis dod piekrišanu savam aizbilstamajam darījumu noslēgšanai vai citām tiesiskām darbībām, jo aizgādnis nerīkojas aizbilstamā vārdā, nepārstāv viņu, bet tikai palīdz viņam.

3. Pārstāvību var ļoti plaši izmantot civiltiesisko darbību veikšanai, tomēr likumā ir noteikti arī gadījumi, kad pārstāvība nav iespējama. Pirmkārt, CK 63. p. I d. aizliedz ar pārstāvju starpniecību slēgt darījumus, kurus pēc to satura var slēgt tikai personiski, kā arī citus likumā norādītos darījumus. Tādi ir, piemēram, mājas atsavināšanas līgums ar noteikumu visu mūžu apgādāt (CK 276. p.), testamenta sastādīšana (CK 563. p.). Tādēļ arī rīcības nespējīgas personas un nepilngadīgie līdz 15 gadu vecumam nevar sastādīt testamentu. Saskaņā ar LĢK 149. p. aizbildnis nedrīkst dāvināt aizbilstamā mantu, noslēgt dāvinājumu aizbilstamā vārdā. Valsts apdrošināšanas noteikumi nepieļauj dažu personas apdrošinājuma līgumu noslēgšanu ar pārstāvju starpniecību.

Otrkārt, lai pārstāvis nevarētu ļaunprātīgi izmantot savu stāvokli, CK 63. p. IV d. ir noteikts, ka pārstāvis nedrīkst slēgt darījumus pārstāvamā vārdā ne attiecībā uz sevi pašu, ne arī attiecībā uz citu personu, kuras pārstāvis viņš ir tajā pašā laikā. Šādu darījumu noslēgšana ir pretrunā ar pārstāvības jēdzienu,

tāpēc ka pārstāvis darījumā izpauž savu gribu un tādējādi viņš šādu darījumu noslēgtu it kā pats ar sevi. Vēl vairāk šajā ziņā ir ierobežoti likumiskie pārstāvji. LĢK 149. p. I d. noteic, ka aizbildnis un aizgādnis, viņu laulātie un radnieki nav tiesīgi slēgt nekādus darījumus ar saviem aizbilstamajiem, kā arī nav tiesīgi pārstāvēt tos, slēdzot darījumus vai vedot tiesas lietas starp aizbilstamajiem un aizbildņa vai aizgādņa laulāto un viņu radniekiem.

2. §. Pārstāvības veidi. Pilnvarojums un tā pamati

1. Pārstāvja darbību saturu, raksturu un ietvarus nosaka *pilnvarojums*. Pārstāvja darbība attiecībā pret trešajām personām pārstāvamā vārdā parasti rada pārstāvamam tiesības un pienākumus tikai tad, ja tā atbilst pilnvarojumam. Arī pārstāvības iedalījums ir atkarīgs no tā, kas ir pilnvarojuma pamats.

Padomju civiltiesību teorijā valda uzskats, ka *pilnvarojums ir pārstāvja tiesība jeb subjektīva tiesība*. Tā ir *pārstāvja tiesība veikt darījumus un citas tiesiskas darbības pārstāvamā vārdā un rādīt tam tiesiskas sekas*. Šāds secinājums ir organiski saistīts ar priekšstatu par pārstāvību kā tiesisku attiecību. Juridiskajā literatūrā ir izteikti arī citi uzskati par pilnvarojumu, proti, ka pilnvarojums ir vienlaikus pārstāvja tiesība un pienākums, kā arī viedoklis, ka pilnvarojums ir juridisks fakts, kas nosaka ietvarus, kādos pārstāvja rīcībspēja tiek saistīta ar pārstāvamā tiesībspēju.

2. Saskaņā ar CK 63. p. II un III d. pilnvarojums izriet no 1) pilnvaras, 2) likuma, 3) administratīva akta un 4) situācijas. Ar to īstenībā ir domāti pilnvarojuma avoti jeb veidi. No tiem ir jāatšķir pārstāvības pamati, t. i., iekšējās attiecības starp pārstāvamam un pārstāvi.

Pilnvarojums, pirmkārt, izriet no *pilnvaras* (CK 63. p. II d.), ko izdod pārstāvamais («pilnvardevējs»). Pilnvaras izdošana ir pārstāvamā vienpusējs darījums, ar kuru tas izteic savu gribu un nosaka pilnvarojuma saturu. Pilnvaras izdošanas pamats ir civiltiesiskais līgums (uzdevuma, kopīgas darbības, mantas lietošanas līgums u. c.), kā arī darba attiecības.

Otrkārt, pilnvarojuma saturs izriet no *likuma*. Tāds pārstāvības pamats ir bērna izcelšanās, jo vecāki ir likumiskie pārstāvji bez speciāla pilnvarojuma (LĢK 62. p. II d.). Pilnvarojuma saturs izriet no likuma arī tad, ja pārstāvības pamats ir patronāta līgums, ar kuru patronam tiek piešķirtas aizbildņa tiesības. Šāds pārstāvības pamats var būt arī administratīvs akts, piemēram, aizbildņa iecelšana, jo tas saskaņā ar LĢK 147. p. ir aizbilstamā likumiskais pārstāvis. No likuma izriet arī augstāku organizāciju uzstāšanās pakļauto uzņēmumu, organizāciju un iestāžu interesēs. No likuma (CK 130. p. I d.) izriet arī kolhoznieku sētas pārstāvība.

Treškārt, pilnvarojuma saturs izriet no *administratīva akta*. Tas ir tad, kad ar administratīvu aktu konkrētai personai tiek uzdots uzstāties par citas personas pārstāvi, nosakot šajā aktā arī pilnvarojuma saturu.

Ceturtkārt, CK 63. p. III d. ir tieši norādīts, ka pilnvarojums izriet arī no *situācijas*, kādā rikojas pārstāvis (pārdevēji mazumtirdzniecībā, kasieri u. tml.). Kā redzams, runa ir par apkalojošās sfēras darbiniekiem, kas slēdz darījumus ar pilsoņiem attiecīgu organizāciju vārdā. Pārstāvības pamats šajā gadījumā ir darba attiecības ar organizāciju.

3. Likums paredz divējāda veida pārstāvību: 1) *obligāto jeb likumisko* pārstāvību, kas rodas, pamatojoties uz likumu, bet kurā pilnvarojums izriet no normatīva vai administratīva akta un nevis no pārstāvamā gribas; 2) *brīvprātīgo jeb ligumisko* pārstāvību, kas pamatota uz līguma attiecībām starp pārstāvamo un pārstāvi, pie tam pilnvarojumu nosaka pārstāvamās personas pilnvarā izteiktā griba.

4. Pārstāvība ir iespējama, pastāvot attiecīgam pilnvarojumam, neatkarīgi no tā, vai pilnvarojuma saturu nosaka pārstāvamais, vai arī tas noteikts likumā vai administratīvā aktā. Juridiskās darbības, ko pārstāvis veic pārstāvamā vārdā, rada pārstāvamajam tiesības un pienākumus tikai tad, ja pārstāvim ir attiecīgs pilnvarojums. Pārstāvamo saista tikai tās darbības, ko pārstāvis viņa vārdā veic pilnvarojuma ietvaros. Sakarā ar to CK 64. p. ir noteikts, ka darījums, ko citas personas vārdā slēgusi persona, kura nav pilnvarota slēgt darījumu, vai kas slēgts, pārkāpjot pilnvarojumu, rada, groza un izbeidz pārstāvamā civilās tiesības un pienākumus tikai tad, ja pārstāvamais pēc tam šim darījumam piekrit. Pārstāvamā turpmākā piekrišana padara darījumu par spēkā esošu no tā noslēgšanas brīža. Šāda piekrišana var būt izpausta mutvārdos, rakstveidā, kā arī ar konkludentām darbībām, piemēram, pieņemot izpildījumu pēc noslēgtā darījuma. Pretējā gadījumā šādi darījumi nav spēkā pēc CK 48. p. I d.

Persona nav pilnvarota slēgt darījumu, ja pilnvarojuma vai nu vispār nav vai ja pilnvarojums ir izbeidzies pirms darījuma noslēgšanas. Šādā gadījumā starp personu, kas darbojusies bez pilnvarojuma otras personas interesēs, un otro personu var rasties īpašas saistības. Saistības, kuras rada darbība bez uzdevuma, paredzētas CK 399.—402. p.

3. §. Pilnvara. Pārpilnvarojums. Pilnvaras izbeigšanās

1. *Pilnvara ir rakstveida pilnvarojums, ko viena persona (pilnvardevējs) izdod otrai personai (pilnvarniekam) tās pārstāvībai attiecībās ar trešajām personām* (CK 65. p. I d.).

Pilnvara ir dokuments, kurā norādīts pilnvarniekam piešķirtais pilnvarojums, lai to darītu zināmu trešajām personām, ar kurām pilnvarnieks stājas sakaros pilnvardevēja vārdā. Pilnvara informē šīs trešās personas par pilnvarojuma saturu un ietvariem, par ko pilnvardevējs un pilnvarnieks ir vienoties uzdevuma līgumā vai kas izriet no kopīgas darbības vai ekspedīcijas līguma, vai no darba attiecībām.

Pilnvaras izdošana ir pilnvardevēja vienpusējs darījums. Sakarā ar to tam nav vajadzīga pilnvarnieka gribas izpausme. Pilnvarnieks savu gribu pilnvaras pieņemšanai jau ir izteicis, stājoties uzdevuma, kopīgas darbības vai citos līgumos, kā arī darba attiecībās ar pilnvardevēju. Lai gan pilnvara ir vienpusējs darījums, to var izdot kā vienas, tā arī vairāku personu vārdā uz vienas vai vairāku personu vārda (LVN 39. p. I d.). Tā, piemēram, kopīgas darbības līguma dalībniekam kopīgo lietu kārtošanai izdod pilnvaru, ko parakstījuši visi pārējie šī līguma dalībnieki (CK 434. p. III d.).

Pilnvaras izdošanai jānotiek atbilstoši darījuma noteikumiem. Pretējā gadījumā uz to attiecas normas par darījumu spēkā nesamību. Nepilngadīgie līdz 15 gadiem, kā arī pilsoņi, kas atzīti par rīcības nespējīgiem, nevar būt pilnvardevēji un pilnvarnieki. Viņu vārdā pilnvaras var izdot likumiskie pārstāvji — vecāki, aizbildņi. Nepilngadīgie vecumā no 15 līdz 18 gadiem izdod pilnvaras ar savu vecāku vai aizgādņu piekrišanu, bet patstāvīgi var izdot pilnvaras to tiesību realizēšanai, kuras saskaņā ar CK 13. p. II d. viņi var realizēt paši patstāvīgi. Pilsoņi, kas ierobežoti rīcībspējā pēc CK 16. p., izdod pilnvaras ar savu aizgādņu piekrišanu to darījumu slēgšanai, attiecībā uz kuriem viņu rīcībspēja ir ierobežota.

Juridiskās personas var izdot pilnvaras tikai tādu darbību veikšanai, kas atbilst to tiesībspējai. Arī kā pilnvarnieki tās var uzstāties tikai atbilstoši savai tiesībspējai.

Ar pilnvaru pilnvarniekam var piešķirt tiesības veikt visdažādākās darbības — pārvaldīt mantu, pieņemt mantojumu, slēgt dažādus darījumus, kārtot lietas tiesā, administratīvās un citās iestādēs, saņemt darba algu, korespondenci, lietot transporta līdzekļus utt. Galvenokārt tās ir mantiska rakstura tiesības, bet ir iespējams izdot pilnvaru arī nemantisku tiesību realizēšanai un aizstāvēšanai.

Pilnvaru var izdot tikai tiesisku darbību veikšanai. Pretējā gadījumā tā nebūs spēkā pēc CK 48. p. Pilnvardevējs ir tiesīgs pilnvarā norādīt tās darbības, kas jāveic pilnvarniekam, kā arī tās darbības, ko tas nedrīkst veikt.

2. Pēc satura izšķir trīs pilnvaru veidus: 1) ģenerālpilnvaras, 2) speciālpilnvaras un 3) vienreizējas pilnvaras.

Ģenerālpilnvara paredzēta dažādu darījumu un citu juridisku darbību veikšanai — pilsoņu mantas pārvaldīšanai, konkrētas

organizācijas visu lietu kārtīšanai. *Speciālpilnvara* tiek izdota viena vai vairāku veidu darbību daudzkārtējai veikšanai, piemēram, kravas, korespondences, algas saņemšanai, personiskā īpašumā piederošās vieglās automašīnas lietošanai, pārstāvībai tiesā vai arbitražā u. tml. *Vienreizējas* pilnvaras izdod kaut kādas juridiskas darbības vienreizējai veikšanai, piemēram, kādas noteiktas mantas pārdošanai vai pirkšanai, darba algas vienreizējai saņemšanai.

3. Saskaņā ar CK 65. p. pilnvara ir rakstveida pilnvarojums. Tās rakstveida formas var būt dažādas: 1) vienkārša, 2) notariāli apliecināta, 3) pielīdzināta notariāli apliecinātai un 4) dažādu sociālistisku organizāciju apliecināta. Pilnvaras tekstā jābūt šī dokumenta nosaukumam («pilnvara»), kā arī jānorāda tās izdošanas vieta un datums, pilnvardevēja un pilnvarnieka uzvārds, vārds, tēva vārds, dzīves vieta, pilnvarojuma saturs. Pilnvaru paraksta pilnvardevējs. Pilnvaras forma ir noteikta likumdošanā: CK 66. p. ir noteikta forma pilsoņu izdotajām pilnvarām un CK 67. p. — organizāciju pilnvarām.

Vienkāršajā rakstveida formā pilsoņi var izdot pilnvaras tad, ja likums nav noteicis tām apliecinātu rakstveida formu. Šādas pilnvaras var izdot, lai slēgtu ar citiem pilsoņiem darījumus, kam nav nepieciešama notariāla forma. Šādā formā pilnvaru var izdot arī vienreizējai naudas saņemšanai no noguldījumiem Valsts darba krājksēs, ja summa, kas jāsaņem, nepārsniedz 50 rubļu.

Notariāli apliecinātu pilnvaru pilsoņi var izdot jebkuru juridisku darbību veikšanai. Tomēr likumā noteiktajos gadījumos notariāls apliecinājums ir obligāts, un šīs formas neievērošana padara pilnvaru par spēkā neesošu. Saskaņā ar CK 66. p. I d. notariāli apliecināta pilnvara ir nepieciešama: 1) lai slēgtu darījumus, kuriem ir paredzēta notariāla forma, piemēram, dzīvojamās mājas atsavināšana (CK 248. p.); 2) lai pilsoņi veiktu darbības ar valsts, kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām, izņemot gadījumus, kas paredzēti CK, un citus gadījumus, kad īpaši noteikumi pieļauj citādu pilnvaras formu. Notariāli ir jāapliecina arī pārpilnvarojuma kārtībā izdotas pilnvaras (LVN 39. p.) un pilnvaras lietu vešanai ārzemēs.

Pilnvaras notariāli apliecina valsts notariāta kantori, bet apdzīvotās vietās, kur tādu nav, — pilsētu, ciematu un ciemu tautas deputātu padomju IK (LVN 13. un 15. p.).

Pielīdzinātas notariāli apliecinātām ir pilnvaras, ko apliecinājušas CK 66. p. II d. paredzētās amatpersonas: 1) hospitāļu, sanatoriju un citu kara ārstniecības iestāžu priekšnieki, viņu vietnieki medicīnas jautājumos, vecākie ārsti vai dežūrārsti — karavīriem un citām personām, kas ārstējas šajās iestādēs; 2) karaspēka daļu, vienību, kara iestāžu un kara mācību iestāžu komandieri (priekšnieki) — karavīriem, kā arī karavīru ģimenes locekļiem, strādniekiem un kalpotājiem un viņu ģimenes locekļiem, ja karaspēka daļu, kara iestāžu un kara mācību iestāžu

dislokācijas vietās nav notariāta iestāžu; 3) brīvības atņemšanas vietu priekšnieki — personām, kas atrodas brīvības atņemšanas vietās. Visas šeit minētās pilnvaras ir līdzvērtīgas notariāli apliecinātām.

Vienkāršotā kārtībā saskaņā ar CK 66. p. III d. pilnvaras var apliecināt dažādas sociālistiskās organizācijas. Tās ir pilnvaras biežu sadzīves darbību veikšanai, tādēļ vienkāršota pilnvaru apliecināšanas kārtība likumā paredzēta, lai pilsoņiem atvieglotu pilnvaru izdošanu. Šādas pilnvaras paredzētas darba algas un citu maksājumu saņemšanai, kas saistīti ar darba attiecībām, autoru un izgudrotāju atlīdzības, prēmiju, pabalstu un stipendiju saņemšanai, naudas summu saņemšanai no valsts darba krājkasēm. Šīs pilnvaras var apliecināt jebkura sociālistiska organizācija, kurā pilnvardevējs strādā vai mācās, dzīvokļu ekspluatācijas rajoni, tās stacionārās ārstniecības iestādes administrācija, kurā pilnvardevējs ārstējas. Šāda kārtība saskaņā ar CPK 45. p. V d. ir noteikta arī pilnvarām, ko izdod lietu vešanai tiesās.

No pilsoņu izdoto pilnvaru formas atšķiras *sociālistisko organizāciju izdotās pilnvaras*. Sociālistisko organizāciju pilnvaras nav notariāli vai citādi jāapliecina. Organizāciju vārdā izdotās pilnvaras visos gadījumos ir jāparaksta valsts organizācijas vadītājam vai kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas statūtos vai nolikumos uz to pilnvarotai personai, tām jāuzspiež attiecīgas organizācijas zīmogs (CK 67. p. I un II d.).

Citāda forma saskaņā ar CK 67. p. III d. ir noteikta tām pilnvarām, ko organizācijas izdod naudas un citu mantisko vērtību saņemšanai vai izsniegšanai. Tādas pilnvaras jāparaksta organizācijas vadītājam un galvenajm (vecākajam) grāmatvedim. Šo pilnvaru izdošanas kārtība ir noteikta PSRS Finanšu ministrijas 1967. 14. I Instrukcijā Nr. 17 «Par pilnvaru izdošanas kārtību preču un materiālo vērtību saņemšanai un izsniegšanai pēc pilnvaras». Šādām pilnvarām ir jābūt izpildītām uz tipveida veidlapas. Tās var izdot tikai attiecīgās organizācijas darbiniekiem vai biedriem. Ipaša pilnvaru izdošanas kārtība saskaņā ar CK 67. p. IV d. ir noteikta bankas operācijām, ko reglamentē PSRS Valsts bankas 1973. 12. X Instrukcija Nr. 28¹, un ārējās tirdzniecības darījumiem.

Sociālistisko organizāciju pilnvaras ir jāapliecina notariāli tikai tad, ja tās izdod pārpilnvarojuma kārtībā vai darbību veikšanai ārzemēs.

4. Tā kā pārstāvības attiecības starp pilnvardevēju un pilnvarnieku balstās uz uzticību, CK 69. p. I d. paredz, ka pilnvarniekam personiski ir jāveic tās darbības, kurām viņš pilnvarots. Sakarā ar to likumā ir noteikts, ka tikai divos gadījumos pilnvarā izteikto pilnvarojumu pilnvarnieks drīkst nodot citai

¹ Бюллетень нормативных актов, 1974, № 5, с. 26—40.

personai: 1) ja pilnvarā ir norādīts uz tiesībām izdarīt pārpilnvarojumu (to pilnvardevējs var atļaut arī papildus citā veidā — ar telegrammu, vēstuli u. tml.); 2) ja pilnvarnieks ir apstākļu spiests izdarīt pārpilnvarojumu, lai aizstāvētu pilnvardevēja intereses — pilnvarnieka slimības gadījumā, kā arī citu neparedzētu apstākļu dēļ, kas liedz pilnvarniekam iespēju izpildīt pašam uzdevumu. Kā izņēmumu no vispārējās kārtības šo noteikumu nevar iztulkot paplašināti, un izdarīt pārpilnvarojumu citos gadījumos nedrīkst. Ja tas pretēji likuma prasībām izdarīts, pilnvarnieks pats atbild pilnvardevējam par uzdevuma izpildi, jo pārpilnvarojums nav spēkā.

Pārpilnvarojumu izdara, izdodot jaunajam pilnvarniekam pilnvaru, kas visos gadījumos atšķirībā no sākotnējās pilnvaras ir notariāli jāapliecina neatkarīgi no tā, kāda ir pilnvaras forma un kas to izdevis (LVN 39. p.). Pārpilnvarojuma kārtībā izdotas pilnvaras saturs ir atkarīgs no sākotnējās pilnvaras satura, jo jaunajam pilnvarniekam nevar piešķirt plašākas tiesības, nekā paredzēts sākotnējā pilnvarā.

Saskaņā ar CK 69. p. III d. pilnvarniekam, kurš izdarījis pārpilnvarojumu, ir pienākums paziņot par to pilnvardevējam un sniegt tam nepieciešamās ziņas par izraudzīto vietnieku, tā dzīves vietu. Pilnvardevējs var jebkurā brīdī atstatīt pilnvarnieka izraudzīto vietnieku, atcelt pārpilnvarojumu (CK 393. p. III d.). Ja pilnvarnieks neizpilda šo prasību, viņš atbild pilnvardevējam par izvēlēta vietnieka darbībām kā par savām darbībām. Izpildot minēto prasību, pilnvarnieks atbild pilnvardevējam tikai par sava vietnieka pareizu izvēli, bet nevis par tā darbībām (CK 393. p.).

5. Pilnvara neatkarīgi no tās veida un pilnvarojuma satura ir dokuments ar samērā īsu spēkā esamības termiņu. Termiņu pilnvarā norāda dažādi — parasti ar noteiktu kalendāra datumu vai laika perioda noteikumu (CK 72. p.). Maksimālais pilnvaras termiņš noteikts CK 68. p. I d., un tas nevar pārsniegt trīs gadus neatkarīgi no tā, kas ir pilnvardevējs — pilsonis vai organizācija. Šis noteikums pieļauj izdot arī tādu pilnvaru, kurā termiņš vispār nav norādīts, ja tajā ir ierakstīts izdošanas datums (izņēmums ir sociālistisko organizāciju pilnvaras preču un materiālo vērtību saņemšanai, kurās termiņš ir obligāti jānorāda). Pilnvaras, kurās termiņš nav norādīts, ir spēkā vienu gadu. Izņēmums ir valsts notāra apliecinātās pilnvaras darbībām ārvalstīs. Šādas pilnvaras arī termiņa neuzrādīšanas gadījumā paliek spēkā, kamēr tās neatceļ pilnvardevējs (CK 68. p. II d.).

Pilnvara stājas spēkā ar noteiktu momentu — ar tās izdošanas dienu vai ar citu tajā speciāli norādītu datumu. Tāpēc neatkarīgi no tā, vai pilnvarā ir norādīts tās termiņš, tajā obligāti ir jāuzrāda izdošanas datums. Pilnvara, kurā nav uzrādīts tās izdošanas datums, saskaņā ar CK 68. p. III d. nav spēkā. Pilnvaras termiņš ir jāievēro, arī izdodot pilnvaru pārpilnvarojuma

kārtībā. Pārpilnvarojuma kārtībā izdotās pilnvaras termiņš nedrīkst pārsniegt sākotnējās pilnvaras termiņu (CK 69. p. II d.).

6. Pilnvaras izbeigšanās pamatojas uz dažādiem juridiskiem faktiem. Sakarā ar to, ka pilnvara ir spēkā tikai līdz noteiktam termiņam, ar tā noteicējumu pilnvara izbeidzas (CK 70. p. I d.): šis noteikums galvenokārt attiecas uz pilnvarām, kas piešķir pilnvarniekam ilgstoša rakstura pilnvarojumu. Ja pilnvara ir izdota tikai viena vai vairāku noteiktu darījumu noslēgšanai vai citas darbības veikšanai, tad ar uzdevuma izpildi pilnvara faktiski izbeidzas (CK 236. p. I d.).

CK 70. p. ir paredzēti vairāki pilnvaras pirmstermiņa izbeigšanas gadījumi. CK 70. p. I d. 2. un 3. pkt. paredzētie pilnvaras izbeigšanas gadījumi pamatojas uz pārstāvības personisko, savstarpējās uzticības raksturu. Saskaņā ar minētajiem punktiem pilnvara izbeidzas, ja pilnvardevējs atsauc pilnvaru vai ja pilnvarnieks no tās atsakās. Šie gribas akti ir uzskatāmi par vienpusējiem darījumiem. Pilnvaras izbeigšana ir attiecīgi saistīta ar uzdevuma līguma izbeigšanu (CK 396. p.).

CK 70. p. II d. ir īpaši paredzēts, ka pilnvaras atsaukšana un atteikšanās no tās ir iespējama jebkurā brīdī, kamēr pilnvara ir spēkā. Vienošanās par atteikšanos no šīm tiesībām nav spēkā, jo šāda vienošanās ierobežo personu tiesībspēju.

Pilnvardevēja un pilnvarnieka savstarpējās uzticības raksturs ir pamatā arī CK 70. p. I d. 4.—7. pkt. paredzētajiem pilnvaras izbeigšanas gadījumiem, t. i., pilnvara izbeidzas, ja pilnvardevējs vai pilnvarnieks miris, ja kāds no tiem izsludināts par mīrušu, ja izbeidzas juridiskā persona, kas pilnvaru izdevusi vai kurai pilnvara izdota. Juridisko personu reorganizācijas gadījumā to tiesības un pienākumi un līdz ar to šo tiesību realizēšana pēc pilnvaras pāriet tiesībpārņēmējiem.

Tā kā saskaņā ar CK 69. p. pilnvarniekam personīgi jāizdara pilnvarā norādītās juridiskās darbības, viņam ir jābūt attiecīgi rīcībspējīgam. Pilnvara izbeidzas, ja pilnvarnieks tiek atzīts par rīcības nespējīgu. Likumā nav tieši paredzēta pilnvaras izbeigšanās gadījumā, ja pilnvarnieku tiesa ierobežo rīcībspējā sakarā ar alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu pārmērīgu lietošanu (CK 16. p.). Citu savienoto republiku CK attiecīgie panti paredz, ka pilnvara šādā gadījumā izbeidzas. Saskaņā ar CK 16. p. II d. rīcībspējā ierobežots pilsonis bez aizgādņa piekrišanas nevar noslēgt darījumus tikai attiecībā uz savu vai ģimenes mantu, un tāpēc nebūtu pamata aizliegt viņam uzstāties kā citas personas pārstāvim. Tomēr šāds pilsoņa rīcībspējas ierobežošanas pamats liek uzskatīt, ka viņš nespēj pienācīgi pildīt pilnvarnieka pienākumus.

Rīcībspējīgam ir jābūt arī pilnvardevējam, pie tam ne tikai pilnvaras izdošanas brīdī, bet visā tās spēkā esamības laikā. Tāpēc arī pilnvara izbeidzas, ja tiesa pilnvardevēju atzīst par

ricības nespējīgu. Likumā nav paredzēta pilnvaras izbeigšanās gadījumā, ja tiek ierobežota pilnvardevēja ricībaspēja pēc CK 16. p. Pēc šī panta jēgas ricībaspējā ierobežota persona pilnvaru drīkst izdot patstāvīgi tikai tādu darījumu slēgšanai, attiecībā uz kuriem tā nav ierobežota ricībaspējā. Tāpēc pilnvara tādu darījumu noslēgšanai, ko pēc ricībaspējas ierobežošanas pilsonis nevar noslēgt bez aizgādņa piekrišanas, paliek spēkā tikai tad, ja aizgādnis attiecīgā formā dod tai piekrišanu.

Pilnvaras izbeigšanās pamats ir arī pilnvardevēja vai pilnvarnieka atzišana par bezvēsts promesošu. Bez CK 70. p. norādītajiem pamatiem pilnvara izbeidzas arī tad, ja izbeidzas tās tiesiskās attiecības, uz kuru pamata pilnvara izdota (darba attiecības, uzdevuma līgums). Saskaņā ar vispārīgajiem saistību izbeigšanās pamatiem pilnvara izbeidzas arī tad, ja nav iespējams izpildīt pilnvarā norādītās darbības (CK 243. p.), jo šādā gadījumā izbeidzas arī uzdevuma līgums, sakarā ar kuru pilnvara bija izdota. Ja izbeidzas pilnvara, tad zaudē spēku arī pārpilnvarojuma kārtībā izdotā pilnvara.

7. Ar pilnvaras izbeigšanos pilnvarojums zaudē spēku un pilnvarnieks nav tiesīgs to realizēt. Pēc likuma jēgas pilnvarai un pilnvarojumam jāizbeidzas līdz ar CK 70. p. uzskaitīto juridisko faktu iestāšanos. Ja pilnvara izbeidzas sakarā ar termiņa noteikumu, pilnvarojumā paredzēto darbību izpildi, pilnvarnieka nāvi, pilnvarnieka atteikšanos no pilnvaras vai arī ja izbeidzas juridiskā persona, kurai pilnvara izdota, pēc attiecīgo faktu iestāšanās pilnvaru, protams, nevar realizēt. Tomēr citos CK 70. p. norādītajos gadījumos pilnvarniekam ir faktiski iespējams turpināt uzdevuma izpildi arī pēc pilnvaras izbeigšanās, piemēram, kad pilnvardevējs atsaucis pilnvaru vai miris. Par šādiem faktiem pilnvarnieks parasti uzzina tikai vēlāk. Tāpēc CK 71. p. ir paredzētas sekas, kas rodas ar pilnvaras izbeigšanos. Pilnvaras atcelšanai tikai tad ir juridiska nozīme, ja par to ir paziņots pilnvarniekam. Sakarā ar to CK 71. p. I d. ir noteikts, ka pilnvardevējam ir pienākums paziņot par pilnvaras atcelšanu pilnvarniekam, kā arī viņam zināmajām trešām personām, ar kurām pilnvarniekam bija jāstājas sakaros. Tāds pats pienākums ir uzlikts juridiskās personas tiesību pārņēmējam, kā arī pilnvardevēja mantiniekiem. Faktiski šāds pienākums ir arī pilnvardevēja aizbildnim, ja pilnvardevējs atzīts par ricības nespējīgu.

Pilnvarnieks ir tiesīgs realizēt pilnvarā paredzētās darbības arī pēc pilnvaras izbeigšanās. Tiesības un pienākumi, kas radušies pilnvarnieka darbības rezultātā līdz tam, kad pilnvarnieks uzzinājis vai viņam vajadzēja uzzināt par pilnvaras izbeigšanos, paliek spēkā pilnvardevējam vai viņa tiesību pārņēmējiem to attiecībā ar trešajām personām (CK 71. p. II d.). Izņēmums ir vienīgi tad, ja trešā persona zināja vai tai vajadzēja zināt, ka pilnvara vairs nav spēkā. Pilnvarniekam vai viņa tiesību

pārņēmējam ir pienākums bez speciāla atgādinājuma atdot pilnvardevējam pilnvaru, kura izbeigusies pirms termiņa noteējuma (CK 71. p. III d.).

XI nodaļa.

TERMIŅI CIVILTIESĪBĀS. PRASĪBAS NOILGUMS

1. §. Termiņa jēdziens un nozīme civiltiesībās. Termiņu veidi

1. *Termiņš ir laika sprīdis vai moments, ar kuru likums saista noteiktas tiesiskas sekas — subjektīvo tiesību rašanos, realizēšanu, izbeigšanos, aizstāvēšanu u. c.* Tādēļ termiņš ir ļoti svarīgs juridisks fakts. Tā, piemēram, ar saistību izpildes termiņa iestāšanos kreditoram ir tiesības prasīt no parādnieka saistības izpildi, bet prasības noilguma termiņa iestāšanās atņem viņam iespēju panākt savu subjektīvo tiesību realizēšanu piespiedu kārtā; pilsoņa trīs gadu bezvēsts prombūtne ir apstāklis, kas ļauj viņu izsludināt par mirušu (CK 21. p.); mantojuma atstājēja kreditors zaudē viņam piederošās prasījuma tiesības, ja viņš 6 mēnešu laikā pēc parādnieka nāves nav pieteicis pretenziju (CK 577. p. III d.).

Atkarībā no termiņa iestāšanās tiesiskajām sekām termiņus var iedalīt šādi: 1) termiņi, kas nosaka subjektīvo tiesību un pienākumu rašanos (CK 326. p. I d., 350. p. I d.); 2) subjektīvo tiesību pastāvēšanas termiņi (CK 68. p., 107. p. II d., 135. p. I d., 323. p. I d., 522. p., 577. p.); 3) garantijas termiņi, kuros pircējam vai pasūtītājam ir tiesības prasīt lietas trūkumu novēršanu bez atlīdzības vai tās apmaiņu (CK 257. p.); 4) pretenziju pieteikšanas termiņi (CK 256. p.); 5) civilo tiesību realizēšanas un izpildes termiņi, piemēram, noslēgto līgumu spēkā esamības termiņi, kā arī termiņi atsevišķu tiesību un pienākumu realizēšanai līguma pastāvēšanas laikā (sakarā ar to šos termiņus var iedalīt vispārīgos un starptermiņos); 6) prasības noilguma termiņi (CK 79.—80. p.), kuros persona var panākt savu aizskarto subjektīvo tiesību piespiedu realizāciju. Prasības noilguma termiņu notecēšana, izņemot civilā likumdošanā paredzētos gadījumus, un civilo tiesību realizēšanas termiņu notecēšana neizbeidz personas subjektīvās tiesības. Turpretī garantijas termiņi, pretenziju pieteikšanas termiņi, kā arī subjektīvo tiesību pastāvēšanas termiņi izbeidz attiecīgās subjektīvās tiesības pastāvēšanu. Tādēļ tos sauc par prekluzīviem — subjektīvās tiesības izbeidzošiem termiņiem.

2. Termiņus nosaka dažādi. Saskaņā ar CK 72. p. I d. termiņus nosaka 1) likums, 2) darījums, 3) tiesa, arbitrāža vai šķīrēj-tiesa.

Normatīvi termiņi ir tādi, kas noteikti civilkodeksā un citos Vissavienības un Latvijas PSR likumdošanas aktos. Tādi ir, piemēram, prasības noilguma, mantojuma pieņemšanas, garantijas, pretenziju pieteikšanas un daudzi citi termiņi. Likumdošanā bieži vien ir noteikts nevis konkrēts termiņš, bet gan minimālais vai maksimālais termiņš. Tā, piemēram, CK 293. p. ir noteikts mantas īres maksimālais termiņš, kuru nedrīkst pārsniegt, nosakot termiņu konkrētā īres līgumā.

Darījuma noteiktie termiņi ir tādi, ko paredz civiltiesiskās attiecības dalībnieki, noslēdzot darījumu. Galvenokārt tie ir civilo tiesību realizācijas un pienākumu izpildes termiņi līgumtiesiskajās attiecībās — līguma sākuma un beigu termiņi, starptermiņi u. c. Termiņus nosaka arī vienpusējos darījumos, piemēram, nosakot konkursu darbu iesniegšanas, pilnvaras izbeigšanās termiņus. Tā kā šos termiņus nosaka paši dalībnieki, viņiem ir plašas iespējas tos grozīt — saīsināt, pagarināt, ja vien tas nav pretrunā ar likumu vai tautas saimniecības plānošanas aktu.

Tiesas, arbitražas vai šķirējtiesas spriedumos nosaka termiņus noteiktu darbu veikšanai. Tā, piemēram, saskaņā ar CK 337. p. IV d. tiesai jānosaka termiņš, kādā izīrētājam pēc remonta jāierāda īrniekam agrākā telpa. Atšķirībā no normatīvā kārtībā noteiktajiem termiņiem šie termiņi attiecas tikai uz konkrētas civiltiesiskās attiecības dalībniekiem.

Atkarībā no tā, vai termiņus pēc vienošanās var grozīt paši civiltiesiskās attiecības dalībnieki vai ne, tos iedala dispozitīvos un imperatīvos.

2. §. Termiņu noteikšana un aprēķināšana

1. Saskaņā ar CK 72. p. termiņus var noteikt dažādi. Pirmkārt, termiņus nosaka *ar kalendāra datumu*. Tādi parasti ir darījumos noteiktie saistību izpildes un citi termiņi (piemēram, mantas īres līgums noslēgts līdz 1980. g. 1. septembrim). Šāds termiņus var noteikt arī likumā. Tā, piemēram, CK 319. p. II d. noteic īres maksas termiņu — ne vēlāk kā nākošā mēneša 10. datumā.

Otrkārt, termiņu var noteikt *kā laika perioda tecējumu*, ko aprēķina gados, mēnešos, nedēļās, dienās vai pat stundās. Šādi termiņi ir noteikti vai nu likumā, piemēram, prasības noilguma termiņi (CK 79. p.), galvojuma izbeigšanās termiņš (CK 191. p.), mantojuma pieņemšanas termiņš (CK 569. p.), vai arī līgumā, piemēram, mantas patapinājuma līgums uz 2 mēnešiem, sporta inventāra izmantošana uz 5 stundām u. tml.

Treškārt, termiņu var noteikt, *norādot uz notikumu, kam nenovēršami jāiestājas* (CK 72. p. II d.). Šāds notikums ir, piemēram, pilsoņa nāve, kas tiek norādīts kā termiņš līgumā par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt (CK 276. p.). Pāravadājuma līgumos var norādīt tādus termiņus kā

navigācijas sākums un beigas. Saskaņā ar CK 314. p. III d. dienesta dzīvojamās telpas īres līgumu noslēdz ar īrnieku uz laiku, kamēr viņš strādā darbu, sakarā ar kuru viņam šī telpa piešķirta.

Līdzās CK 72. p. norādītajiem termiņu noteikšanas paņēmieniem, kam ir vispārīgs raksturs, likumā attiecībā uz konkrētiem gadījumiem ir paredzēta vēl cita veida termiņu noteikšana. Tā, piemēram, CK 166. p. kā termiņš atbildes saņemšanai pēc rakstveida ofertes ir noteikts laiks, kāds normāli nepieciešams, lai saņemtu atbildi, CK 378. p. pasūtītājam pēc darbuzņēmuma līguma piešķir tiesības prasīt darba trūkumu novēršanu «iespējamā laikā».

2. Termiņš, kas noteikts kā laika moments ar kalendāra datumu vai ar notikumu, kam nenovēršami jāiestājas, pietiekoši precīzi norāda, kad iestājas tiesiskās sekas, kas saistītas ar šo termiņu. Citādi ir tajos gadījumos, kad termiņš norādīts kā laika perioda tecējums. Tādam termiņam ir sākums un beigas. Lai precīzi noteiktu, kad izbeidzas šāds laika perioda tecējums, ir nepieciešams noteikt tā sākumu. CK 73. p. ir noteikts, ka termiņa tecējums sākas nākošajā dienā pēc kalendāra datuma vai pēc tā notikuma iestāšanās, kurš nosaka tā sākumu. Tā, piemēram, ja aizdevuma līgums uz 6 mēnešiem noslēgts 1978. g. 10. maijā, tad termiņš sāk tecēt ar nākošo dienu, t. i., 1978. g. 11. maijā. Ja mantojuma atstājējs miris 1977. g. 15. decembrī, tad CK 569. p. noteiktais 6 mēnešu termiņš mantojuma pieņemšanai sāk tecēt minētā gada 16. decembrī.

CK 73. p. noteikumu nevar piemērot gadījumos, kad termiņu aprēķina stundās. Tā, piemēram, iznomājot sporta vai sadzīves piederumus uz 8 stundām, termiņš sākas un beidzas attiecīgajā dienā.

Likumā (CK 74.—76. p.) ir speciāli noteiktas to termiņu beigas, kas aprēķināmi gados, mēnešos un nedēļās. Gados aprēķināms termiņš beidzas termiņa pēdējā gada mēnesī un datumā atbilstoši tam kalendāra datumam, kurš nosaka termiņa sākumu. Tā, piemēram, ja 1978. g. 15. martā ir noslēgts mantas īres līgums uz diviem gadiem, tas izbeigsies 1980. g. 15. martā. Vienīgais izņēmums ir gadījumā, kad termiņam jābeidzas 29. februārī, bet attiecīgā gada februārī ir tikai 28 dienas. Tad termiņš notek šī mēneša pēdējā dienā.

Mēnešos aprēķināms termiņš beidzas termiņa pēdējā mēneša datumā atbilstoši tam kalendāra datumam, kurš nosaka termiņa sākumu. Piemēram, mantojuma pieņemšanai noteiktais 6 mēnešu termiņš pēc mantojuma atstājēja nāves 1979. g. 4. janvārī beidzas tā paša gada 4. jūlijā. Bet, ja pēdējā mēnesī nav attiecīgā datuma (29., 30., 31.), tad termiņš beidzas šī mēneša pēdējā dienā. Tā, piemēram, aizdevuma līgums, kas 31. decembrī noslēgts uz diviem mēnešiem, izbeidzas nākošā gada 28. vai 29. februārī.

Nedēļās aprēķināms termiņš beidzas pēdējās nedēļas dienā atbilstoši tai, kura nosaka termiņa sākumu. Tā, piemēram, lieta, kas patapināta piektdienā lietošanai uz 1 nedēļu, jāatdod nākošās nedēļas piektdienā.

3. Termiņš neatkarīgi no tā, kā tas noteikts, ir pēdējā diena, kurā jāizpilda saistības vai jāveic citas juridiskas darbības; pēdējā diena, kurā var iesniegt pretenzijas vai kurā var celt prasību, lai panāktu savu aizskarto tiesību piespiedu realizēšanu, utt. Bet šāda diena var iekrist svētdienā vai svētku dienā. Sakarā ar to CK 77. p. ir noteikts, ka gadījumā, ja termiņš nebeidzas darbdiēnā, tad par pēdējo termiņa dienu skaitāma tai sekojošā darbdiēna. Tā, piemēram, ja termiņš beidzas 1. maijā, tad par termiņa pēdējo dienu skaitāma sekojošā darbdiēna, kas var būt 3. vai 4. maijs. Tas attiecas uz visiem termiņiem neatkarīgi no tā, vai termiņš ir noteikts ar kalendāra datumu vai kāda notikuma iestāšanās, vai arī ar laika perioda tecējumu. Izņēmums, piemēram, ir tad, kad sakarā ar mājas atsavinātāja nāvi izbeidzas līgums par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt. Šādā gadījumā termiņa pēdējā diena ir atsavinātāja nāves diena neatkarīgi no tā, vai tā iekrīt darbdiēnā vai ne.

4. Ja termiņš ir noteikts kādas darbības veikšanai, piemēram, saistības izpildei, priekšlikuma akceptēšanai un tamlīdzīgi, tad saskaņā ar CK 78. p. I d. vispārīgā rakstura noteikumu šo darbību var izpildīt termiņa pēdējā dienā līdz pulksten 24.00. Tomēr šāds noteikums īstenībā attiecas galvenokārt uz darbībām, kas jāizpilda attiecībā uz pilsoņiem. Ja darbība ir jāizdara organizācijās, tad saskaņā ar CK 78. p. II d. termiņš notek stundā, kad organizācijā pēc spēkā esošajiem noteikumiem izbeidzas attiecīgās operācijas, piemēram, Valsts bankas nodaļā attiecīgās operācijas var izbeigt pulksten 13.00.

Izņēmums ir paredzēts CK 78. p. III d. Saskaņā ar šo pantu visi rakstveida iesniegumi un paziņojumi, ko termiņa pēdējā dienā līdz pulksten 24.00 nodod pastā vai telegrāfā, ir uzskatāmi par nodotiem termiņā. Nepieciešams, lai uz iesnieguma vai paziņojuma būtu pasta zīmogs, kas liecina par tā iesniegšanu termiņa pēdējā dienā.

3. §. Prasības noilguma jēdziens un nozīme civilo tiesību aizstāvēšanā

1. Prasības noilgums saskaņā ar CK 79. p. ir likumā noteikts termiņš aizskarto civilo tiesību aizstāvēšanai.

Stājoties civiltiesiskajās attiecībās, pilsoņi un organizācijas iegūst tiesības un uzņemas pienākumus, kuru izpilde parasti ir saistīta ar noteiktu termiņu iestāšanos. Ja tas civiltiesiskās attiecības dalībnieks, kuram jāizpilda saistība, izvairās no sava pienākuma vai izpilda to nepienācīgi, tad šīs attiecības otra dalībnieka subjektīvās tiesības ir aizskartas.

Subjektīvo tiesību aizskārums nozīmē, ka to normāla realizācija ir traucēta un tāpēc tiesīgajai personai rodas nepieciešamība panākt aizskarto civilo tiesību aizstāvēšanu ar CK 6. p. paredzētajiem paņēmieniem, t. i., realizējot subjektīvās tiesības piespiedu kārtā tiesā, arbitrāžā vai likumā paredzētā citādā kārtībā. Tomēr šāda aizskarto tiesību piespiedu realizācija, izņemot likumā (CK 91. p.) paredzētos gadījumus, ir ierobežota laika ziņā ar prasības noilguma termiņu. Prasības noilguma termiņš ir nepieciešams, pirmkārt, lai nodrošinātu civiltiesisko attiecību stabilitāti. Šai nolūkā ir svarīgi disciplinēt visus civiltiesisko attiecību dalībniekus. Bez šaubām, ļoti liela nozīme ir tam, lai parādnieks vai citas ar pienākumiem saistītās personas izpildītu savus pienākumus noteiktajos termiņos, it sevišķi svarīgi tas ir sociālistisko organizāciju savstarpējās attiecībās. Tomēr ne mazāk būtiski ir disciplinēt arī tos civiltiesiskās attiecības dalībniekus, kuru tiesības ir pārkāptas.

Otrkārt, civilo tiesību pārkāpējam nevar neierobežoti draudēt ar valsts noteikto piespiedu līdzekļu lietošanu, kas turklāt varētu vērsties ne tikai pret pašu tiesību pārkāpēju, bet arī pret viņa mantiniekiem, jo saskaņā ar CK 576. p. I d. mantiniekiem ir jāatbild par mantojuma atstājēja parādiem.

Treškārt, svarīgi ir tuvināt aizskarto tiesību piespiedu realizāciju šo tiesību aizskāruma brīdim, kad cietušais parasti visvairāk izjūt tiesību pārkāpuma sekas.

Ceturtkārt, sevišķi svarīgi novērst tiesību pārkāpuma radītās sekas ir sociālistisko organizāciju savstarpējās attiecībās. Gan pienākumu nepildīšana no parādnieka organizācijas puses, gan arī kreditora organizācijas nesavlaicīga rīcība, lai panāktu saistību izpildi no parādnieka, ir pretrunā ar sociālistisko organizāciju saimniecisko aprēķinu, plāna un līguma disciplīnu. Tāpēc noteikumi par prasības noilgumu ir līdzeklis, kas vērsti uz plāna un līguma disciplīnas, saimnieciskā aprēķina nostiprināšanu, jo tie pamudina tiesīgo personu savlaicīgi rūpēties par aizskarto tiesību realizēšanu.

Piektkārt, prasības noilgums ir nepieciešams, lai nodrošinātu iespēju maksimāli izmantot dažādus pierādījumus, jo ar laiku pierādījumi par strīdīgās tiesiskās attiecības pastāvēšanu un subjektīvo tiesību pārkāpumu var izzust, bet tas var apgrūtināt vai pat padarīt neiespējamu objektīvās patiesības noskaidrošanu tiesā vai arbitrāžā. Tādējādi tas, ka likumā ir noteikts termiņš aizskarto civilo tiesību piespiedu realizēšanai, disciplinē civiltiesisko attiecību dalībniekus un sekmē civiltiesisko apgrozību.

Prasības noilguma termiņa noteicējums tiesīgajai personai liedz iespēju piespiedu kārtā realizēt savas aizskartās tiesības. Aizskarto civilo tiesību aizstāvēšanu saskaņā ar CK 6. p. veic tiesa, arbitrāža un šķīrējtiesa pēc tās personas prasības, kuras tiesības ir aizskartas. Sakarā ar to šī institūta nosaukums ir «prasības noilgums», lai gan to piemēro arī tajos gadījumos, kad civilo

tiesību aizstāvēšanu realizē biedru tiesas, arodbiedrības un citas sabiedriskās organizācijas, kā arī tad, kad civilās tiesības tiek aizstāvētas administratīvā kārtībā. Prasības noilgums attiecas arī uz parāda piespiedu piedziņu pēc notariāta izpilduzrakstiem (LVN 66. p.).

2. Ar prasības noilguma termiņa notecējumu zūd prasības tiesība materiālo tiesību nozīmē, jo aizskarto subjektīvo tiesību vairs nevar aizstāvēt piespiedu kārtā. Tomēr prasības noilguma termiņa notecējums nenozīmē, ka tiesīgajai personai nav tiesību griezties tiesā, arbitrāžā ar prasību. Tiesība uz prasību procesuālā nozīmē saglabājas, un tāpēc saskaņā ar CK 82. p. I d. tiesai, arbitrāžai vai šķīrējtiesai prasība par aizskarto tiesību aizstāvēšanu jāpieņem izskatīšanai neatkarīgi no prasības termiņa noilguma notecējuma. Bez tam, tikai pieņemot un izskatot prasības pieteikumu, tiesa vai arbitrāža var pārbaudīt, vai prasības noilgums īstenībā ir notecējis. Tiesai, arbitrāžai un citām iestādēm, kas aizstāv aizskartās civilās tiesības, pēc savas iniciatīvas ir jāpārbauda, vai pareizi noteikts prasības noilguma termiņa tecējuma sākums, vai termiņa tecējums nav apturēts vai pārtraukts, vai tas nav nokavēts attaisnojošu iemeslu dēļ. Ja tiek atzīts, ka prasības noilguma termiņš ir nokavēts attaisnojošu iemeslu dēļ, izņēmuma veidā aizskartās tiesības var aizstāvēt arī pēc prasības noilguma termiņa notecējuma (CK 85. p. II d.). Ja prasības noilguma termiņš ir notecējis pirms prasības celšanas un šī termiņa atjaunošanai nav pamata, prasība tiek noraidīta.

Prasības noilgumu reglamentē imperatīvas normas, un prasības noilgums ir piemērojams neatkarīgi no tā, kas prasa aizskarto tiesību aizstāvēšanu: persona, kuras tiesības ir aizskartas, prokurors, valsts pārvaldes iestādes u. c.

3. Prasības noilguma termiņš atšķiras no citiem termiņiem. No prekluzīvā termiņa, kas izbeidz subjektīvās tiesības pastāvēšanu, prasības noilguma termiņš atšķiras ar to, ka tas izbeidz tikai iespēju panākt subjektīvo tiesību realizēšanu piespiedu ceļā. Prasības noilguma termiņš atšķiras no saistības izpildes termiņa, jo prasības noilgumam termiņa tecējums sākas tikai tad, kad saistības izpildes termiņš jau iestājies, bet parādnieks saistību nav izpildījis, ar to aizskarto kreditora subjektīvās tiesības. Pie tam saistību izpildes termiņš attiecas tikai uz civiltiesiskajām saistībām, turpretī prasības noilgumam ir universāls raksturs un tas attiecas uz visiem civiltiesību institūtiem. Prasības noilguma termiņš atšķiras no pretenziju termiņiem, kas paredzēti, lai civiltiesiskās attiecības daļēnīki paši noregulētu strīdu, kā arī no garantijas termiņiem, kas paredzēti, lai parādnieks bez atlīdzības novērstu lietas trūkumus vai apmainītu to pret pienācīgas kvalitātes lietu.

4. Prasības noilgums neattiecas uz visiem prasījumiem. Sakarā ar to likumā noteiktos gadījumos aizskartās civilās tiesības var aizstāvēt neatkarīgi no tā, cik ilgs laiks pagājis no šo tiesību

aizskāruma brīža. Saskaņā ar CK 91. p. *prasības noilgums neattiecas uz šādiem prasījumiem:*

1) uz prasījumiem, kas izriet no personisko nemantisko tiesību aizskārumiem, piemēram, prasījumiem par goda un cieņas aizskārumiem (CK 7. p.); prasījumiem par literāro, mākslas un zinātnisko darbu autoru personisko nemantisko tiesību aizskārumiem (CK 501. p. I d. 1. un 2. pkt.), atklājumu autoru prasījumiem par viņu autorības atzīšanu (CK 540. p. I d.). Izņēmuma veidā likumā paredzētos gadījumos prasības noilgums tiek piemērots arī personisko nemantisko tiesību aizstāvēšanā. Tā saskaņā ar Nolikuma par atklājumiem, izgudrojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem 147. p. racionalizācijas priekšlikuma apliecību var apstrīdēt triju gadu laikā no racionalizācijas priekšlikuma apliecības izsniegšanas dienas, ja apliecība izsniegta uz tādas personas vārda, kurai nav prioritātes uz šo priekšlikumu, vai ja apliecībā nepareizi uzrādīts autors vai līdzautori;

2) prasības noilgums neattiecas uz valsts organizāciju prasījumiem par valsts mantas atdošanu, kas atrodas kolhozu un citu kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju vai pilsoņu nelikumīgā valdījumā. Gadījumos, kad vienas valsts organizācijas operatīvā pārvaldīšanā nodotā manta nonākusi otras valsts organizācijas nelikumīgā valdījumā, tiek piemērots prasības noilguma viena gada termiņš;

3) prasības noilgums neattiecas uz noguldītāju prasījumiem par noguldījumu izsniegšanu, kas noguldīti Valsts darba krājīkās un PSRS Valsts bankā;

4) prasības noilgums nav piemērojams arī citiem prasījumiem PSRS likumdošanā noteiktajos gadījumos. Tādi ir prasījumi par darījumu atzīšanu par spēkā neesošiem, ja tie nav spēkā saskaņā ar likumu, valsts prasījumi par mantas piedziņu valsts ienākumos sakarā ar spēkā neesošiem darījumiem. Prasības noilgums neattiecas uz prasījumiem par bezsaimnieka mantas nodošanu valsts īpašumā, atklājumu apstrīdēšanu u. c.

4. §. Prasības noilguma termiņi un to tecējuma sākums

1. Civilajā likumdošanā ir paredzēti divu veidu prasības noilguma termiņi: 1) vispārīgie prasības noilguma termiņi un 2) saīsinātie jeb speciālie prasības noilguma termiņi. CK 79. p. ir paredzēti prasības noilguma vispārīgie termiņi, kas piemērojami visiem prasījumiem, izņemot tos, kuriem piemērojami saīsinātie termiņi (CK 80. p.), un tos, uz kuriem prasības noilgums vispār neattiecas (CK 91. p.). *Vispārīgo termiņu* ilgums ir atkarīgs no civiltiesiskās attiecības subjektu sastāva. Tiesiskajām attiecībām, kurās kaut viena puse ir pilsonis, prasības noilguma termiņš ir trīs gadi. Tā tas ir pilsoņa prasībā pret pilsoni, pilsoņa

prasībā pret organizāciju un otrādi, kā arī pilsoņa prasībā pret valsti (piemēram, CK 22. p. IV d., 576. p. II d.). Tiesiskajās attiecībās, kurās dalībnieki ir tikai sociālistiskās organizācijas, prasības noilgums ir viens gads. Isāks vispārīgais prasības noilguma termiņš organizācijām ir noteikts, lai nostiprinātu saimniecisko un finanšu disciplīnu, ņemot vērā to, ka par katru gadu organizācijas sastāda atskaites par savu saimniecisko un finanšu darbību, noskaidrojot summas, ko tās viena otrai palikušas parādā un ko ņāv piedzinuši kreditori.

2. *Saisinātie prasības noilguma termiņi*, kas ir īsāki par vispārīgajiem, ir piemērojami tikai likumdošanā tieši paredzētajos gadījumos. Saisinātie termiņi ir dažādi, un to piemērošana ir atkarīga no tiesiskās attiecības satura un tās subjektiem. Saisinātie prasības noilguma termiņi ir noteikti galvenokārt organizāciju saimnieciskā rakstura attiecībās, kā arī attiecībās starp pilsoņiem un organizācijām. Šos termiņus nosaka kā Vissavienības, tā arī Latvijas PSR likumdošana.

Sešu mēnešu prasības noilguma termiņš piemērojams prasībām par sankcijas (soda naudas, nokavējuma naudas) piedziņu (CK 80. p. II d. 1. pkt.) neatkarīgi no tā, vai saistības puses ir organizācijas vai pilsoņi. Sešu mēnešu prasības noilguma termiņu piemēro arī prasībām par pārdoto lietu trūkumiem (CK 258. p.). Šādos gadījumos šī termiņa piemērošana ir saistīta ar pretenziju pieteikšanu pārdevējam (CK 256., 257. p.) — prasību var celt 6 mēnešu laikā no pretenzijas pieteikšanas dienas.

Sešu mēnešu termiņš ir piemērojams prasībām, kuras rada nepienācīgas kvalitātes produkcijas piegāde (CK 266. p.), kā arī nekomplektas produkcijas piegāde. Arī šī termiņa piemērošana ir saistīta ar pretenziju pieteikšanas termiņiem par piegādātās produkcijas kvalitāti. Sešu mēnešu termiņš tiek piemērots arī prasībām par trūkumiem darbā, kas izpildīts pēc darbuzņēmuma līguma, un prasībām, kas rodas sakarā ar darbuzņēmēja atkāpšanos no līguma noteikumiem, ja tā rezultātā pasliktinājusies darba kvalitāte, vai sakarā ar citiem darbā atklātiem trūkumiem. Prasībās par apslēptiem trūkumiem piemērojams viena gada noilguma termiņš, bet prasībās par apslēptiem trūkumiem ekās un celtnēs piemēro vispārīgos prasības noilguma termiņus. Saisināts noilguma termiņš — viens mēnesis — ir noteikts prasībās par pircēja tiesību un pienākumu nodošanu daļējā kopīpašuma dalībniekiem sakarā ar viņu pirkuma tiesību pārkāpšanu (CK 121. p.). CK 80. p. V d. ir norādīts uz saisinātajiem prasības noilguma termiņiem prasībās, kas izriet no pārvaldājumiem un sakaru iestāžu attiecībām ar klientiem. Tā, piemēram, prasībām, kas rodas no kravas, pasažieru un bagāžas pārvaldājumiem visa veida transportā, piemērojami CK 448. p. paredzētie saisinātie prasības noilguma termiņi — seši vai divi mēneši, bet klientu prasībām pret sakaru iestādēm — divi mēneši (PSRS Sakaru nolikuma 105. pkt.).

3. Prasības noilguma termiņi un to aprēķināšanas kārtība ir noteikta ar imperatīvām normām. Sakarā ar to civiltiesiskās attiecības dalībnieki paši nevar grozīt — pagarināt vai saīsināt likumdošanā paredzētos vispārīgos un saīsinātos prasības noilguma termiņus (CK 81. p.). Tāpat nav iespējams grozīt likumā noteikto termiņu aprēķināšanas kārtību.

4. Lai pareizi piemērotu prasības noilguma termiņus, ir svarīgi katrā konkrētā gadījumā precīzi noteikt šī *termiņa tecējuma sākumu*. Saskaņā ar CK 83. p. I d. prasības noilguma termiņa tecējums sākas ar dienu, kad radušās tiesības uz prasību, jo tikai ar šo dienu tiesīgā persona drīkst prasīt savu aizskarto tiesību aizstāvēšanu tiesā, arbitrāžā vai šķīrējtiesā. Prasības noilguma termiņa tecējuma sākuma pamats ir tiesīgās personas subjektīvo tiesību pārkāpums, taču ar to vēl nepietiek, jo tiesīgajai personai, cietušajam, ir jāzina par tiesību pārkāpumu. Lai gan parasti tiesīgā persona par tiesībapārkāpumu uzzina tā izdarīšanas brīdī, tomēr nereti ir gadījumi, kad cietušais šo faktu uzzina vēlāk. Savas aizskartās tiesības cietušais var aizstāvēt tikai tad, kad viņš par to zina. Tāpēc CK 83. p. I d. ir paredzēts, ka tiesības uz prasību rodas ar to dienu, kad persona uzzinājusi vai tai vajadzēja uzzināt par tās tiesību aizskaršanu. Gadījumā, ja cietušais par šo faktu uzzinājis vēlāk, t. i., pēc tiesību aizskāruma, tas viņam ir jāpierāda. CK 83. p. I d. noteiktais prasības noilguma termiņa tecējuma sākums attiecas uz visām tiesiskajām attiecībām, ja Vissavienības un Latvijas PSR likumdošanā nav paredzēts citādi (CK 83. p. II d.). Pie tam šis vispārīgais noteikums par prasības noilguma termiņa tecējuma sākumu piemērojams, ievērojot civiltiesisko attiecību īpatnības.

Saistībās, kurās ir noteikts izpildes termiņš, prasības noilgums sāk tecēt nākamajā dienā pēc šī termiņa beigšanās. Ja, piemēram, parādniekam saistība ir jāizpilda līdz 5. martam, tad prasības noilguma termiņš sākas 6. martā, jo ar šo dienu kreditors uzzina par savu tiesību aizskārumu. Ja parādnieka pienākums ir izpildīt saistību pa daļām (piemēram, īres maksa jānomaksā katru mēnesi), tad prasības noilguma termiņš sākas atsevišķi pēc katra maksājuma termiņa iestāšanās.

Beztermiņa saistībās, kad saistības izpildes termiņš nav norādīts vai arī ir noteikts ar pieprasījuma brīdi, kreditors ir tiesīgs katrā laikā prasīt izpildījumu (CK 204. p.). Parādniekam šādā gadījumā ir paredzēts īpašs atvieglojuma termiņš — parasti tam saistība ir jāizpilda 7 dienu laikā (CK 204. p. II d.). Mantas īres līgumā šāds atvieglojuma termiņš ir 1 mēnesis, bet ēku un neapdzīvojamo telpu īres gadījumā — 3 mēneši (CK 294. p. I d.). Atsevišķos gadījumos atvieglojuma termiņš vispār nav paredzēts, piemēram, mantas patapinājuma līgumā (CK 365. p.). Arī glabājuma līgumā pēc glabājuma devēja pieprasījuma manta jāatdod nekavējoties. Kreditora tiesības ir aizskartas un prasības noilguma termiņš sāk tecēt nākamajā dienā pēc tam,

kad parādnieks saistību nav izpildījis pēc kreditora pieprasījuma, vai nākamajā dienā pēc viņam paredzētā atvieglojuma termiņa.

Tā kā minētajās saistību attiecībās kreditoram ir zināms, kad parādniekam jāizpilda saistība, viņam arī tūlīt ir zināms par savu tiesību pārkāpumu, ja parādnieks saistību nav izpildījis. Arī neatrodoties vietā, kurā notiek saistību izpilde, kreditoram ir pienākums sekot saistību izpildei.

Sarežģītāk ir tad, kad pārkāptas subjektīvās tiesības absolūtajās tiesiskajās attiecībās, piemēram, īpašuma tiesības. Šāds pārkāpums tiesīgajai personai parasti ir negaidīts. Bez tam cietušais par savu tiesību aizskārumu bieži vien uzzina tikai pēc kāda laika, piemēram, ja viņš atrodas komandējumā, slimnīcā, atvaļinājumā, ja manta atrodas citā vietā utt. Tādēļ šādu tiesību pārkāpumu gadījumos, piemēram, kad īpašniekam nozagta manta, prasības noilguma termiņa tecējums pēc vispārīga noteikuma sākas tad, kad īpašnieks uzzinājis vai viņam vajadzēja uzzināt par tiesību aizskārumu.

Atšķirībā no līgumisko saistību tiesību aizskārumiem, kad cietušajam vienmēr ir zināms tiesību pārkāpējs, absolūto subjektīvo tiesību pārkāpumu gadījumos, īpaši tad, kad pārkāpums noticis cietušās personas prombūtnē, tai nav zināma persona, kas tiesības aizskārusi. Sakarā ar to nav arī zināms, pret ko celt prasību šo tiesību aizstāvēšanai. Ja šī apstākļa dēļ cietušajam nav iespējams celt prasību noilguma termiņā, aizskartās tiesības saskaņā ar CK 85. p. II d. ir iespējams aizstāvēt arī pēc noilguma termiņa nokavējuma.

Tiesībapārkāpuma brīdī cietušais ne vienmēr uzzina arī par viņam nodarīto veselības bojājumu. Kā izskaidrots PSRS AT plēnuma 1963. 23. X lēmuma 20. p., prasības noilguma termiņa tecējums strīdos par kaitējuma atlīdzināšanu sākas a) prasībās par kaitējuma atlīdzināšanu sakarā ar darba spēju pārejošu zaudēšanu — no darba nespējas iestāšanās dienas; b) prasībās par kaitējuma atlīdzināšanu sakarā ar darba spēju ilgstošu vai pastāvīgu zaudējumu — no dienas, kad cietušais sakropojuma vai kāda cita veselības bojājuma un darba spēju zaudēšanas dēļ zaudējis iepriekšējo izpeļņu un tātd cietis zaudējumus, bet, ja cietušajam nav bijusi darba alga, tad no veselības bojāšanas un darba spēju zaudēšanas dienas; c) prasībās par kaitējuma atlīdzināšanu mirušā apgādājamiem — no cietušā nāves dienas.

Prasības par darījumu apstrīdēšanu prasības noilguma termiņš sākas ar darījuma noslēgšanas brīdi.

Kā paredzēts CK 83. p. II d., atsevišķās civiltiesiskās attiecībās prasības noilguma termiņa tecējuma sākums izņēmuma veidā likumdošanā ir noteikts speciāli. Tas parasti ir saistīts ar pretenziju iesniegšanu vai citiem juridiskiem faktiem. Tā, piemēram, prasībās par pārdotās lietas trūkumiem prasības noilguma termiņa tecējuma sākumu nosaka CK 258. p.; prasībām, kas rodas no nepienācīgas kvalitātes produkcijas piegādes, šis termiņš

sākas dienā, kad pircējs pienācīgā kārtā konstatējis tam piegādātās produkcijas trūkumus (CK 266. p.); prasībām, kas rodas no nekomplektas produkcijas piegādes, noilguma termiņš sākas no dienas, kad pircējs pienācīgā kārtā konstatējis, ka tam piegādāta nekomplekta produkcija; prasībās par trūkumiem darbā, kas izpildīts pēc darbuzņēmuma līguma, prasības noilguma termiņa tecējums sākas no darba pieņemšanas dienas; ja darbuzņēmuma līgumā ir paredzēts garantijas termiņš, tad noilguma termiņš sākas ar dienu, kad izdarīts pieteikums par trūkumiem, bet sociālistisko organizāciju attiecībās — ar darba trūkumu atklāšanas dienu (CK 383. p.). Ir arī vēl citi gadījumi, kad prasības noilguma termiņa tecējuma sākums ir speciāli noteikts likumdošanā.

5. §. Prasības noilguma termiņa tecējuma apturēšana un pārtraukšana

1. Prasības noilguma termiņš parasti ir nepārtraukts. Tomēr tā tecējuma laikā var rasties apstākļi, kas padara neiespējamu prasības celšanu. Sakarā ar to, ka šie apstākļi rodas neatkarīgi no tiesīgās personas gribas, likumā ir noteikts, ka prasības noilguma termiņa tecējums tiek apturēts uz laiku, kamēr pastāv šādi apstākļi. Apstākļiem, kas ir pamats noilguma termiņa tecējuma apturēšanai, ir universāls raksturs, jo tie vienādā mērā attiecas vai nu uz visām personām, vai zināmas kategorijas personām. Ar to šie apstākļi atšķiras no cita veida apstākļiem, kas traucē tikai kādu noteiktu personu aizstāvēt aizskartās tiesības (slimība u. c.) un kas ir paredzēti CK 85. p. II d.

Likumā ir precīzi norādīti trīs apstākļi, kas ir pamats *prasības noilguma termiņa tecējuma apturēšanai* (CK 87. p. I d.). *Pirmkārt*, prasības noilguma termiņu aptur nepārvarama vara. Tas ir tāds notikums, kam ir ārkārtīgs un nenovēršams raksturs konkrētajos apstākļos. Nepārvarama vara ir stihiskas dabas parādības (plūdi, sausums, zemestrīces, aizputinājumi, nogruvumi utt.), kā arī sabiedriskās dzīves parādības (epidēmijas u. c.).

Otrkārt, prasības noilguma termiņa tecējumu aptur prasītāja vai atbildētāja atrašanās PSRS Bruņoto Spēku sastāvā, kuri atrodas kara stāvoklī. Ja karaspēka daļa, kurā atrodas prasītājs vai atbildētājs, nav kara stāvoklī, prasības noilguma termiņa tecējums netiek apturēts (termiņa nokavējumu šī apstākļa dēļ var atzīt par attaisnojošu, lai piemērotu CK 85. p. II d. noteikumu).

Treškārt, prasības noilguma termiņa tecējumu aptur PSRS MP un Latvijas PSR MP noteikta saistību izpildīšanas atlikšana (moratorijs), kas attiecas uz visām saistībām, kādas norādītas lēmumā par moratoriju.

Visi minētie apstākļi ir šķērslis prasības iesniegšanai neatkarīgi no tā, kādā prasības noilguma termiņa tecējuma posmā

tie rodas, bet ne vienmēr tie ir pamats prasības noilguma termiņa tecējuma apturēšanai. Tikai tad, ja šie apstākļi radušies vai pastāvējuši noilguma termiņa pēdējos sešos mēnešos, prasības noilguma tecējums tiek apturēts (CK 87. p. II d.). Ja noilguma termiņš ir mazāks par sešiem mēnešiem, tad minētie apstākļi aptur termiņa tecējumu jebkurā tā laikā.

Tiesīgā persona savu aizskarto tiesību aizstāvēšanu var realizēt tikai pēc tam, kad izbeigušies minētie apstākļi. Tādēļ CK 87. p. III d. ir noteikts, ka noilguma termiņa tecējums turpinās no dienas, kad izbeidzas apstākļi, kas izraisījuši noilguma apturēšanu. Atlikusī termiņa daļa tiek pagarināta līdz sešiem mēnešiem. Ja prasības noilguma termiņš bijis mazāks par sešiem mēnešiem, atlikušo termiņu pagarina uz visu noilguma termiņa laiku. Līdz ar to likums tiesīgajai personai nodrošina pietiekami ilgu laiku, lai tā celtu prasību pēc tam, kad izbeigušies apstākļi, kas izraisījuši termiņa apturēšanu.

Līdzās CK 87. p. I d. paredzētajiem prasības noilguma termiņa tecējuma apturēšanas vispārīgajiem pamatiem likumā ir noteikti arī citi apstākļi, kas aptur noilguma termiņu. Saskaņā ar CK 491. p. prasības noilguma termiņa tecējums sakarā ar prasībām par tāda kaitējuma atlīdzināšanu, kas saistīts ar veselības bojājumu vai nāvi, tiek apturēts arī ar pilsoņa pieteikumu attiecīgajām iestādēm par pensijas vai pabalsta piešķiršanu. Termiņš tiek apturēts līdz pensijas vai pabalsta piešķiršanai vai līdz atteikumam tos piešķirt.

Prasības noilguma termiņa apturējums faktiski ir paredzēts arī CK 88. p. IV d.: gadījumā, ja tiesa atstājusi bez izskatīšanas krimināllietā celtu civilprasību, prasības noilguma termiņa tecējums, kas sācies pirms prasības celšanas, turpinās no dienas, kad likumīgā spēkā stājas spriedums, ar kuru civilprasība atstāta bez izskatīšanas.

Prasības noilguma tecējuma apturēšana ir paredzēta arī PSRS JTKK 304. p. III d. un 307. p. II d.

2. No prasības noilguma termiņa tecējuma apturēšanas ir jāatšķir tā *pārtraukšana*, sakarā ar ko līdz tam notecējusi termiņa daļa netiek ņemta vērā. Prasības noilguma termiņa pārtraukšanas rezultātā termiņa tecējums vai nu izbeidzas, vai arī sākas no jauna atkarībā no tā, kādi apstākļi ir pārtraukuši termiņa tecējumu. CK 88. p. I un III d. ir norādīti divi apstākļi, kas pārtrauc prasības noilguma termiņa tecējumu: prasības celšana noteiktajā kārtībā un parāda atzišana.

Prasības celšana noteiktajā kārtībā pārtrauc termiņa tecējumu neatkarīgi no tā, kas ir civiltiesiskās attiecības subjekti. Prasība ir celta noteiktā kārtībā, ja prasītājs ir izpildījis visas prasības, kas noteiktas CPK un Noteikumos par saimniecisko strīdu izskatīšanu Valsts arbitrāžā (apstiprināti ar PSRS MP Valsts arbitrāžas 1976. 30. XII lēmumu Nr. 136¹), ja

¹ Бюллетень нормативных актов, 1977, № 4, с. 4—43.

prasību cēlusi rīcībspējīga persona, ja nav pārkāpta strīda iepriekšējā ārpustiesas izšķiršanas kārtība utt. Ja prasība ir celta un izskatīta noteiktajā kārtībā un tā ir apmierināta vai noraidīta, prasības noilguma termiņa turpmāki pastāvēšanai vairs nav pamata. Turpretī gadījumos, kad pēc prasības celšanas noteiktajā kārtībā lieta netiek izskatīta pēc būtības, noilguma termiņa tecējums sākas no jauna un līdz pārtraukumam notecējušais laiks netiek ņemts vērā (CK 88. p. V d.).

Ja prasība nav celta noteiktajā kārtībā un līdz ar to ir atstāta bez izskatīšanas (CK 88. p. II d.), prasības noilguma termiņa tecējums netiek pārtraukts. Pamati prasības atstāšanai bez izskatīšanas ir noteikti CPK 223. pantā. Ja apstākļi, kas ir bijuši par iemeslu prasības atstāšanai bez izskatīšanas, tiek novērsti, tiesīgā persona šo pašu prasību var celt no jauna pēc vispārīgiem noteikumiem. Prasības noilguma termiņa tecējumu nepārtrauc arī krimināllietā celtā civilprasība, kas atstāta bez izskatīšanas. Saskaņā ar CK 88. p. VI d. prasības noilguma termiņa tecējums šādā gadījumā tiek apturēts.

Otrs pamats prasības noilguma termiņa tecējuma pārtraukšanai ir parādnieka tāda darbība, kas liecina par parāda atzišanu (CK 88. p. III d.). Šāds pamats iespējams strīdos, kuros kaut viena puse ir pilsonis. Par parāda atzišanu ir uzskatāma parāda daļēja dzēšana, parādnieka lūgums pagarināt līguma izpildes termiņu u. tml. Pēc katras parāda atzišanas noilguma termiņa tecējums sākas no jauna. Lai parādnieks ar parāda atzišanu ļaunprātīgi nevilcinātu saistību izpildi, kreditors ir tiesīgs jebkurā laikā celt prasību tiesā par parāda piespiedu piedziņu, ja vien viņš nav vienojies par jaunu saistību izpildes termiņu. Ņemot vērā solidāro saistību būtību, CK 88. p. IV d. ir paredzēts, ka prasības noilguma termiņa pārtraukšana attiecībā uz vienu no solidāriem parādniekiem pārtrauc prasības noilguma termiņu arī attiecībā uz pārējiem solidārajiem parādniekiem.

3. No prasības noilguma termiņa apturēšanas un pārtraukšanas jāatšķir *noilguma termiņa atjaunošana*, kas ir paredzēta CK 85. p. II d. Noilguma termiņš tiek atjaunots, ja tiesīgā persona prasības noilguma termiņu nokavējusi attaisnojošu iemeslu dēļ, piemēram, sakarā ar atrašanos ilgstošā komandējumā, smagu slimību, iesaukšanu obligātajā karadienestā, atbildētāja atrašanās vietas nezināšanu vai arī sakarā ar to, ka atbildētājs vispār nav zināms, u. tml. Nosakot to, vai prasības noilguma termiņš ir nokavēts attaisnojošu iemeslu dēļ, tiesai, arbitražai vai šķīrējtiesai ir jāņem vērā gan parādnieka uzvedība, gan arī saistības raksturs.

4. Prasības noilguma termiņa apturēšana, pārtraukšana un atjaunošana attiecas kā uz vispārīgajiem, tā arī uz saīsinātajiem prasības noilguma termiņiem (CK 89. p.), ja likumā nav noteikts citādi. Tā, piemēram, šie noteikumi nav attiecināmi uz CK

191. p. II d. noteikto galvnieka atbildības termiņu, kas vienlaikus ir gan prasības noilguma termiņš, gan arī galvnieka atbildības izbeigšanās termiņš.

6. §. Prasības noilguma termiņa notecējuma sekas

1. Prasības noilguma kā aizskarto tiesību aizstāvēšanas termiņa notecējums nozīmē, ka tiesīgā persona (kreditors) vairs nevar panākt savu aizskarto tiesību piespiedu realizēšanu. Tāpēc CK 85. p. I d. ir noteikts, ka prasības noilguma termiņa notecējums pirms prasības celšanas ir pamats prasības noraidīšanai. Pie tam šādas sekas attiecas ne tikai uz pamatprasījumiem, t. i., prasījumiem, kas rodas no pamatsaistībām, bet saskaņā ar CK 86. p. arī uz papildprasījumiem, kas rodas no papildsaistībām (sankcijas, galvojuma u. c.), kuras ir paredzētas pamatsaistību nodrošināšanai vai kam ir citāds sakars ar pamatsaistību, piemēram, tiesības uz procentiem.

2. Sakarā ar to, ka prasības noilguma iestāšanās dēļ aizskartās tiesības vairs netiek aizstāvētas, rodas jautājums par tās mantas (lietu, maksājumu) likteni, ko vairs nevar atprasīt no parādnieka, tiesību pārkāpēja.

Naudas summas, kuras kreditors nevar atprasīt, paliek parādniekam, ja saistībā kaut viena no pusēm ir pilsonis vai kolhozs, kā arī kooperatīvo vai sabiedrisko organizāciju savstarpējās saistības. Šādos gadījumos kreditora organizācija šīs summas noraksta kā zaudējumus.

Saistībās, kurās viena puse ir valsts organizācija, bet otra — kooperatīva (izņemot kolhozus) vai sabiedriska organizācija, summas, kuras vairs nevar pieprasīt sakarā ar prasības noilgumu, ieskaita valsts budžetā ne vēlāk par nākamā mēneša 15. datumu. Tāda kārtība noteikta PSRS MP 1951. 12. IX Nolikuma par valsts, kooperatīvo (izņemot kolhozus) un sabiedrisko uzņēmumu un organizāciju grāmatvedības pārskatiem un bilancēm 53. un 54. p. un PSRS Finanšu ministrijas 1974. 27. V Instrukcijā Nr. 124¹. Nepiedzītās summas kreditora organizācija noraksta kā zaudējumus un par to 10 dienu laikā paziņo augstākai organizācijai. Šis noteikums attiecas arī uz gadījumiem, kad valsts organizācija ir parādniece saistībās ar pilsoņiem un kolhoziem, t. i., no valsts organizācijas nepiedzīto parādu vienmēr ieskaita valsts budžetā.

Tā kā pēc prasības noilguma iestāšanās īpašniekam vai citam lietas likumīgajam valdītājam nav tiesības atprasīt lietu no neļikumīgā valdītāja un padomju civilā likumdošana neparedz iegūstošā noilguma institūtu, tad lietas faktiskais valdītājs neiegūst uz to īpašuma tiesības un šādas lietas uzskatāmas par

¹ Бюллетень нормативных актов, 1975, № 3, с. 32—33.

bezsaimeņa mantu (CK 145. p.). Šāda manta likumā noteiktā kārtībā pēc tiesas sprieduma var pāriet valsts vai kolhoza īpašumā. Turpretī, ja šādas lietas netiek atprasītas no nelikumīgā valdītāja, tās paliek pēdējam. Tādas mantas likteni, ko viena valsts organizācija nevar atprasīt no citas valsts organizācijas, nosaka plānošanas iestādes.

3. Prasības noilguma termiņa noteicējums nozīmē, ka tiesīgā persona vairs nevar panākt savu aizskarto tiesību realizēšanu piespiedu kārtā, taču tas neliedz iespēju parādniekam pašam labprātīgi izpildīt pienākumu. Pie tam saskaņā ar CK 90. p. I d. parādnieks, kas izpildījis pienākumu pēc prasības noilguma termiņa noteicējuma, nav tiesīgs atprasīt izpildīto. Šādā gadījumā nav svarīgi, vai parādnieks saistības izpildīšanas brīdī ir zinājis par noilguma noteicējumu vai ne. Tomēr šis noteikums ir piemērojams tikai tad, ja kaut viena no pusēm ir pilsonis. Sociālistisko organizāciju savstarpējo pienākumu izpilde pēc noilguma termiņa noteicējuma ir atļauta tikai gadījumos, kas paredzēti Vis-savienības likumdošanā. Sociālistiskās organizācijas, izņemot kolhozus, pēc noilguma termiņa noteicējuma nav tiesīgas izpildīt pienākumus, kas izriet no to savstarpējām saistībām. Ja parādnieka organizācija pretēji šim noteikumam izpilda saistību, tad izpildītās summas tiek ieskaitītas valsts budžeta ienākumos.

XII nodaļa.

CIVILO TIESĪBU REALIZĒŠANA UN AIZSTĀVĒŠANA

1. §. Civilo tiesību realizēšana

1. Viens no vissvarīgākajiem jebkuras sabiedrības tiesiskās kārtības jautājumiem ir likumā noteikto tiesību realizēšana un aizstāvēšana. Sociālistiskās sabiedrības tiesiskajai kārtībai atšķirībā no buržuāziskās tiesiskās kārtības ir raksturīgs tas, ka «sociālisms devis un garantējis darbaļaudīm visplašākās tiesības un brīvības»¹. Svarīgākais ir tas, ka attīstītas sociālistiskas sabiedrības apstākļos pilsoņu tiesību reālas izmantošanas iespējas ir nodrošinātas ar ekonomiskām, politiskām un tiesiskām garantijām. Padomju valsts Pamatlikums, nostiprinot visas šīs garantijas, īpaši uzsver arī valsts un sabiedrības dzīves tiesiskā pamata nostiprināšanu (PSRS Konstitūcijas 9. p.).

Kā pilsoņu civilo tiesību realizēšanas un aizstāvēšanas tiesiskai garantijai svarīga nozīme ir PSRS Konstitūcijas 4. p., kurā noteikts, ka Padomju valsts un visi tās orgāni darbojas

¹ PSKP Programma, R., 1977, 134. lpp.

uz sociālistiskās likumības pamata, nodrošina tiesiskās kārtības, sabiedrības interešu un pilsoņu tiesību un brīvību aizsardzību.

2. Civilo tiesību realizēšana ir to iespēju izmantošana, ko ietver sevī subjektīvās tiesības, kas ir tiesību subjekta iespējamās vai atļautās uzvešanās mēraukla. Tā kā civilās tiesības un pienākumi rodas, lai apmierinātu pilsoņu un organizāciju dažādas vajadzības, galvenokārt mantiska rakstura, tad subjektīvo civilo tiesību realizēšana ir tiesīgās personas interešu apmierināšana. Tiesīgās personas subjektīvo civilo tiesību realizēšanai atbilst citu personu pienākumu izpilde, kas parasti ir to darbību realizēšana, kuras nepieciešamas, lai tiesīgā persona apmierinātu savas intereses.

Subjektīvo tiesību realizēšanas darbību raksturu nosaka katras atsevišķās civiltiesiskās attiecības saturs. Tā, piemēram, īpašnieks savas subjektīvās īpašuma tiesības uz lietu realizē, to valdot, lietojot un rikojoties ar to likumā noteiktajās robežās (CK 92. p.). Mantas īres līgumā īrnieka subjektīvā tiesība galvenokārt izpaužas iespējā saņemt no izīrētāja mantu tādā stāvoklī, kāds atbilst līguma noteikumiem un mantas uzdevumam, kā arī iespējā to valdīt un lietot, lai apmierinātu savas vajadzības.

Tādējādi subjektīvo tiesību realizēšanas veids ir atkarīgs no šo tiesību rakstura un tiesību realizēšana ir iespējama, tikai izpildot tai atbilstošos pienākumus.

Kā īpašuma, tā arī saistību un citās tiesiskajās attiecībās katra subjektīvā tiesība nosaka zināmu uzvešanās iespēju un tās robežas. Jebkura subjektīvā civilā tiesība nodrošina tiesību subjektam kādas mantiskas vai nemantiskas intereses apmierināšanu un tādējādi kalpo noteiktam uzdevumam, kas pamatvilcienos ir paredzēts arī likumdošanā atbilstoši katrai iespējamajai subjektīvajai tiesībai, vai arī atbilstoši likuma prasībām to nosaka paši civiltiesiskās attiecības dalībnieki, izmantojot iespējas, ko tiem piešķir tiesību dispozitīvās normas vai tiesību analogija.

Nosakot subjektīvo tiesību saturu, civilā likumdošana ir vērsta uz to, lai saskaņotu tiesiskās attiecības dalībnieku intereses, kā arī lai saskaņotu to intereses ar sabiedriskajām interesēm. Likumdošanā nav iespējams sīki noteikt katras subjektīvās tiesības realizēšanas robežas. Bez tam tas arī nav nepieciešams, jo subjektīvo tiesību robežu pārkāpšana ir tikai izņēmuma rakstura novirze no normāla tiesību realizēšanas procesa. Tāpēc civilajā likumdošanā tiesību realizēšanas robežas parasti netiek noteiktas katrai subjektīvajai tiesībai atsevišķi, bet gan kā vispārīga prasība, kas attiecas uz jebkuras subjektīvās tiesības realizēšanu un jebkura pienākuma izpildi. Šāda vispārīga rakstura prasība ir noteikta CK 5. p., saskaņā ar kuru, realizējot tiesības un izpildot pienākumus, pilsoņiem un organizācijām jāievēro likumi, jācieni sociālistiskās sadzīves normas un komunisma cēlājas sabiedrības morālie principi. Saskaņā ar CK 5. p. 1 d. subjektīvās tiesības

ir jārealizē atbilstoši šo tiesību uzdevumam sociālistiskajā sabiedrībā komunisma celtniecības periodā. Tas ir civilo tiesību realizācijas svarīgākais princips.

Civilo tiesību realizēšanas robeža tādējādi ir šo tiesību tāda realizēšana, kas atbilst tiesību uzdevumam. Ir iespējami gadījumi, ka tiesīgās personas uzvedība, kas ārēji it kā atbilst subjektīvās tiesības saturam, faktiski ir pretrunā ar šo tiesību uzdevumu. Šādi gadījumi ir, piemēram, tad, ja pilsonis pēc dzīvojamās telpas īres līguma viņam nodoto dzīvojamo telpu izmanto nevis savu un ģimenes locekļu vajadzību apmierināšanai, bet gan sistemātiski to izīrē citām personām pēc apakšīres līguma; ja pilsonis, realizējot savas īpašuma tiesības, nesaimnieciski uztur dzīvojamo māju vai nesaimnieciski apietas ar viņam piederošu mantu, kurai ir vēsturiska, mākslas vai cita sabiedriska vērtība; ja pilsonis savu personiskā īpašumā esošo mantu izmanto bezstrādes ienākumu gūšanai u. tml.

3. Nosakot civilo tiesību realizēšanas robežas, likumdošanā ir paredzētas arī attiecīgas sankcijas, kuras piemēro gadījumos, kad tiesīgā persona šīs robežas pārkāpj, t. i., ļaunprātīgi realizē savas tiesības. Katra pilsoņa konstitucionāls pienākums ir cienīt citu personu tiesības un likumīgās intereses (LPSR Konstitūcijas 63. p.). Tiesību ļaunprātīgas realizēšanas gadījumā citu personu tiesības un likumīgās intereses, kā arī sabiedrības intereses tiek aizskartas. Tāpēc ļoti svarīgs ir LPSR Konstitūcijas 37. p. noteikums, ka pilsoņi nedrīkst izmantot savas tiesības un brīvības pretēji sabiedrības un valsts interesēm un citu pilsoņu tiesībām.

Civilajā likumdošanā ir paredzētas vispārīga un konkrēta rakstura sankcijas, kuras piemēro subjektīvo tiesību realizācijas robežu pārkāpumu gadījumos. *Vispārīga rakstura sankcija* ir noteikta CK 5. p. I d., saskaņā ar kuru likums neaizsargā civilās tiesības, ja tās realizē pretrunā ar šo tiesību uzdevumu. Pamatojoties uz CK 5. p. I d., tiesību ļaunprātīgas realizēšanas gadījumos tiesa, arbitražā vai cita iestāde, kas izšķir civiltiesisko strīdu, var atteikt civilo tiesību aizsardzību, ja vien likumdošanā nav noteiktas konkrētas sekas. *Konkrētas sankcijas* ir noteiktas, piemēram, CK 111. p., kurā paredzēta mantas bezatlīdzības atsavināšana, ja pilsonis to sistemātiski izmanto bezstrādes ienākumu gūšanai, CK 143. un 144. p., kuri atļauj atsavināt pilsonim piederošo dzīvojamo māju, kā arī citu mantu, kam ir vēsturiska, mākslas vai cita sabiedriska vērtība, ja pilsonis ar šo mantu apietas nesaimnieciski. CK 304. p. atļauj izbeigt īres līgumu pēc izīrētāja pieprasījuma pirms termiņa, ja īrnieks lieto mantu neatbilstoši līgumam vai mantas uzdevumam. Konkrētas sankcijas piemērošana ir paredzēta arī CK 59.p. gadījumos, kad pilsonis ļaunprātīgi izmantojis citas personas grūtus apstākļus, lai ar šo personu noslēgtu darījumu uz tai sevišķi nežēlīgiem noteikumiem, kā arī citos CK pantos.

2. §. Civilo tiesību aizstāvēšana

1. Civilo tiesību reālas izmantošanas svarīgākais noteikums ir šo tiesību efektīva aizstāvēšana subjektīvo tiesību aizskāruma gadījumos. Aizskartās vai apstrīdētās civilās tiesības likumā noteiktajā kārtībā aizsargā attiecīgas valsts iestādes un sabiedriskas organizācijas. Civilo tiesību aizstāvēšanas veidi un kārtība ir noteikta likumā.

2. **Civilo tiesību aizstāvēšanas veidi** ir reglamentēti CK (svārīgākie ir uzskaitīti CK 6. p. I d.), un tiem ir vispārīgs raksturs. Atkarībā no subjektīvo tiesību un to aizskāruma rakstura civilo tiesību aizstāvēšanas veidi ir šādi:

1) *aizskarto tiesību atzišana*. To piemēro dažādu tiesību aizskāruma gadījumos, piemēram, īpašuma, autorības, dzīvojamās telpas lietošanas tiesību atzišana, tiesību atzišana uz nozaudētiem uzrādītāja vērtspapīriem u. tml.;

2) *tā stāvokļa atjaunošana, kāds bija līdz tiesību aizskārumam, un tiesību aizskarošās darbības novēršana*. Šādi civilās tiesības tiek aizstāvētas, piemēram, gadījumos, kad no sveša nelikumīga valdījuma tiek atprasīta manta (CK 153. p.). Apmierinot šādu prasību, īpašniekam tiek atjaunots tāds stāvoklis, kāds tam bija līdz tiesību aizskārumam. Šis veids plaši tiek pielietots, atzīstot par spēkā neesošiem darījumiem un piemērojot divpusējo vai vienpusējo restitūciju (CK 48., 51., 58., 59. u. c. p.). Tas noteikts arī CK 7. p., kas paredz atsaukt ziņas, kuras aizskar citu personu godu un cieņu. Ilgstoša tiesību pārkāpuma gadījumā cietušais var panākt tiesību aizskarošās darbības novēršanu, kā tas paredzēts, piemēram, CK 158. p.;

3) *piespiešana izpildīt pienākumu natūrā*. To plaši piemēro saistību tiesiskajās attiecībās. Izpildīšana natūrā izriet no saistību reālā izpildes principa un ir jebkuras līgumiskās saistības mērķis. Tā, piemēram, ja pārdevējs nepilda savu pienākumu nodot to lietu, kas paredzēta līgumā, kredītors saskaņā ar CK 222. p. ir tiesīgs prasīt, lai šo lietu pārdevējam atņem un nodod viņam. Šāda iespēja atkrīt, ja, piemēram, individuāli noteikta lieta gājusi bojā vai pēc likumīga pamata nodota citai personai. Izpilde natūrā nav iespējama arī gadījumā, ja parādnieks, kura pienākums bijis izpildīt noteiktu darbību personiski, ir miris. Piespiešana izpildīt pienākumu natūrā paredzēta arī saistībās no kaitējuma nodarīšanas (CK 477. p.);

4) *tiesiskās attiecības izbeigšana vai grozīšana* parasti notiek ilgstošu tiesisko attiecību gadījumos. Tā, piemēram, saskaņā ar CK 351. p. izirētājs ir tiesīgs tiesas ceļā prasīt dzīvojamās telpas īres līguma izbeigšanu bez citas telpas ierādīšanas īrniekam. Tiesas ceļā var prasīt arī kopīpašuma sādali. Saistību tiesisko attiecību var izbeigt, ja, piemēram, manta, ko pārdevējam vajadzēja nodot pircējam, gājusi bojā no parādnieka neatkarīgu apstākļu dēļ. Tiesiskās attiecības grozīšana notiek gadījumos, ja vienā

ģimenē apvienojošies īrnieki prasa dzīvojamās telpas īres līguma grozīšanu (CK 333. p.), kā arī, ja izīrētājs prasa grozīt īres līguma noteikumus sakarā ar liekas apdzīvojamās platības rašanos īrniekam (CK 334. p.) u. c.;

5) *nodarīto zaudējumu piedziņa no personas, kas tiesības aizskārusi, bet likumā vai līgumā paredzētos gadījumos sankciju (soda naudas, nokavējuma naudas) piedziņa.* Nodarīto zaudējumu piedziņa tiek plaši piemērota līgumisko saistību pārkāpuma, kā arī kaitējuma nodarīšanas gadījumos, ja izpildījums natūrā nav iespējams.

Likumā ir paredzēti arī citi civilo tiesību aizstāvēšanas veidi.

3. **Civilo tiesību aizsardzības kārtība.** Izšķir vispārīgo un speciālo civilo tiesību aizsardzības kārtību. *Vispārīgā kārtība* ir civilo strīdu izšķiršana tiesā, arbitražā un šķīrējtiesā (CK 6. p. I d.). Tiesas kārtībā civiltiesiskos strīdus izšķir tad, ja kaut viena puse ir pilsonis vai kolhozs un ja likumā nav noteikta citāda civilo strīdu izšķiršanas kārtība. Tiesvedību civillietās reglamentē Latvijas PSR civilprocesa kodekss.

Sociālistisko organizāciju savstarpējos strīdus, izņemot likumā paredzētus gadījumus, izšķir valsts arbitražas un resoru arbitražas. Arbitrāžu darbību reglamentē attiecīgi nolikumi: PSRS Ministru Padomes Valsts arbitražas nolikums, kas apstiprināts ar PSRS MP 1974. 17. I lēmumu,¹ Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts arbitražas nolikums, kas apstiprināts ar LPSR MP 1974. 21. VI lēmumu,² PSRS ministriju un resoru arbitrāžu paraugnolikums³. Strīdu izskatīšanas kārtību valsts arbitražās nosaka Saimniecisko strīdu izskatīšanas noteikumi Valsts arbitražā, kas apstiprināti ar PSRS MP Valsts arbitražas 1976. 30. XII lēmumu Nr. 136.⁴

Saskaņā ar CK 6. p. I d. civilo tiesību aizstāvēšanu realizē arī šķīrējtiesas. Nolikums par šķīrējtiesu attiecībā uz strīdu izšķiršanu starp pilsoņiem ir pievienots LPSR CPK kā 3. pielikums, bet Nolikums par šķīrējtiesu saimniecisko strīdu izšķiršanai starp apvienībām, uzņēmumiem, organizācijām un iestādēm ir apstiprināts ar PSRS MP Valsts arbitražas 1975. 30. XII lēmumu Nr. 121.⁵

Civilās tiesības tiek aizsargātas arī *speciālā kārtībā*.

Saskaņā ar CK 6. p. II d. civilo tiesību aizstāvēšanu realizē biedru tiesas. Biedru tiesu nolikumā ir paredzēts, ka biedru tiesas izskata lietas par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpšanu dzīvokļos un kopmītnēs, par īrnieku strīdiem sakarā ar palīgtelpu izmantošanu, dzīvokļa apkopšanas darbiem, maksu par komunā-

¹ СП СССР, 1974, № 4, ст. 19.

² LPSR Ziņotājs, 1974, № 30, 978.—983. lpp.

³ Бюллетень нормативных актов, 1976, № 8, с. 41—46.

⁴ Там же, 1977, № 4, с. 4—43.

⁵ Там же, 1976, № 6, с. 3—6.

lajiem pakalpojumiem, maksu par izdevumiem sakarā ar kopīgi lietojamo telpu kārtējo remontu; lietas par tādu ēku izmantošanu, kas ir divu vai vairāku pilsoņu kopīpašums, par kolhoznieka sētas īpašuma sadalīšanu un izdalīšanos no kolhoznieku sētas, par mantu sadali starp laulātajiem, ja strīdīgās puses piekrit lietas izskatīšanai biedru tiesā; lietas par mantiskiem strīdiem starp pilsoņiem par summu līdz piecdesmit rubļiem, ja strīda dalībnieki piekrit lietas izskatīšanai biedru tiesā (7. p. 10., 11., 13. pkt.).

Civilo tiesību aizstāvēšanā svarīga loma ir arodbiedrībām, kuras izskata strīdus par kaitējuma atlīdzību strādniekiem un kalpotājiem sakarā ar veselības bojājumu, kas radies, izpildot darba pienākumus. Arodbiedrības izskata arī strīdus par atlīdzību sakarā ar izgudrojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem. Izgudrotāju un racionalizatoru tiesības likumā paredzētos gadījumos aizsargā arī tāda sabiedriska organizācija kā Vissavienības izgudrotāju un racionalizatoru biedrība (VIRB), bet autortiesību aizsardzību veic Vissavienības autortiesību aģentūra (VAA).

Saskaņā ar CK 6. p. III d. likumā īpaši paredzētos gadījumos civilo tiesību aizstāvēšanu realizē administratīvā kārtībā. Tā, piemēram, saskaņā ar PSRS APP 1955. 14. III dekrētu mantiskos strīdus starp sociālistiskajām organizācijām, izņemot kolhozus, par summu, kas nepārsniedz 100 rubļus, izskata parādnieka augstākstāvošā organizācija. CK 353.—358. p. ir reglamentēta pilsoņu izlikšana no dzīvojamām telpām administratīvā kārtībā. Administratīvā kārtībā tiek izšķirti arī likumdošanā paredzētie strīdi sakarā ar izgudrojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem.

Civilo tiesību aizsardzību veic arī valsts notariāta iestādes, izdarot izpilduzrakstus, lai bezstrīda kārtībā piedzītu parādus (LVN 65.—68. p.).

Civilo tiesību paš aizsardzību likums atļauj nepieciešamās aizstāvēšanās un galējas nepieciešamības kārtībā (CK 470., 471. p.).

ĪPAŠUMA TIESĪBAS

XIII nodaļa.

ĪPAŠUMA TIESĪBAS. VISPĀRĪGIE JĒDZIENI

1. §. Īpašuma jēdziens. Tā veidi un formas

1. Īpašuma tiesības regulē īpašuma attiecības, kas ir vissvarīgākās sabiedriskās, ekonomiskās attiecības. Lai gūtu pareizu priekšstatu par īpašuma tiesību institūtu, tā nozīmi sabiedrisko attiecību reglamentācijā, vispirms nepieciešams noskaidrot, kas ir īpašums un kādas īpašuma attiecības sabiedrībā pastāv.

Marksistiskā politiskā ekonomija un tiesībzinātne vadās no tā, ka īpašums kā ekonomiska kategorija ir sabiedriska attiecība, t. i., cilvēku savstarpējās attiecības sakarā ar lietu, materiālo labumu piederību visai sabiedrībai, atsevišķiem sabiedrības locekļi kolektīviem, atsevišķiem sabiedrības locekļiem.

Lai cilvēki, sabiedrība eksistētu, ir vajadzīgs uzturs, apģērbs un citi materiāli labumi, bet, lai tos iegūtu, cilvēkiem tie jāražo, stājoties noteiktās sabiedriskās attiecībās — ražošanas attiecībās. Ražošanas procesā notiek materiālo labumu — dabas priekšmetu, cilvēku darba produktu piesavināšanās. «Ikvienu ražošana ir dabas priekšmetu piesavināšanās, ko izdara indivīds noteiktas sabiedrības formas iekšienē un ar tās palīdzību,»¹ norāda K. Markss. Uzsverot īpašuma nozīmi sabiedrībai, K. Markss atzīmē, ka «ne par kādu ražošanu un tāpat arī ne par kādu sabiedrību nevar būt runas tur, kur nepastāv nekāda īpašuma forma»².

Īpašums kā sabiedriska ekonomiska attiecība ir cilvēku attiecība materiālo labumu ražošanas, maiņas un sadales procesā; tā izteic materiālo labumu piederību sabiedrībā. Atbilstoši īpašuma kā ekonomiskas, sabiedriskas attiecības būtībai īpašuma attiecības saturs izpaužas tādās ekonomiskās kategorijās kā valdījums, lietojums un rīcība, kas aptver īpašuma attiecības statiski un dinamiski un raksturo kādu noteiktu īpašuma ekonomiskās

¹ *Markss K.* Par politiskās ekonomijas kritiku. R., 1952, 193. lpp.

² Turpat.

attiecības pusi. *Valdijums* raksturo ražošanas līdzekļu un ražošanas produktu piederību atsevišķām personām, personu grupām vai visai sabiedrībai. *Lietojums* ir sabiedriskās attiecības sakarā ar ražošanas līdzekļu un ražošanas produktu lietošanu. *Ricība* raksturo īpašuma ekonomiskās attiecības sakarā ar ražošanas līdzekļu un ražošanas produktu maiņu, sadali, kā arī īpašuma attiecības izbeigšanu.

2. Īpašuma veidi PSRS. Sociālistiskais ražošanas veids balstās uz sociālistisko īpašumu. PSRS ekonomiskās sistēmas pamatā saskaņā ar PSRS Konstitūcijas 10. p. ir ražošanas līdzekļu sociālistiskais īpašums. Līdzās sociālistiskā īpašuma veidam pastāv arī pilsoņu personiskais īpašums.

Sociālistiskais īpašums saskaņā ar PSRS Konstitūcijas 10. p., Pamatu 20. p. un CK 93. p. I d. pastāv trīs formās: 1) kā valsts (visas tautas) īpašums, 2) kā kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju un to apvienību īpašums, 3) kā arodbiedrību un citu sabiedrisko organizāciju īpašums. Kaut arī visas trīs minētās īpašuma formas kā sociālistiskā īpašuma formas ir viena tipa, starp tām ir atšķirības.

Valsts īpašums — visas padomju tautas kopīga manta — ir galvenais sociālistiskā īpašuma veids (LPSR Konstitūcijas 11. p.). Padomju valsts ir vienīgā šīs mantas īpašniece (CK 94. p.). Valsts īpašums kā visvairāk sabiedriskotā īpašuma forma veido vienotu īpašuma fondu. Šis īpašums tiek izlietots visas padomju tautas interesēs.

Kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju un to apvienību īpašums. Šis īpašums salīdzinājumā ar valsts īpašumu ir mazāk sabiedriskots. Tas pieder atsevišķiem cilvēku kolektīviem, tāpēc šeit nav vienota īpašuma fonda un vienota īpašnieka. Šim īpašumam ir svarīga loma sociālistiskās valsts ražošanas darbībā (kolhozi), lauku iedzīvotāju apgādes un sadzīves pakalpojumu organizēšanā (patērētāju biedrības), pilsoņu dažādo materiālo vajadzību apmierināšanā (dzīvokļu, vassarnīcu celtniecības kooperatīvi u. c.).

Arodbiedrību un citu sabiedrisko organizāciju īpašums. Arodbiedrību un citu sabiedrisko organizāciju lomas pieauguma un šo organizāciju materiālās bāzes nostiprināšanās un paplašināšanās rezultāts attīstīta sociālisma apstākļos ir šo organizāciju īpašuma izveidošanās par patstāvīgu sociālistiskā īpašuma formu, kas tagad nostiprināta LPSR Konstitūcijas 10. p. Sabiedrisko organizāciju īpašums ir atsevišķu kolektīvu īpašums.

Pilsoņu personiskais īpašums. LPSR Konstitūcijas 13. p., Pamatu 25. p. un CK 93., 105. p. nostiprina pilsoņu personisko īpašumu, kas ir atvasināts no sociālistiskā īpašuma, jo personiskā īpašuma pamats ir pilsoņu darba ienākumi sakarā ar to piedalīšanos sociālistiskajā ražošanā. Personiskajā īpašumā nonāk tā sabiedriskā produkta daļa, kas tiek sadalīta saskaņā ar sociālisma

principu «no katra pēc viņa spējām, katram — pēc viņa darba» (LPSR Konstitūcijas 14. p.). Personiskā īpašuma raksturs ir reglamentēts LPSR Konstitūcijas 13. p., kā arī civilajā likumdošanā (105. p.), nosakot to objektu loku, kas drīkst atrasties personiskajā īpašumā, kā arī norādot, ka mantu, kas ir pilsoņu personiskajā īpašumā, nedrīkst izlietot bezstrādes ienākumu gūšanai.

Likumdošana reglamentē divas personiskā īpašuma formas: 1) atsevišķu pilsoņu īpašumu (CK 105. p.) un 2) kolhoznieku sētas (kolhoznieku ģimenes)¹ īpašumu (CK 128. p.), kas ir tās locekļu nedalīts kopīpašums.

3. PSRS Konstitūcijas 17. p. nosaka, ka PSRS saskaņā ar likumu tiek pieļauts individuālais darbs mājrupalos un mājamatniecībā, lauksaimniecībā un sadzīves pakalpojumu sfērā, kā arī citos nodarbošanās veidos, kuri pamatojas tikai uz pilsoņu un viņu ģimenes locekļu personisko darbu. Tā kā šis īpašums rodas tikai personiskā darba rezultātā un tā īpatsvars ir visai niecīgs, tad Konstitūcijā un civilajā likumdošanā tas nav reglamentēts kā patstāvīgs īpašuma veids. Šim īpašumam, izņemot likumā paredzētos gadījumus, piemēro noteikumus par pilsoņu personisko īpašumu (CK 115. p.) vai zemnieku viensētas īpašumam — noteikumus par kolhoznieku sētas īpašumu (CK 127. p.).

2. §. Īpašuma tiesību jēdziens

1. Īpašuma attiecības kā pašas svarīgākās sabiedriskās, ekonomiskās attiecības tiek nostiprinātas un regulētas, kā arī aizsargātas ar tiesību normām, kā rezultātā šis īpašuma ekonomiskās attiecības iegūst tiesisku formu un kļūst par īpašuma tiesiskajām attiecībām. Tomēr atšķirībā no īpašuma kā ekonomiskās attiecības, kas ir obligāti nepieciešama katrā ražošanas veidā, īpašuma tiesiskās attiecības nepastāv bezšķiru sabiedrībā — tās nepazīna pirmatnējās kopienas iekārtā un tās nebūs arī komunistiskajā sabiedrībā. Vēsturiski īpašuma tiesības radās kā vergturu sabiedrības privātipašuma tiesības. Sabiedrības tālākas attīstības gaitā tās kļuva par feodālā un kapitālistiskā privātipašuma tiesībām. Visi šie trīs īpašuma tiesību tipi nostiprināja un aizsargāja privātipašumu, galvenokārt ražošanas rīku un līdzekļu privātipašumu, un līdz ar to visus attiecīgos ekspluatatoru sabiedrību ražošanas veidus.

Sociālistiskās revolūcijas uzvara un sociālisma celtniecība, kas radīja jaunas — sociālistiskā īpašuma attiecības, radīja arī pilnīgi jauna tipa īpašuma tiesības — sociālistiskā īpašuma tiesības, kuru uzdevums ir nostiprināt un aizsargāt ekonomiskās attiecības, kas rodas sakarā ar materiālo labumu un galvenokārt

¹ Turpmāk tāpat kā CK trīspadsmitajā nodaļā lietots apzīmējums «kolhoznieku sēta».

ražošanas pamatlīdzekļu piederību visai padomju tautai, kā arī ražošanas līdzekļu un citu materiālo labumu piederību kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām. Īpašuma tiesības sociālistiskajā sabiedrībā nostiprina un aizsargā arī materiālo labumu (galvenokārt patēriņa priekšmetu) piederību padomju pilsoņiem.

Tā kā īpašuma tiesības nostiprina un aizsargā sabiedrības pašas svarīgākās ekonomiskās attiecības, īpašuma tiesības ir centrālais tiesību institūts tiesību sistēmā.

Īpašuma tiesības tāpat kā jebkuras citas tiesības tiesību teorijā izšķir objektīvā un subjektīvā nozīmē.

2. *Īpašuma tiesības objektīvā nozīmē ir tiesību normu kopums, kas aizsargā un nostiprina materiālo labumu piederību, to valdījumu, lietojumu un rīcību ar tiem.* Šis normu kopums reglamentē īpašuma tiesību iegūšanu un izbeigšanos, to saturu, aizsardzību.

Īpašuma attiecību normatīvā reglamentācija sociālistiskajā sabiedrībā ir visai sarežģīta, jo tā veidojas kompleksi — no dažādu tiesību nozaru normām.

Centrālā vieta īpašuma tiesiskajā reglamentācijā ir *PSRS Konstitūcijai* un attiecīgi *Latvijas PSR Konstitūcijai*. Normas, kas tieši nostiprina īpašuma attiecības mūsu valstī attīstīta sociālisma apstākļos ir ietvertas PSRS Konstitūcijas 2. nodaļā (10.—13. p.). Tās, kā arī citas Konstitūcijas normas ir pamats īpašuma attiecību reglamentācijai civilajā un citās likumdošanas nozarēs. Vissvarīgākā nozīme īpašuma attiecību reglamentācijā ir *civilajai likumdošanai*. Pamatu 19.—32. p. un CK 92.—159. p. tieši regulē īpašuma attiecības. Taču svarīga nozīme ir arī saistību tiesību normām, kas nosaka daudzus īpašuma tiesību iegūšanas un izbeigšanās veidus, īpašuma attiecību aizsardzību sakarā ar kaitējuma nodarīšanu, kā arī mantošanas tiesību normām, kas reglamentē personiskā īpašuma tiesību pāreju mantiniekiem sakarā ar īpašnieka nāvi. Valsts ekskluzīvā īpašuma tiesības uz zemi, tās dzīlēm, ūdeņiem un mežiem reglamentē attiecīgi *zemes, ūdeņu, zemes dziļu un mežu likumdošana*. Laulāto īpašuma attiecības līdzās civilās likumdošanas personiskā īpašuma tiesību normām reglamentē arī *laulības un ģimenes likumdošana*. Valsts, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju īpašuma attiecību aizsardzība notiek ar *administratīvo* un *krimināltiesību normām*. Īpašuma tiesību normas ietilpst arī attiecīgo organizāciju statūtos.

3. *Īpašuma tiesības subjektīvā nozīmē ir katra īpašnieka — valsts, kooperatīvās vai sabiedriskās organizācijas vai pilsoņa tiesības sakarā ar noteiktas mantas piederību, kuras izpaužas viņu spējā pēc sava ieskata valdīt, lietot šo mantu, kā arī rīkoties ar to likuma noteiktajās robežās.* Tādas ir, piemēram, kooperatīvās organizācijas tiesības valdīt un lietot tai piederošo mantu, nodot to citiem lietošanā, atsavināt utt. Subjektīvās īpašuma tiesības ir ne tikai pašam īpašniekam atļautās uzvedības mēraukla, bet arī

viņam likumā nodrošinātā iespēja prasīt noteiktu uzvedību no visām pārējām personām, kurām savukārt ir pienākums atturēties no īpašnieka tiesību aizskaršanas. Attiecībā uz sociālistisko īpašumu PSRS Konstitūcijas 61. p. ir speciāli paredzēts, ka PSRS pilsoņiem jāargā un jāstiprina sociālistiskais īpašums, ka personas, kas apdraud sociālistisko īpašumu, sodāmas saskaņā ar likumu.

Īpašuma tiesības tāpat kā jebkuras citas subjektīvās tiesības realizējas tiesiskās attiecības formā, kurā kā *tiesību subjekts* ir īpašnieks (valsts, kooperatīvās vai sabiedriskās organizācijas, pilsoņi), bet *pienākumu subjekts* — visas citas personas, kas pakļautas padomju valsts jurisdikcijai.

Īpašnieku subjektīvās īpašuma tiesības, kas izpaužas kā īpašnieka iespējamās uzvešanās mēraukla attiecībā uz tam piederošās mantas valdījumu, lietojumu un rīcību, un šīm subjektīvajām tiesībām korespondējošais jebkuras citas personas pienākums veido īpašuma tiesiskās attiecības saturu.

3. §. Īpašuma tiesību saturs. Valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības

1. Atbilstoši tam, ka īpašums kā ekonomiska kategorija izpaužas valdījuma, lietojuma un rīcības attiecībās, likums (CK 92. p.) nosaka, ka īpašniekam pieder mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības likumā noteiktajās robežās.

Īpašuma tiesības un līdz ar to arī valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības pēc apjoma un satura ir atšķirīgas dažādiem īpašniekiem — valstij, kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām un pilsoņiem. Sevišķi daudzveidīgs šo tiesību saturs ir dažādām organizācijām atbilstoši to speciālajai tiesībspējai.

2. CK 92. p. formulējums, ka īpašniekam pieder mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības, nenozīmē, ka īpašuma tiesības varētu uzskatīt par minēto tiesību summu. Katrai no šīm tiesībām civiltiesībās ir patstāvīga nozīme, un tās nav saistītas tikai ar īpašuma tiesībām vien. Valdījuma un lietojuma tiesības ir ietvertas daudzos saistību tiesību institūtos. Šādi tiesīgumi nereti pieder arī neīpašniekiem, piemēram, valdījuma tiesību realizācija notiek īres, darbuzņēmuma, pārvaldājuma, komisijas, uzdevuma, glabājuma līgumos utt. Lietojuma tiesību realizācija notiek īres, patapinājuma un citos līgumos. Arī rīcības tiesības var būt personai, kura nav īpašnieks — transporta organizācijai, realizējot nepieprasītās kravas, lombardam — realizējot glabāšanu nodotās un nepieprasītās lietas, utt.

3. **Valdījuma tiesības.** Par valdījumu juridiskajā literatūrā tiek uzskatīta «faktiskā vara» pār lietu, lietas turēšana pie sevis, savā saimniecībā, kas arī parasti dod iespēju fiziskai un saimnieciskai iedarbībai uz lietu. Valdījuma tiesības ir īpašniekam likumā nodrošināta iespēja lietu turēt pie sevis. Tomēr «valdi-

jums» nav jāsaprot burtiski — tā, ka personas valdījumā esošās lietas nepārtraukti atrodas pie tās. Tā, piemēram, ja pilsonis uz laiku atstāj savu dzīvojamo māju, dzīvokļa iekārtu vai citu mantu, aiziedams uz darbu vai aizbraukdams atvaļinājumā, tad prezumējams, ka minētā manta atrodas šī pilsoņa valdījumā, ja vien viņš to pēc līguma nav nodevis kādam citam glabāšanā vai apsardzībā.

Valdījuma tiesības pieder pašam īpašniekam, taču nereti tās ir arī citai personai — *neīpašniekam*. Tāpēc valdījums tiek iedalīts īpašnieka un neīpašnieka valdījumā. Neīpašnieka valdījums var rasties uz likuma, cita normatīva akta, administratīva akta pamata. Bieži vien valdījuma tiesības vai nu atsevišķi, vai kopā ar citām tiesībām neīpašniekam nodod pats īpašnieks pēc dažādiem līgumiem (piemēram, pēc komisijas, uzdevuma, ekspedīcijas, pārvadājuma, īres līgumiem). Neīpašniekam valdījums uz lietu var rasties arī citādā ceļā — atrodot lietu, kā arī piesavinoties to prettiesiski.

Valdījums, kas balstās uz tiesisku pamatu, ir *likumīgs valdījums*. Tāds ir īpašnieka un daudzos gadījumos arī neīpašnieka valdījums, kas iegūts, pamatojoties uz likumu, administratīvu aktu, līgumu vai dažos gadījumos arī faktiski (atradums līdz brīdim, kamēr atradējs to nodod īpašniekam vai likumā noteiktajām organizācijām). Likumīgs valdījums tiek saukts par «titula» valdījumu. Šādu valdījumu aizsargā likums, un mantas valdītājam pieder arī mantas vindikācijas tiesības (CK 159. p.).

Valdījums, kam nav tiesiska pamata, ir *nelikumīgs*. Tāds valdījums ir personai, kas lietu piesavinājusies prettiesiski, kas lietu ieguvusi pēc spēkā neesoša līguma, kas lietu ieguvusi no personas, kurai nav bijušas tiesības to atsavināt (no īrnieka, glabātāja, zagļa, atradēja).

Nelikumīgo valdījumu savukārt var iedalīt labticīgā un ļaunticīgā valdījumā. Labticīgs ir tāds valdījums, kad valditājs nezina vai tam nevajag zināt, ka viņš mantu ieguvis no personas, kurai nav tiesības to atsavināt. Ļaunticīgs ir valdījums, kad valditājs zina vai tam vajag zināt, ka viņš mantu ieguvis no tādas personas, kurai nav tiesības to atsavināt. Valdījuma iedalījumam labticīgā un ļaunticīgā valdījumā ir nozīme mantas vindikācijā no sveša nelikumīga valdījuma (CK 154., 157. p.).

4. Lietojuma tiesības. Lietojums ir lietas derīgo īpašību izmantošana, ienākumu vai augļu iegūšana, lai apmierinātu sabiedriskās vai personiskās materiālās un kultūras vajadzības. Lietojuma tiesības ir īpašniekam likumā nodrošināta iespēja izmantot lietas derīgās īpašības. Lietošanas procesā lietas vai nu uzreiz (izejvielas, pārtikas produkti u. c.), vai pamazām (mašīnas, apģērbs, grāmatas u. c.) pārveidojas. Lietojums parasti ir saistīts ar lietas valdījumu, jo, lai iegūtu no lietas derīgās īpašības, ir nepieciešams, lai attiecīgā lieta atrastos arī valdījumā.

Taču atsevišķos gadījumos lietojumu var realizēt arī bez valdījuma.

Tāpat kā valdījuma, tā arī lietojuma tiesības var piederēt gan lietas īpašniekam, gan arī neīpašniekam. Lietošanas tiesības neīpašniekam var pamatoties uz likumu, administratīvo aktu vai līgumu ar īpašnieku. Sādi līgumi ir īres, dzīvojamās telpas īres un patapinājuma līgumi. Dažreiz arī glabājuma līgumā var paredzēt mantas lietošanas tiesības (CK 424. p. III d.).

Lietojuma tiesību saturs ir atkarīgs no tā, kas realizē mantas lietošanas tiesības. Organizācijām mantas lietošanas tiesības ir arī to pienākums, realizējot savu saimniecisko vai cita veida darbību, izlietot sociālistisko īpašumu atbilstoši tā uzdevumam. Arī personiskajā īpašumā esošie objekti ir jālieto atbilstoši to uzdevumam (CK 105. p. I, III d.), nepieļaujot nesaimniecisku apiešanos ar tiem.

5. Rīcības tiesības ir īpašniekam likumā nodrošināta iespēja noteikt mantas tiesisko stāvokli, to atsavinot, nododot lietošanā vai noslēdzot citus darījumus, kā arī to iznīcinot, atsakoties no īpašuma tiesībām u. tml., t. i., iespēja radīt, grozīt vai izbeigt tiesiskās attiecības sakarā ar mantas piederību. Atšķirībā no valdījuma un lietojuma tiesībām rīcības tiesība ir visbūtiskākais īpašuma tiesību satura elements. Īpašnieks, rīkojoties savas tiesībaspējas ietvaros vai nu 1) izbeidz savas īpašuma tiesības uz konkrētu lietu (iznīcina to, izlemj patērēt lietas pats, atsavināšanās darījuma rezultātā nodod tās citiem), vai arī 2) nodod citām personām valdījuma vai lietojuma tiesības, saglabājot sev īpašuma tiesības turpmāk. Valsts ar rīcības tiesību palīdzību nodod savu īpašumu valsts organizāciju operatīvajā pārvaldīšanā. Tāpat arī kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas var nodot daļu mantas operatīvā pārvaldīšanā saviem uzņēmumiem. Tādējādi rīcības tiesības ir iespējams realizēt gan ar civiltiesiskiem darījumiem, gan ar administratīviem aktiem.

Rīcības tiesības kā īpašuma tiesību satura elements ļoti bieži realizējas ar tādiem juridiskiem aktiem, kas reglamentēti saistību tiesībās (līgumi) un mantošanas tiesībās (testaments).

Rīcības tiesības kā pašu svarīgāko īpašuma tiesību satura elementu parasti realizē pats īpašnieks, pie tam īpašniekam savas tiesībaspējas ietvaros, sevišķi pilsoņiem attiecībā uz savu personisko īpašumu, ir visai plašas iespējas izvēlēties rīcības veidu. Rīcības tiesības īpašnieks var nodot arī citām personām. Tomēr atšķirībā no valdījuma un lietojuma tiesībām, kas tādā gadījumā neīpašniekam tiek piešķirtas pilnīgi, rīcības tiesības neīpašniekam nepāriet pilnā apjomā: ar komisijas un uzdevuma līgumu īpašnieks komisionāram vai pilnvarniekam parasti piešķir visai ierobežotas rīcības iespējas un būtībā pats realizē savas rīcības tiesības ar citu personu palīdzību. Pie tam atsevišķus rīcības veidus īpašnieks var realizēt tikai stingri personiski, piemēram, testamenta sastādīšanu.

Lai gan rīcības tiesības parasti ir pašam īpašniekam, atsevišķos gđījumos likums rīcības tiesības piešķir arī citām personām. Tā, piemēram, tiesu izpildītājs ir tiesīgs pārdot parādnieka mantu publiskā izsolē. Saskaņā ar PSRS Dzelzceļa statūtu 76. p. dzelzceļam ir piešķirtas tiesības realizēt kravu, ko nevar nogādāt saņēmējam. Tāpat arī lombards ir tiesīgs pārdot lombardā iekārtātās mantas, ja termiņā nav dzēsts lombarda aizdevums.

4. §. Īpašuma tiesību iegūšana un izbeigšanās

1. Īpašuma tiesības uz konkrētu lietu katrs civiltiesību subjekts iegūst pēc likumā paredzētiem pamatiem (CK 4. p.), t. i., pamatojoties uz tādiem juridiskiem faktiem vai to kompleksiem, ar kuriem likums saista īpašuma tiesību rašanos. Īpašuma tiesības var iegūt gan sakarā ar tādiem juridiskiem faktiem, kas rada dažādas civilās tiesības un pienākumus (līgumi), gan arī pamatojoties uz tādiem juridiskiem faktiem, sakarā ar kuriem civilt kodeksā (piemēram, CK 141., 143.—145., 147., 150., 151. u. c. p.) vai citos normatīvajos aktos speciāli ir paredzēta īpašuma tiesību rašanās. Tādējādi īpašuma tiesību iegūšanas pamati ir daudzveidīgi un tie ir atšķirīgi dažādām īpašuma formām. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesības var iegūt pēc visiem likumdošanā paredzētajiem pamatiem, pie tam vairāki no šiem pamatiem rada īpašuma tiesības tikai valstij (nacionalizācija, apslēpta manta, atrastas lietas u. c.), turpretim kooperatīvu un sabiedrisko organizāciju īpašuma, kā arī pilsoņu personiskā īpašuma rašanās pamatu loks ir šaurāks.

2. Juridiskajā literatūrā ir pieņemts īpašuma tiesību iegūšanas pamatus iedalīt sākotnējos un atvasinātos, lai gan par šī iedalījuma kritērijiem nav vienota viedokļa.¹

Īpašuma tiesības uz konkrētu lietu ir radušās *sākotnēji*, ja tās uz šo lietu vispār rodas pirmo reizi vai arī ja tās rodas neatkarīgi no agrākā īpašnieka tiesībām un gribas, t. i., tajos gđījumos, kad nav īpašuma tiesību pēctecības jaunajam īpašniekam. Sākotnēji īpašuma tiesības rodas, piemēram, sociālistiskās nacionalizācijas gđījumos, kā arī radot jaunas lietas sociālistiskās ražošanas procesā vai pilsoņu individuālās darbības rezultātā. Sākotnējs īpašuma tiesību iegūšanas veids ir īpašuma tiesību rašanās uz augļiem un ienākumiem (CK 141. p.), nesaimnieciski turētas mantas atsavināšana (CK 143., 144. p.), bezsaimnieka mantas pāriešana valsts, kolhozu īpašumā (CK 145. p.), atrastas lietas (CK 147. p.) un apslēptas mantas (CK 150. p.) pāriešana valsts īpašumā u. c.

¹ *Иоффе О. С.* Советское гражданское право. М., 1967, с. 374—375; Советское гражданское право. Л., 1971, т. I, с. 243—244.

Atvasinātās īpašuma tiesības uz konkrētu lietu jaunajam īpašniekam rodas atkarībā no agrākā īpašnieka tiesībām un parasti arī saskaņā ar viņa gribu. Šajos gadījumos notiek īpašuma tiesību pēctecība, lai gan īpašuma tiesību saturs jaunajam īpašniekam (piemēram, mantai pārejot no personiskā īpašuma valsts īpašumā vai citādi) var atšķirties no agrāko īpašuma tiesību satura.

Atvasināti īpašuma tiesības iegūst ar mantas atsavināšanas līgumu (pirkums-pārdevums, maiņa, dāvinājums, piegāde u. c.), kā arī testamentārās un likumiskās mantošanas ceļā, administratīvu aktu rezultātā u. tml.

3. Īpašuma tiesību iegūšanu reglamentē CK 14. nodaļas normas, lai gan tās neaptver visus īpašuma tiesību iegūšanas gadījumus. Sajā nodaļā nav norādes uz īpašuma tiesību iegūšanu sociālistiskās ražošanas procesā; uz mantošanu, ko regulē CK 50. nodaļa; uz dažādiem civiltiesiskiem līgumiem, ko regulē saistību tiesību normas; uz patvaļīgi uzceltas dzīvojamās mājas (CK 109. p.) vai tādas likumā paredzētas mantas atsavināšanu valsts vai kooperatīvā īpašumā, kas iegādāta no bezstrādes ienākumiem (CK 110. p.) vai ko izmanto bezstrādes ienākumu gūšanai (CK 111. p.); uz nodokļiem un nodevām, ko regulē finansu tiesības.

4. **Sociālistiskā nacionalizācija** vēsturiski ir galvenais valsts īpašuma tiesību rašanās pamats, kura rezultātā Padomju valsts, piespiedu kārtā ekspropriējot buržuāzisko privāto īpašumu uz zemi un uz citiem svarīgākajiem ražošanas līdzekļiem, nodeva tos sociālistiskās valsts īpašumā. Padomju Krievijā nacionalizācija notika pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 1917.—1920. g. Latvijā svarīgāko ražošanas līdzekļu nacionalizācija notika pēc padomju varas nodibināšanas 1919. g.

1940. gadā pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā tika pieņemti šādi svarīgākie nacionalizācijas akti: 1940. 22. VII Latvijas Tautas Saeima pieņēma «Deklarāciju par zemes pasludināšanu tautas īpašumā», kā arī «Deklarāciju par banku un lielo uzņēmumu nacionalizāciju»¹, 1940. 25. VII Latvijas PSR Ministru Kabinets pieņēma likumu par visu banku, apdrošināšanas sabiedrību, kredītiestāžu un privātpersonu seifu un 804 rūpniecības un celtniecības uzņēmumu nacionalizāciju.² Ar atsevišķiem Latvijas PSR APP dekrētiem 1940.—1941. g. tika nacionalizēti jūras un upju flotes rūpniecības uzņēmumi, lielie nami, transporta un ekspedīcijas uzņēmumi, autotransporta uzņēmumi, autobusi un smagās automašīnas, privātie tirdzniecības uzņēmumi u. c. Nacionalizācija, izņemot atsevišķus gadījumus, notika bez atlīdzības bijušajiem īpašniekiem.

Nacionalizācija saglabā savu vēsturisko nozīmi kā sociālistiskā valsts īpašuma iegūšanas tiesiskais pamats. Attīstītas so-

¹ Likumu un Ministru Kabineta noteikumu krājums, № 14, 164., 165. lpp.

² Turpat, № 15, 170. lpp.

ciālistiskās sabiedrības apstākļos tai kā īpašuma tiesību iegūšanas pamatam vairs nav praktiskas nozīmes.

5. Pašreizējā Padomju valsts attīstības posmā galvenais īpašuma tiesību rašanās pamats ir sociālistiskās valsts organizāciju, kā arī kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju **ražošanas darbība**, kā rezultātā īpašuma tiesības uz saražoto produkciju sākotnēji rodas vai nu valstij, vai attiecīgi kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām.

6. **Īpašuma tiesību iegūšana uz augļiem un ienākumiem** (CK 141. p.). Īpašuma tiesības uz augļiem, t. i., organiskiem veidojumiem, ko dod kāda lieta (augļi un ogas, dzīvnieku pieaugums, vilna, piens u. c.), kā arī uz ienākumiem, ko parasti ienes manta, atrodoties civiltiesiskajā apgrozībā (īres maksa, procenti par naudas kredītiem vai noguldījumiem, valsts aizņēmuma obligāciju laimesti u. tml.), tiek iegūtas sākotnēji. Īpašuma tiesību iegūšana uz augļiem un ienākumiem ir saistīta ar īpašuma tiesībām uz to lietu, kura nes augļus, vai arī ar šīs lietas civiltiesisko apgrozību. Tiesības uz augļiem un ienākumiem rodas ar to brīdi, kad tie civiltiesiskajā apgrozībā uzstājas kā patstāvīga lieta, t. i., atdalās no lietas, kas rada augļus, vai kad iestāties attiecīgais maksājuma vai procentu izmaksas termiņš u. tml. CK 141. p. ir noteikts, kam rodas tiesības uz augļiem un ienākumiem.

7. **Specifikācija** ir lietas izgatavošana no citai personai piederoša materiāla. Šis īpašuma tiesību iegūšanas gadījums ir paredzēts tikai Lietuvas PSR CK 155. p., bet pēc tiesību analogijas to var atzīt arī Latvijas PSR. Šādos praksē gan reti sastopamos gadījumos parasti rodas jautājums par to, kas iegūst īpašuma tiesības uz jaunradīto lietu — materiāla īpašnieks vai lietas izgatavotājs («specifikators»). Saskaņā ar Lietuvas PSR CK 155. p. lietas izgatavotājs īpašuma tiesības iegūst, tikai pastāvot diviem priekšnoteikumiem: 1) ja priekšmeta izgatavošanā ieguldītajam darbam ir lielāka vērtība nekā izlietotajam materiālam un 2) ja lietas izgatavotājs nezināja un viņam nevajadzēja zināt, ka materiāls pieder svešai personai, t. i., ja viņš bijis labticīgs. Pretējā gadījumā īpašuma tiesības uz jaunradīto lietu iegūst materiāla īpašnieks. Personai, kura iegūst īpašuma tiesības, ir jāatlīdzina otrai pusei attiecīgi par materiālu vai darbu.

8. **Nesaimnieciski turētas mājas vai citas mantas nodošana valsts īpašumā** (CK 143., 144. p.). Likumā paredzētajos gadījumos valsts var iegūt īpašuma tiesības uz mantu, ar kuru pilsonis kā īpašnieks apiētas nesaimnieciski, t. i., pieļauj tās bojāšanos.

Ne visos gadījumos, kad pilsonis nesaimnieciski apiētas ar savu mantu, pret viņu var vērst sankcijas. Saskaņā ar likumu valsts īpašumā var nodot 1) dzīvojamās mājas (CK 143. p.) un 2) mantu, kurai ir vēsturiska, mākslas vai cita sabiedriska vērtība (CK 144. p.), t. i., mantu, kuras saglabāšanā ir ieinteresēta sabiedrība. Tāda manta var būt izcilu valsts, sabiedrisko,

zinātnes un mākslas darbinieku manta — gleznas, rokraksti, kolekcijas u. tml. LPSR 1977. 23. XII Likuma par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu 21. p. ir speciāli paredzēts, ka senatnes pieminekļi, tēlotājas un dekoratīvi lietišķās mākslas darbi, būves, manuskripti, kolekcijas, reti iespieddarbi un citi priekšmeti un dokumenti, kas ir pilsoņu personiskajā īpašumā, ja tiem ir ievērojama vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība, ir atzīstami par vēstures un kultūras pieminekļiem un tie ir pakļauti valsts uzskaitē.¹ Pie tam īpašniekam ir jāievēro pieminekļu aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumi.

Ja tiek konstatēts, ka pilsonis nesaimnieciski rīkojas ar viņam piederošo dzīvojamo māju, vietējās TDP IK sastāda par to attiecīgu aktu, nosakot īpašniekam samērīgu termiņu mājas remontam, pie tam šeit ir domāts kapitālremonts, kas nepieciešams, lai māja atrastos pienācīgā sanitārā, ugunsdrošā stāvoklī, nekaitētu attiecīgās teritorijas labiekārtojumam. Tikai tad, ja īpašnieks bez attaisnojošiem iemesliem neizdara nepieciešamo kapitālremontu, vietējās TDP IK var celt prasību tiesā par mājas bezatlīdzības atsavināšanu un nodošanu valsts īpašumā. Šāda mājas atsavināšana pilsonim ir sankcija par īpašuma tiesību realizēšanu pretēji šo tiesību uzdevumam. Tādēļ to piemēro, ja pilsoņa rīcībā ir saskatāma vaina. Ja māja nesaimnieciski uzturēta sakarā ar īpašnieka lielo vecumu, slimību, līdzekļu trūkumu, māju nevar atsavināt pēc CK 143. p. noteikumiem.

Atšķirīga ir pilsonim piederošās citas mantas atsavināšanas kārtība, ja pilsonis ar to apietas nesaimnieciski. Šādu mantu tiesa pilsonim var atsavināt un nodot valsts īpašumā pret atlīdzību pēc tādas valsts organizācijas prasības, kuras uzdevumā ietilpst šādas mantas aizsardzība, kā arī pēc prokurora prasības. Pirms prasības celšanas tiesā īpašnieku nepieciešams brīdināt un pieprasīt, lai viņš izbeidz nesaimniecisku apiešanos ar mantu. Neatliekamas vajadzības gadījumā prasību par nesaimnieciski turētas mantas atsavināšanu var celt arī bez iepriekšējas brīdināšanas.

9. Bezsaimnieka mantas nodošana valsts vai kooperatīva īpašumā (CK 145. p.). Par bezsaimnieka mantu ir uzskatāma tāda manta, kurai nav īpašnieka (īpašnieks mantu ir pametis; zaudējis īpašuma tiesības sakarā ar prasības noilguma termiņa noteikumu vai uz cita likumdošanā paredzēta pamata u. tml.) vai kuras īpašnieks nav zināms. Mantu, kuras īpašnieks miris, ja nav likumā paredzēto likumisko vai testamentāro mantinieku, nevar uzskatīt par bezsaimnieka mantu, kā tas dažkārt notiek valsts pārvaldes iestāžu praksē, jo šāda manta pāriet valstij pēc mantošanas tiesībām, bet nevis kā bezsaimnieka manta (CK 575. p.). Nevar atzīt par bezsaimnieka mantu arī tādu mantu,

¹ LPSR Ziņotājs, 1977, № 52, 2663. lpp.

kuras īpašnieks ir zināms, bet nav zināma tā atrašanās vieta, jo šādā gadījumā īpašnieks ir jāatzīst par bezvēsts promesošu un mantai ir jānodibina aizbildnība.

Bezsaimnieka manta valsts vai kooperatīva īpašumā tiek nodota likumā noteiktā kārtībā. Šādas mantas atklāšanas, uzskaites un realizēšanas kārtību nosaka PSRS Finanšu ministrijas 1965. 20. III Instrukcija Nr. 92 «Par kārtību, kādā realizē konfiscēto un bezsaimnieka mantu un mantu, kura pārgājusi valstij pēc mantošanas tiesībām»¹, Latvijas PSR Finanšu ministrijas 1966. 12. III Instrukcija Nr. 5². Vispirms bezsaimnieka mantu konstatē un uzskaita finanšu iestādes, bet mantu, kas piederējusi kolhoznieka sētai, uzskaita ciema TDP IK. Pēc viena gada, skaitot no dienas, kad manta ņemta uzskaitē, finanšu iestāde vai kolhozs, ja manta piederējusi kolhoznieka sētai, iesniedz pieteikumu tiesā par šīs mantas ieskaitīšanu valsts vai attiecīgi kolhoza īpašumā. Manta tiek atzīta par bezsaimnieka mantu sevišķā tiesāšanas kārtībā pēc CPK 30. nodaļas noteikumiem. Īpašuma tiesības uz šādu mantu valsts vai kolhozs iegūst no dienas, kad stājas spēkā tiesas spriedums. Bijušais mantas īpašnieks mantu no valsts vai kolhoza var atprasīt tiesas ceļā līdz prasības noilguma termiņa (3 gadi) notecējumam. Ja mantas vairs nav, bijušais īpašnieks var pieprasīt, lai viņam atlīdzina tās vērtību.

10. Atrastas mantas un bez uzraudzības atstātu lopu pāriešana valsts vai kolhoza īpašumā (CK 146.—149. p.). *Atradums* ir lieta, kas izgājusi no īpašnieka vai cita likumīga valdītāja valdījuma pret viņa gribu un kuru kāds cits ir atradis. Par atradumu var būt jebkura lieta, izņemot ēkas un citas celtnes, kā arī bez uzraudzības atstātus vai pieklīdušus lopus. Par atradumu nevar uzskatīt apslēptu mantu (CK 150. p.), kā arī tādu mantu, no kuras īpašnieks labprātīgi atteicies vai to pametis.

Lietas atradējam par atradumu jāpaziņo personai, kas lietu pazaudējusi, un jāatdod tā šai personai. Ja persona, kas lietu nozaudējusi, nav zināma, par atradumu jāziņo vai tas jānodod milicijai vai ciema TDP IK, bet, ja lieta atrasta kādā organizācijā vai transporta līdzeklī, tā jānodod attiecīgās organizācijas administrācijai. Ja 15 dienu laikā mantas īpašnieks vai likumīgais valdītājs nav noskaidrots, organizācija, kurā atrastā manta atrodas, to nodod milicijai vai ciema tautas deputātu padomes IK. Izņēmums ir transporta organizācijas; tās glabā un realizē atrastās lietas saskaņā ar transportā spēkā esošajiem noteikumiem.

Saskaņā ar CK 147. p. II d. milicijai vai TDP IK atrastās lietas jāglabā 6 mēnešus, skaitot no dienas, kad manta tām nodota.

¹ Правила работы торговых предприятий и продажи товаров. М., 1971, с. 469—473.

² Likumdošanas aktu krājums darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejām, 1. sēj. R., 1971, 462. lpp.

Ja šo 6 mēnešu laikā lietas īpašnieks vai likumīgais valdītājs netiek noskaidrots, lieta bez atlīdzības pāriet valsts īpašumā. Tā kā šis termiņš ir prekluzīvs, personai, kas lietu pazaudējusi, zūd tiesības saņemt to atpakaļ. Taču milicija vai citas iestādes, kam manta ir nodota pēc 6 mēnešiem, var to atdot īpašniekam bezstrīda kārtībā.

Atrastas lietas paturēšana ir tās prettiesiska piesavināšanās nelikumīgā valdījumā, kas nerada īpašuma tiesības atradējam. Lietas īpašniekam vai citam likumīgam valdītājam šādā gadījumā ir vindikācijas tiesības (CK 153., 159. p.).

Likumā paredzētos gadījumos par atrastas lietas piesavināšanos iestājas kriminālatbildība. KK 94. p. tāda atbildība paredzēta par valstij vai sabiedriskai organizācijai piederošas atrastas mantas piesavināšanos.

CK 148. p. neparedz atradējam speciālu atlīdzību par atrastas lietas atdošanu īpašniekam, ja tikai pēdējais nav publiski apsolījis atlīdzību par tās atrašanu. Tomēr lietas atradējs ir tiesīgs saņemt no personas, kas lietu pazaudējusi, bet, ja lieta jau pārgājusi valsts īpašumā, — no attiecīgas valsts organizācijas — atlīdzību mantas glabāšanas, uzturēšanas, transportēšanas un nodošanas izdevumu apmērā.

Par īpašu atrastas mantas paveidu uzskatāmi *bez uzraudzības atstāti vai pieklīduši lopi* (CK 149. p.), t. i., tādi lopi, kas pretēji īpašnieka vai cita likumīgā valdītāja gribai izkļuvuši no viņa saimniecības un vai nu vispār neatrodas neviena uzraudzībā (bez uzraudzības atstātie lopi), vai arī atrodas kādas citas personas saimniecībā (pieklīduši lopi).

11. Apslēpta manta (CK 150. p.) ir vērtības, ko īpašnieks ar nolūku pēc savas gribas ieracis zemē, iemūrējis, noslēpis apģērbā, transporta līdzekļos vai citādā veidā. Atšķirībā no atraduma par apslēptu mantu uzskatāma tikai likumā (CK 150. p.) uzskaitītā manta: 1) nauda (platīna, zelta un sudraba monētas, padomju un ārvalstu valūta), 2) vērtslietas (dārgakmeņi, pērles, dārgmetāli stieņos, izstrādājumos un lūžņos).

Minētās mantas ir uzskatāmas par apslēptu mantu tikai tad, ja to īpašnieku nevar noskaidrot vai to īpašnieks saskaņā ar likumu ir zaudējis uz tām tiesības. Atšķirībā no bezsaimnieka mantas, kas tiek nodota valsts vai kolhoza īpašumā pēc tiesas sprieduma, un atšķirībā no atraduma, kas pāriet valstij pēc zināma glabāšanas termiņa notecējuma, apslēpta manta jau tās atklāšanas brīdī ir valsts īpašums. Tāpēc saskaņā ar CK 150. p. I d. apslēptas mantas atradējam tā jānodod vietējai finansu iestādei vai jāpaziņo par to milicijai. Atrastas apslēptas mantas paturēšana kvalificējama par valsts mantas piesavināšanos.

Personai, kas atradusi apslēptu mantu un labprātīgi nodevusi to finansu iestādēm, tiek izmaksāta atlīdzība 25% apmērā no nodoto vērtību summas (CK 150. p. II d.). Atlīdzība ir jāizmaksā

1 mēneša laikā, skaitot no dienas, kad manta ir nodota finansu iestādēm. Strīdu par atlīdzības apmēru, kā arī strīdu par atlīdzības sadali starp vairākiem atradējiem izšķir tiesa. Atlīdzība netiek izmaksāta personām, kuru dienesta pienākumos ietilpst attiecīgās apslēptās mantas meklēšana, piemēram, milicijas darbiniekiem, arheoloģiskās ekspedīcijas dalībniekiem u. c. Taču, ja dienesta pienākumi nav saistīti ar noteiktu apslēptu vērtību meklēšanu, atlīdzība par to atklāšanu pienākas.

12. Rekvizīcija un konfiskācija (CK 151. p.). *Rekvizīcija* ir mantas piespiedu atņemšana īpašniekam valsts vai sabiedriskās interesēs, atlīdzinot viņam mantas vērtību. Tā ir iespējama ārkārtēju apstākļu gadījumā (dabas katastrofas, epidēmijas, karš u. tml.). Rekvizēt var pilsoņu, kā arī kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju mantu. Īpašuma tiesības uz rekvizēto mantu iegūst valsts. Gadījumos, kad šāda mantas izņemšana notiek tikai uz zināmu laiku, valstij pāriet lietojuma tiesības, nevis īpašuma tiesības.

Rekvizīcija visos gadījumos ir administratīvs akts. Tā notiek uz attiecīgu valsts pārvaldes iestāžu rīkojuma pamata vai kara apstākļos — arī uz militāro iestāžu rīkojuma pamata. Atlīdzību par rekvizēto mantu izmaksā tā organizācija, kurai manta pārgājusi, pēc valsts apstiprinātām cenām, bet par ēkām — pēc inventarizācijas vai apdrošinājuma novērtējuma.

Konfiskācija ir mantas bezatlīdzības atņemšana valsts labā kā sankcija par tiesību pārkāpumu. Konfiskāciju tiesas piemēro kā papildsodu par dažiem noziegumiem (KK 21. un 32. p.). Konfiskācija var notikt arī administratīvā kārtā, piemēram, par muiņas noteikumu pārkāpumiem saskaņā ar PSRS Muitas kodeksa 103. p.¹

Pretlikumīgi izdarītu rekvizīciju var pārsūdzēt administratīvā kārtībā — augstākam valsts pārvaldes orgānam, bet konfiskāciju — attiecīgi tiesā vai administratīvā kārtībā.

Ja ar pretlikumīgi izdarītu rekvizīciju vai konfiskāciju ir nodarīts mantisks kaitējums, tad cietušais var iesniegt tiesā prasību par kaitējuma atlīdzību pret to valsts iestādi, kuras amatpersonas ir kaitējumu nodarījušas (CK 467. p.).

13. Dārgmetālu un dimantu izņemšana (CK 152. p.). Dārgmetālu un dimantu izņemšana, pamatojoties uz izmeklēšanas un tiesu iestāžu lēmumiem, ir atsevišķs valsts īpašuma tiesību iegūšanas veids uz šiem objektiem. Valsts fondā ir jānodod izņemtie dārgmetāli (zelts, sudrabs, platīns) stieņos, sasmalcinātā veidā, tīrradņos, pusfabrikātos un izstrādājumos, kam ir nozīme ražošanā vai laboratorijā, kā arī dimanti.

14. Īpašs valsts īpašuma tiesību iegūšanas gadījums ir kooperatīvu organizāciju mantas nodošana valsts īpašumā šo organizāciju likvidācijas gadījumā. Tā, piemēram, ja atsevišķi

¹ PSRS Ziņotājs, 1964, № 20, 385. lpp.

kolhozi tiek pārveidoti par padomju saimniecībām, kolhozu manta bez atlīdzības tiek nodota padomju saimniecībām.

15. Valstij īpašuma tiesības rodas arī uz nodokļu un nodevu maksājumiem, ko izdara kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas un pilsoņi.

16. **Mantošanas rezultātā** īpašuma tiesības var iegūt gan valsts, gan kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas, gan arī pilsoņi. Šo īpašuma tiesību iegūšanas veidu reglamentē CK 50. nodaļas normas.

17. **Civiltiesiskie darījumi** (līgumi) ir visplašākais atvasināto īpašuma tiesību iegūšanas veids, pēc kura īpašuma tiesības rodas visiem civiltiesību subjektiem — valstij, kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām, kā arī pilsoņiem. Tādi ir lietu atsavināšanas līgumi — pirkums-pārdevums, maiņa, dāvinājums, aizdevums, piegāde, kontraktācija u. c. Ja šādi līgumi tiek slēgti starp valsts organizācijām, tiek pārnestas nevis īpašuma, bet gan operatīvās pārvaldīšanas tiesības.

Slēdzot līgumu, īpašuma tiesības (bet valsts organizācijām — mantas operatīvās pārvaldīšanas tiesības) ieguvējam pāriet saskaņā ar agrākā īpašnieka (operatīvā pārvaldītāja) gribu, izņemot atsevišķus likumā paredzētus gadījumus, kad lieta tiek pārdota publiskā izsolē, kad to pārdod transporta organizācija u. c.

Darījumi (līgumi) ir pamats īpašuma tiesību iegūšanai tikai tad, ja tie ir noslēgti atbilstoši likuma prasībām.

18. **Īpašuma tiesību rašanās brīdis mantas ieguvējam.** Jebkurā īpašuma tiesību iegūšanas gadījumā ir nepieciešams precīzi konstatēt īpašuma tiesību rašanās brīdi, tomēr vislielākā praktiskā nozīme tam ir, iegūstot atvasinātas īpašuma tiesības, sevišķi mantošanas gadījumā, kā arī pēc administratīviem aktiem (kuros norādīts īpašuma tiesību rašanās brīdis) un pēc līgumiem. Tas apstākļi, vai īpašuma tiesības, lietas atsavinot pēc līguma vai administratīva akta, jau pārgājušas ieguvējam vai tās vēl palikušas agrākajam īpašniekam, ir svarīgs, lai noteiktu, kam jānes lietas nejaušas bojā ejas risks (CK 139. p.), kam pienākas atlīdzība sakarā ar kaitējuma nodarīšanu lietai vai apdrošinājuma atlīdzība sakarā ar lietas bojā eju, kā arī, lai noteiktu, pret ko jāvērs piedziņa sakarā ar konkrēto lietu u. tml. Tāpēc CK 136. p. ir īpaši reglamentēts īpašuma tiesību rašanās brīdis mantas ieguvējam pēc līguma.

Šim jautājumam ir praktiska nozīme sakarā ar to, ka vairums mantas atsavināšanas līgumu pēc sava rakstura ir konsensuāli, t. i., skaitās noslēgti vienošanās brīdī neatkarīgi no mantas nodošanas ieguvēju valdījumā, ja vienošanās ir ietverta (notikusi) likumā paredzētā formā. Tādēļ līguma noslēgšana pati par sevi vēl neliecina par īpašuma tiesību rašanās brīdi mantas ieguvējam. Konsensuālu līgumu var izpildīt, t. i., mantu var nodot ilgi pēc līguma noslēgšanas.

Citādi tas ir, noslēdzot reāllīgumus, piemēram, dāvinājumu (CK 274. p. III d.) vai aizdevumu (CK 285. p. III d.). Saskaņā ar likumu šos līgumus uzskata par noslēgtiem mantas nodošanas brīdī, tāpēc strīds par īpašuma tiesību rašanās brīdi parasti nerodas. Izņēmums ir dzīvojamās mājas dāvinājuma līgums, kas saskaņā ar likumu skaitās noslēgts brīdī, kad tas tiek reģistrēts vietējās TDP IK (CK 136. p. II d., 164. p. IV d., 275. p. III d.), neatkarīgi no tā, kad manta faktiski tiek nodota ieguvējam. Šis noteikums (CK 136. p. II d.) nav piemērojams tiem gadījumiem, kad reģistrācija attiecas uz pašu mantu (piemēram, transporta līdzekļiem), bet ne uz noslēgto līgumu. Tā, piemēram, Latvijas PSR AT Plēnums 1973. 29. X lēmumā ir atzinis, ka automašīnas dāvinājuma līgums uzskatāms par noslēgtu tā notariālās apliecināšanas brīdī.¹

CK 136. p. I d. noteikums, ka īpašuma tiesības (bet valsts organizācijām — mantas operatīvās pārvaldīšanas tiesības) mantas ieguvējam pēc līguma rodas ar lietas nodošanas brīdi, attiecas uz visām lietām. Tas nozīmē, ka īpašuma tiesības var rasties vai nu ar līguma noslēgšanas brīdi, vai arī pēc tam.

CK 136. p. I d. noteikums ir dispozitīvs, jo speciālā likumā vai mantas atsavināšanas līgumā var būt paredzēts arī citāds īpašuma tiesību rašanās moments mantas ieguvējam. Tā, piemēram, puses var vienoties, ka pēc pirkuma-pārdevuma līguma īpašuma tiesības pircējam radīsies ar līguma noslēgšanas brīdi, lai gan lieta vēl zināmu laiku paliks pārdevēja valdījumā.

19. Sakarā ar to, ka īpašuma tiesību iegūšanas momenta noteikšanā likums būtisku nozīmi piešķir lietas nodošanai, CK 137. p. ir paredzēts, kādā veidā ir iespējama lietu nodošana.

Par lietas nodošanu vispirms atzīstama lietas tieša iedošana ieguvējam vai tā pilnvarniekam. Šis paņēmieni ir ļoti izplatīti attiecībās, kuru dalībnieki vai viens no viņiem ir pilsonis. Ja atsavinātājs un ieguvējs, it īpaši organizācijas, atrodas šķīrtī no teritoriālā viedokļa, lietas parasti tiek nodotas transporta organizācijām vai pastā nosūtīšanai ieguvējam. Šāds nodošanas veids (transporta organizācijām, pastam) ir iespējams, ja atsavinātājs nav uzņēmies šo lietu piegādāšanas saistību, lai nodotu tās tieši ieguvējam. Pretējā gadījumā lietas nodošana transporta organizācijai vai pastā netiek atzīta par lietas nodošanu.

Saskaņā ar CK 137. p. lietas nodošanai ir pielīdzināta konosamenta vai cita preču rīcības dokumenta nodošana. Tam ir sevišķa nozīme starptautiskajos pārvadājumos, kad ar preču rīcības dokumenta nodošanu tiek pārnestas īpašuma tiesības, lai gan pati krava vēl nav nonākusi ieguvēja valdījumā. Konosamenta izsniegšana (PSRS JTKK 123.—127., 152. p.) ieguvējam piešķir tiesības rīkoties ar kravu.

¹ Бюллетень Верховного Суда СССР, 1974, № 5, с. 32—33.

20. Ar īpašuma tiesību rašanās brīdi un lietu nodošanu ir saistīts lietas *nejaušās bojā ejas risks*, kam ir visai svarīga nozīme konsensuālajos līgumos, pēc kuriem īpašuma tiesību iegūšanas brīdis nesakrīt ar lietas faktisko nodošanu. Lietas nejauša bojā eja vai nejauša bojāšanās ir tāda, kas notiek neatkarīgi no lietas atsavinātāja un ieguvēja gribas kaut kādu nejaušu apstākļu vai nepārvaramas varas rezultātā. (Ja kāda no pusēm — atsavinātājs vai ieguvējs — ir vainojama lietas bojā ejā, tad rodas jautājums par šīs puses atbildību pret otru pusi.) Pēc vispārīga noteikuma atsavināmo lietu nejaušās bojā ejas vai nejaušās bojāšanās risks pāriet ieguvējam tai pašā laikā, kad tam rodas īpašuma tiesības, t. i., parasti ar lietas nodošanu. Tomēr CK 139. p. I d. ir dispozitīva, jo atļauj pusēm līgumā vienoties par to, ka risks uz ieguvēju pāries pirms īpašuma tiesību rašanās viņam, ja lieta nodota jau agrāk, vai arī pēc tam, piemēram, pēc pirkuma cenas samaksas, ja lieta pārdota uz nomaksu.

Ja lietas nejauša bojā eja ir notikusi pēc tam, kad atsavinātājs nokavējis lietas nodošanu vai ieguvējs nokavējis tās saņemšanu, risku nes nokavējusi puse (CK 139. p. II d.). Šis noteikums ir imperatīvs. Tā, piemēram, ja pircējs nokavējis nopirktās lietas saņemšanas termiņu, tad nejaušās tās bojā ejas gadījumā risks jānes viņam neatkarīgi no tā, kurai no pusēm mantas bojā ejas brīdī bija īpašuma tiesības uz lietu. CK 139. p. II d. tiek prezumēta nokavējušās puses vaina. Tāpēc, ja nokavējums noticis nejaušu apstākļu dēļ, jāpiemēro CK 139. p. I d. noteikumi.

21. **Īpašuma tiesību izbeigšanās** uz noteiktu lietu tāpat kā īpašuma tiesību iegūšana notiek uz likumā paredzētiem pamatiem, t. i., sakarā ar tādiem juridiskajiem faktiem vai to kompleksiem, ar ko likums saista īpašuma tiesību izbeigšanos. Ļoti bieži, it īpaši atvasinātu īpašuma tiesību iegūšanas gadījumā, īpašuma tiesību rašanās personai ir atkarīga no šo tiesību izbeigšanās kādai citai personai. Tādējādi veidojas savstarpēji saistīts process. Tāpēc arī CK 14. nodaļā 136., 143. un citos pantos vienlaikus tiek regulēta gan īpašuma tiesību iegūšana, gan izbeigšanās.

Īpašuma tiesību izbeigšanās var notikt dažādos veidos: 1) bez īpašuma tiesību rašanās uz šo lietu citai personai un 2) ar īpašuma tiesību rašanos citai personai. Īpašuma tiesības var izbeigties vai nu pretēji agrākā īpašnieka gribai, vai arī saskaņā ar viņa gribu.

Īpašuma tiesības izbeidzas, nerodoties īpašuma tiesībām citai personai, ja lietu patērē lietošanas (ražošanas) procesā vai ja to iznīcina, aizmet kā nevajadzīgu, nozaudē. Ja lieta iet bojā bez īpašnieka gribas stihiskas nelaimes vai citu personu prettiesisku darbību rezultātā, tad īpašniekam rodas tiesība saņemt vai nu zaudējuma atlīdzību pēc valsts apdrošināšanas noteikumiem (CK 40. nodaļa), vai kaitējuma atlīdzību pēc CK 43. nodaļas noteikumiem. Īpašuma tiesības izbeidzas bez agrākā īpašnieka

gribas, rodoties īpašuma tiesībām citai personai, sākotnējos īpašuma tiesību iegūšanas gadījumos (nacionalizācija, konfiskācija, rekvizīcija, apslēpta manta, atradums u. c.). Ar agrākā īpašnieka gribu tā tas ir parasti atvasināto īpašuma tiesību iegūšanas gadījumos, galvenokārt pēc atsavināšanas līgumiem.

XIV nodaļa.

SOCIĀLISTISKĀ VALSTS ĪPAŠUMA TIESĪBAS

1. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību jēdziens un nozīme. Īpašuma tiesību iegūšana

1. Sociālistiskais valsts īpašums ir viena no sociālistiskā īpašuma formām (PSRS Konstitūcijas 10. p.). Kā visas tautas kopīgā manta valsts īpašums PSRS Konstitūcijas 11. p. ir nosaukts par galveno sociālistiskā īpašuma veidu. Sociālistiskā valsts īpašuma noteicošo, īpašo vietu sociālistiskajā īpašumā nosaka vairāki faktori.

Pirmkārt, valsts īpašums ir visvairāk sabiedriskots salīdzinājumā ar pārējām sociālistiskā īpašuma formām. Manta, kas atrodas valsts īpašumā, pieder nevis atsevišķiem kolektīviem, bet gan visai tautai. Tāpēc valsts īpašums ir sociālistiskā īpašuma augstākā forma.

Otrkārt, valsts īpašuma noteicošo vietu nosaka tā īpatsvars tautas saimniecībā. Valsts ekskluzīvā īpašumā ir zeme, zemes dzīles, ūdeņi un meži. Valstij pieder ražošanas pamatlīdzekļi (PSRS Konstitūcijas 11. p.). Valsts īpašumam ir noteicošā loma vissvarīgākajās tautas saimniecības nozarēs, it īpaši rūpniecībā, celtniecībā, transportā, materiāli tehniskajā apgādē. Tādējādi galvenokārt valsts īpašums ir PSRS ekonomiskās sistēmas pamats, balstoties uz kuru ir iespējama visas tautas saimniecības vienota, centralizēta plānošana.

Treškārt, sociālistiskais valsts īpašums ir pamats pārējo sociālistiskā īpašuma formu attīstīšanai un nostiprināšanai. Tikai tādēļ, ka pastāv valsts ekskluzīvais īpašums uz zemi, kā arī valsts īpašums uz ražošanas pamatlīdzekļiem, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju īpašums ir ne tikai kolektīvs, bet arī sociālistisks, un tas savukārt dod iespēju valstij sekmēt kooperatīvā īpašuma tuvināšanu valsts īpašumam.

Sociālistiskais valsts īpašums ir pamats arī pilsoņu personiskā īpašuma attīstībai un reāli nodrošina personiskā īpašuma iegūšanu ikvienam pilsonim.

Ceturtkārt, valsts īpašuma kā visas tautas īpašuma nozīme izpaužas ne tikai valsts mantas piederībā visai tautai, bet arī tajā apstākļi, ka šī manta tiek izlietota visas tautas interesēs. Valsts īpašums ir garantija padomju pilsoņu pamattiesībām, no

kurām vissvarīgākās ir tiesības uz darbu (PSRS Konstitūcijas 40. p.), tiesības uz atpūtu (PSRS Konstitūcijas 41. p.), tiesības uz veselības aizsardzību (PSRS Konstitūcijas 42. p.), tiesības uz materiālu nodrošinājumu vecumā, slimības un darba spēju zaudēšanas gadījumā (PSRS Konstitūcijas 43. p.), tiesības uz visa veida bezmaksas izglītību (PSRS Konstitūcijas 45. p.) u. c. Tikai pamatojoties uz sociālistisko valsts īpašumu, ir iespējams izveidot sabiedriskos patēriņa fondus, lai aizvien pilnīgāk apmierinātu minētās un arī citas padomju pilsoņu materiālās un garīgās vajadzības.

Piektkārt, sevišķi svarīgs ir tas faktors, ka sociālistiskā valsts apvieno sevī visas sabiedrības ražošanas pamatlīdzekļu īpašnieka un valsts varas un pārvaldes funkcijas. Svarīgāko pamatlīdzekļu īpašnieka statuss sociālistiskai valstij paver plašas iespējas tiesiski reglamentēt ekonomiskās un citas sabiedriskās attiecības. No otras puses, valsts kā likumdevējs var pati reglamentēt savas īpašuma tiesības, noteikt tiesiskos līdzekļus šo īpašuma attiecību attīstīšanai, nostiprināšanai un aizsardzībai ar konstitucionālo, civilo, kriminālo, administratīvo un citu tiesību normu palīdzību.

2. Tiesību normas, kas reglamentē valsts īpašuma attiecības, veido sociālistiskā valsts īpašuma tiesību institūtu. Sociālistiskā valsts īpašuma attiecības valsts regulē ar dažādu tiesību nozaru normām, kuru vidū vissvarīgākā vieta ir PSRS un savienoto republiku konstitūciju normām. LPSR Konstitūcijā vairākas normas ir tieši vērstas uz sociālistiskā valsts īpašuma nostiprināšanu un aizsardzību (LPSR Konstitūcijas 10., 11., 18. un 59. p.).

Civilajā likumdošanā bez CK 94.—98. p., kuros ir ietverti tikai paši svarīgākie noteikumi (par valsts īpašuma tiesību realizāciju, objektiem, rīcību ar valsts mantu un piedziņas vēršanu uz valsts mantu), valsts īpašuma attiecības regulē arī citas CK normas: par juridiskām personām, kopīpašumu, īpašuma tiesību aizsardzību u. c., kā arī citi, galvenokārt Vissavienības likumdošanas akti.

Svarīga nozīme valsts īpašuma attiecību regulēšanā ir arī zemes, ūdeņu, zemes dziļu un mežu likumdošanai, kā arī administratīvo, finansu, kolhozu un citu tiesību nozaru normām.

Tādējādi sociālistiskā valsts īpašuma tiesību institūts nav tikai vienas tiesību nozares institūts, tas ir komplekss (starpnozaru) institūts, kurā centrālā, noteicošā vieta ir konstitucionālajām tiesībām.

Padomju civiltiesībās valsts īpašuma tiesību institūts aptver normas, kas nosaka 1) valsts īpašuma tiesību objektu piederību valstij, 2) valsts īpašumā esošās mantas valdījuma, lietojuma saturu un realizēšanas kārtību, kā arī rīcību ar to, 3) valsts īpašuma tiesību rašanās un izbeigšanās juridisko pamatu, 4) valsts īpašuma tiesību objektu loku, 5) valsts īpašuma tiesību aizstāvēšanu.

Tādējādi *sociālistiskā valsts īpašuma tiesības ir tāds civiltiesību normu kopums, kas nosaka materiālo labumu, pirmām kārtām ražošanas līdzekļu piederību Padomju valstij (visai tautai), to iegūšanas pamatus, kā arī valdījumu, lietojumu un rīcību ar tiem un valsts īpašuma tiesību aizsardzību*. Uz šo tiesību normu pamata Padomju valsts realizē savas īpašnieka tiesības kā civiltiesiskās attiecības subjekts. Tomēr valsts subjektīvās īpašuma tiesības būtiski atšķiras no citu īpašnieku (kooperatīvo, sabiedrisko organizāciju un pilsoņu) atbilstošajām tiesībām. Valsts nosaka visas tautas mantas pārvaldes kārtību, kā arī šai nolūkā izveido īpašas valsts organizācijas, valsts pati nosaka savu īpašuma tiesību realizēšanas saturu un kārtību. Tātad *Padomju valsts subjektīvās īpašuma tiesības ir likumdošanā noteikta Padomju valsts iespēja valdīt, lietot un rīkoties ar tai piederošo mantu visatverošā veidā*.

2. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību subjekts

1. Sociālistiskajam valsts īpašumam kā visvairāk sabiedriskotam īpašumam ir visas tautas īpašuma raksturs. PSRS Konstitūcijas 10. p. un arī CK 93. p. valsts īpašums ir apzīmēts kā visas tautas īpašums. PSRS Konstitūcijas 11. p. valsts īpašums šādā pašā nozīmē ir nosaukts par visas padomju tautas kopīgo mantu. Tas ir tāpēc, ka valsts īpašuma ekonomisko attiecību subjekts ir visa sociālistiskā sabiedrība, visa padomju tauta. Tieši šādā nozīmē Konstitūcijā un civilajā likumdošanā Padomju valsts īpašums tiek saukts par visas tautas īpašumu. Taču šī īpašuma tiesību subjekts, kā to liecina pats nosaukums un kā tas pamatoti tiek norādīts literatūrā¹, ir Padomju valsts, kas pārstāv visu sabiedrību, padomju tautu un pauz tās intereses. Sāds secinājums izriet no likuma (Pamatu 21. p. I d., CK 94. p. I d.) noteikuma, ka valsts ir vienīgā visas valsts mantas īpašniece.

Tātad Padomju valsts ir *vienīgais* valsts īpašuma tiesību subjekts, kas tiesīgs valdīt, lietot un rīkoties ar valsts mantu pēc saviem ieskatiem neatkarīgi no tā, kur manta atrodas un pie kā tā atrodas.

Padomju valsts ir *vienota* visas valsts mantas īpašniece. Kā konstitucionālajā, tā arī civilajā un citu nozaru likumdošanā neatkarīgi no tā, vai tā ir Vissavienības vai savienotās republikas likumdošana, vienmēr ir norādīts tikai uz valsts īpašumu, bet nevis uz PSRS vai attiecīgās savienotās republikas īpašumu. Tā tas ir tāpēc, ka katra savienotā republika PSRS sastāvā tikai

¹ Корнеев С. М. Основные проблемы права государственной социалистической собственности в СССР. Автореферт. дисс., М., 1971, с. 11, 17.

kopīgi ar visām citām savienotajām republikām ir visas valsts mantas īpašniece.

Tas, ka valsts ir vienots īpašuma tiesību subjekts, nebūt nenozīmē, ka šis īpašuma tiesības nevar realizēt Vissavienības, republikas un vietējie valsts varas un pārvaldes orgāni. Arī Latvijas PSR atrodas valsts manta, kas nodota vai nu Vissavienības iestāžu, Latvijas PSR, vai arī vietējo iestāžu pārvaldīšanā.

2. Tā kā sociālistiskā valsts īpašuma tiesību vienīgais un vienotais subjekts ir Padomju valsts, tad visa valsts manta neatkarīgi no tā, vai tā ir Vissavienības, republikas vai vietējās nozīmes, kā arī neatkarīgi no tā, vai tā atrodas PSRS teritorijā vai ārpus tās, veido *vienotu valsts īpašuma fondu*.

Savas īpašuma tiesības, t. i., šajā vienotajā fondā esošās mantas valdījumu, lietojumu un rīcību ar to, valsts var realizēt vai nu pati, vai ar saviem orgāniem un organizācijām, kam valsts manta tiek nodota operatīvā pārvaldīšanā.

Valsts manta operatīvā pārvaldīšanā tiek nodota valsts pārvaldes orgāniem (ministrijām, resoriem), vietējiem varas orgāniem, valsts saimnieciskajiem uzņēmumiem un organizācijām (rūpniecības, lauksaimniecības, celtniecības, transporta u. c.), kā arī dažādām iestādēm (izglītības, kultūras, veselības aizsardzības u. tml.). Saskaņā ar CK 94. p. II d. valsts manta, kas nostiprināta valsts organizācijām, atrodas šo organizāciju operatīvā pārvaldīšanā, lai tās likumā noteiktajās robežās atbilstoši savas darbības mērķiem, plāna uzdevumiem un mantas raksturam realizētu šīs mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības.

Organizācijas, kam valsts manta nodota operatīvā pārvaldīšanā, civiltiesiskajā apgrozībā uzstājas kā patstāvīgi civiltiesību subjekti, kas, realizējot operatīvās pārvaldīšanas tiesības, savā vārdā iegūst mantiskās tiesības un uzņemas attiecīgus pienākumus. Tomēr, kaut arī valsts orgāni un organizācijas, kas realizē valsts mantas lietojumu un rīcību operatīvās pārvaldīšanas ietvaros, ir patstāvīgi civiltiesību subjekti, tie nekad neklūst par valsts mantas īpašuma tiesību subjektiem. Tāpēc nav pareizs dažkārt sadzīvē sastopamais uzskats, ka valsts organizācija, nopērkot kādu mantu, iegūst to savā īpašumā. Tā kā visas valsts mantas vienīgā īpašniece ir valsts, tad, nododot mantu no viena valsts orgāna (organizācijas) citam valsts orgānam (organizācijai) pēc civiltiesiska līguma, administratīva akta vai citādi, nekāda īpašuma tiesību pāreja un īpašuma tiesību subjektu maiņa nenotiek.

Citādi ir tad, ja valsts organizācijas iegūst mantu no kooperatīvas vai sabiedriskas organizācijas vai arī no pilsoņa. Šādā gadījumā valsts organizācijai uz šo mantu rodas operatīvās pārvaldīšanas tiesības, bet valstij — īpašuma tiesības.

3. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību un operatīvās pārvaldīšanas tiesību saturs

1. CK 93. p. noteikums, ka īpašniekam pieder mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības likumā noteiktajās robežās, pilnā mērā attiecas arī uz Padomju valsti kā īpašuma tiesību subjektu.

Valdījuma tiesības valsts realizē ar dažādām darbībām — uzskaitot mantu, kas ietilpst valsts īpašumā, kā arī uzskaitot to mantu, kuru likumā noteiktā kārtībā valsts var iegūt savā īpašumā (bezsaimnieka mantas uzskaitē saskaņā ar CK 145. p.), inventarizējot mantu, nosakot mantas glabāšanas noteikumus, kontrolējot, vai manta tiek izlietota atbilstoši tās mērķiem, u. tml. Valsts kā īpašnieka valdījuma tiesības nav atsavināmas — tās saglabājas valstij arī tad, ja manta tiek nodota konkrētas valsts organizācijas pārvaldīšanā, kā arī tad, ja mantu, piemēram, zemes gabalus, nodod lietošanā kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām vai pilsoņiem. Šādos gadījumos attiecīgo mantu valda valsts kā īpašnieks un attiecīgā valsts vai cita organizācija vai arī pilsonis, kas valdījumu ieguvis no īpašnieka. Šāda dubultvaldījuma iespēja izriet no likumdošanas, piemēram, no CK 159. p., saskaņā ar kuru valsts pēc mantas nodošanas operatīvā pārvaldīšanā valsts organizācijai ir tiesīga līdzās šai organizācijai vai pat neatkarīgi no tās atprasīt savu īpašumu no sveša nelikumīga valdījuma.

Lietojuma tiesības valstij kā īpašniekam dod iespēju normatīvā veidā noteikt mantas izmantošanas kārtību, noteikt mantas tiesisko režīmu, mantas nodošanas kārtību valsts un citām organizācijām; noteikt kārtību, kādā šīs organizācijas nodod ienākumus vai to daļu valsts fondā.

Rīcības tiesības ir svarīgākais valsts kā īpašnieka tiesīgums, kas tai dod iespēju izdot normatīvus un administratīvus aktus, plāna kārtībā sadalīt materiālos resursus, nododot uzņēmumus, ēkas un citus objektus organizācijām. Rīcība parasti notiek tādu juridisku darbību veidā, kas vērstas uz valsts mantas izlietošanu, kā arī tādu juridisku darbību veidā, kas vērstas uz īpašuma tiesību vai lietošanas tiesību nodošanu kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām un pilsoņiem. Nododot mantu operatīvā pārvaldīšanā, valsts saglabā sev tiesības rīkoties ar šo mantu. Valsts nosaka ietvarus, kādos ar šo mantu var rīkoties organizācijas, kurām tā nodota, valsts var piemērot sankcijas organizācijām, kas rīkojas ar mantu pretēji noteikumiem, var atņemt tiesības rīkoties ar mantu organizācijām, kam tā nodota.

Valsts savas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības realizē ar saviem varas un pārvaldes orgāniem. Šo valsts orgānu darbību nepieciešams atšķirt no darbības, ko tie realizē, pārvaldot tiem nodoto valsts mantu. Tā, piemēram, finansu iestādes kā valsts pārvaldes orgāns realizē valsts pārvaldes funkcijas,

turpreti tām nodotās mantas pārvaldišanu tās realizē kā valsts īpašuma operatīvās pārvaldes orgāns. Tādējādi sociālistiskā valsts savas īpašuma tiesības realizē vai nu tieši ar valsts varas un pārvaldes orgāniem, vai arī ar valsts organizāciju starpniecību, kurām manta nodota operatīvā pārvaldišanā.

Valsts savas īpašuma tiesības var realizēt ar dažādiem paņēmieniem: 1) izdodot normatīvus aktus; 2) izdodot konkrētus pārvaldes aktus (administratīvos aktus), to skaitā arī plānošanas aktus; 3) ar civiltiesiskām darbībām.

Ar normatīviem aktiem valsts nosaka valsts ekskluzīvā īpašuma objektu tiesisko režīmu, uzņēmumu, ēku un celtnu nodošanas kārtību, preču piegādes kārtību utt. Ar administratīviem aktiem valsts nodod organizācijām pamata un apgrozāmos līdzekļus, piešķir dzīvojamās telpas pilsoņiem u. c. Ļoti plaši gan valsts iekšējā civiltiesiskajā apgrozībā, gan arī ārējā tirdzniecībā valsts savas īpašuma tiesības realizē civiltiesisku darījumu formā. Darījumus parasti slēdz valsts organizācijas, kurām kā patstāvīgiem civiltiesību subjektiem manta nodota operatīvā pārvaldišanā.

2. Operatīvās pārvaldišanas tiesības. Valsts mantas nodošanu valsts organizāciju operatīvā pārvaldišanā nosaka preču-naudas formas pielietošana attīstītā sociālistiskā sabiedrībā, jo preču-naudas attiecības var pastāvēt tikai starp ekonomiski norobežotām un patstāvīgām organizācijām. PSRS Konstitūcijas 16. p. nostiprina mūsu valsts ekonomiskās vadības fundamentālo principu par tautas saimniecības centralizētās vadības savienošanu ar uzņēmumu, apvienību un citu organizāciju saimniecisko patstāvību un iniciatīvu. Pastāvot vienotam visas tautas īpašuma fondam, dažādu organizāciju ekonomiskā norobežošana ir iespējama, vienīgi nododot katram no tiem zināmu daļu mantas no šī vienotā īpašuma fonda. Bez tam, lai valsts organizācijas varētu realizēt ražošanas un citu saimniecisko darbību, tām ir jāpiešķir arī zināma juridiska patstāvība rīcībai ar šo mantu.

Tā kā īpašuma tiesības uz valsts organizācijām nodalīto mantu paliek valstij, valsts organizācijai šīs mantas piederība, kā arī valdījuma, lietojuma un rīcības iespējas ir nodrošinātas operatīvās pārvaldišanas tiesību ietvaros (CK 94. p.). Pie tam valsts kā īpašnieks un likumdevējs piešķir valsts organizācijām ne tikai tiesības, bet uzliek arī pienākumu lietot tām nodoto mantu. Tāpēc CK 94. p., formulējot operatīvās pārvaldišanas tiesību saturu, nosaka, ka valsts organizācijām mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības jārealizē likumā noteiktajās robežās atbilstoši savas darbības mērķiem, plāna uzdevumiem un mantas raksturam.

Saskaņā ar CK 94. p. operatīvās pārvaldišanas tiesība ietver sevī valdījuma, lietojuma un rīcības tiesīgumus, kas pēc sava rakstura ir analogiski valsts kā īpašnieka tiesīgumiem. Galvenā atšķirība ir tā, ka valstij kā īpašniekam šie tiesīgumi ir neatka-

rīgi, turpretī valsts organizācijas tiesīgumi ir atvasināti un atkarīgi no valsts īpašuma tiesībām. Mantas operatīvajam pārvaldītājam šo tiesīgumu saturs ir ievērojami šaurāks, un dažādām valsts organizācijām tie ir atšķirīgi atkarībā no organizācijai nodotās mantas saimnieciskā uzdevuma, no plāna uzdevuma un organizācijas darbības mērķa.

Valsts organizācijas *valdījuma tiesības* nodrošina tai iespēju mantu turēt pie sevis, pie tam tas ir arī organizācijas pienākums.

Svarīgākie operatīvās pārvaldīšanas tiesību satura elementi ir lietojuma un rīcības tiesības. Saskaņā ar valsts organizācijai nodotās mantas *lietojuma tiesībām* organizācijai tā jālieto atbilstoši šīs mantas uzdevumam. Mantas lietošanas paņēmieni ir noteikti attiecīgos normatīvos aktos un tehniskajos noteikumos.

Valsts organizācijas *tiesības rīkoties* ar tai nodoto mantu ir atkarīgas no organizācijas speciālās tiesībspējas. Tā, piemēram, uzņēmums var realizēt saražoto produkciju atbilstoši produkcijas realizācijas plāniem un noslēgtajiem līgumiem. Uzņēmums var pārdot citām organizācijām iekārtas, transporta līdzekļus un citus pamatfondus, ja tie uzņēmumam ir lieki un netiek izmantoti (Nolikuma par valsts uzņēmumu 21. p.).

Valsts īpašuma operatīvās pārvaldīšanas tiesiskajām attiecībām ir komplekss raksturs. Tās ietver sevī gan civiltiesiskus elementus — operatīvi saimnieciska rakstura darbību veikšanu, gan arī administratīvi tiesiskus elementus — plānošanas un administratīva rakstura darbību veikšanu.

4. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību objekti

1. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību objektu loks ir neierobežots. Valstij var piederēt jebkura manta neatkarīgi no tā, vai tā ir dabas produkts vai cilvēku darba rezultāts, neatkarīgi no tā, kāda ir tās lietiskā forma, neatkarīgi no šīs mantas civiltiesiskās apgrozības iespējas, kā arī neatkarīgi no tā, vai šī manta ir ražošanas līdzekļi vai patēriņa priekšmeti. Paši svarīgākie valsts īpašuma tiesību objekti ir nosaukti PSRS Konstitūcijas 11. p. un CK 95. p. I d. Tā kā šajos pantos ir uzskaitīti tikai ražošanas pamatlīdzekļi, CK 95. p. I d. ir norādīts, ka valsts īpašumā var atrasties arī jebkura cita manta.

2. No valsts īpašuma tiesību objektiem īpaši izdalāmi ir valsts *ekskluzīvā īpašuma objekti*. Tādi ir zeme, tās dzīles, ūdeņi, meži — pašas svarīgākās dabas bagātības. Šie objekti ir izņemti no civiltiesiskās apgrozības, tie nevar atrasties kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju, kā arī pilsoņu īpašumā. Valsts organizācijām, kā arī kooperatīvām vai sabiedriskām organizācijām un pilsoņiem valsts šos objektus likumdošanā paredzētā kārtībā piešķir tikai lietošanā (CK 95. p. II d.).

Valsts ekskluzīvā īpašuma objektu piešķiršana lietošanā ne-
notiek ar civiltiesiska rakstura aktiem. Šo objektu tiesisko re-
žīmu vispār un to piešķiršanu maksas vai bezmaksas lietošanā
detalizēti reglamentē zemes, zemes dziļū, ūdeņu un mežu likum-
došana (svarīgākie LPSR likumdošanas akti šajā jomā ir LPSR
ZK, LPSR ZDzK, LPSR ŪK). Valsts zemes, tās dziļū, ūdeņu un
mežu īpašuma attiecības, kā arī šo objektu lietošanas attiecības
ir Padomju zemes tiesību priekšmets.¹

Valsts īpašumā atrodas arī citas dabas bagātības to dabis-
kajā stāvoklī (savvaļas augi un dzīvnieki, kas atrodas PSRS
teritorijā). Šo objektu iegūšanu citu personu (organizāciju, pil-
soņu) īpašumā reglamentē dažādi administratīva rakstura likum-
došanas akti. Valsts ekskluzīvā īpašuma un citu dabas bagātību
aizsardzība ir viens no svarīgākajiem valsts un sabiedrības uz-
devumiem, kas izvirzīts arī PSRS Konstitūcijā (18. p.). Svarīga
nozīme šo objektu aizsardzībā ir dabas aizsardzības likumdošanai.

3. No pārējiem valsts īpašuma tiesību objektiem īpašs stā-
voklis ir svarīgākajiem ražošanas pamatlīdzekļiem (fondiem) —
uzņēmumiem, ēkām un celtnēm. Uzņēmumi (rūpnīcas, fabrikas,
šahatas, rūdas raktuves, elektrostacijas, lauksaimniecības, celt-
niecības, transporta, tirdzniecības uzņēmumi u. c.) civiltiesiskajās
attiecībās uzstājas divējādā kvalitātē. Pirmkārt, kā šo attiecību
subjekti, kā juridiskas personas (CK 23., 24. p.), kas veic valsts
mantas operatīvo pārvaldīšanu. Otrkārt, kā šo attiecību objekti,
kā valsts sociālistiskā īpašuma tiesību objekti (LPSR Konstitū-
cijas 11. p., CK 95. un 96. p.). Uzņēmumi ir sarežģīts īpašuma
tiesību objekts, kas ietver sevī gan ražošanas līdzekļu un rīku
kompleksu (ēkas, celtnes, iekārtas, mašīnas, transports, gatavā
produkcija, naudas līdzekļi un citas ražošanas vai patēriņa rak-
stura vērtības), gan arī dažādu tiesību un pienākumu kompleksu.
Abas minētās uzņēmuma kvalitātes savstarpēji ir cieši saistītas.
Šāds secinājums izriet no likumdošanas, kas reglamentē uzņēmuma
tiesisko režīmu (piemēram, PSRS TKP 1936. 15. II lēmums «Par
valsts uzņēmumu, ēku un celtnu nodošanas kārtību»² uzņēmuma
jēdzienā ietver visu strādājošā uzņēmuma aktīvu un pasīvu),
kā arī no normām, kas nosaka juridiskās personas reorganizā-
ciju (CK 37. p.).

Uzņēmumu kā valsts īpašuma tiesību objektu tiesiskajā re-
žīmā svarīgākais ir jautājums par rīcību ar šiem objektiem. Sa-
skaņā ar CK 96. p. I d. to nosaka PSR Savienības un Latvijas
PSR likumi. Svarīgākie likumdošanas akti, kas reglamentē valsts
uzņēmumu nodošanu valsts sektora ietvaros un kooperatīvām
vai sabiedriskām organizācijām, ir minētais PSRS TKP 1936.
15. II lēmums, kā arī PSRS TKP 1940. 5. V lēmums «Par valsts

¹ Tuvāk par to sk.: *Strautmanis J.* Padomju zemes tiesību pamati. R.,
1975, 198. lpp.

² C3, 1936, № 11, ct. 93.

organizāciju un kooperatīvo (sabiedrisko) organizāciju savstarpējās noreķināšanās kārtību par nododamiem uzņēmumiem, ekām un celtnēm»¹, PSRS MP 1967. 10. VII lēmums Nr. 641 «Par ministru tiesību papildu paplašināšanu»² u. c. Saskaņā ar šiem likumdošanas aktiem valsts uzņēmuma nodošana citām organizācijām ir iespējama tikai pēc kompetentu valsts varas vai pārvaldes orgānu rīkojuma. Tiesības dot šādu rīkojumu ir PSRS APP, PSRS MP, LPSR MP, ministram vai resora vadītājam, vietējās TDP IK atkarībā no tā, no kādas pakļautības kādā uzņēmumu nodod: no Vissavienības pakļautības — Latvijas PSR pakļautībā vai otrādi; no vietējās pakļautības — Latvijas PSR pakļautībā vai citādi. Viena un tā paša resora ietvaros uzņēmumu nodod pēc resora vadītāja vai IK rīkojuma. Likumdošanā var būt paredzētas īpatnības attiecībā uz dažu valsts uzņēmumu nodošanu. Tā, piemēram, saskaņā ar PSRS MP 1959. 26. VIII lēmumu īpaša kārtība ir paredzēta tirdzniecības uzņēmumu (veikalu, ēdnīcu u. c.) nodošanai.³

Valsts uzņēmumus viena valsts organizācija otrai nodod bez atlīdzības. Sos uzņēmumus nodod pēc bilances ar visu aktīvu un pasīvu.

Valsts uzņēmumus kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām nodod pret atlīdzību pēc PSRS MP vai Latvijas PSR MP lēmuma. Izņēmuma gadījumos nodošana var notikt bez atlīdzības (piemēram, PSRS MP 1960. 10. III lēmums «Par sanatoriju un atpūtas namu nodošanu arodbiedrībām»⁴).

4. Pārējie valsts īpašuma tiesību objekti, kas pēc to nozīmes ietilpst ražošanas līdzekļu un patēriņa priekšmetu skaitā, atrodas valsts organizāciju operatīvā pārvaldīšanā. Sakarā ar to tiem likumdošanā ir noteikts attiecīgs tiesisks režīms, kas ir atkarīgs no tā, vai šie objekti nodoti operatīvā pārvaldīšanā valsts saimnieciska rakstura organizācijām vai valsts budžeta iestādēm.

Operatīvā pārvaldīšanā nodoto objektu tiesiskais režīms sevi ietver mantas iegūšanas kārtību, valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības ar šo mantu, piedziņas vēršanas iespējas un kārtību pret šo mantu, kā arī tās pārdalīšanu un izņemšanu pēc augstāku valsts orgānu rīkojumiem.

5. Valsts manta, kas nodota valsts organizāciju operatīvā pārvaldīšanā, atkarībā no šīs mantas uzdevuma, tās lietošanas rakstura, kā arī organizācijas rakstura tiek iedalīta fondos.

Valsts uzņēmumu, ražošanas un citu apvienību un citu saimniecisko organizāciju mantas sastāvā ir šādi fondi: 1) pamatfondi,

¹ ЦП СССР, 1940, № 15, ст. 364.

² Там же, 1967, № 17, ст. 117.

³ Там же, 1959, № 17, ст. 129.

⁴ Там же, 1960, № 8, ст. 52.

2) apgrozāmie fondi, 3) apgrozības fondi un 4) speciālie fondi.¹ Pamatfondus naudas izteiksmē sauc par pamatlīdzekļiem. Apgrozāmie fondi un apgrozības fondi kopā vērtības izteiksmē veido apgrozāmos līdzekļus.² Uzņēmuma pamatlīdzekļi un apgrozāmie līdzekļi veido tā *statutāro fondu* (Nolikuma par valsts uzņēmumu 11. p.).

6. Pamatfondi un to tiesiskais režīms. Pamatfondi ražošanas procesā saglabā savu naturālo formu un tiek lietoti daudzos ražošanas ciklos. To vērtība uz jauno produktu tiek pārnesta pakāpeniski pa daļām. Pamatfondu (līdzekļu) sastāvā ietilpst ēkas, celtnes, iekārtas, mašīnas, transporta līdzekļi un citi objekti, kas paredzēti ilgstošai lietošanai. Saskaņā ar 1976. 7. V «Nolikumu par valsts kooperatīvo (izņemot kolhozu) un sabiedrisko uzņēmumu un organizāciju pamatlīdzekļu (fondu) grāmatvedības uzskaiti»³ pamatfondos ieskaita arī priekšmetus, kas apkalpo ražošanu ilgāk par vienu gadu, kā arī instrumentus un inventāru, kuru vienības vērtība pārsniedz 50 rbļ., ja ministrija vai resors šajās robežās nenosaka citu, zemāku limitu.

Pamatfondos ietilpstošie objekti kalpo ražošanas vajadzībām, tāpēc operatīvās pārvaldīšanas tiesību saturā galvenā nozīme ir to valdījumam un lietojumam. Lai stimulētu šo objektu efektīvāku izmantošanu, ar PSKP CK un PSRS MP 1965. 4. X. lēmumu Nr. 729 uzņēmumiem ir noteikta maksa par pamatfondiem. Saskaņā ar šo lēmumu uzņēmumi un citas saimnieciskās organizācijas, kas strādā pēc jaunās plānošanas un ekonomiskās stimulēšanas sistēmas, izdara periodiskus atskaitījumus no peļņas valsts budžetā. Kārtību, kādā jāizdara šie atskaitījumi, nosaka PSRS Finanšu ministrijas un PSRS Valsts plāna komitejas 1973. 12. III Instrukcija.⁴

Valsts organizāciju rīcība ar ēkām, celtnēm, iekārtu un pārējo pamatfondos ietilpstošo mantu ir ierobežota. Sevišķi tas attiecas uz pamatfondu svarīgāko daļu — *ēkām un celtnēm*. Valsts organizācija tās var nodot citām valsts, kā arī kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām tikai saskaņā ar PSRS TKP 1936. 15. II lēmumu «Par valsts uzņēmumu, ēku un celtnu nodošanas

¹ Par uzņēmuma fondu izveidošanu, to tiesisko režīmu tuvāk sk.: Корнеев С. М. Имущественная самостоятельность предприятий в условиях экономической реформы. М., 1969, 101 с.; Заменгоф З. М. Правовой режим имущества хозяйственных органов. М., 1972, 183 с.

² Likuma terminoloģija nav visai izturēta un zināmā mērā atšķiras no ekonomikas zinātnē un politekonomijā pieņemtās terminoloģijas. Tā, piemēram, CK 96. p. ar pamatlīdzekļiem tiek apzīmēta manta nevis vērtības izteiksmē, bet gan naturālā izteiksmē: ēkas, iekārtas u. c. Arī CK 97. p. ar «apgrozības līdzekļiem» tiek apzīmēta manta naturālā izteiksmē, lietojot šo terminu politekonomijā pieņemtā termina «apgrozāmie līdzekļi» vietā.

³ Бюллетень нормативных актов, 1976, № 10, с. 14—32.

⁴ Там же, 1973, № 10, с. 21—32.

kārtību». Valsts organizācija nav tiesīga šos objektus nodot vai pārdot bez attiecīgas atļaujas. Nepieciešamības gadījumos ēkas un celtnes nodod no vienas valsts organizācijas otrai uz administratīvu aktu pamata, kurus izdod kompetentas valsts pārvaldes iestādes atkarībā no organizāciju pakļautības un nododamo objektu vērtības. No viena PSRS resora otram ēkas un celtnes nodod pēc abu resoru vadītāju rīkojuma, bet no PSRS resora savienotās republikas vai vietējam resoram — pēc PSRS resora vadītāja un savienotās republikas MP rīkojuma.

Ēkas un celtnes viena valsts organizācija nodod otrai bez atlīdzības (CK 96. p. II d.). Kooperatīvām vai sabiedriskām organizācijām tās nodod pret atlīdzību pēc kompetenta valsts orgāna rīkojuma, izņemot likumdošanā paredzētus atsevišķus gadījumus, kad ēkas un celtnes nodod bez atlīdzības.

Ēkas un celtnes, ko uzņēmums pagaidām neizmanto, tas var iznomāt citiem uzņēmumiem un organizācijām pēc attiecīgajā apvidū spēkā esošajām nomas maksas likmēm (Nolikuma par ražošanas apvienību 44. p., Nolikuma par valsts uzņēmumu 16. p.).

Citāds ir *iekārtu un pārējo pamatfondu* (mašīnu, transporta līdzekļu, inventāra u. c.) tiesiskais režīms. Pamatfondus, kuru organizācija lieto pati savā ražošanas darbībā, tā nedrīkst nodot citas organizācijas operatīvā pārvaldīšanā vai īpašumā, t. i., nedrīkst tos pārdot, mainīt vai citādi atsavināt. Pamatfondus citām organizācijām var nodot tikai PSRS un Latvijas PSR likumdošanā noteiktajā kārtībā (Nolikuma par valsts uzņēmumu 20. p.). Tos var pārdalīt tikai pēc kompetenta valsts pārvaldes orgāna lēmuma. Tā, piemēram, materiālus un iekārtas starp uzņēmumiem var sadalīt un pārdalīt PSRS un savienoto republiku ministri (PSRS MP 1953. 11. IV lēmums «Par PSRS ministru tiesību paplašināšanu»).

Ja minētie pamatfondi uzņēmumam pagaidām nav vajadzīgi, tos var iznomāt citām organizācijām uz laiku līdz vienam gadam (CK 293. p. II d., Nolikuma par valsts uzņēmumu 16. p.). Ja šie pamatfondi uzņēmumam ir lieki, uzņēmums tos var realizēt Nolikuma par valsts uzņēmumu 21. p. (Nolikuma par ražošanas apvienību 45. p.) noteiktajā kārtībā, t. i., pārdot citām organizācijām, ja augstāka iestāde atsakās liekos pamatfondus pārdalīt vai ja mēneša laikā pēc attiecīga paziņojuma nosūtīšanas par esošajiem pārpalikumiem nav saņemta augstākas iestādes atbilde.

Lieko iekārtu un citu pamatfondu pārdošana parasti notiek, noslēdzot komisijas līgumu ar apgādes un realizācijas organizācijām. Summas, ko uzņēmums saņem, pārdodot liekos pamatfondus, paliek uzņēmuma rīcībā, un tās tiek izlietotas kapitālieguldījumiem virs noteiktā gada plāna. Liekās iekārtas uzņēmums var arī mainīt pret citām līdzvērtīgām iekārtām. Saskaņā ar Nolikuma par valsts uzņēmumu 63. p. uzņēmums ir tiesīgs nodot materiālus un komplektējošas iekārtas citām organizācijām, lai

tās pēc līgumiem izgatavotu šim uzņēmumam nepieciešamo produkciju.

7. Saskaņā ar Nolikuma par valsts uzņēmumu 17.—19. p. uzņēmums piešķir bezatlīdzības lietošanā ēkas, iekārtas un citus objektus arodorganizācijām, citām uzņēmuma sabiedriskajām organizācijām, sabiedriskās ēdināšanas organizācijām, kas apkalpo uzņēmuma darbiniekus, kā arī mācību telpas un iekārtas profesionāli tehniskajām skolām, kvalifikācijas celšanas kursiem u. c.

8. **Apgrozāmie fondi** ir izejvielas, kurināmais, materiāli, pusfabrikāti un citi darba priekšmeti, ko izmanto ražošanā. Šie objekti tiek izlietoti ražošanas procesā viena ražošanas perioda laikā, un to vērtība uzreiz tiek ietilpināta preces ražošanas izmaksās. Saskaņā ar Nolikumu par valsts, kooperatīvo (izņemot kolhozu) un sabiedrisko uzņēmumu un organizāciju pamatlīdzekļu (fondu) grāmatvedības uzskaiti pie apgrozāmiem fondiem neatkarīgi no to vērtības tiek pieskaitīti arī priekšmeti, kas kalpo mazāk par gadu, kā arī priekšmeti, kuru vērtība ir mazāka par noteikto limitu (līdz 50 rbj. par vienību), kā arī citi īpaši uzskaitītie priekšmeti.

Objekti, kas ietilpst apgrozāmajos fondos, parasti paredzēti patērēšanai naturālā formā. Tāpēc ar ražošanas procesā nepieciešamajiem apgrozāmajiem fondiem valsts organizācijas nevar rīkoties citādā veidā. Tomēr ar liekajiem apgrozāmajiem fondiem valsts organizācija var rīkoties tādā pašā kārtībā kā ar liekajiem pamatfondiem. (Nolikuma par ražošanas apvienību 45. p. un Nolikuma par valsts uzņēmumu 21. p.). Organizācija tos var pārdot pati, ja augstāks orgāns atteicies no to pārdalīšanas vai viena mēneša laikā nav devis atbildi. Izņēmums ir materiāli, instrumenti un citas materiālās vērtības, ko uzņēmums iegādājies vietējo sagāžu veidā; tos organizācija var realizēt pilnīgi patstāvīgi. Liekie apgrozāmie fondi tiek realizēti pret atlīdzību, izņemot gadījumus, kad tos pārdalīšanas kārtībā izņem augstāks orgāns.

9. **Apgrozības fondi** ir realizēšanai gatavā produkcija, naudas līdzekļi, kas nepieciešami izejvielu un kurināmā iepirkšanai, darba algas izmaksai utt. Atšķirībā no pamatfondiem un apgrozāmajiem fondiem apgrozības fondi veic riņķojumu apgrozības sfērā, tās ir materiālās vērtības, ar kurām valsts organizācija uzstājas civiltiesiskajā attiecībā. Tāpēc apgrozības fondu tiesiskajā režīmā galvenā nozīme ir rīcības tiesībām.

Gatavās produkcijas realizācijas kārtība ir atkarīga no tā, vai tā ir sadalāma plāna kārtībā vai ne. Plāna kārtībā sadalāmo produkciju uzņēmums realizē pēc piegādes līgumiem, izņemot gadījumus, kad likumdošanā ir noteikta citāda kārtība (Nolikuma par valsts uzņēmumu 66. p., 68. p.). Līgumus par produkciju, kas nav sadalāma plāna kārtībā, uzņēmums slēdz, brīvi izvēloties pircēju.

Tāpat uzņēmumam ir plašas tiesības rīkoties ar *naudas līdzekļiem*, kaut arī tie ir jāizlieto mērķtiecīgi, atbilstoši apstiprinātiem plāniem.

10. Kā jau iepriekš norādīts, apgrozāmie fondi un gatavā produkcija to vērtības izteiksmē, kā arī uzņēmuma naudas līdzekļi kopā veido uzņēmuma *apgrozāmos līdzekļus*. Saskaņā ar CK 98. p. II d. uz uzņēmuma apgrozāmajiem līdzekļiem ir iespējams vērst piedziņu pēc kreditoru pretenzijām.

Tie apgrozāmie līdzekļi, kas piešķirti uzņēmumam, lai apmierinātu tā pastāvīgās ražošanas vajadzības, ir *uzņēmuma paša apgrozāmie līdzekļi*. Pamatnoteikumus un kārtību, kādā uzņēmumam piešķir paša apgrozāmos līdzekļus, nosaka PSRS Darba un aizsardzības padomes 1931. 23. VII lēmums «Par valsts apvienību, trestu un citu saimniecisko organizāciju apgrozāmajiem līdzekļiem»¹, PSKP CK un PSRS MP 1965. 4. X lēmuma Nr. 729 20. un 21. p., Nolikuma par ražošanas apvienību 42. p., Nolikuma par valsts uzņēmumu 12. p. Uzņēmumu un citu saimniecisko organizāciju apgrozāmo līdzekļu normēšanas kārtība ir noteikta PSRS MP 1962. 30. I lēmumā Nr. 85 «Par valsts uzņēmumu un organizāciju apgrozāmo līdzekļu normēšanas uzlabošanu».²

No uzņēmuma paša apgrozāmajiem līdzekļiem ir jāatšķir *aizņemtie apgrozāmie līdzekļi*, ar kuriem apmierina uzņēmuma pagaidu vajadzības pēc izejvielām, materiāliem utt. (piemēram, aizņemtie apgrozāmie līdzekļi var būt nepieciešami, lai izveidotu izejvielu un kurināmā sezonas krājumus, sakarā ar preču atrašanās ceļā). Šāds apgrozāmos līdzekļus uzņēmums saņem bankas aizdevumu veidā. Paša apgrozāmos līdzekļus uzņēmums var izlietot jebkurai vajadzībai, kas ir saistīta ar tā darbību, turpretī aizņemtos apgrozāmos līdzekļus izlieto paredzētajiem mērķiem. Bankas aizdevumi ir terminēti, un par tiem uzņēmums maksā procentus.

Uzņēmumam drīkst būt tikai stingri noteikts paša apgrozāmo līdzekļu daudzums. Paša apgrozāmo līdzekļu kopējo apmēru (normatīvu) uzņēmumam pēc tā priekšlikuma nosaka augstāka iestāde (Nolikuma par valsts uzņēmumu 12. p.). Uzņēmumi, kas strādā pēc jaunās plānošanas un ekonomiskās stimulēšanas sistēmas, paši izstrādā un apstiprina pašu apgrozāmo līdzekļu normatīvus. Šie uzņēmumi maksā valsts budžetā maksu par ražošanas pamatfondiem un apgrozāmajiem līdzekļiem un sakarā ar to nav ieinteresēti noteikt pārāk augstus apgrozāmo līdzekļu normatīvus, kas pārsniegtu viņu normālās vajadzības.

Uzņēmuma apgrozāmos līdzekļus papildina, 1) izlietojot daļu peļņas, 2) finansējot uzņēmumu no budžeta. Liekos (virsnormatīva) apgrozāmos līdzekļus augstāka iestāde (ministrija, rūpniecības apvienības pārvalde u. c.) var izņemt tikai pārdalīšanas

¹ СЗ СССР, 1931, № 46, ст. 316.

² ЦП СССР, 1962, № 2, ст. 18.

kārtībā pēc uzņēmuma gada pārskata vai tad, ja groza normatīvu pašu apgrozāmajiem līdzekļiem sakarā ar grozījumiem uzņēmuma ražošanas plānā (Nolikuma par ražošanas apvienību 42. p., Nolikuma par valsts uzņēmumu 12., 47. p.). Augstāka iestāde nevar izņemt apgrozāmos līdzekļus, kas ir normatīva robežās. Valsts organizācijas ar apgrozāmajiem līdzekļiem drīkst rīkoties atbilstoši šo līdzekļu izlietošanas mērķtiecīgam un apstiprinātajiem plāniem (CK 97. p.).

11. Līdzās pamatfondiem, apgrozāmajiem un apgrozības fondiem valsts uzņēmumos saskaņā ar likumdošanu tiek izveidoti **speciālie fondi**, kuru līdzekļi ir izlietojami stingri noteiktam uzdevumam un kuru mērķis ir sekmēt sabiedriskās ražošanas efektivitāti, paaugstināt darba ražīgumu. Uzņēmumi, kas strādā pēc jaunās plānošanas un ekonomiskās stimulēšanas sistēmas, izveido šādus speciālos fondus: 1) amortizācijas fondu, 2) materiālās stimulēšanas fondu, 3) sociālo un kultūras pasākumu un dzīvokļu celtniecības fondu, 4) ražošanas attīstības fondu, 5) plaša patēriņa fondu, 6) fondu darbinieku prēmēšanai par izgudrojumu un racionalizācijas priekšlikumu ieviešanas veicināšanu. Pārējos uzņēmumos speciālie fondi ir amortizācijas fonds, uzņēmuma fonds, plaša patēriņa preču fonds, fonds darbinieku prēmēšanai par izgudrojumu un racionalizācijas priekšlikumu ieviešanas veicināšanu. Īpašs stāvoklis ir kapitālās celtniecības līdzekļiem, kas veido kapitālieguldījumu fondu.

Amortizācijas fondu veido zināma daļa amortizācijas atskaitījumu. Šī fonda līdzekļi paredzēti pamatfondu kapitālremontam, modernizēšanai. Tie paliek paša uzņēmuma rīcībā (PSRS MP 1965. 4. X lēmuma Nr. 729 18. p.).

Pamatfondu amortizācijas atskaitījumi, kas neietilpst amortizācijas fondā, tiek izlietoti pamatfondu pilnīgai atjaunošanai (šie amortizācijas atskaitījumi tiek ieskaitīti ražošanas attīstības fondā) un valsts centralizēto kapitālieguldījumu finansēšanai. Atkarībā no amortizācijas atskaitījumu uzdevuma daļa no tiem atrodas īpašā kontā Valsts bankā, citi — Celtniecības bankā.

Ražošanas attīstības fonds paredzēts to kapitālieguldījumu finansēšanai, kas rodas sakarā ar jaunās tehnikas ieviešanu, mehānizāciju un automatizāciju, iekārtu modernizāciju, pamatfondu atjaunošanu, ražošanas un darba organizācijas pilnveidošanu, kā arī sakarā ar citiem ražošanas attīstības pasākumiem. Šo fondu veido atskaitījumi no uzņēmuma peļņas, daļa amortizācijas atskaitījumu, ienākumi no lieko pamatfondu realizācijas. Šī fonda izveidošanu un izlietošanu reglamentē PSRS Finanšu ministrijas, PSRS Valsts plāna komitejas un PSRS Valsts bankas 1973. 18. IV Instrukcija par ražošanas attīstības fonda izveidošanas un izlietošanas kārtību rūpniecības uzņēmumos.¹

¹ Бюллетень нормативных актов, 1973, № 11, с. 3—12.

Materiālās stimulēšanas fonds paredzēts uzņēmuma darbinieku prēmēšanai, prēmiju izmaksām sakarā ar uzņēmuma darbības gada rezultātiem, kā arī vienreizējas palīdzības sniegšanai darbiniekiem.

Sociālo un kultūras pasākumu un dzīvokļu celtniecības fonds paredzēts uzņēmuma kultūras un sadzīves iestāžu un dzīvojamo māju celtniecībai un to kapitālremontam, uzņēmuma darbinieku kultūras un sadzīves pasākumiem. Šī fonda līdzekļus uzņēmums uz daļējās līdzdalības pamata var izlietot kopīgi ar citām organizācijām.

Abu minēto stimulēšanas fondu līdzekļus veido atskaitījumi no uzņēmumu peļņas, kā arī citi likumdošanā noteikti ienākumi.

Uzņēmumos, kas nav pārgājuši uz jauno plānošanas un ekonomiskās stimulēšanas sistēmu, materiālās stimulēšanas nozīme ir *uzņēmuma fondam*. Šis fonds ir paredzēts darbinieku kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošanai un ražošanas pilnveidošanai (Nolikuma par valsts uzņēmumu 14. p.). Uzņēmuma fonda izveidošanu un izlietošanu reglamentē PSRS MP 1961. 4. II Nolikums par uzņēmuma fondu¹ un PSRS MP 1963. 22. V Nolikums par atsevišķu tautas saimniecības nozaru uzņēmumu (organizāciju) fondiem.²

Uzņēmumos, kas no ražošanas pārpalikumiem ražo plaša patēriņa preces un ražošanas nozīmes izstrādājumus, tiek izveidots *plaša patēriņa preču fonds* (Nolikuma par valsts uzņēmumu 14. p.). Šo fondu veido peļņa, kas iegūta, realizējot norādītos izstrādājumus. Plaša patēriņa preču fonda līdzekļus izlieto plaša patēriņa preču ražošanas paplašināšanai, to uzņēmuma darbinieku prēmēšanai, kas tieši nodarbināti plaša patēriņa preču ražošanā, kā arī darbinieku kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošanai, dzīvokļu celtniecībai virs valsts kapitālieguldījumu plāna. Šī fonda tiesisko režīmu nosaka PSRS MP 1964. 18. VII lēmums Nr. 600³, kā arī LPSR MP 1973. 10. IV lēmums Nr. 151 «Par atskaitījumiem no peļņas plaša patēriņa fondā»⁴ un PSRS Finanšu ministrijas 1964. 23. XII Instrukcija.

Ipašs tiesisks režīms ir tiem uzņēmuma līdzekļiem, kas paredzēti pilnīgai pamatfondu atjaunošanai. Tie ir iekļauti *kapitālieguldījumu fondā*. Šī fonda līdzekļus izlieto ēku un celtnu kapitālai celtniecībai un rekonstrukcijai, jaunu iekārtu, transporta līdzekļu un citu pamatfondu iegādei, kā arī citiem kapitālieguldījumiem. Kapitālieguldījumu fondu veido asignējumi no valsts budžeta, daļa no uzņēmuma pamatfondu amortizācijas atskaitījumiem un peļņas, kā arī bankas ilgtermiņa kredīti. (Faktiski kapitālajā celtniecībā līdz ar kapitālieguldījumu fonda līdzekļiem

¹ СП СССР, 1961, № 2, ст. 11.

² Там же, 1963, № 9, ст. 101.

³ Там же, 1964, № 13, ст. 88.

⁴ LPSR Ziņotājs, 1973, № 25, 702. lpp.

tiek izmantoti arī uzņēmuma citu fondu līdzekļi: amortizācijas, ražošanas attīstības, plaša patēriņa preču, sociālo un kultūras pasākumu un dzīvokļu celtniecības, uzņēmuma fonda līdzekļi.)

Kapitālieguldījumu fonda līdzekļi ir stingri norobežoti, un tos var izlietot tikai paredzētajiem mērķiem. Kapitālieguldījumu fonda līdzekļi tiek glabāti Celtniecības bankā, pārējie uzņēmuma līdzekļi — Valsts bankā. Uz kapitālieguldījumu fonda līdzekļiem var vērst piedziņas tikai pēc tām kreditoru pretenzijām, kas saistītas ar uzņēmuma kapitālo celtniecību.

12. No uzņēmumu mantas tiesiskā režīma būtībā neatšķiras ražošanas apvienību (kombinātu) mantas tiesiskais režīms, ko nosaka PSRS MP 1974. 27. III Nolikuma par ražošanas apvienību (kombinātu) 38.—53. p.¹, kā arī citu saimnieciska rakstura valsts organizāciju mantas tiesiskais režīms, piemēram, zinātniskās ražošanas apvienību mantas režīms, ko nosaka PSRS MP 1975. 30. XII Nolikuma par zinātniskās ražošanas apvienību 38.—54. p.²

13. Cītāds stāvoklis ir rūpniecības apvienībās, kas veido rūpniecības pārvaldes sistēmas vidējo posmu. Rūpniecības apvienības mantas tiesisko režīmu nosaka PSRS MP 1973. 2. III Vispārīgais nolikums par Vissavienības un republikānisko rūpniecības apvienībām (29.—36. p.).³ Rūpniecības apvienības manta veidojas no divām patstāvīgām daļām: 1) no apvienībā ietilpstošo uzņēmumu un citu organizāciju mantas, to pamata un apgrozāmajiem līdzekļiem, fondiem un citas mantas, kas atrodas šo organizāciju operatīvā pārvaldīšanā, un 2) no apvienības pārvaldes mantas, tās pamata un apgrozāmajiem līdzekļiem, fondiem, rezervēm un citas mantas (Nolikuma 29. p.). Apvienības tiešā operatīvā pārvaldīšanā atrodas apvienības mantas otrā daļa. Sakarā ar to abas apvienības mantas daļas ir norobežotas: pirmā — apvienības sastāvā ietilpstošo organizāciju patstāvīgajā bilancē, otrā — apvienības pārvaldes patstāvīgajā bilancē.

Apvienības pārvaldes mantas sastāvā ir noteikti centralizēti speciālie fondi, — ražošanas attīstības, materiālās stimulēšanas, sociālo un kultūras pasākumu un dzīvokļu celtniecības, zinātniskās pētniecības, jaunās tehnikas apgūšanas, eksporta ražošanas attīstības fonds u. c. Šīs mantas sastāvā ietilpst rezerves: finansiālas palīdzības sniegšanai uzņēmumiem un saimnieciskajām organizācijām, kā arī kapitālremontiem paredzēto amortizācijas atskaitījumu rezerve. Apvienības pārvaldes fondi un rezerves ir jāizmanto stingri mērķtiecīgi, lai nodrošinātu kā visas apvienības, tā arī tajā apvienoto organizāciju normālu darbību. Apvienības pārvaldes fondu un rezervju izveidošanas un izlietošanas kārtību reglamentē Nolikuma 31.—34. p., kā arī citi normatīvi akti.

¹ СП СССР, 1974, № 8, ст. 38.

² Там же, 1976, № 2, ст. 13.

³ Там же, 1973, № 7, ст. 32.

Centralizētos speciālos fondus izveido arī padomju saimniecību trestī (PSRS MP 1975. 20. X Nolikuma par padomju saimniecību trestu 27. p.¹).

14. Valsts budžeta organizāciju mantas tiesiskais režīms. Valsts organizācijas, kas veic administratīvo, kultūras un izglītības, veselības aizsardzības un citu tamlīdzīgu darbību, finansē no valsts budžeta līdzekļiem. Budžeta organizācijām operatīvā pārvaldīšanā nodotā manta ir iedalāma pamatfondos un materiālos. 1966. 15. X Nolikums par PSRS valsts budžeta iestāžu un organizāciju grāmatvedības pārskatiem un bilancēm pie pamatfondiem pieskaita priekšmetus, kas kalpo ilgāk par vienu gadu neatkarīgi no to vērtības (ēkas, celtnes, iekārtas, mēbeles, bibliotēkas fonds u. c.), kā arī objektus, kuru vērtība ir ne mazāka par 50 rb]. neatkarīgi no kalpošanas ilguma, kā arī dažus citus objektus. Pārējā manta ir materiāli. Pamatlīdzekļu un materiālu iegūšanai budžeta organizācijas saņem īpašus asignējumus. Pie tam materiālus šīs organizācijas iegūst no tāmēs paredzētajiem līdzekļiem.

Budžeta organizāciju mantas operatīvās pārvaldīšanas tiesības parasti realizējas valdījumā un lietojumā. Šo organizāciju tiesības rīkoties ar tām nodoto mantu ir visai šauras un stingri noteiktas likumdošanā, jo gan pamatlīdzekļi, gan arī materiāli ir paredzēti budžeta organizācijas normālas darbības nodrošināšanai, un tāpēc parasti tie nevar būt par civiltiesisko darījumu priekšmetu.

Budžeta organizācijas naudas līdzekļus parasti veido budžeta asignējumi, ko drīkst izlietot, stingri ievērojot augstākas iestādes apstiprināto tāmi. Tomēr budžeta organizācijai bez šiem līdzekļiem var būt arī speciālie (ārpusbudžeta) līdzekļi, ja to paredz šīs organizācijas nolikums vai statūti vai ja to atļauj kompetenta augstāka iestāde. Speciālos līdzekļus iegūst no organizācijas palīguzņēmumiem, saimnieciskiem līgumdarbiem, zinātniski pētnieciskiem darbiem u. tml.

15. Piedziņas vēršanu uz valsts mantu reglamentē CK 98. p., saskaņā ar kuru valsts uzņēmumi, ēkas, celtnes, iekārtas un pārējā manta, kas ietilpst pamatfondos (līdzekļos), nevar būt par ķīlas priekšmetu un uz to nevar vērst piedziņu pēc kreditoru pretenzijām. Piedziņu var vērst tikai uz valsts organizāciju pārējo mantu, tajā skaitā uz saimniecisko organizāciju apgrozāmajiem līdzekļiem CPK 415.—418. p. noteiktajā kārtībā. Piedziņu vispirms var vērst uz valsts organizāciju naudas līdzekļiem (CPK 416., 417. p.). Ja naudas līdzekļu nepietiek, lai dzestu parādu, piedziņu var vērst uz organizācijas pārējo mantu, kas neietilpst pamatfondos. Piedziņu nevar vērst uz organizācijas kurināmā un izejvielu krājumiem, kas nepieciešami tās trīs mēnešu darbībai, kā arī uz naudas līdzekļiem, kas nepieciešami, lai izmaksātu darba algu par pagājušo laiku un par 15 dienām uz

¹ ЦП СССР, 1975, № 21, ст. 145.

priekšu. Piedziņas vēršanas kārtību pēc kredītiestāžu pretenzijām par izsniegto aizdevumu atdošanu nosaka PSR Savienības likumdošana — PSRS Valsts bankas statūtu 70. p. un PSRS Celniecības bankas statūtu 38. p.

XV nodaļa.

KOLHOZU UN CITU KOOPERATĪVO ORGANIZĀCIJU ĪPAŠUMA TIESĪBAS

1. §. Kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju īpašuma tiesību jēdziens un nozīme. Īpašuma tiesību iegūšana

1. Kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju ekonomiskais pats ir šo organizāciju īpašums, kas ir viena no sociālistiskā īpašuma formām līdzās valsts (visas tautas) īpašumam (PSRS Konstitūcijas 10. p. un Pamatu 20. p.).

Valsts un kolhozu-kooperatīvu īpašumam kā viena un tā paša tipa īpašuma formām ir vairākas kopīgas pazīmes. Ražošanas attiecībās, kas balstās uz kolhozu-kooperatīvu īpašumu, nav iespējama sveša darba ekspluatācija. Kolhozos un citās kooperatīvās organizācijās, tāpat kā valsts organizācijās, ir raksturīgs sociālistiskais sabiedriskā produkta sadales princips. Kolhozu-kooperatīvu īpašums mūsu valstī attīstās apstākļos, kad valsts īpašumā ir ražošanas pamatlīdzekļi, bet zeme, tās dzīles, ūdeņi ir ekskluzīvs valsts īpašums. Tas nodrošina kooperatīvo organizāciju īpašuma sociālistisko raksturu.

2. Kolhozu-kooperatīvu īpašums no sociālistiskā valsts īpašuma būtiski atšķiras gan pēc mantas sabiedriskošanas pakāpes, gan pēc īpašuma tiesību iegūšanas pamatiem, īpašuma tiesību objektiem, kā arī pēc īpašuma pārvaldīšanas metodēm.

Sociālistiskais valsts īpašums kā visas padomju tautas kopīgā manta salīdzinājumā ar kolhozu-kooperatīvu īpašumu atrodas uz būtiski augstākas sabiedriskošanas pakāpes. Atšķirībā no valsts īpašuma, kam ir tikai viens vienīgs īpašnieks — Padomju valsts, kolhozu-kooperatīvu īpašums pieder atsevišķiem kolektīviem, sakarā ar to kolhozu-kooperatīvu īpašumu apzīmē arī par grupu īpašumu. Šis īpašums neveido vienotu fondu visas valsts ietvaros, un tam ir daudzi īpašnieki — kolhozi un citas kooperatīvās organizācijas, kurās apvienojušies pilsoņi.

Atšķirīgs no valsts īpašuma ir kolhozu-kooperatīvu īpašuma objektu loks. Kooperatīvu īpašumā nevar atrasties ekskluzīvā valsts īpašuma objekti, kooperatīviem tos piešķir vienīgi lietošanā (CK 95. p. II d.). Kooperatīvo organizāciju īpašumā drīkst atrasties vienīgi tādi objekti, kas nepieciešami, lai attiecīgā kooperatīvā organizācija realizētu statūtos paredzētos uzdevumus.

Kolhozu-kooperatīvu īpašuma pārvalde parasti pamatojas uz kooperatīvās organizācijas iekšējo demokrātiju un tiek realizēta,

ievērojot attiecīgās organizācijas statūtus, kā arī likumdošanas noteikumus.

3. Norādītās atšķirības starp valsts un kolhozu-kooperatīvu īpašumu ir priekšnoteikums dažādam šo sociālistiskā īpašuma formu tiesiskajam režīmam (tas ļoti labi saskatāms, ja salīdzina, piemēram, īpašuma pārvaldīšanu un sadali kolhozos un padomju saimniecībās). Tomēr, balstoties uz abu šo sociālistiskā īpašuma formu kopīgajām iezīmēm, attīstīta sociālisma apstākļos notiek kolhozu-kooperatīvu īpašuma pakāpeniska tuvināšana valsts īpašumam. Šī procesa konkrētie izpausmes veidi ir paredzēti PSKP Programmā.¹ Kā Padomju valsts uzdevums tas ir noteikts PSRS Konstitūcijas 12. p., saskaņā ar kuru valsts veicina kolhozu-kooperatīvu īpašuma attīstību un tuvināšanos valsts īpašumam. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma attīstība un tuvināšanās valsts īpašumam notiek, piemēram, nemitīgi pieaugot kolhozu ražošanas pamatfondiem, attīstot starpsaimniecību ražošanas sakarus, kā arī pilnveidojot kolhozu iekšējās attiecības, izveidojot agrāri rūpnieciskas apvienības, kurās lauksaimnieciskais darbs ir savienots ar rūpniecisko darbu.

Starpkolhozu īpašumu, kas izveidojas, tuvinot kolhozu īpašumu valsts īpašumam, nevar uzskatīt par patstāvīgu sociālistiskā īpašuma formu; tas ir kolhozu-kooperatīvu īpašuma īpašs paveids. Turpretī, ja šīs tuvināšanas rezultātā savienojas valsts (padomju saimniecību un citu valsts organizāciju) un kolhozu īpašums, izveidojas jauns sociālistiskā īpašuma paveids: valsts-kolhozu īpašums, kura sabiedrisko pakāpi jau ir augstāka nekā starpkolhozu īpašumam.

4. Ievērojot kooperatīvo organizāciju daudzveidību, to atšķirīgos uzdevumus, civilā likumdošana (CK 99.—101. p.) attiecībā uz visām kooperatīvām organizācijām vienoti regulē tikai svarīgākos īpašuma tiesību jautājumus, nosakot šo organizāciju īpašuma tiesību saturu, objektus un piedziņas vēršanu uz kooperatīvo organizāciju un to apvienību mantu. Katra kooperatīvo organizāciju veida īpašuma tiesības, ievērojot šo organizāciju uzdevumus, regulē attiecīgi paraugstatūti, ko apstiprina vai nu PSRS, vai Latvijas PSR MP, kā arī citi normatīvie akti.

Tiesību normu kopums, kas nosaka mantas piederību kolhoziem, citām kooperatīvām organizācijām un to apvienībām, mantas iegūšanas pamatus, valdījumu, lietojumu un rīcību ar to, kā arī kolhozu-kooperatīvu īpašuma attiecību aizsardzību, veido kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību institūtu.

Pamatojoties uz šīm normām, kolhozi, citas kooperatīvās organizācijas un to apvienības stājas tiesiskajās attiecībās un iegūst subjektīvās īpašuma tiesības uz noteiktu mantu. Šīs tiesības izpaužas kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju tiesīgumos likumā noteiktajās robežās mantu valdīt, lietot un rīkoties ar to.

¹ PSKP Programma. R., 1977, 106.—107. lpp.

5. Kolhozi, kooperatīvās organizācijas un to apvienības īpašuma tiesības iegūst pēc dažādiem pamatiem, kas paredzēti likumos, šo organizāciju statūtos un citos normatīvos aktos. Tā kā kooperatīva organizācija ir apvienība, tad sākotnējs īpašuma tiesību iegūšanas pamats kooperatīvās organizācijās ir *to personu mantas labprātīga sabiedriskošana, kuras apvienojas vai iestājas kooperatīvajā organizācijā*. Mantas sabiedriskošanas rezultātā pilsoņi labprātīgi nodod daļu sava individuālā īpašuma kooperatīvā īpašuma sastāvā, tādējādi pārvēršot to par sabiedrisko sociālistisko īpašumu. Mantas sabiedriskošana var notikt dažādās formās — gan natūrā, gan naudas iemaksu veidā. Naudas iemaksas pēc savas nozīmes ir dažādas. Tā, piemēram, dzīvokļu un vasarnīcu celtniecības kooperatīvos naudas iemaksas ir šādas: 1) biedru iestāšanās nauda; 2) paju iemaksas; 3) iemaksas mājas (vasarnīcas) uzturēšanai un ekspluatācijai; 4) pārējās iemaksas.

Tajās kooperatīvajās organizācijās, kuras nodarbojas ar ražošanas un citu saimniecisko darbību, mantas sabiedriskošana pašreizējos apstākļos ir zaudējusi savu nozīmi. Tāpēc arī kolhozu paraugstatūtos nav paredzēta to pilsoņu mantas sabiedriskošana, kas iestājas kolhozā (zvejnieku kolhozā) par biedriem.

Galvenais īpašuma tiesību iegūšanas pamats tām kooperatīvajām organizācijām, kuras nodarbojas ar ražošanas vai citu saimniecisko darbību, ir šo organizāciju *ražošanas un cita saimnieciskā darbība*, t. i., jaunu īpašuma objektu radīšana paplašinātās sociālistiskās atražošanas procesā. Tā, piemēram, patērētāju kooperācijai galvenais īpašuma tiesību iegūšanas pamats ir tirdzniecība, sagāde un cita saimnieciska darbība, kuras rezultātā iegūtā peļņa tiek izlietota jaunu veikalu, darbnīcu, ēdņu un citu objektu celtniecībai. Kolhozos galvenais īpašuma iegūšanas pamats ir lauksaimnieciskā lielražošana uz sabiedrisko ražošanas līdzekļu un kolektīva darba pamata.

Nozīmīgs kooperatīvo organizāciju īpašuma tiesību rašanās pamats ir *valsts materiālā un finansiālā palīdzība*. Lai veicinātu kolhozu-kooperatīvu īpašuma attīstību, valsts kooperatīvām organizācijām sniedz dažāda veida palīdzību.

Ļoti svarīga nozīme kolhozu materiālās bāzes nostiprināšanā ir valsts kredītiem, kas parasti tiek piešķirti uz atvieglotiem noteikumiem, bet dažos gadījumos vispār nav jāatmaksā. Palīdzību kolhoziem valsts sniedz arī, paaugstinot lauksaimniecības produktu valsts iepirkuma cenas, nosakot nodokļu maksājumu atvieglojumus.

Materiālu palīdzību valsts sniedz arī cita veida kooperatīvajām organizācijām. Tā, piemēram, dzīvokļu celtniecības kooperatīviem tiek piešķirti kredīti uz 15 gadiem 60% apmērā no mājas celtniecības izmaksām.¹ Tādējādi kooperatīva biedri līdz mājas

¹ LKP CK un LPSR MP 1962. 21. VIII lēmums № 553 «Par individuālo un kooperatīvo celtniecību». LPSR Ziņotājs, 1962, № 39, 1416. lpp.

celtniecības sākumam iemaksā tikai 40% no mājas celtniecības izmaksām. Dzīvokļu kooperatīvi ir atbrīvoti no ēku nodokļa un zemes rentes maksāšanas.

Kolhozu un citu kooperatīvu īpašuma tiesību rašanās pamats ir arī dažādi *civiltiesiski darījumi*, ko šīs organizācijas slēdz ar valsts, kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām, kā arī ar pilsoņiem. Tā, piemēram, slēdzot līgumus, kolhozi realizē savu produkciju, iegādājas ražošanas rīkus un līdzekļus. Galvenā nozīme ir pirkuma-pārdevuma, komisijas, kapitālās celtniecības darbuzņēmuma un bankas aizdevuma līgumiem. Kooperatīvās organizācijas mantu var iegūt arī pēc dāvinājuma līguma (CK 274. p.) un testamentārās mantošanas kārtībā (CK 557. p.).

2. §. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību subjekti

1. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību subjekti ir kolhozi, citas kooperatīvās organizācijas, to apvienības (LPSR Konstitūcijas 12. p., CK 99. p.). Katra kooperatīva organizācija un kooperatīvo organizāciju apvienība ir patstāvīgs civiltiesību subjekts, juridiska persona un vienlaikus arī kooperatīvā īpašuma tiesību subjekts.

Tajās kooperatīvajās organizācijās, kuras veido sistēmu (patērētāju biedrībās), īpašuma tiesību subjekts ir katrs patstāvīgais šīs sistēmas posms, kas ir juridiska persona un kas patstāvīgi realizē savas mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības. Katrs no šiem posmiem var iegūt un atsavināt mantu, slēgt nepieciešamos civiltiesiskos darījumus, būt par prasītāju un atbildētāju tiesā un arbitrāžā. Saskaņā ar CK 35. p. kooperatīvās apvienības un tās sastāvā ietilpstošo kooperatīvo organizāciju mantiskā atbildība ir norobežota. Mantiskās attiecības starp patērētāju kooperācijas atsevišķiem posmiem balstās uz to līdztiesību un to savstarpējiem līgumiem.

2. Saskaņā ar CK 100. p. kooperatīvās organizācijas un to apvienības ir tiesīgas izveidot dažādus saimnieciska aprēķina uzņēmumus, kā arī iestādes, kas gan ir patstāvīgi civiltiesību subjekti, bet nav kooperatīvā īpašuma tiesību subjekti. Šādi uzņēmumi un iestādes ir, piemēram, universālveikali, mācību iestādes, kam operatīvā pārvaldīšanā nodota kooperatīvo organizāciju manta. Ražošanas un citu uzņēmumu un iestāžu pārvaldi veic tā kooperatīvā organizācija, kurai šis uzņēmums vai iestāde pieder.

Kolhozi un zvejnieku kolhozi uz brīvprātības pamatiem var piedalīties starpkolhozu, kā arī valsts-kolhozu uzņēmumu un organizāciju izveidošanā un darbībā. Šādi uz kopīpašuma bāzes izveidoti starpkolhozu un citi uzņēmumi, kas ir patstāvīgas juridiskas personas, tām nodota mantu valda uz operatīvās pārvaldīšanas tiesību pamata.

3. §. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību objekti

1. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību objektu loks ir šaurāks par valsts īpašuma objektu loku. LPSR Konstitūcijas 12. p. vispārīgā formā norāda, ka kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju un to apvienību īpašumā ir ražošanas līdzekļi un cita manta, kas tiem nepieciešama to statūtos noteikto uzdevumu veikšanai. Kooperatīvo organizāciju īpašumā nevar būt valsts ekskluzīvā īpašuma tiesību objekti. Tos kooperatīvās organizācijas iegūst tikai valdījumā un lietojumā.

Svarīgākie kooperatīvu īpašuma objekti konkrētāk ir norādīti CK 100. p., saskaņā ar kuru kolhozu, citu kooperatīvo organizāciju un to apvienību īpašums ir viņu uzņēmumi, kultūras un sadzīves iestādes, ēkas, celtnes, traktori, kombaini, pārējās mašīnas, transporta līdzekļi, darba un produktīvie lopi, šo organizāciju saražotā produkcija un cita šo organizāciju darbības mērķiem atbilstošā manta. Kooperatīvo organizāciju paraugstatūtos un citos normatīvos aktos, ievērojot to uzdevumu un tiesībspēju, ir dots konkrētizēts uzskaitījums, kādi objekti drīkst atrasties šo organizāciju īpašumā.

2. Atbilstoši CK 101. p., kā arī PSRS MP 1951. 12. IX Nolikumam par valsts kooperatīvo (izņemot kolhozus) un sabiedrisko uzņēmumu un organizāciju grāmatvedības pārskatiem un bilanciem un PSRS Finanšu ministrijas 1976. 7. V Nolikumam par valsts kooperatīvo (izņemot kolhozus) un sabiedrisko uzņēmumu un organizāciju pamatlīdzekļu (fondu) grāmatvedības uzskaiti¹ *visa kooperatīvo organizāciju manta pēc to nozīmes ražošanas procesā tiek iedalīta pamatlīdzekļos (fondos) un apgrozāmajos līdzekļos.*

Tāpat kā valsts īpašumā kooperatīvo organizāciju mantas nozīmīgākā daļa ir *pamatfondi*, kas veido tās galvenos ražošanas līdzekļus. Pamatfondos ietilpst uzņēmumi, ēkas, celtnes, ierīces, transporta līdzekļi, mašīnas, pieaugušie darba un produktīvie lopi, saimniecības inventārs, bibliotēku fondi un cita manta. *Apgrozāmos līdzekļus* veido apgrozāmie fondi kopā ar apgrozības fondiem. Apgrozāmajos līdzekļos ietilpst priekšmeti, kas kalpo mazāk kā gadu neatkarīgi no to vērtības; priekšmeti, kuru vērtība ir zem noteiktā limita 50 rubļi, ietvaros neatkarīgi no tā, cik ilgi tie kalpo. Apgrozāmajos līdzekļos ietilpst arī izejvielas, materiāli, saražotā produkcija, naudas resursi.

Lauksaimniecības mašīnas un rīki, darba un produktīvie lopi, kā arī cita likumdošanā speciāli norādītā manta neatkarīgi no vērtības ir *pamatfondi*.

Atkarībā no tā, vai kooperatīvo organizāciju manta ir iekļauta pamatlīdzekļos (fondos) vai apgrozāmajos līdzekļos, tai ir dažāds tiesiskais režīms, kas pamatā atbilst attiecīgu valsts īpa-

¹ Бюллетень нормативных актов, 1976, № 10, с. 14.

šuma objektu tiesiskajam režīmam. Tā, piemēram, ar pamatfondiem kooperatīvā organizācija drīkst rīkoties tikai likumā noteiktajā kārtībā. Dzīvokļu celtniecības kooperatīva paraugstatūtu 12. p. aizliedz kooperatīvam pārdot vai nodot citām organizācijām un atsevišķām personām visumā vai pa daļām kooperatīva uzceltās ēkas, izņemot gadījumus, kad mājās neapdzīvojamās telpas nodod tirdzniecības, sabiedriskās ēdināšanas un sadzīves pakalpojumu uzņēmumiem, kuri piedalījušies kooperatīva mājas celtniecībā, kā arī izņemot citus statūtos paredzētos gadījumus, kā arī likvidējot kooperatīvu.

Tā kā kooperatīviem ir īpašuma tiesības uz mantu, tā ir nododama valsts, citām kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām tikai pret atlīdzību, izņemot likumdošanā īpaši paredzētos gadījumus.

Apgrozāmos līdzekļus tāpat kā pamatlīdzekļus (fondus) kooperatīvā organizācija izmanto likumdošanā, statūtos, biedru kopapulces vai pilnvaroto sapulces lēmumos noteiktajā kārtībā. Kooperatīva tiesības rīkoties ar apgrozāmajiem līdzekļiem ir plašākas nekā tiesības rīkoties ar pamatlīdzekļiem (fondiem) — kooperatīvā organizācija atbilstoši statūtu noteikumiem un saviem ražošanas un finansu plāniem var brīvi iegūt un atsavināt apgrozāmos līdzekļus.

Kooperatīvo organizāciju mantas iedalījumam pamatlīdzekļos (fondos) un apgrozāmajos līdzekļos ir svarīga nozīme, nosakot kooperatīvo organizāciju mantisko atbildību par saistību neizpildi. Saskaņā ar CK 101. p. I d. piedziņu pēc kreditoru pretenzijām nevar vērst uz kooperatīvo organizāciju pamatlīdzekļiem. Par savām saistībām kooperatīvā organizācija atbild vispirms ar saviem naudas līdzekļiem, izņemot likumdošanā paredzētos gadījumus, kā arī ar pārējo mantu, ievērojot CPK 419. p. noteikumus. Uz kooperatīvās organizācijas kapitālās celtniecības līdzekļiem kreditori var vērst piedziņu tikai par prasībām, kas saistītas ar kapitālo celtniecību. Piedziņu nevar vērst uz kooperatīva naudas līdzekļiem, kas nepieciešami darba algas izmaksai par pagājušo laiku un 15 dienām uz priekšu. Piedziņas vērsšanas kārtību pēc kredītiestāžu pretenzijām par to izsniegto aizdevumu atdošanu saskaņā ar CK 101. p. III d. nosaka PSRS likumdošana.

3. Kooperatīvo organizāciju manta un naudas līdzekļi tiek iedalīti 1) ražošanas fondos; 2) speciālajos fondos.

Ražošanas fondos ietilpst tie pamatfondi un apgrozāmie fondi, kurus kooperatīvs izmanto savā saimnieciskajā darbībā. Kooperatīvo organizāciju mantas sastāvā ražošanas fondiem ir vissvarīgākā nozīme. Tie veido kooperatīva sabiedriskotās mantas galveno daļu un ir tā ražošanas, saimnieciskās darbības materiālā bāze.

Bez ražošanas rakstura pamatfondiem kooperatīvās organizācijas mantā ir arī neražojošie (patēriņa rakstura) pamat-

fondi — ēkas, celtnes un cita manta, kas paredzēta kooperatīva biedru kultūras un sadzīves vajadzību apmierināšanai.

Speciālos fondus naturālā vai naudas formā kooperatīvās organizācijas izveido saskaņā ar statūtiem, citiem normatīviem aktiem vai kooperatīvu augstāko orgānu lēmumiem, galvenokārt no kooperatīvās organizācijas peļņas atskaitījumiem vai biedru iemaksām. Dažāda veida kooperatīvajām organizācijām šie speciālie fondi ir dažādi. Tiem ir vai nu ražošanas, vai arī patēriņa raksturs. Saskaņā ar kolhoza paraugstatūtu 36. un 37. p. kolhozos paredzēts izveidot šādus speciālos fondus: darba samaksas fondu, kultūras un sadzīves fondu, sociālās nodrošināšanas un kolhoznieku materiālās palīdzības fondu, sēklas fondu, lopbarības un pārtikas nodrošinājuma un citus fondus. Patērētāju kooperācijas organizācijās izveido kadru sagatavošanas, materiālās stimulēšanas, kultūras un sadzīves pasākumu, kapitālo ieguldījumu un kapitālremonta un citus fondus. Dzīvokļu celtniecības kooperatīvos pēc biedru kopsapulces lēmuma var izveidot labiekārtošanas fondu, kultūras un sadzīves fondu, premiālo fondu. Speciālie fondi izlietojami tikai statūtos noteiktiem mērķiem.

Kooperatīvās organizācijas var izveidot *centralizētus fondus*. Tie var būt vai nu Vissavienības, republikāniskas, vai vietējas nozīmes. Centralizētie fondi ir vai nu kooperatīvās sistēmas fondi (piemēram, patērētāju kooperācijas sistēmā), vai arī tiem ir starporganizāciju raksturs (piemēram, starpkolhozu sēklas, pārtikas un lopbarības nodrošinājuma fondi). Ipaša vieta ir kolhoza paraugstatūtu 39. un 40. p. paredzētajiem Vissavienības centralizētajiem kolhoznieku sociālās nodrošināšanas un sociālās apdrošināšanas fondiem, kas garantē PSRS Konstitūcijas 43. p. paredzētās kolhoznieku tiesības uz materiālu nodrošinājumu vecumā, slimības gadījumā, pilnīga vai daļēja darba spēju zaudējuma, kā arī apgādnieka zaudējuma gadījumā.

Parasti centralizētos fondus, izņemot starpkolhozu nodrošinājuma fondus, kas pastāv naturālā formā, veido atskaitījumi no kooperatīvo organizāciju peļņas, bet likumdošanā paredzētajos gadījumos arī valsts budžeta asignējumi (piemēram, Vissavienības centralizētais kolhoznieku sociālās nodrošināšanas fonds). Centralizētie fondi nepieder atsevišķām kooperatīvām organizācijām. Šo fondu līdzekļi ir to organizāciju kolektīvs īpašums (ne kopīpašums), kuras fondus izveidojušas. Ar centralizētajiem fondiem rīkojas vai nu kooperatīvās sistēmas centri, kompetentas valsts iestādes (piemēram, centralizētais zvejnieku kolhozu palīdzības fonds), vai arī kolhozu un valsts iestāžu speciāli izveidoti orgāni — kolhoznieku sociālās nodrošināšanas padomes.

4. Tā kā kooperatīvo organizāciju manta var rasties, sabiedriskojot organizācijas biedru līdzekļus, no kuriem zināma daļa tiek saglabāta kooperatīvās organizācijas mantas sastāvā arī to izmantošanas procesā (kooperatīvu likvidējot, šo daļu sadala tā

biedriem; kooperatīva biedram izstājoties no kooperatīva, no šīs līdzekļu daļas atmaksā sākotnēji ieguldītos līdzekļus), *kooperatīvās organizācijas mantu naudas izteiksmē var iedalīt nedalāmajā un paju fondā*. Šāds iedalījums vairs nepastāv kolhozos un zvejnieku kolhozos, t. i., tajās kooperatīvajās organizācijās, kurās zaudējusi nozīmi un vispār nav paredzēta biedru mantas sabiedriskošana.¹ Arī patērētāju kooperācijā paju fondam vairs palikusi tikai simboliska nozīme salīdzinājumā ar šīs kooperācijas mūsdienu materiāli tehnisko bāzi.

Paju fondam būtiska nozīme ir dzīvokļu un vasarnīcu celtniecības un citos tamlīdzīgos kooperatīvos. Tajos paju fondu veido galvenā mantas daļa naudas izteiksmē. Saskaņā ar dzīvokļu celtniecības kooperatīva paraugstatūtu 19. p. biedra paja nedrīkst būt mazāka par viņam piešķirtā kooperatīvā dzīvokļa celtniecības izmaksu. Paju iemaksu apmēri ir noteikti kooperatīvās organizācijas statūtos, kā arī to apvienību statūtos. Paju iemaksas veido kooperatīvās organizācijas mantu, un tāpēc uz tām nevar vērst piedziņas sakarā ar kooperatīva biedru saistībām, izņemot gadījumus, kad parādnieks izstājas no kooperatīva (CK 36. p. II. d.).

Atšķirībā no nedalāmā fonda paju fonds ir kooperatīvās organizācijas dalāms fonds. Likvidējot kooperatīvo organizāciju, paju fonda līdzekļi tiek sadalīti atbilstoši biedru iemaksātajām pajām. Biedram, izstājoties no kooperatīva, tiek izmaksāta viņa iemaksātās pajas vērtība. Kooperatīva, piemēram, dzīvokļu celtniecības kooperatīva biedra iemaksātā paja pēc tā nāves pāriet viņa mantiniekiem, kas to statūtos paredzētā kārtībā var vai nu saglabāt, iestājoties par biedru kooperatīvā, vai arī saņemt naudas formā. Paju iespējams arī sadalīt. Tā, piemēram, saskaņā ar dzīvokļu celtniecības kooperatīva paraugstatūtu 29. p. paju var sadalīt laulības šķiršanas gadījumā, ja ir iespējams katram šķirtajam laulātam ierādīt atsevišķu istabu.

Nedalāmo fondu naudas izteiksmē veido visa tā kooperatīvās organizācijas manta, kas neietilpst paju fondā. Nedalāmā fonda īpatsvars kooperatīva mantā, kā arī tā rašanās pamati dažādās organizācijās ir atšķirīgi. Kolhozos nedalāmo fondu veido viss organizācijas īpašums. Patērētāju kooperācijā nedalāmajā fondā ietilpst galvenā mantas daļa. Turpretī dzīvokļu un vasarnīcu kooperatīvos šim fondam ir samērā neliela nozīme. Dzīvokļu celtniecības kooperatīvā to veido biedru iestāšanās nauda, iemaksas mājas ekspluatācijai un pārējās iemaksas, kas salīdzinājumā ar paju iemaksām ir nelielas. Nedalāmais fonds netiek dalīts starp biedriem, organizāciju likvidējot vai biedriem no tās izstājoties. Šī fonda manta, kooperatīvu likvidējot, tiek izmaksāta, lai

¹ Kolhozniekiem, kas iestājušies kolhozos pirms Kolhoza paraugstatūtu pieņemšanas 1969. 27. XI, ir tiesības saņemt atpakaļ paju fondā ieskaitītos līdzekļus.

apmierinātu kreditoru pretenzijas, bet pārpalikums tiek nodots augstākai kooperatīvai organizācijai vai arī tiek izlietots citiem statūtos vai likumdošanā paredzētiem mērķiem.

4. §. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību saturs

Kolhozi, citas kooperatīvās organizācijas un to apvienības saskaņā ar to statūtiem (nolikumiem) valda, lieto un rikojas ar mantu, kas tām pieder (CK 99. p. I d.). Kooperatīvās organizācijas šīs tiesības realizē patstāvīgi, ievērojot iekšējās demokrātijas principus, kooperatīvu augstāko orgānu lēmumus, tautas saimniecības plāna uzdevumus.

Valdījuma tiesības kooperatīvā organizācija realizē ar saviem pārvaldes orgāniem, kā arī ar ražošanas apvienību, brigāžu, nodaļu, fermu, ražošanas un citu uzņēmumu starpniecību.

Lietojuma tiesības kooperatīvā organizācija realizē saskaņā ar tautas saimniecības plāna uzdevumiem, kā arī saskaņā ar organizācijas ražošanas plāniem, ko apstiprina kooperatīva augstākie pārvaldes orgāni. Kolhoza paraugstatūtu 14. p. ir norādīts, ka kolhozs saimnieko pēc kolhoznieku kopsapulces vai pilnvaroto sapulces apstiprināta plāna, lietojot visprogresīvākās, zinātniski pamatotas ražošanas organizācijas formas un metodes, kas nodrošina augstvērtīgas produkcijas maksimālu ieguvu ar minimālu darba un līdzekļu izlietojumu. Kooperatīva pārvaldes orgāniem, kā arī saimnieciskajiem orgāniem, kas realizē mantas lietošanu, tas jādara stingrā saskaņā ar mantas lietošanas uzdevumu.

Rīcības tiesības kā svarīgāko īpašnieka tiesīgumu var realizēt vienīgi īpašnieki (CK 99. p. II d.). Kooperatīvās organizācijas savas tiesības rīkoties ar mantu realizē ar saviem pārvaldes orgāniem, kas rikojas likumā vai statūtos noteiktajās robežās. Savas kompetences ietvaros rīcību ar mantu veic kooperatīva kopsapulce vai pilnvaroto sapulce, valde, priekšsēdētājs. Rīcības tiesības tiek realizētas, ievērojot tautas saimniecības plānā noteiktos uzdevumus, kā arī saskaņā ar statūtiem un kooperatīva augstāko orgānu lēmumiem. Rīcība ar kooperatīva mantu notiek, pirmkārt, to sadalot un izlietojot pašā kooperatīvā; pieņemot ražošanas, finansu, apgādes un realizācijas plānus; nododot mantu no viena organizācijas posma otram; sadalot kooperatīva ienākumus pa dažādiem fondiem. Otrkārt, rīcības tiesības tiek realizētas, slēdzot dažādus civiltiesiskus darījumus.

Kooperatīvās organizācijas savas īpašuma tiesības var realizēt ar savu izveidoto uzņēmumu un citu organizāciju palīdzību, kam kooperatīva manta nodota operatīvā pārvaldīšanā, neatkarīgi no tā, vai šie uzņēmumi iekļaujas vienas kooperatīvās organizācijas satāvā vai tos izveidojušas vairākas kooperatīvās organizācijas.

**SABIEDRISKO ORGANIZĀCIJU
ĪPAŠUMA TIESĪBAS****1. §. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību jēdziens
un nozīme. Īpašuma tiesību iegūšana**

1. LPSR Konstitūcijas 49. p. garantē pilsoņiem tiesības apņoties sabiedriskās organizācijās, kas veicina viņu politiskās aktivitātes un pašdarbības attīstību, viņu daudzveidīgo interešu apmierināšanu.

Lai sabiedriskās organizācijas — arodbiedrības, sporta, aizsardzības, zinātnes, kultūras un citas biedrības un savienības sekmīgi realizētu to statūtos noteiktos uzdevumus, tām ir nepieciešama attiecīga materiālā bāze, kuru veido šo organizāciju īpašumā esošā manta. Arodbiedrību un citu sabiedrisko organizāciju manta pēc sociāli ekonomiskā rakstura ir sabiedriska, sociālistiska īpašums, jo tas rodas un attīstās sabiedrībā, kurā ražošanas pamatlīdzekļi pieder visai tautai, kurā sabiedrisko organizāciju manta veidojas no līdzekļiem, ko tām nodod dažādas sociālistiskās organizācijas, kā arī pilsoņi no sava personiskā īpašuma.

Pamatu 20. un 24. p., CK 93. p. un 10. nodaļā arodbiedrību un citu sabiedrisko organizāciju īpašums atbilstoši PSRS Konstitūcijas 10. p. tiek regulēts kā patstāvīga sociālistiskā īpašuma forma.

2. Sabiedrisko organizāciju īpašums kā sabiedriska, sociālistiska īpašums ir tāda paša tipa kā valsts īpašums un kooperatīvo organizāciju īpašums. Tomēr pēc sabiedriskošanas pakāpes, nozīmes un pārvaldīšanas tas atšķiras kā no valsts, tā arī no kooperatīvo organizāciju īpašuma.

Sabiedrisko organizāciju īpašuma sabiedriskošanas pakāpe ir zemāka nekā valsts īpašumam, kas kā visas tautas kopīgā manta veido vienotu fondu. Sabiedrisko organizāciju īpašums ir grupu īpašums, tas pieder atsevišķi katrai sabiedriskajai organizācijai. Taču salīdzinājumā ar kooperatīvo organizāciju īpašumu sabiedrisko organizāciju īpašums atrodas uz ievērojami augstākas sabiedriskošanas pakāpes. Kooperatīvais īpašums ir sabiedriskots katras kooperatīvās organizācijas ietvaros. Katra kooperatīvā organizācija ir juridiska persona un īpašuma tiesību subjekts arī tad, ja kooperatīvās organizācijas veido sistēmu. Kooperatīvo sistēmu ietvaros nav vienotu īpašuma fondu. Turpretī sabiedriskā organizācijā manta veido vienotu fondu visas sistēmas ietvaros, kaut arī tās atsevišķie posmi ir patstāvīgas juridiskas personas. Tā, piemēram, arodbiedrību sistēmā īpašuma tiesību subjekts ir visa sistēma, lai gan tās atsevišķās organizācijas ir juridiskas personas. Latvijas PSR Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrībā un Automotoamatieru biedrībā, kuras veido sistēmu republikas mērogā

un kurās juridiskas personas tiesības ir gan pašām biedrībām, gan arī to rajonu un pilsētu organizācijām, manta ir sabiedriskota visas biedrības ietvaros.

Sabiedrisko organizāciju īpašums no valsts un kooperatīvo organizāciju īpašuma atšķiras arī pēc nozīmes. Valsts un kooperatīvo organizāciju īpašums ir mūsu valsts ekonomiskās sistēmas pamats, ražošanas vai citas saimnieciskās darbības pamats sociālistiskajā sabiedrībā. Turpretī sabiedrisko organizāciju pamatuzdevums ir nevis ražošanas darbība, bet gan pilsoņu politiskās aktivitātes, pašdarbības attīstīšana, viņu daudzveidīgo interešu apmierināšana, tādēļ sabiedrisko organizāciju manta paredzēta galvenokārt šo uzdevumu realizēšanai. Saimnieciskā un ražošanas darbība, ko veic pašas sabiedriskās organizācijas vai to sastāvā izveidotie uzņēmumi, cehi, darbnīcas, ir vērsta uz sabiedrisko organizāciju pamatuzdevumu realizāciju, un tā nav noteicošā sabiedriskajās organizācijās.

Sabiedrisko organizāciju mantas sabiedriskošanas pakāpe un tiesībsubjektība nosaka arī šo organizāciju mantas pārvaldīšanas kārtību. Atšķirībā no kooperatīvām organizācijām, kas pašas realizē īpašuma tiesības un relatīvi reti nodod savu mantu operatīvā pārvaldīšanā speciāli radītiem uzņēmumiem vai citām organizācijām, sabiedriskajās organizācijās mantas operatīvās pārvaldīšanas institūtam ir visai nozīmīga loma. Viss sabiedriskās organizācijas īpašuma fonds tiek sadalīts šīs organizācijas atsevišķiem posmiem uz operatīvās pārvaldīšanas pamatiem. Sabiedrisko organizāciju manta tiek nodota operatīvā pārvaldīšanā arī to izveidotajiem uzņēmumiem un iestādēm (klubiem, stadioniem, atpūtas namiem u. c.).

3. Tā kā sabiedriskās organizācijas ir ļoti daudzveidīgas un to uzdevumi ir atšķirīgi, civilā likumdošana (CK 102.—104. p.) vienoti visām sabiedriskajām organizācijām regulē tikai pašus svarīgākos īpašuma tiesību jautājumus, nosakot šo organizāciju īpašuma tiesību saturu, objektus un piedziņas vēršanu uz šo organizāciju mantu. Mantas iegūšanas veidus un tās pārvaldīšanu reglamentē katras attiecīgās sabiedriskās organizācijas statūti.

Valsts un pašu sabiedrisko organizāciju radīto tiesību normu kopums, kas nosaka mantas piederību sabiedriskajām organizācijām, tās iegūšanas pamatus, valdījumu, lietojumu un rīcību ar to, kā arī sabiedrisko organizāciju īpašuma attiecību aizsardzību, veido *sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību institūtu*. Pamatojoties uz šīm normām, katra sabiedriskā organizācija stājas tiesiskās attiecībās un iegūst subjektīvās īpašuma tiesības uz konkrētu mantu. Šīs īpašuma tiesības izpaužas sabiedrisko organizāciju tiesīgumos likumdošanā noteiktajās robežās mantu valdīt, lietot un rīkoties ar to.

4. Sabiedriskās organizācijas īpašuma tiesības iegūst pēc dažādiem pamatiem, kas paredzēti likumos, nolikumos un šo organizāciju statūtos. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību iegūša-

nas pamati ir šādi: 1) organizācijas biedru līdzekļu apvienošana — iestāšanās un biedru naudas, kā arī biedru iemaksas kādam noteiktam mērķim. Biedru apvienotie līdzekļi ir svarīgs ienākumu avots sevišķi tajās organizācijās, kuru ienākumi no saimnieciskās vai cita veida palīgdarbības ir mazi. Iestāšanās naudas un biedru maksas apmērus nosaka organizāciju statūti, un tās ir diferencētas atkarībā no biedru ienākumiem (arodbiedrību statūtu 52. p., Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības statūtu 36. p.) un atkarībā no tā, vai biedrs ir pilsonis vai organizācija. Tā, piemēram, Latvijas PSR Automotoamatieru biedrības statūtu 38. un 39. p. ir noteikts, ka iestāšanās naudu un ikgadējo biedru naudu maksā: pilsoņi autoipašnieki — 5 rbl., motociklu un motorolleru īpašnieki — 3 rbl., pilsoņi, kam nav transporta līdzekļu, — 1 rbl.; kolektīvajiem biedriem iestāšanās naudas apmērus nosaka biedrības centrālā padome diferencēti atkarībā no strādājošo skaita. Biedru maksas sistematiska nemaksāšana, kā arī citu noteikto līdzekļu nemaksāšana ir pamats, kas ļauj biedrus izslēgt no organizācijas;

2) ienākumi no organizācijas un to uzņēmumu saimnieciskiem un cita veida pasākumiem, kas paredzēti statūtos: no lekcijām, sporta pasākumiem, izrādēm, loterijas, kursiem, skatēm, festivāliem; ieņēmumi no uzņēmumu, ceļu, ražošanas darbnīcu un iecirkņu, izdevniecību saimnieciskās darbības; ieņēmumi no transporta, tirdzniecības utt. Lai gan minētajiem ienākumiem ir palīgraksturs, tomēr atsevišķās organizācijās tie dod samērā ievērojamus ienākumus;

3) valsts budžeta asignējumi, kā arī valsts kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju līdzekļi. Valsts palīdzība sabiedriskajām organizācijām tiek sniegta dažādā veidā. Pirmkārt, nododot sabiedrisko organizāciju īpašumā uzņēmumus, iestādes, ēkas un citu mantu. Tā, piemēram, saskaņā ar PSRS MP 1960. 10. III lēmumu «Par sanatoriju un atpūtas namu nodošanu arodbiedrībām»¹ arodbiedrību īpašumā bez atlīdzības ir nodotas sanatorijas, kultūras iestādes, atpūtas nami ar ēkām, iekārtu, transportu, palīguzņēmumiem un palīgsaimniecībām, dzīvojamām ēkām u. c. Nolikuma par sociālistisko valsts ražošanas uzņēmumu 17. p. atļauj valsts uzņēmumiem bez atlīdzības nodot arodbiedrību un citu sabiedrisko organizāciju īpašumā kultūras un sadzīves pasākumiem nepieciešamo inventāru, kā arī sporta inventāru, kas iegādāts par uzņēmuma fonda un plaša patēriņa fonda līdzekļiem un sociālistiskajā sacensībā iegūto prēmiju summām.

Otrkārt, valsts materiālā palīdzība tiek sniegta, piešķirot dotācijas, finansējot sabiedrisko organizāciju darbību no valsts budžeta (arodbiedrības, radošo darbinieku savienības), piešķirot nodokļu atvieglojumus utt. Tā, piemēram, Latvijas PSR Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības statūtu 49. p. ir paredzēts, ka biedrības

¹ ЦП СССР, 1960, № 8, ст. 52.

pirmorganizāciju darbību finansē arī no to uzņēmumu, saimniecību un iestāžu līdzekļiem, kuros izveidotas šīs biedrības pirmorganizācijas. Līdzīgā veidā tiek finansēta Vissavienības izgudrojumu un racionalizatoru biedrība;

4) civiltiesiskie līgumi un citi darījumi. Sabiedriskās organizācijas īpašuma tiesības uz mantu iegūst dažādu civiltiesisko līgumu un citu darījumu rezultātā: pēc pirkuma-pārdevuma, piegādes, kapitālās celtniecības darbu uzņēmuma un citiem līgumiem. Vairāku sabiedrisko organizāciju statūtos ir paredzēts, ka tās iegūst līdzekļus un mantu, ko uzdāvinājušas organizācijas un atsevišķas personas, t. i., pēc dāvinājuma līgumiem, labprātīgiem ziedojumiem. Sabiedriskās organizācijas mantu var iegūt arī testamentārās mantošanas kārtībā, kā arī no naudas un mantu lotērijas.

2. §. Sabiedriskās organizācijas kā īpašuma tiesību subjekti

1. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību subjekti ir arod-biedrības un citas sabiedriskās organizācijas. Saskaņā ar CK 102. p. tās valda, lieto un rīkojas ar mantu, kas tām pieder uz īpašuma tiesību pamata. Taču ne CK 102. p., ne arī citos pantos, kas regulē sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesības, nav tieši norādīts, kam īsti pieder īpašuma tiesības, ja sabiedriskā organizācija veido sistēmu Latvijas PSR vai Vissavienības mērogā. Bet tieši tādas sabiedriskās organizācijas, kas sastāv no liela skaita tajās ietilpstošām organizācijām kā patstāvīgiem civiltiesību subjektiem — juridiskām personām, ir lielākais vairums.

Civiltiesību teorijā dominē viedoklis, ka īpašuma tiesības pieder nevis atsevišķiem sabiedrisko organizāciju sistēmas posmiem, piemēram, ne katrai atsevišķai arodorganizācijai, ne atsevišķai rajona vai pilsētas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, Slicēju glābšanas biedrības nodaļai, bet gan visai sabiedrisko organizāciju sistēmai. Tātad īpašuma tiesību subjekti ir visa PSRS arod-biedrību sistēma, visa Latvijas PSR Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība utt. Par to liecina arī tas, ka sabiedrisko organizāciju budžetus, tāmes apstiprina visas organizācijas mērogā tās augstākie orgāni (VACP, Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības Centrālās Padomes Prezidijs u. tml.). Atsevišķie sabiedrisko organizāciju posmi, kas ir patstāvīgi civiltiesību subjekti, tiem nodoto mantu valda, lieto un rīkojas ar to uz operatīvās pārvaldīšanas tiesību pamata statūtu vai nolikumu noteiktajos ietvaros.

2. Tajās sabiedriskajās organizācijās, kuras neveido sistēmu (piemēram, LPSR Kinoamatieru biedrība), to sastāvā ietilpstošie atsevišķie posmi nav juridiskas personas. Šie posmi tiem nodoto mantu valda, lieto un rīkojas ar to visas organizācijas vārdā, un tiem nav operatīvās pārvaldīšanas tiesību.

3. Sabiedriskām organizācijām ir savi ražošanas un citi uzņēmumi, sanatorijas, atpūtas nami, stadioni, kultūras pilis, mācību iestādes utt. Šie uzņēmumi un iestādes ir patstāvīgas juridiskas personas. Taču īpašuma tiesības uz tām nodoto mantu ir attiecīgajai sabiedriskajai organizācijai — arodbiedrībai, DOSAAF, Rakstnieku savienībai, Neredzīgo biedrībai u. c. Sabiedrisko organizāciju sistēmā ietilpstošajām organizācijām — uzņēmumiem un iestādēm sabiedrisko organizāciju manta ir nodota operatīvā pārvaldīšanā.

3. §. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību objekti

1. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību objektu loks likumā ir noteikts atbilstoši šo organizāciju speciālajai tiesībspējai. Sabiedrisko organizāciju īpašumā var atrasties tikai tāda manta, kas atbilst šo organizāciju mērķiem un uzdevumiem.

Saskaņā ar CK 103. p. arodbiedrību un citu sabiedrisko organizāciju īpašums ir to uzņēmumi, ēkas, celtnes, sanatorijas, atpūtas nami, kultūras pilis, klubi, stadioni un pionieru nometnes ar to iekārtu, kultūras un izglītības fondi un cita šo organizāciju darbības mērķiem atbilstošā manta. Tādējādi likumā ir uzskaitīti paši svarīgākie sabiedrisko organizāciju, galvenokārt arodbiedrību īpašuma tiesību objekti, bet nav dots to pilnīgs uzskaitījums, kāds izriet no attiecīgo sabiedrisko organizāciju statūtiem. Sabiedrisko organizāciju īpašumā var atrasties jebkura manta, izņemot mantu, kas ir valsts ekskluzīvs īpašums.

Sabiedrisko organizāciju mantu pēc tās tiesiskā režīma var iedalīt 1) pamatfondos (līdzekļos), 2) materiālos, 3) naudas līdzekļos. Tā kā pašu sabiedrisko organizāciju darbība nav saistīta ar ražošanu, tai piederošā manta pēc iedalījuma ir tuvāka valsts budžeta iestāžu mantai. *Pamatfondos* ietilpst uzņēmumi, ēkas, celtnes, iekārtas. To pārdalīšana sabiedrisko organizāciju sistēmas ietvaros notiek bez atlīdzības. Pārējā manta, atskaitot naudas līdzekļus, pieskaitāma pie *materiāliem*, piemēram, saimniecības materiāli u. c. *Naudas līdzekļus* sabiedriskā organizācija drīkst izlietot tikai atbilstoši to uzdevumam, pēc atbilstošas tāmes. Īpašs režīms ir tiem naudas līdzekļiem, kas paredzēti kapitālai celtniecībai.

2. Citāds režīms ir mantai, kas nodota sabiedriskās organizācijas uzņēmumiem un citām saimnieciska rakstura organizācijām, kas veic ražošanas darbību. Šo uzņēmumu operatīvā pārvaldīšanā nodotajai mantai ir ražošanas nozīme, un tās iedalījums ir līdzīgs valsts uzņēmumu mantas iedalījumam, proti, tā iedalās pamatlīdzekļos un apgrozāmajos līdzekļos. Pamatlīdzekļi un apgrozāmie līdzekļi veido uzņēmuma *statutāro fondu*, kas ir attiecīgā uzņēmuma materiālā bāze. Bez statutārā fonda sabiedrisko organizāciju uzņēmumos ir arī speciālie fondi — kapitālās celtniecības,

amortizācijas, sanatoriju un atpūtas namu labiekārtošanas, plaša patēriņa preču, premešanas fondi u. c.

Sabiedrisko organizāciju izveidoto iestāžu mantas iedalījums ir analogs valsts budžeta iestāžu mantas iedalījumam pamatfondos (līdzekļos) un materiālos.

3. Piedziņas vēršanu uz sabiedrisko organizāciju mantu nosaka CK 104. p. Saskaņā ar CK 104. p. I d. piedziņu nevar vērst uz sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību nozīmīgākajiem objektiem, kas nepieciešami to darbības realizēšanai. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību svarīgākie objekti ir šādi: 1) arod biedrību un citu sabiedrisko organizāciju uzņēmumi, ēkas, celtnes, iekārtas; 2) sabiedrisko organizāciju uzņēmumu, sanatoriju, atpūtas namu, kultūras piļu, klubu, stadionu un pionieru nometņu pamatlīdzekļos ietilpstošā manta. Tādējādi sabiedrisko organizāciju pamatlīdzekļi ir nodrošināti pret kreditoru piedziņām neatkarīgi no tā, vai tie ir pašu sabiedrisko organizāciju vai to sastāvā ietilpstošo uzņēmumu pārvaldišanā. Tā kā sabiedrisko organizāciju uzņēmumi ir patstāvīgi civiltiesību subjekti, saskaņā ar CK 34. p. šie uzņēmumi neatbild par sabiedrisko organizāciju saistībām ar tiem nodoto mantu, tāpat kā sabiedriskās organizācijas ar savu mantu neatbild par to sastāvā ietilpstošo uzņēmumu saistībām.

Piedziņu nevar vērst uz sabiedrisko organizāciju un to sastāvā ietilpstošo uzņēmumu kultūras un izglītības fondiem, kas saistīti ar sabiedrisko organizāciju darbību.

Piedziņu uz sabiedrisko organizāciju pārējo mantu var vērst ar tiem izņēmumiem, kas noteikti Latvijas PSR likumdošanā (CK 104. p. II d., CPK 420. p.). Piedziņu var vērst vispirms uz sabiedrisko organizāciju naudas līdzekļiem Vissavienības likumdošanā noteiktā kārtībā. Tā, piemēram, nevar vērst piedziņu uz naudas līdzekļiem, kas nepieciešami darba algas vai tai pielīdzinātu maksājumu izmaksai.

4. §. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību saturs. Īpašuma tiesību izbeigšanās

1. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību saturs izpaužas tām piederošās mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesībās, ko tās realizē saskaņā ar statūtiem (nolikumiem). Kā patstāvīgi īpašuma tiesību subjekti sabiedriskās organizācijas šīs tiesības realizē pašas (CK 102. p. II d.).

Sabiedriskajās organizācijās, kas veido sistēmu, daļa mantas ir nodota operatīvā pārvaldišanā tās atsevišķiem posmiem. Daļa sabiedrisko organizāciju mantas ir nodota arī to izveidotajiem uzņēmumiem vai iestādēm. Šajos gadījumos mantas valdījumu, lietojumu un rīcību uz operatīvās pārvaldišanas tiesību pamatiem veic minētās organizācijas.

Mantas valdījuma tiesības sabiedriskās organizācijas realizē ar saviem orgāniem, uzņēmumiem un iestādēm, kam arī jā rūpējas par mantas saglabāšanu. *Lietošanas tiesības* sabiedriskā organizācija realizē atbilstoši mantas uzdevumam un organizācijas darbības mērķiem. Tāpat arī *ričības tiesības* drīkst realizēt tikai likuma noteiktajās robežās. Tiesības rīkoties ar mantu ir sadalītas starp organizācijas atsevišķiem posmiem. Ar pamatfondiem sabiedriskās organizācijas rīkojas reti. Izplatītākie rīcības veidi ir pamatfondos ietilpstošās mantas iznomāšana, tās norakstīšana sakarā ar nolietošanos, kā arī mantas nodošana citai sabiedriskai organizācijai vai valstij. Svarīgākos pamatfondus citām organizācijām nodod likumā noteiktā kārtībā pēc sabiedriskās organizācijas attiecīgu orgānu lēmuma. Pamatfondos ietilpstošās mantas nodošana no viena posma otram notiek bez atlīdzības, bet mantas nodošana citai sabiedriskai vai kooperatīvai organizācijai vai valstij notiek pret atlīdzību.

Sabiedrisko organizāciju augstākiem posmiem ir tiesības statūtos noteiktajos ietvaros dot zemākajiem posmiem saistošus norādījumus par noteiktas mantas izlietošanas kārtību un veidu, kā arī rīkoties ar tiem nodoto mantu. Tā, piemēram, PSRS Arodbiedrību statūtu 56. p. ir paredzēts, ka augstākie arodbiedrību orgāni noteic to apvienotajām arodorganizācijām arodbiedrību biedru naudas ieņēmuma plānu un atskaitījuma apmēru, plānu ieņēmumiem no kino, administratīvi saimnieciskos un organizatoriskos izdevumus. Saskaņā ar šo statūtu 57. p. arodbiedrību augstākie orgāni noteic atskaitījumu apmēru no biedru naudām arodbiedrības sistēmas augstākiem posmiem. Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības statūtu 19. p. paredzēts, ka biedrības Centrālās Padomes Prezidijs apstiprina rajonu un pilsētu nodaļu ieņēmumu un izdevumu tāmes, nosaka tām maksimālos asignējumus pārvaldes aparāta uzturēšanai, dienesta komandējumiem paredzēto un cita veida izdevumu limitus.

Arodbiedrībām piederošās mantas pārdalīšana starp republikām notiek saskaņā ar VACP lēmumu. Mantas pārdalīšana visās sabiedriskās organizācijās gan nav vienāda, bet parasti to veic šo organizāciju augstākie orgāni.

2. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesības uz mantu var izbeigties mantas atsavināšanas līgumu rezultātā (piegāde, pirkumpārdevums, maiņa), ja manta iziet no attiecīgas sabiedriskas organizācijas mantas sastāva, tiek nodota citai organizācijai vai pilsonim. Īpašuma tiesības var izbeigties arī civilajā likumdošanā noteiktā citā veidā: ar mantas bojāeju, tās izlietošanu, bezatlīdzības nodošanu valsts ienākumos pēc spēkā neesošiem darījumiem, kad nepiemēro restitūciju, utt. Īpašuma tiesības var izbeigties arī ar pašas sabiedriskās organizācijas likvidāciju. Visa manta, kas palikusi pēc sabiedriskās organizācijas darbības izbeigšanas, izmantojama saskaņā ar CK 40. p. Turpretī manta, kas bijusi operatīvā pārvaldīšanā kādam sabiedriskās organizā-

cijas posmam, pēc tā darbības izbeigšanas parasti ir jānodod biedrības centrālajiem orgāniem vai pēc to norādījuma citām organizācijām.

XVII nodaļa.

PERSONISKĀ ĪPAŠUMA TIESĪBAS

1. §. Pilsoņu personiskā īpašuma jēdziens un nozīme, tā patēriņa raksturs.

Personiskā īpašuma tiesību jēdziens un iegūšana

1. Sabiedriskās ražošanas augstākais mērķis sociālismā ir cilvēka augošo materiālo un garīgo vajadzību maksimāli pilnīga apmierināšana. Tas ir partijas ekonomiskās stratēģijas fundamentāls, ilglaicīgs mērķis, kas nostiprināts Padomju valsts Pamatlikuma 15. p. Šī mērķa realizēšanu nodrošina ražošanas līdzekļu sociālistiskais īpašums, uz kuru pamatojas mūsu valsts ekonomiskā sistēma.

Sociālistiskās sabiedrības locekļu materiālās un garīgās vajadzības aizvien vairāk tiek apmierinātas no sabiedriskajiem patēriņa fondiem, lietojot sociālistiskā īpašuma objektus vai nu tieši, vai arī nododot iedzīvotājiem daļu no šiem fondiem izmaksu veidā. Sabiedrisko patēriņa fondu pieauguma tempi, kā tas noteikts PSKP Programmā, ir straujāki par individuālās darba samaksas palielināšanas tempiem. Desmitajā piecgadu plānā 1976.—1980. gadam paredzēts palielināt izmaksas un atvieglojumus iedzīvotājiem no sabiedriskajiem patēriņu fondiem par 28—30%, bet strādnieku un kalpotāju vidējo darba algu palielināt par 16—18%, kolhozieku ienākumus no kolhozu sabiedriskās saimniecības — caurmērā par 24—27%¹. 1980. g. sabiedriskie patēriņa fondi sasniegs vismaz 115 miljardus rubļu.²

Tomēr attīstīta sociālisma apstākļos, kad darbs lielā mērā vēl ir eksistences līdzekļu ieguves veids, kad tiek realizēts sociālistiskās sabiedrības princips «no katra pēc viņa spējām, katram — pēc viņa darba» (LPSR Konstitūcijas 14. p.), cilvēku materiālās un lielā mērā arī garīgās vajadzības tiek apmierinātas ne tikai tieši no sociālistiskā īpašuma fondiem, bet arī daļu no sabiedriskā produkta nododot pilsoņu personiskā īpašumā. Samaksa pēc padarītā darba, kā tas noteikts PSKP Programmā³, ir galvenais darbaļaužu materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanas avots. Sakarā ar to partijas politika ienākumu un patēriņa jomā

¹ Kosigins A. PSRS tautas saimniecības attīstības pamatvirzieni 1976.—1980. gadā. R., 1976, 68. lpp.

² Turpat, 16. lpp.

³ Padomju Savienības Komunistiskās Partijas Programma. R., 1977, 116. lpp.

tāpat kā agrāk pamatojas uz to, ka galvenais iedzīvotāju ienākumu palielināšanas veids ir darba samaksas pieaugums, kas laika posmā no 1976.—1980. g. sastādīs trīs ceturtdaļas visa ienākumu pieauguma.¹

Pilsoņu darba ienākumi, kā arī ienākumi, ko tie saņem no sabiedriskajiem patēriņa fondiem, un tā daļa produkcijas, ko pilsoņi iegādājas par šiem ienākumiem, kļūst par viņu personisko īpašumu. Personiskā īpašuma attiecību pastāvēšana atbilst attīstītas sociālistiskās sabiedrības principiem un komunisma celtniecības uzdevumiem. Kā norādījuši K. Markss un F. Engelss Komunistiskās partijas manifestā, «komunisms nevienam neņem iespēju piesavināties sabiedriskos produktus, tas tikai ņem iespēju verdzināt ar šo piesavināšanos cita cilvēka darbu»². Kā paredzēts PSKP Programmā, arī komunistiskajā sabiedrībā personiskā patēriņa priekšmeti būs katra sabiedrības locekļa pilnīgā īpašumā un rīcībā.³

Tādējādi līdzās sociālistiskajam īpašuma veidam kā valdošajam attīstītā sociālistiskā sabiedrībā pastāv arī otrs īpašuma veids — individuālais, pilsoņu personiskais īpašums. Tā nepieciešamību nosaka sociālistiskās sabiedrības ekonomiskie likumi, bet šī īpašuma attiecības nostiprina un aizsargā sociālistiskā valsts. LPSR Konstitūcijas 13. p. garantē, ka pilsoņu personisko īpašumu un tā mantošanas tiesības sargā valsts.

2. Pilsoņu personiskā īpašuma attiecības nevar pastāvēt izolēti no sociālistiskā īpašuma attiecībām. Tāpēc ekonomiskajā un juridiskajā literatūrā personiskais īpašums pamatoti tiek raksturots kā *atvasināts no sociālistiskā īpašuma*. Personiskā īpašuma pamats ir sociālistiskais īpašums uz ražošanas līdzekļiem un sociālistiskās ražošanas attiecības. Tāpēc ir nepareizi saskatīt personiskā īpašuma atvasinātību no sociālistiskā īpašuma tikai tajā apstākļī, ka pilsoņi saņem savus darba ienākumus, strādājot sociālistiskajās organizācijās, un ka priekšmeti, lietas, ko pilsoņi iegūst personiskajā īpašumā, galvenokārt tiek ražoti sociālistiskajos uzņēmumos. Personiskais īpašums ir atvasināts no sociālistiskā īpašuma galvenokārt tāpēc, ka tas var rasties, pastāvot sociālisma ekonomiskajai sistēmai, kuras pamats ir ražošanas līdzekļu sociālistiskais īpašums, kā arī tāpēc, ka personiskā īpašuma attiecību eksistenci un būtību nosaka mūsu sabiedrībā valdošās sociālistiskās sabiedrības attiecības.

Personiskā īpašuma otra svarīga pazīme ir tā *patēriņa raksturs*. Tā kā attīstīta sociālisma apstākļos sabiedriskā ražošana pamatojas uz sociālistiskā īpašuma dažādām formām, personiskā

¹ Kosigins A. PSRS tautas saimniecības attīstības pamatvirzieni 1976.—1980. gadā. R., 1976, 16. lpp.

² Markss K., Engelss F. Darbu izlase. R., 1950, 1. sēj., 23. lpp.

³ Padomju Savienības Komunistiskās Partijas Programma. R., 1977, 81. lpp.

īpašumā esošos līdzekļus nav nepieciešams iesaistīt sociālistiskajā ražošanā.

Pilsoņu personiskā īpašuma patēriņa raksturs ir reglamentēts likumdošanā, nosakot šī īpašuma objektu loku, proti, saskaņā ar CK 105. p. I d. personiskajā īpašumā var atrasties manta, kas paredzēta pilsoņu materiālo un kulturālo vajadzību apmierināšanai.

Mantu, kas ir pilsoņu personiskajā īpašumā un lietošanā, nedrīkst izlietot bezstrādes ienākumu gūšanai vai izlietot, kaitējot sabiedrības interesēm (LPSR Konstitūcijas 13. p., CK 105. p. III d.).

Abas minētās pilsoņu personiskā īpašuma pazīmes nosaka tā atšķirību no privātīpašuma, kas pastāv kapitālistiskajā sabiedrībā. Privātīpašums ir nedalīti valdošs uz ražošanas līdzekļiem un patēriņa priekšmetiem, un neatkarīgi no tā, kāda ir privātīpašuma objektu konkrētā lietiskā forma (ražošanas līdzekļi, patēriņa priekšmeti, nauda, akcijas u. c.), tie ietver sevī sveša darba ekspluatācijas un bezstrādes ienākumu iegūšanas iespēju. Pilsoņu personiskais īpašums sociālisma apstākļos šādu iespēju nepieļauj. Tā kā sociālistiskās valsts likumdošana nodrošina personiskā īpašuma patēriņa raksturu, šis īpašums nekad nevar pārvērsties par līdzekli sveša darbaspēka ekspluatācijai. Tas, protams, nenozīmē, ka sociālistiskā sabiedrībā nebūtu atsevišķas novirzes no sociālistiskās sabiedrības normām. Tādēļ arī PSKP XXV kongresā tika uzsvērts, ka līdz ar materiālo iespēju palielināšanos ir nepieciešams panākt, lai celtos cilvēku idejiski tikumiskais līmenis. L. Brežņevs norādīja, ka pret mantrāusību, privātīpašnieciskajām tendencēm, kas ir pretrunā ar pašu mūsu iekārtas būtību, ir pilnā mērā jāizmanto gan darba kolektīva domas, gan preses kritiskais vārds, gan pārliecināšanas metodes, gan likuma spēks.¹ Šim nolūkam kalpo arī sankcijas, kas paredzētas CK 110., 111. p.

3. Līdzās pilsoņu personiskajam īpašumam, kas ir atvasināts no sociālistiskā īpašuma, likums pieļauj arī *mājamatnieku īpašumu* (CK 115. p.). PSRS Konstitūcijas 17. p. ir norādīts, ka PSR Savienībā saskaņā ar likumu pieļauj individuālo darbu māj-rūpalos un mājamatniecībā, lauksaimniecībā un sadzīves pakalpojumu sfērā, kā arī citos nodarbošanās veidos, kuri pamatojas tikai uz pilsoņu un viņu ģimenes locekļu personisko darbu.

Sociālistiskajā sabiedrībā mājamatnieku sīksaimniecībai nav iespējams kļūt par ekspluatatora tipa saimniecību. Sakarā ar to CK 115. p. paredzēts, ka mājamatnieku īpašumam piemēro noteikumus par pilsoņu personisko īpašumu, ja likumā nav noteikts citādi. Taču CK noteikumi par pilsoņu personisko īpašumu faktiski attiecas uz mājamatnieku darba rezultātā iegūto ienākumu valdījumu, lietojumu, rīcību ar tiem, mantošanu. Šī īpašuma lie-

¹ Brežņevs L. PSKP Centrālās Komitejas pārskats un partijas kārtējie uzdevumi iekšpolitikā un ārpolitikā. R., 1976, 88., 89. lpp.

tošanu mājamatnieciskā ražošanas procesā regulē speciāli noteikumi. Aizliegumu nodarboties ar atsevišķiem rūpaliem, kā arī mājamatnieku reģistrāciju un aplikšanu ar nodokļiem reglamentē ar PSRS MP 1976. 3. V lēmumu Nr. 283 apstiprinātais pilsoņu mājamatniecisko rūpālu nolikums¹, kā arī LPSR MP 1976. 7. VI lēmums Nr. 249 «Par pilsoņu mājamatnieciskiem rūpaliem Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā», ar kuru papildināts to rūpālu uzskaitījums, ar kuriem aizliegts nodarboties.

4. Pilsoņu personiskā īpašuma attiecības, tajā skaitā personiskā īpašuma iegūšanu (izņemot darba ienākumus un tiem pielīdzināto ienākumu iegūšana, ko regulē galvenokārt darba un pensiju likumdošana), valdījumu, lietojumu un rīcību ar personiskā īpašuma objektiem reglamentē ar civiltiesību normām.

Personiskā īpašuma tiesības ir tiesību normu kopums, kas nostiprina un aizsargā patēriņa priekšmetu piederību pilsoņiem un attiecības sakarā ar to valdījumu, lietojumu un rīcību likumā noteiktajās robežās. So normu kopums veido pilsoņu personiskā īpašuma tiesību institūtu, t. i., personiskā īpašuma tiesības objektīvā nozīmē. Pamatojoties uz tām, pilsoņi pēc likumdošanā noteiktiem pamatiem iegūst un realizē subjektīvās īpašuma tiesības uz konkrētu mantu, lai apmierinātu savas un savu ģimenes locekļu materiālās un garīgās vajadzības.

5. Pilsoņu personiskā īpašuma tiesības ir nostiprinātas PSRS Konstitūcijas 13. p., kurā ir uzskaitīti svarīgākie personiskā īpašuma tiesību objekti, garantēta pilsoņu personiskā īpašuma tiesiskā aizsardzība. Civīlajā likumdošanā personiskā īpašuma attiecības tieši reglamentē Pamatu 24. un 27. p., CK 105.—114. p., kā arī uz tām attiecas CK normas par īpašuma tiesību rašanos un izbeigšanos, aizstāvēšanu, kolhoznieku sētas īpašumu, LĢK 20.—22. p., Kolhoza paraugstatūtu un vairāku PSRS MP un Latvijas PSR MP lēmumu un citu likumdošanas aktu normas.

6. **Pilsoņu personiskā īpašuma tiesību subjekti** ir pilsoņi. Saskaņā ar CK 10. p., kas nosaka pilsoņu tiesībspējas saturu, pilsoņiem personiskā īpašumā var piederēt manta. Sakarā ar to katrs pilsonis neatkarīgi no vecuma, rīcībspējas vai darba spējas var būt personiskā īpašuma tiesību subjekts. Ievērojot CK 585. un 586. p. noteikumus par ārvalstnieku un PSR Savienībā dzīvojošo bezpavalstnieku civilo tiesībspēju, arī tiem ir likumā nodrošinātas personiskā īpašuma tiesības.

2. §. Personiskā īpašuma tiesību iegūšanas pamati

1. Personiskā īpašuma rašanās avots ir tā sabiedriskā produkta daļa, kas paredzēta pilsoņu garīgo un materiālo vajadzību apmierināšanai un ko sadala kā darba ienākumus atbilstoši katra

¹ LPSR Ziņotājs, 1976, № 30, 1577.—1580. lpp.

strādājošā darba rezultātiem. Tāpēc PSRS Konstitūcijas 13. p. ir noteikts, ka PSRS pilsoņu personiskā īpašuma pamats ir darba ienākumi. Līdzās tam personisko īpašumu iegūst, saņemot pensijas, stipendijas, pabalstus un citas izmaksas no sabiedriskā patēriņa fondiem. Personiskā īpašuma rašanās avoti ir arī strādājošo pilsoņu ienākumi no palīgsaimniecībām, kuru uzdevums ir apmierināt šo pilsoņu un viņu ģimenes locekļu vajadzības.

Athilstoši pilsoņu personiskā īpašuma uzdevumam attīstītā sociālistiskā sabiedrībā likums nosaka personiskā īpašuma iegūšanas juridiskos pamatus.

2. Pats svarīgākais no personiskā īpašuma tiesību iegūšanas pamatiem ir *darba ienākumi*, ko pilsoņi var saņemt kā darba algu, kā ienākumus no darba kolhoza sabiedriskajā saimniecībā, kā autoratlīdzību (CK 501. p., 504. p.) vai atlīdzību par izgudrojumiem, racionalizācijas priekšlikumiem (CK 544. p., 546. p.), kā atlīdzību par pakalpojumu izpildi pēc dažādiem civilajā likumdošanā paredzētiem pamatiem, piemēram, pēc darbuzņēmuma līguma (CK 365., 380. p.), pēc komisijas līguma (CK 414. p.) u. c. Parasti darba ienākumus pilsoņi saņem naudas veidā, lai gan ir iespējama arī to izmaksa natūrā. Darba ienākumiem ir pielīdzināmas arī pensijas, stipendijas, kā arī prēmiju, laimestu saņemšana naudas vai citā veidā, jo šie ienākumi ir ļoti cieši saistīti ar darbu vai darba ienākumu izlietošanu.

3. Personiskā īpašuma tiesības pilsoņiem rodas arī uz viņu *palīgsaimniecības ienākumiem*. Palīgsaimniecībā ražoto produkciju, kas uzskatāma par pilsoņu darba ienākumiem, pilsoņi parasti patērē paši, lai apmierinātu savas un ģimenes locekļu vajadzības. Šīs produkcijas pārpalikumus pilsoņi var realizēt, iegūstot papildu naudas ienākumus.

4. Lai apmierinātu savas materiālās un garīgās vajadzības, pilsoņi darba ienākumus naudas veidā izlieto, lai iegādātos sev un ģimenes locekļiem vajadzīgos priekšmetus. Sajā nolūkā tie stājas civiltiesisko līgumu attiecībās. Tāpēc viens no visnozīmīgākajiem personiskā īpašuma tiesību iegūšanas pamatiem ir *civiltiesiskie darījumi*, galvenokārt līgumi. Līgumu rezultātā pilsoņi, rīkojoties ar saviem darba ienākumiem, iegūst īpašuma tiesības uz konkrētām lietām. Sevišķi svarīgs ir pirkuma-pārdevuma līgums, pēc kura pilsoņi iegādājas pārtiku, kā arī personiskā lietojuma, ērtības, mājturības un citus priekšmetus. Šim nolūkam plaši izmanto arī darbuzņēmuma, sevišķi sadzīves pasūtījuma līgumus. Pilsoņu personiskā īpašuma tiesības var rasties arī pēc citiem civiltiesiskiem līgumiem — dāvinājuma, maiņas, mūža uzturdošanas, aizdevuma līguma.

5. PSRS Konstitūcijas 13. p. garantē ne tikai personiskā īpašuma tiesības, bet arī tā *mantdošanas tiesības*. Sakarā ar to mantas pāreja pēc īpašnieka nāves tā likumiskajiem (CK 555. p.) un testamentārajiem (CK 557. p.) mantiniekiem ir visai svarīgs personiskā īpašuma tiesību iegūšanas pamats.

6. Personiskā īpašuma tiesības pilsoņi var iegūt arī pēc citiem civilajā likumdošanā noteiktajiem pamatiem. Tā, piemēram, īpašuma tiesības var iegūt uz *augļiem un ienākumiem* (CK 141. p.), kā arī *lietas pārstrādāšanas (specifikācijas) rezultātā, lietas uzlabošanas rezultātā*, ja nav iespējams uzlabojumus atdalīt bez lietas bojāšanas (CK 157., 308. p.) utt.

7. Personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju, kā arī palīgēkām var rasties *ēkas uzcelšanas rezultātā*.

8. Personiskā īpašuma tiesības pilsoņi var iegūt, *likumdošanā atļautajā kārtībā piesavinoties dabas priekšmetus* (savvaļas augus, ogas, sēnes, ārstniecības augus, zivis, medījumus u. c.). So objektu iegūšanas kārtību nosaka administratīvā likumdošana. Tā, piemēram, administratīvā kārtā tiek noteikti medību, zvejas, ogu ievākšanas termiņi, atļauju izsniegšana atsevišķu priekšmetu iegūšanai, atbildība par medību, ogu ievākšanas un citu noteikumu pārkāpšanu. Par nelikumīgu zveju un medīšanu ir paredzēta arī kriminālatbildība (KK 159., 160. p.).

9. Personiskā īpašuma tiesības nedrīkst rasties uz prettiesiskiem pamatiem, antisabiedrisku darbību rezultātā, kādas ir, piemēram, valsts un sabiedrības mantas izšķērdēšana, izlaušanās, zādzība, spekulācija. Daudzas šādas prettiesiskas darbības ir krimināli sodāmas un manta, kas iegūta tādā veidā, konfiscējama vai vindicējama. Īpašuma tiesības uz mantu nedrīkst aizsargāt un saglabāt arī tajos gadījumos, kad pret personām, kuras prettiesisku darbību rezultātā ieguvušas mantu, netiek piemērotas krimināltiesiskas sekas. Civilajā likumdošanā ir speciālas normas, kas paredz šādas mantas bezatlīdzības atsavināšanu. CK 110. p. ir noteikta dažu nozīmīgāko personiskā īpašuma objektu — māju, vasarnīcu un citu celtnu bezatlīdzības atsavināšana, ja pilsoņi tos uzcēlušī vai iegādājušies: 1) no bezstrādes ienākumiem vai 2) nelikumīgi izmantojot valsts uzņēmumu, iestāžu, kolhozu un citu kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju līdzekļus. Bez atlīdzības tiek atsavināti arī no bezstrādes ienākumiem iegādātie automobiļi.

Bez atlīdzības atsavinātās celtnes ir nododamas rajona (pilsētas) TDP komunālajā fondā vai kooperatīvai, sabiedriskai organizācijai, bet atsavinātie automobiļi — valsts īpašumā.

Par *bezstrādes ienākumiem* ir uzskatāmi tādi ienākumi, kas iegūti prettiesiskā ceļā vai nu bez darba, vai arī darba rezultātā, tomēr piesavinoties sveša darba rezultātus. Tādi ir, piemēram, ienākumi, ko iegūst no jebkāda veida pretsabiedriskas darbības.

Par bezstrādes ienākumiem nav uzskatāmi ienākumi no piemājas palīgsaimniecības, kā arī visi tie ienākumi, ko pilsoņi gan iegūst bez personiskā darba ieguldījuma, bet kas paredzēti likumā, piemēram, manta, kas saņemta mantojumā, dāvinājuma rezultātā, kā procenti noguldījuma līgumos, kā īres maksa par dzīvojamo un citu telpu izīrēšanu likumā atļautos ietvaros, kā arī laimesti,

ienākumi no mājrupāliem un mājamatniecības, sadzīves pakalpojumiem.

Lietas par celtņu un automobiļu bezatlīdzības atsavināšanu tiesa izskata pēc vietējās TDP IK iesniegtajiem materiāliem, rūpīgi un vispusīgi izmeklējot šos materiālus, kā arī visus citus pierādījumus, kādus iesniedz personas, kuras piedalās lietā (PSRS AP plēnuma 1963. 23. X lēmums «Par tiesu praksi lietās par māju, vasarnīcu un citu celtņu bezatlīdzības atsavināšanu, kuras pilsoņi uzceluši vai iegādājušies par bezstrādes ienākumiem»¹).¹ Konstatējot, ka norādītie objekti iegūti vai uzcelti par bezstrādes ienākumiem vai nelikumīgi izmantojot sociālistisko organizāciju līdzekļus, tiesa lemj par to bezatlīdzības atsavināšanu.

3. §. Personiskā īpašuma tiesību objekti

1. Pilsoņu personiskā īpašuma tiesību objektu loks likumdošanā ir noteikts, ievērojot šī īpašuma uzdevumu attīstītā sociālistiskā sabiedrībā. CK 105. p., kurā dots šī īpašuma tiesību objektu uzskaitījums, ir norādīts, ka pilsoņu personiskā īpašumā var atrasties manta, kas paredzēta viņu materiālo un kulturālo vajadzību apmierināšanai.

Personiskā īpašuma tiesību objektu pilnīgu uzskaitījumu likums nedod. Tas arī nav nepieciešams un nav iespējams, jo to objektu loks, kas ietilpst personiskajā īpašumā, nav pastāvīgs un turklāt ir ārkārtīgi plašs. Tāpēc PSRS Konstitūcijas 13. p. un CK 105. p. II d. ir norādīts tikai uz atsevišķām lietu kategorijām, kā arī uz dažiem pašiem svarīgākajiem objektiem, ko iespējams iegādāties personiskajā īpašumā. Tie ir šādi: 1) darba ienākumi un ietaupījumi, 2) dzīvojamā māja vai tās daļa, 3) mājas palīgsaimniecība, 4) mājsaimniecības un mājturības priekšmeti, 5) personiskā lietojuma priekšmeti un 6) ērtību priekšmeti.

Darba ienākumi (darba alga, kolhoznieku darba ienākumi, autoratlīdzība u. c.) ir nozīmīgākais personiskā īpašuma tiesību objekts. Darba ienākumiem naudas veidā ir īpašs stāvoklis salīdzinājumā ar citiem personiskā īpašuma tiesību objektiem. Darba ienākumus pilsoņi parasti realizē, lai iegūtu pārējos personiskā īpašuma tiesību objektus, kā arī lai apmierinātu citas vajadzības (maksa par dzīvokli, dažādiem pakalpojumiem, ceļojumiem u. tml.).

Daļa darba ienākumu, kas netiek tūlīt realizēti, uz laiku saglabājas darba ietaupījumu veidā. Ietaupījumi var būt gan tādi, ko pilsoņi glabā skaidrā naudā, valsts aizņēmuma obligāciju un loterijas biļešu veidā, gan kā noguldījumi Valsts darba krājkasēs un Valsts bankā, kā valsts apdrošinājuma iemaksas.

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetens, 1963, № 4, 34.—36. lpp.

Visai nozīmīgs personiskā īpašuma tiesību objekts ir *dzīvojamā māja* vai tās daļa (tuvāk par to sk. šīs nodaļas 5. §). *Mājas palīgsaimniecība* kā personiskā īpašuma tiesību objekts aptver augļu kokus, krūmus, stādījumus, kas atrodas piemājas zemes gabalā, lopus, putnus, saimniecības ēkas, sikus ražošanas līdzekļus. *Mājsaimniecības un mājturības priekšmeti* ir mēbeles, trauki, ledusskapji, dažādas saimniecības mašīnas u. c. *Personiskā lietojuma priekšmeti* ir apģērbs, apavi, personiskās higiēnas priekšmeti, rotas lietas, pulksteņi u. c. *Ērtību priekšmeti* ir transporta līdzekļi, televizori un radioaparāti, magnetofoni, jahtas, mākslas priekšmeti, kolekcijas, mūzikas instrumenti u. tml. Jāatzīmē, ka likumā dotajā uzskaitījumā galvenokārt ir akcentēti ilgstošas lietošanas priekšmeti, bet nav minēti tik svarīgi personiskā īpašuma objekti kā pārtikas produkti.

2. Likumdošanā parasti nav limitēts pilsoņiem piederošo priekšmetu skaits. Tas ir atkarīgs no katra pilsoņa un viņa ģimenes locekļu vajadzībām pēc norādītajiem personiskā īpašuma priekšmetiem, kā arī no pilsoņu darba ienākumiem, kas ir atšķirīgi atkarībā no padarītā darba daudzuma un kvalitātes. Nekādi ierobežojumi attiecībā uz naudas ietaupījumiem, dārglietām un citiem priekšmetiem likumdošanā nav paredzēti. Izņēmums ir tikai daži personiskā īpašuma tiesību objekti, kas ir limitēti, lai iespējami vienmērīgāk apmierinātu pilsoņu vajadzības pēc tiem, kā arī lai tie nezaudētu savu patēriņa raksturu un nepārvērstos par bezstrādes ienākumu avotu. Limitēts ir šādu objektu skaits vai lielums. Tā, piemēram, pilsonim personiskā īpašumā var atrasties tikai viena dzīvojamā māja vai vienas mājas daļa, pie tam tās maksimālais apmērs parasti nedrīkst pārsniegt 60 kvadrātmetrus dzīvojamās platības (CK 106. p.). Ierobežoti ir arī saimniecības ēku (šķūņa, garāžas, siltumnīcas u. c.) maksimālie lielumi (LPSR MP 1973. 27. II Nolikums «Par individuālo dzīvokļu celtniecību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā»¹). Saskaņā ar CK 112. p. LPSR APP 1964. 14. XI dekrēts «Par pilsoņu personiskajā īpašumā turamo lopu normām»² nosaka lopu maksimālo skaitu, kas var atrasties pilsoņu personiskajā īpašumā. Produktīvo lopu skaitu, kas drīkst atrasties kolhoznieku sētas īpašumā, nosaka Kolhoza paraugstatūtu 43. p.

PSRS JTKK 19. p. II d. ir noteikts, ka pilsoņu personiskajā īpašumā var būt kuģi, kuru koptilpība nepārsniedz 10 reģistra tonnas un kuri paredzēti viņu materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanai.

Viens no nozīmīgākajiem un vērtīgākajiem pilsoņu personiskā īpašuma objektiem ir vieglais automobīlis (kravas automobīļi, autobusi neietilpst pilsoņu personiskā īpašuma objektu lokā), kas ir pakļauts speciālai autotransporta līdzekļu reģistrācijai un

¹ LPSR Ziņotājs, 1973, № 15, 400.—405. lpp.

² Turpat, 1964, № 46, 1731. lpp.

uzskaitei Valsts autoinspekcijā saskaņā ar PSRS Iekšlietu ministrijas 1975. 30. I apstiprinātajiem automototransporta līdzekļu reģistrācijas un uzskaites noteikumiem¹. Lai novērstu spekulāciju ar transporta līdzekļiem, likumdošanā ir ietverti īpaši noteikumi par to pārdošanu, dāvināšanu un nodošanu pagaidu lietošanā pēc pilnvaras. Tā, piemēram, pilsoņi sev piederošos vieglos automobiļus un smagos motociklus ar blakusvāģiem var pārdot tikai pēc komisijas principa ar Tirdzniecības ministrijas un Latvijas Patērētāju biedrības savienības veikalū starpniecību (LPSR MP 1969. 23. XII lēmums Nr. 595).

4. §. Personiskā īpašuma tiesību saturs. Personiskā īpašuma tiesību realizācija un izbeigšanās

1. Pilsoņu personiskā īpašuma tiesību saturs izpaužas mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesībās likumā noteiktajās robežās (CK 92. p.). Likums tieši nereglamentē šo tiesīgumu saturu, jo katrā konkrētā gadījumā pilsonis kā īpašnieks pats izlemj, kā valdīt, lietot vai rīkoties ar sev piederošo mantu. Tomēr gan valdījums un lietojums, gan arī rīcība ar personisko īpašumu drīkst notikt tikai atbilstoši personiskā īpašuma uzdevumam sociālistiskajā sabiedrībā, atbilstoši tā patēriņa raksturam.

LPSR Konstitūcijas 13. p. ir noteikts, ka mantu, kas ir pilsoņa personiskajā īpašumā, nedrīkst izlietot bezstrādes ienākumu gūšanai vai lietot, kaitējot sabiedrības interesēm. Analogisks, redakcionāli nedaudz atšķirīgs noteikums paredzēts CK 105. p. III d. Pie tam jēdziens «izlietot» šeit attiecas ne tikai uz īpašuma lietojuma tiesībām, bet gan galvenokārt uz rīcības tiesību realizāciju.

Atbilstoši personiskā īpašuma uzdevumam apmierināt galvenokārt īpašnieka, viņa ģimenes locekļu, apgādājamo, kā arī citu tuvu personu materiālās un garīgās vajadzības, mantas valdījumu un lietojumu īpašnieks parasti realizē vai nu pats, vai kopīgi ar ģimeni. Tas, ka saskaņā ar CK 105. p. I d. pilsoņu personiskajā īpašumā var atrasties manta, kas paredzēta viņu materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanai, vēl nenozīmē, ka īpašniekam šī manta jāizlieto tikai savu un savas ģimenes locekļu vajadzībām. Pilsoņa tiesībspēja ietver sevī iespēju attiecībā uz savu mantu realizēt visus likumā atļautos rīcības veidus — to pārdot, dāvināt, izīrēt, novēlēt ar testamentu utt. Minētais CK 105. p. I d. noteikums nozīmē to, ka pilsoņu personiskā īpašumā nevar atrasties manta, kas kalpo ražošanas vajadzībām, sveša darba ekspluatācijai vai citādi ienākumu gūšanai bez sabiedriski derīga darba.

2. Visnozīmīgākais personiskā īpašuma tiesību satura elements ir *lietojuma tiesības*, jo, lietojot mantu, pilsonim ir iespējams

¹ Бюллетень нормативных актов, 1975, № 9, с. 28—41.

iegūt un izmantot tās derīgās īpašības. Lai mantu varētu lietot pats īpašnieks, viņam parasti jārealizē arī mantas valdījums. Tādējādi pilsoņu personiskā īpašuma tiesībās šie tiesīgumi ir ļoti cieši saistīti. Īpašnieks pēc sava ieskata var mantu lietot pats vai arī nodot to lietošanā citiem. Viņš var mantu iznīcināt, ja tā viņam nav vajadzīga, protams, ja ar to netiek aizskartas citu personu vai sabiedrības intereses. Tikai atsevišķos gadījumos likumā ir ietverts norādījums par lietojuma tiesību realizāciju. Tā, piemēram, saskaņā ar LPSR 1977. 23. XII Likumu par vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzību un izmantošanu pilsoņiem, kuru personiskajā īpašumā atrodas vēstures un kultūras pieminekļi, kas ir pakļauti valsts uzskaitē, ir jāievēro pieminekļu aizsardzības, izmantošanas, uzskaites un restaurācijas noteikumi.

Ja pilsonis savas īpašuma tiesības, konkrēti — lietošanas tiesības, realizē nepienācīgi, likumā tieši paredzētos gadījumos viņam piederošo mantu var atsavināt piespiedu kārtā. Tā CK 143. un 144. p. ir paredzēta nesaimnieciski uzturētas dzīvojamās mājas un nesaimnieciski uzturētas tādas mantas piespiedu atsavināšana, kam ir vēsturiska, mākslas vai cita sabiedriska vērtība.

3. *Rīcības tiesības* nodrošina pilsonim iespēju noteikt savas mantas juridisko likteni. Šo tiesīgumu pilsonis pirmām kārtām izmanto, lai realizētu savus darba ienākumus un ietaupījumus. Mazāk svarīga nozīme ir rīcībai ar pārējiem īpašuma tiesību objektiem, jo parasti pilsonis iegādājas mantu patēriņa vajadzībām, un līdz ar to tās juridiskais liktenis ir izlemts. Taču tas nebūt nenozīmē, ka pilsonim nav nepieciešams rīkoties ar savu īpašumu. Pilsonis var atsavināt sev piederošās lietotās vai arī nelietotās mantas jebkurā no likumā paredzētajiem veidiem. Viņš tās var pārdot, mainīt, dāvināt, atsavināt pēc mūža uzturdošanas noteikumiem, aizdot. Pilsonis ir tiesīgs mantu izīrēt vai patapināt, kā arī novēlēt to ar testamentu mantiniekiem.

4. Likums nepieļauj rīcības tiesību realizēšanu pretēji šo tiesību uzdevumam socialistiskā sabiedrībā (CK 5. p.). Saskaņā ar KK 149. p. krimināli sodāma darbība ir mantas uzpirkšana un tālākpārdošana iedzīvošanās nolūkā (spekulācija). Likumdošanā ir paredzēti arī atsevišķi ierobežojumi rīcībai ar dažiem personiskā īpašuma objektiem. Tā, piemēram, saskaņā ar CK 246. p. pilsonis trīs gadu laikā nedrīkst pārdot vairāk kā vienu dzīvojamo māju, izņemot CK 107. p. paredzēto pārdošanas gadījumu. Saskaņā ar CK 247. p. nepabeigtu dzīvojamo māju nevar atsavināt citam pilsonim bez vietējās TDP IK atļaujas. Lai novērstu bezstrādes ienākumu gūšanu, likums pilsoņiem atļauj savstarpēji slēgt tikai bezprocentu aizdevuma līgumus (CK 286. p.). Saskaņā ar CK 313. p. pilsonis pēc saviem ieskatiem var izīrēt dzīvojamās telpas citām personām, pie tam īres maksa tiek noteikta, pusēm vienojoties (CK 320. p. I d.), taču tā nedrīkst pārsniegt maksimālās likmes, kādas pilsoņu personiskā īpašumā esošajām mājām ir noteikusi LPSR MP ar 1964. 1. VII lēmumu

Nr. 375 «Par maksimālajām maksas likmēm dzīvojamām un vasarnīcu telpām, ko izīrē mājās, kas pieder pilsoņiem personiskā īpašumā»¹.

Saskaņā ar CK 5. p. ietverto vispārīgo noteikumu, kas aizliedz personiskā īpašuma tiesību realizēšanu pretēji šo tiesību uzdevumam, nav atļauta arī mantas lietošana bezstrādes ienākumu gūšanai (CK 105. p. III d.). Tā, piemēram, nav pieļaujama automašīnas sistemātiska izmantošana pasažieru pārvadāšanai pret samaksu. PSRS JTKK 19. p. II d. ir noteikts, ka kuģus, kas ir pilsoņu personiskajā īpašumā, nedrīkst izmantot bezstrādes ienākumu gūšanai. Sakarā ar to CK 111. p. ir paredzētas sankcijas, proti, mājas, vasarnīcas vai citas mantas atsavināšana, ja tā tiek izmantota bezstrādes ienākumu gūšanai.

CK 111. p. nav dots izsmelošs uzskaitījums, kādu mantu var atsavināt sakarā ar tās izmantošanu bezstrādes ienākumu gūšanai. Tas nozīmē, ka šī panta noteikumi attiecināmi uz jebkuru mantu. CK 111. p. paredzētā sankcija ir piemērojama tad, ja īpašnieks mantu sistemātiski izmanto bezstrādes ienākumu gūšanai. Šādu mantu atsavina tiesas ceļā pēc rajona (pilsētas) TDP IK prasības.

5. Ar personiskā īpašuma tiesību realizāciju ļoti cieši ir saistīta šo tiesību *izbeigšana*, kas parasti notiek, šī īpašuma objektus patērējot vai iznīcinot vai arī atsavinot citām personām pēc civiltiesiskiem līgumiem u. c. Personiskā īpašuma tiesiskās attiecības izbeidzas ar īpašnieka nāvi vai ar tā izsludināšanu par mirušu.

5. §. Personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju

1. Dzīvojamā māja ir viens no visnozīmīgākajiem pilsoņu personiskā īpašuma tiesību objektiem ne tikai pēc tās apjoma un vērtības, bet arī kā manta, kas apmierina pilsoņu ļoti svarīgas materiālās vajadzības — nodrošina tos ar dzīvokli. LPSR Konstitūcijas 42. p., kas LPSR pilsoņiem garantē tiesības uz dzīvokli, ir noteikts, ka šīs tiesības tiek nodrošinātas, attīstot un aizsargājot valsts un sabiedrisko dzīvokļu fondu, veicinot kooperatīvo un individuālo dzīvokļu celtniecību.

Kā viens no nozīmīgākajiem personiskā īpašuma tiesību objektiem dzīvojamā māja ir minēta LPSR Konstitūcijas 13. p. un CK 105. p. II d. Dzīvojamās mājas tiesiskā režīma noteikšanai ir veltīts vairums CK 11. nodaļas normu (CK 106.—111. p.). Bez tam arī daudzas citas īpašuma un saistību tiesību normas attiecas tieši uz dzīvojamo māju (CK 125.—126., 246.—248. p., 275. p. III d., 276.—284., 313., 320. p. u. c.). Personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju regulē arī vairāki citi normatīvie

¹ LPSR Ziņotājs, 1964, № 29, 1166.—1167. lpp.

akti. Svarīgākie no tiem ir PSRS APP 1948. 26. VIII dekrēts «Par pilsoņu tiesību pirkst un celt individuālas dzīvojamās mājas»¹ un PSRS MP 1948. 26. VIII lēmums par šī dekrēta piemērošanas kārtību², Latvijas KP CK un Latvijas PSR MP 1962. 21. VIII lēmums Nr. 533 «Par individuālo un kooperatīvo dzīvokļu celtniecību»³, Latvijas PSR MP 1965. 26. V lēmums Nr. 285 «Par individuālo dzīvokļu celtniecību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā», LPSR MP 1973. 27. II «Nolikums par individuālo dzīvokļu celtniecību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā»⁴ un citi normatīvie akti. Svarīga nozīme strīdu izskatīšanai tiesās ir PSRS AT plēnuma 1962. 31. VII lēmumam «Par tiesu praksi lietās par personiskā īpašuma tiesībām uz ēkām»⁵, PSRS AT plēnuma 1977. 25. II lēmumam Nr. 5 «Par likumu piemērošanu tiesās, izskatot lietas par māju atsavināšanu, kuras pilsoņi uzceluši, pārkāpjot pastāvošos noteikumus»⁶, LPSR AT plēnuma 1974. 26. XI lēmumam «Par dažiem jautājumiem Latvijas PSR likumdošanas piemērošanā lietās par personiskā īpašuma tiesībām uz ēkām»⁷.

2. Īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju pilsoņi var iegūt pēc dažādiem likumā paredzētiem pamatiem: pēc pirkuma-pārdevuma, maiņas, dāvinājuma līgumiem, līguma par mājas atsavināšanu ar noteikumu visu mūžu apgādāt, likumiskās un testamentārās mantošanas rezultātā, māju nododot piedzinējam gadījumā, ja izsoli pasludina par nenotikušu (CPK 396. p.), u. c. Īpašuma tiesību iegūšanu pēc šiem pamatiem reglamentē attiecīgas saistību tiesību un mantošanas tiesību normas.

Pēc minētajiem pamatiem īpašuma tiesības parasti iegūst uz mājām, kuru celtniecība jau pabeigta un kuras līdz īpašuma tiesību iegūšanai jau ir pastāvējušas kā īpašuma tiesību objekts. Tomēr īpašuma tiesības pēc atsavināšanas līgumiem (CK 247. p.), kā arī mantošanas ceļā var iegūt arī uz nepabeigtu dzīvojamo māju.

3. Īpašuma tiesību iegūšanas pamats var būt arī dzīvojamās mājas uzcelšana. Pilsoņu tiesības uzcelt sev un savas ģimenes vajadzībām individuālo dzīvojamo māju sākotnēji bija noteiktas PSRS APP 1948. 26. VIII dekrētā un sakarā ar to izdotajā PSRS MP tā paša datuma lēmumā. Patlaban individuālo dzīvokļu celtniecību Latvijas PSR reglamentē Nolikums par individuālo dzīvokļu celtniecību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā.

¹ PSRS Ziņotājs, 1948, № 127.

² ЦП СССР, 1948, № 5, cr. 62.

³ LPSR Ziņotājs, 1962, № 39, 1415.—1418. lpp.

⁴ Turpat, 1973, № 15, 400.—405. lpp.

⁵ LPSR Augstākās Tiesas Biļetens, 1962, № 4, 15.—17. lpp.

⁶ Turpat, 1977, № 2, 15.—17. lpp.

⁷ Turpat, 1975, № 1, 30.—33. lpp.

Zemes gabalus individuālajai celtniecībai piešķir ar pilsētas, ciemata un ciema TDP IK lēmumu. Atteikumu piešķirt zemes gabalu var pārsūdzēt tikai administratīvā kārtā. Saskaņā ar LPSR ZK 107. p. un Nolikuma par individuālo dzīvokļu celtniecību 15. p. individuālajai dzīvokļu celtniecībai piešķiramo zemes gabalu lielums atkarībā no vietējiem apstākļiem var būt šāds: pilsētās līdz 600 m²; pilsētciematos, kā arī pilsētās ar iedzīvotāju skaitu līdz 10 tūkstošiem, ja ir brīvas zemes un nav tālākas attīstības perspektīvu — līdz 1200 m²; lauku apdzīvotajās vietās — līdz 1200 m².

Pamatojoties uz lēmumu par zemes gabalu piešķiršanu, starp vietējās padomes IK attiecīgo nodaļu un būvētāju tiek noslēgts notariāli apliecināts līgums par zemes gabala piešķiršanu dzīvojamās mājas celtniecībai un zemes gabals tiek nodots lietošanā individuālajam būvētājam (Instrukcija par kārtību, kādā Latvijas PSR valsts notariāta kantori izpilda notariālās darbības 37.—40. p.). Obligātas līguma sastāvdaļas ir zemes gabala plāns un apbūves projekts.

Līgumā par zemes gabala piešķiršanu tiek noteiktas pušu tiesības un pienākumi. Būvētājam ir pienākums uzsākt un pabeigt celtniecību līgumā noteiktajā termiņā. So termiņu vietējās padomes IK var pagarināt, ja celtniecība nav pabeigta attaisnojošu iemeslu dēļ. Ja būvētājs bez attaisnojošiem iemesliem nepilda saistības un noteiktā termiņā neuzbūvē dzīvojamo māju, saskaņā ar ZK 38. p. viņam var izbeigt zemes gabala lietošanas tiesības. Bez tam, ja būvētājs ir rīkojies pretēji valsts un sabiedrības interesēm, viņam nekāda atlīdzība par ēkām nepienākas (ZK 152. p., CK 49. p.).

Būvētājs drīkst uzsākt dzīvojamās mājas celtniecību tikai pēc tam, kad ir saņemta celtniecības atļauja un ir attiecīgi apstiprināts projekts. Projekta dokumentāciju izstrādā projektēšanas organizācijas. To var izstrādāt arī pats būvētājs ar republikas pakļautības pilsētas galvenā arhitekta vai rajona arhitekta atļauju, kuri projektu apstiprina. Pēc tam kad dzīvojamā māja uzcelta, to pieņem ekspluatācijā valsts pieņemšanas komisija, ko iecel pilsētas vai rajona TDP IK. Dzīvojamās mājas pieņemšanu ekspluatācijā komisija noformē ar aktu, iepriekš pārbaudot veikto darbu atbilstību projekta un celtniecības normu un noteikumu prasībām, kā arī to, vai būvmateriāli ir iegādāti likumīgi. Aktu par mājas pieņemšanu ekspluatācijā apstiprina vietējās padomes IK. Pēc mājas pieņemšanas ekspluatācijā tiek veikta mājas tehniskā inventarizācija un tiesiskā reģistrācija.

Jaunuzcelto individuālo dzīvojamo māju reģistrē uz tās personas vārda, ar kuru noslēgts līgums par zemes gabala piešķiršanu. Praksē sastopami gadījumi, kad persona, kurai piešķirts zemes gabals un dota atļauja mājas celtniecībai, bez juridiska noformējuma kā līdzbūvētāju pieaicina kādu citu personu. Šāda celtniecība saskaņā ar LPSR AT plēnuma 1974. 26. XI lēmuma

6. p. ir kvalificējama kā patvaļīga. To var legalizēt, ja vietējās padomes IK piekrit grozīt līgumu par zemes gabala piešķiršanu.

Likumdošana aizliedz patvaļīgu individuālo celtniecību un nosaka sankcijas par māju, vasarnīcu, saimniecības vai sadzīves ēku vai būvju patvaļīgu uzcelšanu, kā arī par patvaļīgu visāda veida piebūvju celšanu un pārbūvju izdarīšanu.

Par patvaļīgu ir uzskatāma celtniecība bez noteiktas atļaujas, ko likumā paredzētajā kārtībā dod vietējās padomes IK, celtniecība bez attiecīgi noformēta līguma par zemes gabala piešķiršanu, kā arī celtniecība, kurai atļauja izsniegta sakarā ar paša būvētāja prettiesiskām darbībām, bet vēlāk tiek anulēta kā nepamatoti izsniegta. Patvaļīga ir arī tāda celtniecība, kas notiek bez attiecīgi apstiprināta projekta vai arī ar būtiskām novirzēm no apstiprinātā projekta (ievērojami palielinot mājas apmērus, pārkāpjot apdzīvotās vietas vai ielas plānojumu vai labiekārtošanu u. tml.). Celtniecība ir patvaļīga arī tad, ja tā notikusi, rupji pārkāpjot celtniecības pamatnormas un noteikumus.

Par patvaļīgu celtniecību, ja par to nav paredzēta krimināl-atbildība, vainīgās personas saucamas pie administratīvās atbildības saskaņā ar LPSR APP 1960. 31. III dekrētu «Par atbildību par patvaļīgu celtniecību». Sajā dekrētā ir noteikts, ka vainīgās personas sodāmas ar naudas sodu līdz 50 rbļ., ko uzliek rajonu, pilsētu TDP IK administratīvās komisijas. Neatkarīgi no tā, vai patvaļīgajā celtniecībā vainīgā persona saukta pie kriminālās vai administratīvās atbildības, piemērojamas CK 109. p. paredzētās civiltiesiskās sankcijas.

Saskaņā ar CK 109. p. patvaļīgajam būvētajam netiek atzītas īpašuma tiesības uz patvaļīgi uzcelto ēku vai būvi. Viņš nav tiesīgs to lietot un ar to rīkoties — pārdot, dāvināt, izīrēt utt. Patvaļīgi uzcelto ēku un būvju atsavināšana un citi ar tām saistītie darījumi nav spēkā, pamatojoties uz CK 48. un 109. p. Tā kā patvaļīgi uzceltās ēkas vai būves nepieder pašam būvētajam, tās nevar iegūt arī šīs personas mantinieki.

Sakarā ar to, ka pilsonim nav īpašuma tiesību uz patvaļīgi uzcelto ēku vai būvi, rodas jautājums par tās turpmāko statusu. Ja īpašnieks nepadara celtniecības legalizāciju (nesaņem attiecīgu atļauju, neapstiprina projektu), tad rajona (pilsētas) TDP IK izlemj jautājumu par šādas patvaļīgi uzceltas mājas vai tās daļas nojaukšanu vai ceļ tiesā prasību par tās bezatlīdzības atsavināšanu. Jautājumu par patvaļīgi uzceltas mājas vai arī citas ēkas vai būves nojaukšanu izlemj tikai vietējās padomes IK, un pēc tās lēmuma ēka vai būve ir jānojauc pilsonim, kas to patvaļīgi uzcelis. Ja pilsonis šo pienākumu nepilda norādītajā termiņā, māju vai citu ēku pēc vietējās padomes IK rīkojuma nojauc uz būvētāja rēķina. Vietējās padomes IK lēmumu par ēkas nojaukšanu var pārsūdzēt tikai administratīvās pakļautības kārtībā. Tiesām šādas lietas nav pakļautas (PSRS AT plēnuma 1962. 31. VII lēmuma 10. p.).

Rajona vai pilsētas TDP IK var iesniegt tiesā prasību par patvaļīgi uzceltās vasarnīcas, mājas, saimniecības vai sadzīves ēkas vai būves, kā arī piebūves vai pārbūves bezatlīdzības atsavināšanu un ieskaitīšanu vietējās padomes fondā. Ja patvaļīgi ir uzcelta tikai ēkas daļa (piebūve, virsbūve), tad saskaņā ar LPSR AT plēnuma 1974. 26. XI lēmuma 5. p. atsavināma un ieskaitāma vietējās padomes fondā ir tikai šī ēkas daļa. Tā rezultātā rodas pilsoņa un valsts kopīpašums, kas likvidējams CK 124. p. noteiktajā kārtībā. CK 109. p. nav norādes par to pilsoņu izlikšanu, kas ievietojušies patvaļīgi uzceltajā mājā, gadījumā, ja māja tiek nojaukta vai nodota vietējās padomes fondā. KPFSR CK 109. p. III d. ir paredzēts, ka patvaļīgo būvētāju un kopā ar viņu dzīvojošās personas tiesa var izlikt no mājas bez citu dzīvojamo telpu ierādīšanas.

4. Dzīvojamā māja kā personiskā īpašuma tiesību objekts apmierina pilsoņu vajadzības pēc dzīvojamās telpas; tā ir ēka, kas paredzēta pastāvīgai apdzīvošanai attiecīgos klimatiskos apstākļos. Ar to tā atšķiras no vasarnīcas, kam ir sezonas lietošanas nozīme. Pie tam ar dzīvojamo māju kā īpašuma tiesību un civiltiesiskās apgrozības objektu saprot ne tikai dzīvojamo māju vārda šaurākā nozīmē, t. i., ēku, kas paredzēta apdzīvošanai, bet arī saimniecības ēkas. Pēdējās uzskatāmas par dzīvojamās mājas piederumu, kas seko galvenās lietas liktenim, ja likumā vai līgumā nav noteikts citādi (CK 140. p.).

5. Lai pēc iespējas vienmērīgi nodrošinātu pilsoņus ar dzīvokļiem, likumdošanā ir paredzēta dzīvojamo māju skaita un apmēra limitēšana. Šāda limitēšana jau bija noteikta ar PSRS APP 1948. 26. VIII dekrētu, kas paredzēja, ka pilsonis var iegūt vienkārtīgu vai divkārtīgu dzīvojamo māju ar 1—5 istabām. Šāda nozīme bija arī KPFSR 1922. g. CK 182. p., kas, regulējot dzīvojamo ēku pirkuma-pārdevuma līgumu, noteica, ka pirkuma-pārdevuma rezultātā pircēja, viņa laulātā un nepilngadīgo bērnu rokās nevar atrasties divi vai vairāki mājīpašumi. Ar to, protams, nebija novērsta iespēja iegūt personiskā īpašuma tiesības uz vairākām mājām sakarā ar mantošanu, laulības noslēgšanu un pēc citiem pamatiem.

Ar PSRS APP 1958. 18. VII dekrētu¹ ēkām, ko pilsoņi drīkst celt vai pirkt personiskā īpašumā, tika limitēts apmērs — 60 kvadrātmetri dzīvojamās platības.

Lai novērstu iespēju saglabāt vienai personai vairākus mājīpašumus, Pamatu 25. p. II d. un CK 106. p. I un II d. tika noteikta citāda dzīvojamās mājas īpašuma limitēšana. Proti, pilsoņa, kā arī ar viņu kopā dzīvojoša laulātā un viņu nepilngadīgo bērnu personiskajā īpašumā var būt tikai viena dzīvojamā māja vai mājas daļa neatkarīgi no tā, kāds ir māju vai atsevišķu mājas daļu iegūšanas pamats.

¹ Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 16, ст. 284.

CK 106. p. II d. ir noteikts, ka kopā dzīvojošajiem laulātajiem un viņu nepilngadīgajiem bērniem var būt tikai viena dzīvojamā māja vai mājas daļa. Ja turpretī laulātie dzīvo atsevišķi, tad katram no viņiem īpašumā var piederēt dzīvojamā māja vai tās daļa. Taču tas ir pieļaujams tikai ar nosacījumu, ka viens no laulātajiem nav otra laulātā mājas līdzīpašnieks. Tas pats attiecas arī uz atsevišķi no vecākiem dzīvojošajiem nepilngadīgajiem bērniem.

Sakarā ar CK 106. p. I un II d. prasību rodas jautājums par to, kādas ir sekas, ja pēc tiesiska pamata (mantojums, dāvinājums, laulības noslēgšana, otras dzīvojamās mājas uzcelšana u. c.) pilsonis vai viņa ģimenes locekļi iegūst īpašuma tiesības uz otru māju vai vairākām dzīvojamām mājām vai arī māju daļām. Pēc CK 106. p. jēgas tādā gadījumā ir jā saglabā īpašuma tiesības uz vienu no dzīvojamām mājām, izbeidzot īpašuma tiesības uz pārējām. Kārtību, kādā tas izdarāms, nosaka CK 107. p. Saskaņā ar CK 107. p. I d. īpašnieks ir tiesīgs pēc izvēles paturēt savā īpašumā jebkuru no divām vai vairākām mājām (to daļām). Īpašnieks ir arī tiesīgs pats izvēlēties atsavināšanas veidu — pārdot, uzdāvināt, atsavināt pēc mūža uzturdošanas noteikumiem (ja viņš ir darba nespējīgs), mainīt pret citu objektu.

Atsavināšana ir jāizdara viena gada laikā, skaitot no dienas, kad iegūtas īpašuma tiesības uz otru māju vai tās daļu. Šo termiņu vietējās TDP IK var pagarināt, ja māja nav atsavināta attaisnojošu iemeslu dēļ. Ja īpašnieks bez attaisnojošiem iemesliem viena gada laikā neizmanto savas tiesības atsavināt otru māju (mājas daļu), šī māja pēc rajona (pilsētas) TDP IK lēmuma pārdodama piespiedu kārtā LPSR CPK 391.—396. p. noteiktajā kārtībā. Arī šajā gadījumā īpašnieks tiesīgs norādīt, kura no mājām pārdodama piespiedu kārtā. Māju pārdodot, iegūtās naudas summas izsniedzamas bijušajam mājas īpašniekam pēc tam, kad segti ar piespiedu pārdošanu saistītie izdevumi. Ja māju piespiedu kārtā nevar pārdot pircēju trūkuma dēļ, tad tā pēc rajona (pilsētas) TDP IK lēmuma bez atlīdzības pāriet valsts īpašumā.

Likums neatļauj pilsonim vienlaikus būt dzīvojamās mājas īpašniekam un dzīvokļu celtniecības kooperatīva biedram. Tāpēc, ja pilsonim vai kopā dzīvojošajiem laulātajiem un viņu nepilngadīgajiem bērniem personiskajā īpašumā ir dzīvojamā māja vai mājas daļa un vienlaikus dzīvoklis dzīvokļu celtniecības kooperatīva mājā, tad īpašnieks ir tiesīgs pēc savas izvēles paturēt sev māju (mājas daļu) vai dzīvokli kooperatīva mājā (CK 108. p.). Nav svarīgi, vai dzīvojamā māja un kooperatīvais dzīvoklis atrodas vienā un tajā pašā apdzīvotajā vietā vai dažādās.

Citādas ir sekas gadījumā, ja pilsonis iegūst personiskā īpašumā dzīvojamo māju, būdams īrnieks vietējās padomes, kooperatīvās vai sabiedriskās organizācijas mājā. Saskaņā ar CK

351. p. II d. 2. pkt. īrnieks ir izliekams no dzīvokļa bez citas dzīvojamās telpas ierādīšanas tikai tad, ja viņam personiskā īpašumā *tai pašā apdzīvotajā vietā* pieder dzīvojamā māja, kura derīga pastāvīgai dzīvošanai un kurā viņam ir iespējams pāriet dzīvot. Ja īrnieks iegūst personiskā īpašumā māju citā apdzīvotā vietā (kaut derīgu apdzīvošanai) vai arī dzīvojamo māju tajā pašā apdzīvotajā vietā, ja viņam uz šo māju nav iespējams pāriet dzīvot, likums saglabā viņam īres līguma attiecības, kā arī personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju.

6. Kā iepriekš norādīts, likums limitē ne tikai pilsoņa personiskā īpašumā esošo dzīvojamo māju skaitu, bet arī to apmērus. CK 106. p. IV d. ir noteikts, ka pilsonim, kā arī kopā dzīvojošiem laulātiem un viņu nepilngadīgajiem bērniem dzīvojamās mājas vai tās daļas maksimālie apmēri nedrīkst pārsniegt 60 kvadrātmetrus dzīvojamās platības. Pēc tāda pilsoņa lūguma, kam ir liela ģimene vai saskaņā ar CK 334. p. ir tiesības uz papildplatību, rajona (pilsētas) TDP IK var atļaut uzcelt vai iegūt, vai arī saglabāt viņa īpašumā māju vai mājas daļu, kuras apdzīvojamā platība pārsniedz minēto normu, bet nepārsniedz apmērus, kādi paredzēti šai ģimenei pēc normas, kas noteikta vietējo tautas deputātu padomju namos dzīvojošiem pilsoņiem (attiecīgajos gadījumos ieskaitot arī dzīvojamo papildplatību). Atteikumu dot šādu atļauju pilsoņi var apstrīdēt administratīvās pakļautības kārtībā.

CK 106. p. IV d. noteiktais dzīvojamās mājas apmērs attiecas uz visām pilsoņu personiskajā īpašumā esošajām mājām neatkarīgi no īpašuma tiesību iegūšanas pamata, izņemot tās mājas (māju daļas), kas iegūtas vai uzceltas līdz 1958. 1. VIII (LPSR APP 1964. 27. V dekrēts «Par kārtību, kādā stājas spēkā Latvijas PSR civilt kodekss un civilprocesa kodekss», 11. p.), jo līdz PSRS APP 1958. 18. VII dekrēta pieņemšanai dzīvojamās mājas maksimālais apmērs likumdošanā nebija limitēts. Šādas mājas neatkarīgi no to apmēra var pāriet mantojumā. Taču īpašnieks šādu māju pēc līguma nevar atsavināt vienai personai, ja tai nav atļauts iegādāties māju, kuras apmērs pārsniedz sešdesmit kvadrātmetrus dzīvojamās platības.

7. Dzīvojamās mājas īpašais stāvoklis salīdzinājumā ar citiem personiskā īpašuma objektiem ietekmē mājas īpašnieka *valdījuma, lietojuma un ricības tiesības*. Dzīvojamās mājas valdījums ir saistīts ar zemes gabala lietošanas tiesībām. Īpašniekam ir pienākums uzturēt dzīvojamo māju pienācīgā kārtībā atbilstoši sanitārajiem, ugunsdrošības noteikumiem, regulāri izdarīt mājas remontu, maksāt nodokļus un obligātās apdrošināšanas maksājumus. Ja īpašnieks nepilda šos pienākumus, pret viņu var vērst likumā paredzētās sankcijas, bet mājas nesaimnieciskas uzturēšanas gadījumā to var atsavināt bez atlīdzības (CK 143. p.). Mājas valdījuma tiesības īpašnieks parasti veic pats, bet ilgākas

prombūtnes laikā viņš to var uzticēt citai personai, izdodot tai pilnvaru. Arī lietošanas tiesības īpašnieks parasti realizē pats, jo tās izriet no dzīvojamās mājas uzdevuma. Tomēr īpašniekam ir tiesības izīrēt dzīvojamās telpas citām personām, kā arī iznomāt atsevišķas saimniecības ēkas.

Īpašniekam ir arī plašas iespējas rīkoties ar dzīvojamo māju, noslēdzot dažādus mājas atsavināšanas darījumus.

8. Personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju var izbeigties dažādos iepriekš minētos veidos (atsavināšanas līgumu, konfiskācijas rezultātā u. tml.).

Īpašs personiskā īpašuma tiesību izbeigšanās veids, kas ir samērā izplatīts sakarā ar plaši izvērsto kapitālo celtniecību, ir *dzīvojamās mājas nojaukšana sakarā ar zemes gabala ierādīšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām* (CK 142. p.). Šo jautājumu regulē LPSR MP 1962. 6. IX lēmums Nr. 8 «Par kārtību, kādā pilsoņiem jāatlīdzina par viņiem piederošām ēkām, ko pilsētās, pilsētciematos un citās apdzīvotās vietās nojauc sakarā ar zemes gabalu ierādīšanu valsts un sabiedriskām vajadzībām»¹, LPSR MP 1966. 14. IX lēmums Nr. 483², LPSR MP 1974. 23. IX lēmums Nr. 533 «Par zemes lietotāju zaudējumu un lauksaimnieciskās ražošanas zudumu atlīdzināšanu, kādi nodarīti, piešķirot zemi valsts vai sabiedriskajām vajadzībām»³. Svarīga nozīme pareizā strīdu izšķiršanā ir PSRS AT plēnuma 1970. 18. III lēmumam Nr. 5 «Par dažiem jautājumiem, kas rodas tiesu praksē, izskatot lietas strīdos sakarā ar pilsoņiem personiskajā īpašumā piederošo māju nojaukšanu, ierādot zemes gabalus valsts un sabiedriskajām vajadzībām»⁴.

Zemes gabalus, kuros paredzēts nojaukt pilsoņiem personiskajā īpašumā piederošās dzīvojamās ēkas, atņem ar Latvijas PSR MP atļauju, pamatojoties uz pilsētas vai ciemata TDP IK lēmumu (ZK 40., 88. p.). Saskaņā ar CK 142. p. un LPSR MP 1962. 6. I lēmumu Nr. 8 un 1966. 14. IX lēmumu Nr. 483, nojaucot ēkas, kas pilsoņiem pieder personiskajā īpašumā, šiem pilsoņiem tiek atmaksāta nojaucamo ēku un celtnu (māju, šķūņu, pagrabu, aku, garāžu u. c.) vērtība. Pēc īpašnieka vēlēšanās viņam un viņa ģimenes locekļiem var piešķirt dzīvokli. Šādā gadījumā nojaucamo ēku un celtnu vērtība netiek atlīdzināta. Īpašnieks var arī prasīt pārcelt dzīvojamo māju uz citu vietu, ja ir iespējams viņam ierādīt zemes gabalu un mājas tehniskais stāvoklis ir tāds, ka to var pārvietot.

¹ LPSR Ziņotājs, 1962, № 15, 753.—754. lpp.

² Likumdošanas aktu krājums darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejām, 2. sēj. R., 1971, 891. lpp.

³ LPSR Ziņotājs, 1974, № 50, 1564.—1568. lpp.

⁴ LPSR Augstākās Tiesas Biļetens, 1970, № 1, 29.—31. lpp.

Ja mājas īpašnieks izteicis vēlēšanos kā kompensāciju par nojaucamo māju saņemot dzīvokli, viņam to piešķir vietējās tautas deputātu padomes IK valsts dzīvokļu fonda mājā. Taču, ja zemes gabalus, uz kuriem atrodas nojaucamās ēkas, iedala uzņēmumiem, iestādēm, celtniecības objektiem un citām organizācijām, kas saskaņā ar LPSR MP 1967. 16. X lēmumu Nr. 480¹ saņem līdzekļus kapitālieguldījumiem dzīvojamo māju celtniecībai, dzīvojamo platību nojaucamo māju īpašniekiem piešķir attiecīgo organizāciju mājās. Dzīvojamā platība nojauktās mājas īpašniekam un kopā ar viņu dzīvojošiem ģimenes locekļiem ir jāierāda atsevišķa dzīvokļa veidā, ievērojot CK 334. p. noteiktās normas.

Irniekiem un viņu ģimenes locekļiem, kas pastāvīgi dzīvo nojaucamajā ēkā ne mazāk par vienu gadu, kā arī mājas īpašnieka bijušajiem ģimenes locekļiem, kuri pastāvīgi dzīvo mājā, ierādāma cita labiekārtota dzīvojamā telpa (CK 350. p.).

Nojaucamo ēku un ierīču vērtību īpašniekam izmaksā pilsētu, rajonu TDP IK vai organizācijas, kam iedalīti zemes gabali. Atlīdzību par nojaucamajām ēkām un ierīcēm nosaka pēc novērtēšanas normām, kuras paredzētas pilsoņiem piederošo ēku brīvprātīgai apdrošināšanai (normas apstiprinātas ar LPSR MP 1973. 4. XII lēmumu Nr. 605).

Neatkarīgi no tā, kādā veidā nojaucamās ēkas īpašnieks ir saņēmis kompensāciju, viņam ir tiesības saņemt atlīdzību par augļu kokiem, ogulājiem un sējumiem, kā arī ir tiesības pēc sava ieskata izmantot materiālus, kas palikuši pāri pēc ēku nojaukšanas. Nojaucamo ēku un ierīču, kā arī augļu koku, ogulāju un sējumu novērtēšanai pilsētu, rajonu TDP IK izveido īpašas komisijas. Komisijas lēmumus var pārsūdzēt administratīvā kārtībā LPSR Ministru Padomē. Prasības par īpašniekam neizmaksāto summu piedziņu apmēros, kas noteikti minētajā kārtībā, izskata tiesa.

Personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo ēku var izbeigties arī tad, ja ēka iet bojā. ZK 91. p. ir paredzēts, ka gadījumos, ja dabas katastrofā vai vecuma dēļ ēka iet bojā, zemes lietotājam saglabājas zemes gabala lietošanas tiesības, ja viņš divu gadu laikā ar vietējās padomes IK atļauju un pēc noteiktā kārtībā apstiprināta projekta uzsāk atjaunot bojā gājušās ēkas vai celt jaunas. Vietējās padomes IK atteikšanos dot atļauju celtniecībai šādos gadījumos var apstrīdēt tiesā. Šie noteikumi neattiecas uz pilsētām, kurās individuālā dzīvokļu celtniecība vairs nav atļauta, kā arī uz tiem īpašniekiem, kuru ēkas saskaņā ar pilsētas plānojuma un apbūves projektu bija jānojauc.

¹ LPSR Ziņotājs, 1967, № 51/52, 1930.—1934. lpp.

KOPĪPAŠUMA TIESĪBAS

1. §. Kopīpašuma tiesību jēdziens un veidi.
Kopīpašuma iegūšana

1. Ipašuma tiesības uz mantu parasti ir vienai noteiktai personai — pilsonim, kooperatīvai vai sabiedriskai organizācijai vai arī valstij, tātad vai nu individuālam, vai arī kolektīvam tiesību subjektam. Tomēr nereti ir gadījumi, kad manta vienlaikus pieder divām vai vairākām personām. Šādas īpašuma tiesības likumdošanā (CK 116. p.) un tiesību zinātnē sauc par *kopīpašuma tiesībām*. Kopīpašuma tiesību objekts var būt kāda noteikta lieta (māja, automašīna, televizors, mēbeļu garnitūra u. c.) vai arī lietu kopums (dzīvokļa iekārta, kolhoznieku sētas vai zemnieku viensētas īpašuma objekti u. c.). Katra līdzīpašnieka īpašuma tiesības attiecas uz visu objektu nevis uz kādu tā daļu naturā.

Kopīpašuma tiesībām ir raksturīgs tas, ka tajās ir subjektu kolektīvs. Ar to kopīpašums atšķiras no kooperatīvo vai sabiedrisko organizāciju īpašuma, kas pieder kolektīvam tiesību subjektam — juridiskai personai. Tā kā kopīpašumam ir divi vai vairāki subjekti, tad, *pirmkārt*, kopīpašuma tiesiskā attiecība kā īpašuma tiesiskā attiecība pastāv starp īpašnieku kolektīvu un visām pārējām personām. *Otrkārt*, starp kopīpašuma dalībniekiem (līdzīpašniekiem) rodas īpašas valdījuma, lietojuma un ricības attiecības, jo tie mantas valdījuma, lietojuma un ricības tiesības realizē kopīgi, ir savstarpēji saistīti un ir zināmā mērā ierobežoti, it īpaši ricībā ar kopīpašuma objektiem.

Nemot vērā minētās īpatnības, kopīpašuma attiecības likumdošanā ir reglamentētas īpaši — CK 12. un 13. nodaļā, LĢK 20., 21. p., Kolhoza paraugstatūtos un citos likumdošanas aktos.

2. Kopīpašuma attiecības nav uzskatāmas par atsevišķu īpašuma veidu vai formu. Tās var pastāvēt kā īpašas īpašuma tiesiskās attiecības jebkura īpašuma veida ietvaros.

Uz kopīpašuma tiesībām manta var piederēt: 1) diviem vai vairākiem kolhoziem vai citām kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām; 2) valstij un vienam vai vairākiem kolhoziem vai citām kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām; 3) diviem vai vairākiem pilsoņiem. Vairākām valsts organizācijām kopīpašuma tiesības nevar būt tāpēc, ka valsts organizācijas ir tikai operatīvās pārvaldīšanas tiesību subjekti, nevis īpašuma tiesību subjekti. Vairākas valsts organizācijas var kopīgi iegādāt un lietot mantu uz operatīvās pārvaldīšanas tiesību pamata.

Likumdošana pieļauj kopīpašuma tiesības vai nu tikai sociālistiskā, vai arī tikai personiskā īpašuma ietvaros. Kopīpašums pilsoņiem, no vienas puses, un sociālistiskajām organizācijām, kā arī valstij, no otras puses, likumā nav paredzēts.

Praksē tomēr nereti ir gadījumi, kad valstij un pilsonim vai kādai kooperatīvai un sabiedriskai organizācijai un pilsonim rodas kopīpašuma tiesības. Tā, piemēram, pilsoņa nāves gadījumā, ja viņš tikai daļu mantas novēlējis ar testamentu, bet likumisko mantinieku nav, atlikušo daļu manto valsts. Tāpat arī, ja daļa mantas tiek konfiscēta vai pilsonis to uzdāvina kādai organizācijai, rodas valsts vai šīs organizācijas un pilsoņa kopīpašums uz šo mantu. Saskaņā ar CK 124. p. šajos gadījumos sociālistisko organizāciju vai valsts un pilsoņu kopīpašuma tiesības ir jāizbeidz likumā noteiktā kārtībā viena gada laikā, skaitot no kopīpašuma rašanās brīža; mantošanas gadījumos — no mantojuma atklāšanās brīža; mantas bezatlīdzības atsavināšanas gadījumos — no tiesas sprieduma stāšanās spēkā. Ja ir nepieciešams, rajona vai pilsētas TDP IK termiņu kopīpašuma izbeigšanai var pagarināt, lai gan CK 124. p. tas tieši nav norādīts. Tādējādi likums pieļauj šāda kopīpašuma pastāvēšanu tikai kā pagaidu stāvokli.

Pilsoņa un valsts, kā arī pilsoņa un sociālistiskās organizācijas kopīpašums izbeidzams: 1) sadalot mantu natūrā, ja šāda sadale iespējama; 2) valstij vai kooperatīvajai vai sabiedriskajai organizācijai atpērkot pilsonim piederošo daļu; 3) pārdodot pilsonim daļu, kas pieder valstij vai organizācijai; 4) pārdodot visu mantu un iegūto naudas summu sadalot kopīpašuma dalībniekiem atbilstoši to daļām. Pēc līdzīpašnieku vienošanās nosaka, kuru no minētajiem kopīpašuma izbeigšanas veidiem piemērot, bet, ja vienošanos nevar panākt, to nosaka tiesa pēc jebkura līdzīpašnieka prasības. Tiesā izšķir arī strīdu par atsavināmās mantas daļas vērtību.

3. Kopīpašuma veidi. Likumā ir paredzēts divu veidu kopīpašums: 1) kopīpašums ar noteiktām daļām — daļējais kopīpašums un 2) kopīpašums bez daļu noteikšanas — nedalītais kopīpašums (CK 116. p. II d.). Kā izriet no likuma, *daļējais kopīpašums* ir tāds, kura pastāvēšanas laikā katram līdzīpašniekam ir noteikta daļa īpašuma tiesībās uz visu kopīpašumu. Šīs daļas var būt vienādas vai dažādas, bet katrā gadījumā tām jābūt precīzi noteiktām. Daļu apmēru nosaka vai nu līdzīpašnieku vienošanās, mantu iegādājot, vai arī tiesa, ja līdzīpašnieki nevar vienoties. Daļējā kopīpašuma tiesības ir reglamentētas CK 116.—126. p., kā arī likumpamatotos aktos, piemēram, starpkolhozu organizācijas statūtos.

Nedalītā kopīpašuma līdzīpašniekiem piederošo daļu apmērs šī kopīpašuma pastāvēšanas laikā nav noteikts. Tas nozīmē, ka visi līdzīpašnieki ir tiesīgi vienādā mērā valdīt, lietot kopīpašuma objektus un rīkoties ar tiem.

Likumdošanā ir paredzēti divi nedalītā kopīpašuma veidi: 1) laulāto kopīpašums (LĢK 20.—21. p.) un 2) kolhoznieku sētas kopīpašums (CK 128.—135. p.), kura tiesiskais režīms principā attiecas arī uz zemnieku viensētas īpašumu (CK 127. p.). Šajos

gadījumos nedalītā kopīpašuma pastāvēšana ir saistīta ar līdzpašnieku personiskām, ģimenes attiecībām.

Juridiskajā literatūrā tiek uzskatīts, ka šie nedalītā kopīpašuma veidi ir vienīgie iespējamie, lai gan no likumdošanas neizriet, ka nedalītais kopīpašums nevarētu rasties citos gadījumos, piemēram, pēc līdzpašnieku vienošanās. Tomēr, ievērojot to, ka nedalītajā kopīpašumā nav noteiktu daļu un katram tā dalībniekam ir iespējams rīkoties ar visu mantu, kā arī ir pienākums nest atbildību un izdevumus sakarā ar visu mantu, nedalītā kopīpašuma rašanās ārpus likumā tieši noteiktajiem gadījumiem nav vēlama.

Ir iespējams arī tāds stāvoklis, ka uz kādu priekšmetu vienlaikus ir dalējā un nedalītā kopīpašuma tiesības, piemēram, ja laulātajiem pieder daļa dzīvojamās mājas, kuras otra daļa pieder citai personai.

4. Kopīpašuma tiesību iegūšanas pamati. Nedalītā kopīpašuma režīms ir noteikts civilajā vai laulības un ģimenes likumdošanā (CK 128. p. I d., LĢK 20. p.). Tāpēc jau *uz likuma pamata* attiecīgā manta skaitās iegūta kopīpašumā. Citādi tas ir attiecībā uz daļējo kopīpašumu, kas rodas sakarā ar dažādiem juridiskiem faktiem. Visbiežāk daļējais kopīpašums rodas *kopīgas darbības rezultātā*, piemēram, kopīgi uzbūvējot vai iegādājot māju. Šādas attiecības pamatojas uz kopīgas darbības līgumu (CK 433. p.), pēc kura puses, t. i., divas vai vairākas personas apņemas darboties kopīgi kāda saimnieciska mērķa sasniegšanai. Uz šī līguma pamata parasti tiek izveidots starpkolhozu vai valsts-kolhozu īpašums, ko nodod pārvaldīšanai īpaši izveidotām juridiskām personām vai arī ekspluatē un pārvalda kopīgi. Saskaņā ar starpkolhozu organizāciju nolikumiem un statūtiem šo organizāciju līdzekļi veidojas no kolhozu un citu organizāciju dalības maksas, radot dalībnieku kopīpašumu.

Uz kopīgas darbības līguma pamata kopīpašuma tiesības iegūst arī pilsoņi (CK 433. p. II d.). Tā, piemēram, pilsoņi apvieno līdzekļus vai darbu, lai kopējai lietošanai iegādātu saimniecības, sporta un citus priekšmetus. Būtiskāka nozīme kopīgas darbības līgumam ir tajos gadījumos, kad šī līguma rezultātā ar kopīgiem līdzekļiem un darbu ir uzcelta dzīvojamā māja, vasarnīca, garāža un citi līdzīgi objekti, kuru celtniecībai parasti ir jāiegūst apbūves gabals, jāsaņem atļauja. Uzceltais objekts pieder tai personai, kurai celtniecība atļauta, izņemot gadījumus, kad atļauja dota vairākām personām kopīgai celtniecībai, kā arī tad, ja apbūves gabals piešķirts vienam no laulātajiem.

Lai kopīpašuma tiesības rastos tādā gadījumā, kad apbūves gabals piešķirts un atļauja būvniecībai dota tikai vienam no līdzbūvētājiem, ir nepieciešami vairāki priekšnoteikumi, kas norādīti PSRS AT plēnuma 1962. 31. VII lēmuma «Par tiesu praksi lietās par personiskā īpašuma tiesībām uz ēkām» 4. un 5. p., proti, kopīpašuma tiesības rodas: 1) ja šiem pilsoņiem ir bijusi vienošanās par kopīpašuma radīšanu uz dzīvojamo māju un tieši šajā nolūkā

viņi ieguldījuši savu darbu un līdzekļus mājas celtniecībā un 2) ja vietējās TDP IK neiebilst grozīt līgumu par zemes gabala piešķiršanu.

Ja mājas celtniecībā ar darbu un līdzekļiem ir piedalījušās citas personas un tām netiek atzītas īpašuma tiesības uz māju, šīs personas ir tiesīgas pieprasīt no mājas īpašnieka ieguldīto līdzekļu atlīdzību.

Tiesu praksē ir gadījumi, kad prasībās par īpašuma tiesību atzīšanu uz daļu dzīvojamās mājas, ja vietējās padomes IK ir piekritusi zemes gabala piešķiršanas līguma grozīšanai, šīs tiesības atzīst personai, kas ar mājas būvētāju sastāvējusi faktiskās kopdzīves attiecībās.

Līdzdalībnieku pieaicināšana mājas celtniecībā ir iespējama tikai ar vietējās padomes IK piekrišanu.

Kopīpašuma tiesības uz māju var rasties ne tikai tās kopīgas uzbūvēšanas rezultātā, bet arī tad, ja ir vienošanās starp īpašnieku un citu personu par mājas pārbūvēšanu, uzceļot tai piebūvi vai virsbūvi (arī tam ir nepieciešama attiecīga atļauja).

Kopīpašuma tiesības rodas, ja vairākas personas kopīgi nopērk mantu, kā arī tad, ja persona nopērk tikai daļu no mantas.

Kopīpašuma tiesības bieži rodas *mantošanas ceļā*, ja vairāki mantinieki manto nedalāmu lietu — dzīvojamo māju, automašīnu utt. Kopīpašuma tiesību iegūšanas pamats ir arī *nedalāmas lietas daļas konfiskācija vai atsavināšana* pēc CK 109.—111. p. noteikumiem.

Par kopīpašuma objektu principā var būt jebkura manta, izņemot valsts ekskluzīvā īpašuma objektus. Tomēr uz dažām lietām, piemēram, individuālās lietošanas priekšmetiem, kopīpašuma tiesības parasti nerodas.

2. §. Daļējā kopīpašuma tiesības.

Pilsoņu daļējais kopīpašums.

Sociālistisko organizāciju daļējais kopīpašums

1. Daļējais kopīpašums pieder tā dalībniekiem noteiktās daļās, pie tam katra līdzīpašnieka daļa parasti ir zināma ar kopīpašuma iegūšanas brīdi. Ja kādu iemeslu dēļ daļas apmērs palicis nenoskaidrots vai arī kopīpašumā esošās dzīvojamās mājas līdzīpašnieki ir to pārbūvējuši, uzcēluši tai piebūvi vai virsbūvi, tad katra dalībnieka daļas apmēru nosaka, tiem savstarpēji vienojoties, vai arī strīda gadījumā to nosaka tiesa. Daļas visiem līdzīpašniekiem var būt gan vienādas, gan arī dažādas. To apmērs parasti ir atkarīgs no kopīpašuma iegūšanai ieguldīto līdzekļu daudzuma.

Likums nedod precīzu norādījumu, kādā nozīmē lietojams jēdziens «daļa». Tiesību zinātnē šajā jautājumā nav vienprātības. Ar jēdzienu «daļa» šeit acīmredzami nav domāta kopīpašuma objekta daļa natūrā, jo tādā gadījumā būtu jāsecina, ka kopīpašums

vispār nepastāv un katram dalībniekam individuāli ir tiesības uz noteiktu priekšmeta daļu. Bez tam ne katrā lietā ir iespējams nošķirt šādas daļas, piemēram, transporta līdzekli, televizorā, mūzikas instrumentā, dzīvniekos. Principiāli pareiza nostāja šajā ziņā ir Latvijas PSR AT plēnumam, kas savā 1974. 26. XI lēmumā «Par dažiem jautājumiem Latvijas PSR likumdošanas piemērošanā lietās par personiskā īpašuma tiesībām uz ēkām»¹ 12. p. norāda, ka, reāli sadalot dzīvojamo māju, daļējā kopīpašuma tiesības izbeidzas un ka izdalītās mājas daļas veido patstāvīgus īpašuma tiesību objektus. Tiesas ir tiesīgas reāli sadalīt tikai tādu dzīvojamo māju, kas sastāv no divām vai vairākām dzīvojamām ēkām, ja katru no tām var izdalīt kā patstāvīgu īpašuma tiesību objektu. Šāda reāla sadale var attiekties arī uz vienas ēkas izolētām daļām, ja pilnīgi nodrošināta šo daļu atsevišķa izmantošana, t. i., ja nav telpu, kuras būtu lietojamas kopīgi.

Taču juridiskajā literatūrā ir izteikts arī citāds viedoklis, proti, ka dzīvojamās mājas sadale reālās daļās ir iespējama, atzīstot patstāvīgas īpašuma tiesības uz atsevišķiem dzīvokļiem vai istabām, kopīpašumā atstājot mājas nedalāmās daļas, — jumtu, pamatus, kāpnes u. tml.² Šāda iespēja paredzēta PSKP CK un PSRS MP 1957. 31. VII lēmumā «Par dzīvokļu celtniecības attīstību PSRS»³, saskaņā ar kuru daudzdzīvokļu namu individuālie būvētāji katrs iegūst personiskā īpašuma tiesības uz dzīvokli šādā namā, bet tās mājas daļas, kas apkalpo visus dzīvokļus, pieder uz kopīpašuma tiesībām visiem šī būvētāju kolektīva locekļiem.

Tiesību zinātnē un praksē ļoti izplatīts ir jēdziens «*ideālā daļa*». Ar to saprot kopīpašuma daļu kā daļu īpašuma tiesībās, t. i., tiesības valdīt, lietot un rīkoties ar kopīpašuma objektu vai valdījumā un lietošanā nodoto daļu atbilstoši savai kopīpašuma daļai.

Līdzīpašnieka lietošanā nodotajai daļai principā ir jābūt samērīgai ar kopīpašuma daļu, taču ne vienmēr tas tā ir. Tā, piemēram, dzīvojamā mājā, kurā katram līdzīpašniekam pieder puse mājas, to lietošanā var nodot pēc lieluma dažādas telpas. Dabiskā nolietojuma rezultātā, mainoties kopīpašumā esošās mantas vērtībai, katra dalībnieka daļas apmērs nemainās, lai gan katras daļas vērtība ir samazinājusies. Kopīpašuma dalībnieku daļu apmēri automātiski nemainās arī gadījumā, ja kāds no kopīpašuma dalībniekiem uz sava rēķina palielina dzīvojamās mājas

¹ LPSR Augstākās Tiesas Bijetens, 1975, №1, 30. lpp.

² Зимелева М. Общая собственность в советском гражданском праве. «Ученые записки ВИЮН», вып. 11, 1941, с. 85; Генкин Д. М., Право собственности в СССР. М., 1961, с. 163—164; Советское гражданское право. Т. I, М., 1975, с. 394.

³ СП СССР, 1975, № 9, ст. 102.

izmantojamo platību, to pārbūvējot, uzceļot tai piebūvi vai virsbūvi.

2. Daļējā kopīpašuma tiesību satura īpatnības atšķirībā no īpašuma tiesību satura vispār izpaužas galvenokārt līdzīpašnieku savstarpējās attiecībās, kas ietekmē arī šī īpašuma dalībnieku attiecības ar pārējām personām. Tā kā katram kopīpašuma dalībniekam pieder daļa īpašuma tiesībās, tad tam ir arī mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības. CK 117. p. I d. ir noteikts, ka valdījums, lietojums un rīcība ar daļējo kopīpašumu notiek pēc visu īpašnieku vienošanās. CK 117. p. I d. noteikums ir dispozitīvs, jo atļauj kopīpašuma dalībniekiem samērā plašu rīcības brīvību. Kopīpašuma dalībnieki var vienoties par mantas valdījumu un lietojumu pat neatkarīgi no savu kopīpašuma daļu apmēra. Vienīgi rīcības tiesības šeit ir jāsaprot šaurākā nozīmē kā mantas nodošana citām personām valdījumā vai lietojumā, kopīga mantas atsavināšana u. tml.

Katram līdzīpašniekam individuāli ir tiesības bez pārējo piekrišanas atsavināt savu daļu (CK 119. p.), kā arī tiesības prasīt savas daļas izdalīšanu no kopīpašuma (CK 122. p.).

Ja starp līdzīpašniekiem rodas nesaskaņas, tad valdījuma, lietojuma un rīcības kārtību nosaka tiesa pēc jebkura no kopīpašuma dalībnieku prasības, ievērojot minētos CK 119. un 122. p. noteikumus.

CK 125. p. ir reglamentēta daļējā kopīpašumā esošas dzīvojamās mājas lietošanas kārtība. Tā kā dzīvojamā māja ir tāds kopīpašuma tiesību objekts, kura uzdevums ir apmierināt katra līdzīpašnieka vajadzību pēc dzīvojamās telpas, tad katram līdzīpašniekam pēc savstarpējas vienošanās ir jāsaņem lietošanā telpas (stāvs, dzīvoklis, istaba) samērīgi ar kopīpašuma daļām. Līdz ar to katrs līdzīpašnieks, saglabājot tiesības uz daļu visas mājas kopīpašuma, iegūst lietojuma tiesības uz noteiktu telpu vai mājas daļu. Ja šāda vienošanās ir notariāli apliecināta un reģistrēta vietējās TDP IK, tad tā ir obligāta arī visām personām, kas turpmāk iegūst šīs mājas īpašuma tiesību daļu (CK 125. p. II d.).

Ir iespējams, ka līdzīpašnieku lietošanā nodotās mājas daļas nav samērīgas ar viņu daļām kopīpašumā. Tad līdzīpašniekam, kuram lietošanā nodotā telpa ir mazāka, nekā viņam pienākas saskaņā ar kopīpašuma daļu, ir tiesības pieprasīt maksu par tās daļas lietošanu, kas otram līdzīpašniekam pārsniedz viņam pienākošo daļu. Pēc līdzīpašnieku vienošanās ir iespējama arī kopīpašuma daļu pārdalīšana.

Ja līdzīpašnieki nevar vienoties par dzīvojamās mājas lietošanas kārtību, to nosaka tiesa. Latvijas PSR AT plēnuma 1974. 26. XI lēmumā 13. un 14. p. ir norādīti tiesu uzdevumi, izšķirot šāda veida strīdus. Tiesas spriedumā parasti tiek noteikta tāda telpu lietošanas kārtība, kāda faktiski izveidojusies.

3. Daļējā kopīpašuma dalībnieki kopīgi realizē tiesības un pienākumus, kas rodas sakarā ar kopīgās mantas lietošanu un uzturēšanu. Saskaņā ar CK 118. p. katrs kopīpašuma dalībnieks ir tiesīgs samērīgi ar savu daļu saņemt ienākumus. Ja kopīpašuma dalībniekam mantas daļa ir nodota lietošanā, tad viņam pienākas ienākumi tieši no šīs daļas izmantošanas. Katram kopīpašuma dalībniekam samērīgi ar savu daļu ir jāpiedalās arī kopīpašuma pārvaldīšanas un uzturēšanas izdevumos, t. i., jākārtro nodokļi, apdrošināšanas un citi maksājumi, jāizdara nepieciešamais remonts u. tml. To, kādi mājas uzturēšanas pasākumi veicami, nosaka pēc visu īpašnieku vienošanās. Ja kāds no līdzīpašniekiem ir veicis nepieciešamus mantas uzturēšanas pasākumus, viņam ir tiesības prasīt no pārējiem šo izdevumu atlīdzību. Turpretī, ja kāds no līdzīpašniekiem bez pārējo piekrišanas ir uzņēmis tādus mantas uzturēšanas izdevumus, kas nav uzskatāmi par nepieciešamiem, viņš šādu izdevumu atlīdzību no pārējiem nav tiesīgs prasīt. Saskaņā ar CK 118. p. katrs kopīpašuma dalībnieks samērīgi ar savu daļu atbild trešajām personām pēc saistībām, kas attiecas uz kopīpašumu.

Attiecībā uz dzīvojamām mājām CK 126. p. ir papildus paredzēts, ka kopīpašuma dalībnieks ar pārējo līdzīpašnieku piekrišanu likumā noteiktajā kārtībā ir tiesīgs uz sava rēķina palielināt mājas izmantojamo platību, to pārbūvējot, uzcelot tai piebūvi vai virsbūvi. Šādā gadījumā attiecīgi grozāmas kopīpašumā esošās mājas dalībnieku daļas un tās telpu lietošanas kārtība. Strīda gadījumā jebkurš no daļējā kopīpašuma dalībniekiem ir tiesīgs griezties tiesā ar prasību grozīt kopīpašuma tiesību daļu (LPSR AT plēnuma 1974. 26. XI lēmuma 10. p.). Lai gan CK 126. p. tas tieši nav norādīts, kopīpašuma dalībnieks, kam pārējie līdzīpašnieki atsakās dot piekrišanu mājas pārbūvei, piebūvei vai virsbūvei, ir tiesīgs apstrīdēt šādu atteikšanos tiesā.

4. Atšķirībā no rīcības ar visu kopīpašuma tiesību objektu, kas ir iespējama tikai pēc visu līdzīpašnieku vienošanās (CK 117. p. I d.), katram kopīpašuma dalībniekam ir tiesības rīkoties ar savu daļu — to atsavināt citai personai (CK 119. p.). Šajā gadījumā pārējiem līdzīpašniekiem kopīpašuma tiesības uz visu mantu parasti saglabājas. CK 119. p. atļauj atsavināt ne tikai visu kopīpašuma daļu, bet arī daļu no tās, piemēram, dzīvojamās mājas kopīpašuma dalībnieks ir tiesīgs dāvināt citai personai daļu no savas kopīpašuma daļas.

Lai kopīpašuma dalībnieks atsavinātu savu daļu, viņam nav vajadzīga pārējo līdzīpašnieku piekrišana; katrs no kopīpašuma dalībniekiem ir tiesīgs brīvi izvēlēties savas daļas atsavināšanas veidu, kā arī personu, kurai to atsavināt. Vienīgais izņēmums ir mantas atsavināšana pēc pirkuma-pārdevuma līguma: lai nodrošinātu pārējo kopīpašuma dalībnieku intereses, tiem likumā ir paredzētas atsavināmās daļas *pirmpirkuma tiesības* (CK 120. p.). Šādas

tiesības pārējiem līdzīpašniekiem nav, ja daļa tiek pārdota publiskā izsolē, kā arī ja daļu pārdod kādam no vairākiem kopīpašuma dalībniekiem. Bez tam, ja valsts, kooperatīvā vai sabiedriskā organizācija pārdod savu daļu, tad pirmpirkuma tiesības uz šo daļu vispirms ir nevis mājas līdzīpašniekiem, bet gan pilsoņiem, kuri šajā mājas daļā dzīvo uz īres līguma pamata (CK 124. p. III d.). Tikai tad, ja īrnieks savas pirmpirkuma tiesības neizmanto, tās rodas pārējiem mājas līdzīpašniekiem.

Tādējādi, ja kāds no kopīpašuma dalībniekiem savu daļu vēlas pārdot kādai trešajai personai, viņam ir pienākums vispirms rakstveidā par to paziņot pārējiem daļējā kopīpašuma dalībniekiem, norādot cenu un citus noteikumus (CK 120. p. III d.). Ja līdzīpašnieki atsakās no savām pirmpirkuma tiesībām vai neizmanto šīs tiesības celtnes pārdošanas gadījumā — viena mēneša laikā, bet, ja pārdod citu mantu, — 10 dienu laikā, skaitot no paziņojuma saņemšanas dienas, pārdevējs ir tiesīgs savu daļu pārdot jebkurai personai. Ja pēc līdzīpašnieku atteikšanās pārdevējs groza cenu vai citus noteikumus, tad viņam ir pienākums atkal piedāvāt pārdodamo daļu līdzīpašniekiem. Dzīvojamās mājas daļas pirmpirkuma tiesības līdzīpašnieki var realizēt, tikai ievērojot CK 106. p. noteikumus.

Ja kopīpašuma dalībnieks pārdod savu daļu kādai citai personai, pārkāpjot līdzīpašnieku pirmpirkuma tiesības, tad saskaņā ar CK 121. p. tie var celt tiesā prasību par pircēja tiesību un pienākumu nodošanu viņiem. Šāda prasība jāceļ mēneša laikā, skaitot no dienas, kad daļējā kopīpašuma dalībnieks uzzinājis vai viņam vajadzēja uzzināt par minētā pirkuma-pārdevuma līguma noslēgšanu. Ja pēc tiesas sprieduma pircēja tiesības tiek nodotas kādam no kopīpašuma dalībniekiem, iepriekšējam pircējam rodas tiesības saņemt no pārdevēja zaudējumu atlīdzību.

5. Katrs daļējā kopīpašuma dalībnieks ir tiesīgs prasīt savas daļas izdališanu no kopīpašuma (CK 122. p.). Tā rezultātā samazinās līdzīpašnieku skaits vai arī kopīpašuma tiesības izbeidzas. Pārējie kopīpašuma dalībnieki nedrīkst pretoties sava līdzīpašnieka daļas izdališanai. Jautājums par daļas izdališanu atšķirībā no citiem rīcības veidiem (CK 117. p. I d.) nav izšķirams pēc visu dalībnieku vienošanās. Kopīpašuma dalībnieku vienošanās ir nepieciešama tikai jautājumā par izdališanās veidu. Ja šāda vienošanās nav panākta, tad daļas izdališanas veidu nosaka tiesa, pēc kuras sprieduma manta tiek izdalīta naturā, ja tas iespējams bez pārmērīga kaitējuma mantas saimnieciskajam uzdevumam. Pretējā gadījumā kopīpašuma dalībnieks, kas izdalās, saņem kompensāciju naudā pēc valsts noteiktajām cenām, ievērojot mantas nolietošanās pakāpi. Šādi noteikumi attiecas arī uz kopīpašuma sadali.

Tiesība prasīt daļas izdališanu no kopīpašuma ir ne tikai pašam kopīpašuma dalībniekam. Arī daļējā kopīpašuma dalībnieka

kreditors ir tiesīgs celt prasību par sava parādnieka daļas izdaļšanu, lai uz to vērstu piedziņu (CK 123. p.).

6. Sociālistisko organizāciju daļējā kopīpašuma tiesības var piederēt divām vai vairākām kooperatīvajām vai sabiedriskajām organizācijām, kā arī valstij un minētajām organizācijām. Šāda kopīpašuma tiesiskais režīms ir atkarīgs no tā, vai tas ir nodots operatīvā pārvaldīšanā šim nolūkam speciāli radītai organizācijai, kas ir patstāvīga juridiska persona, vai arī to tieši pārvalda pašas organizācijas kā līdzīpašnieki.

Speciālas organizācijas, kam nodod operatīvā pārvaldīšanā kopīpašuma objektus, ir starpkolhozu vai valsts-kolhozu organizācijas, kas realizē mantas valdījumu, lietojumu un rīcību ar to (CK 117. p. II d.). Pašas šīs organizācijas nav kopīpašuma dalībnieki. Attiecībām starp organizācijām — līdzīpašniekiem, kā arī līdzīpašnieku attiecībām ar starpkolhozu un citām līdzīgām organizācijām civilkodeksa normas ir piemērojamas tikai tad, ja šīs attiecības neregulē speciāli noteikumi. Tā, piemēram, minētās attiecības reglamentē Vispārīgais nolikums par starpsaimniecību uzņēmumu (organizāciju) lauksaimniecībā, kā arī citi normatīvi akti. Bez tam starpkolhozu un citu speciāli izveidotu organizāciju tiesības un pienākumi tām nodotās mantas operatīvajā pārvaldīšanā konkrētāk ir noteikti attiecīgo organizāciju statūtos.

Starpkolhozu organizāciju manta veidojas galvenokārt no dalībnieksaimniecību paju iemaksām, no pašu starpkolhozu organizāciju peļņas atskaitījumiem, amortizācijas atskaitījumiem un citām iemaksām. Vispārīgā nolikuma 2. p. ir noteikts, ka starpsaimniecību organizācijām nodotā manta pieder uz kopīpašuma tiesībām kolhoziem, valstij, kooperatīviem un sabiedriskiem uzņēmumiem un organizācijām atbilstoši dalībnieksaimniecību daļām šajās īpašuma tiesībās.

Atkarībā no katra dalībnieka daļas lieluma viņam ir iespējams saņemt attiecīgu starpsaimniecības organizācijas peļņas daļu. Starpsaimniecību organizācijas parādi tiek segti ar šīs organizācijas līdzekļiem, bet, ja to nepietiek, ar dalībnieksaimniecību līdzekļiem tādā kārtībā, kādu nosaka saimniecību pilnvaroto pārstāvju sapulce.

Juridiskajā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka tikai zemāko starpsaimniecību organizāciju manta pieder kopīpašumā dalībnieksaimniecībām, bet starpsaimniecību organizāciju augstākie posmi ir tiem nodotās mantas īpašnieki.¹ Šāds viedoklis tomēr nav pieņemams, jo starpsaimniecību organizāciju augstāko posmu līdzekļi veidojas no starpsaimniecību zemāko organizāciju atskaitījumiem, kas, kā jau norādīts, ir dalībnieksaimniecību kopīpašums un tādēļ nevar kļūt par starpsaimniecību īpašumu. Tāpēc arī, piemēram, Latvijas Republikāniskās starpkolhozu celtniecības

¹ Советское гражданское право, т. I. М., 1975, с. 396—397.

organizāciju apvienības statūtu 31. p.¹ ir norādīts, ka šīs organizācijas manta un līdzekļi ir pajinieču saimniecību kopīpašums atbilstoši to daļu līdzdalībai.

Sociālistisko organizāciju mantas apvienošana bez tās nodošanas speciāli izveidotās organizācijas operatīvā pārvaldīšanā notiek uz kopīgas darbības līguma pamata (CK 433. p.).

3. §. Nedalītā kopīpašuma tiesības.

Laulāto kopīpašuma tiesības.

Kolhoznieku sētas īpašuma tiesības

1. Nedalītā kopīpašumā manta pieder tā dalībniekiem bez daļu noteikšanas. Tas nozīmē, ka līdz kopīpašuma izbeigšanai — sadalīšanai vai līdz kāda līdzīpašnieka daļas izdalīšanai daļas apmērs nav zināms. Daļu noteikšanai līdz tam nav nekādas praktiskas nozīmes, jo pēc likuma visiem nedalītā kopīpašuma dalībniekiem ir vienlīdzīgas tiesības uz kopīpašumā esošo mantu. Tā ir būtiskākā nedalītā kopīpašuma atšķirība no daļējā kopīpašuma, kura pastāvēšanas laikā katra līdzīpašnieka daļa ir vai nu precīzi noteikta, vai arī nosakāma. Nedalītā kopīpašumā daļu apmēru nosaka, nedalīto kopīpašumu izbeidzot, kā rezultātā kopīpašums beidz eksistēt vai nu pavisam, vai arī tikai kādam tā dalībniekam. Šādā gadījumā, ja kopīpašumā esošā manta ir nedalāms priekšmets, var izveidoties daļējā kopīpašuma attiecības. Tā, piemēram, sadalot laulības laikā iegūto dzīvojamo māju, ja māju nav iespējams reāli sadalīt, šķirtajiem laulātajiem uz to turpina pastāvēt daļējā kopīpašuma tiesības.

Likums principā nosaka nedalītā kopīpašuma dalībnieku daļu vienlīdzību (LĢK 21. p. I d., CK 132. p. II d.), tomēr atsevišķos gadījumos ir iespējama atkāpšanās no daļu vienlīdzības principa.

Nedalītā kopīpašuma tiesībām ir raksturīgs tas, ka likumā paredzētai mantu kategorijai tiek noteikts kopīpašuma režīms, un, iegādājoties konkrētus šīs kategorijas objektus, tie ir pakļauti nedalītā kopīpašuma režīmam. Turpretī daļējais kopīpašums nevar automātiski attiekties uz lietām, ko iegādās nākotnē.

Tā kā nedalītajā kopīpašumā nav noteiktu daļu, par tā dalībniekiem var būt personas neatkarīgi no tā, cik līdzekļu viņas ir ieguldījušas kopīpašuma radīšanā. Par nedalītā kopīpašuma dalībniekiem pēc likuma var būt arī personas, kuras vispār nav piedalījušas kopīpašuma iegūšanā, piemēram, mazgadīgs kolhoznieku sētas loceklis, slims un darba nespējīgs laulātais.

Kā jau atzīmēts, tiesību zinātnē pastāv uzskats, ka nedalītais kopīpašums var rasties tikai likumā tieši norādītajos gadījumos (LĢK 20. p., CK 127. un 128. p.). Par nedalītā kopīpašuma dalībniekiem var būt tikai pilsoņi, jo sociālistiskajām organizācijām šāds kopīpašums būtu pretrunā ar saimnieciskā aprēķina principu.

¹ LPSR Ziņotājs, 1975, № 38, 1685. lpp.

2. **Laulāto kopīpašuma tiesības**¹. Laulāto kopīpašuma attiecības kompleksi regulē kā civiltiesību, tā arī laulības un ģimenes tiesību normas. Sajās attiecībās laulātie vienlaikus uzstājas gan kā pilsoņi, kam ir personiskā īpašuma tiesības uz mantu, gan kā ģimenes locekļi. Sakarā ar to laulības un ģimenes likumdošana laulātajiem nosaka speciālu īpašuma tiesību režīmu. Šis režīms galvenokārt skar laulāto savstarpējās attiecības kopīpašuma iegūšanā, pārvaldīšanā, sadalē un izbeigšanā, taču zināmā mērā tas ietekmē arī viņu attiecības ar trešajām personām. Laulāto mantas režīmu vispār un viņu kopīpašuma attiecības tieši reglamentē LĢK 20.—24. p., nosakot laulāto īpašuma *jauktu tiesisko režīmu*, sakarā ar kuru laulāto mantas viena daļa tiem pieder nedalītā kopīpašumā, bet otra daļa atrodas katra laulātā personiskā īpašumā.

Laulāto nedalīts kopīpašums ir manta, ko viņi ieguvuši laulības laikā (LĢK 20. p. I d.). *Katra laulātā personiskajā īpašumā pieder*: 1) manta, kas laulātajam piederējusi pirms stāšanās laulībā; 2) manta, ko viņi laulības laikā katrs atsevišķi ieguvuši kā dāvinājumu; 3) mantojums, ko katrs laulātais saņēmis laulības laikā; 4) individuāli lietojamās lietas (drēbes, apavi u. c.), kaut arī tās iegādātas laulības laikā par abu laulāto kopīgiem līdzekļiem, izņemot dārglietas un greznuma priekšmetus. Bez tam juridiskajā literatūrā par katra laulātā personisko īpašumu uzskata arī priekšmetus, kuros iemiesots viena laulātā radošais darbs (rokkrasti, gleznas, maketi u. tml.), kā arī Ļeņina un Valsts prēmijas, personiska rakstura apbalvojumus (pulksteņi, ieroči u. c.), kā arī to kopīgi iegūto mantu, ko laulātie vienojušies ieskaitīt katra laulātā personiskajā īpašumā, jo šādu vienošanos atļauj LĢK 25. p. Visa pārējā laulības laikā iegūtā manta ir laulāto nedalītā kopīpašumā.

Tā kā laulātajiem ir nedalītā kopīpašuma tiesības, tad šī īpašuma pastāvēšanas laikā nevar rasties jautājums par katra laulātā daļas apmēru. Pašu laulāto iepriekšēja vienošanās par to, kādas ir viņu daļas kopīpašumā, ir prettiesiska, pretrunā ar laulāto tiesībspēju un saskaņā ar LĢK 25. p. nav spēkā. LĢK 20. p., kas reglamentē laulāto kopīpašumu, saskaņā ar LPSR Konstitūcijas 51. p. noteikumu, ka laulātie ir pilnīgi līdztiesīgi ģimenes attiecībās, ir norādīts uz laulāto vienlīdzīgām mantas valdījuma, lietojuma un rīcības tiesībām. Pie tam šīs tiesības ir vienlīdzīgas neatkarīgi no tā, cik liels ir katra laulātā ieguldījums mantas iegādāšanā. LĢK 20. p. II d. ir tieši uzsvērts, ka laulātajiem ir vienlīdzīgas tiesības uz nedalītā kopīpašumā ietilpstošo mantu arī tajā gadījumā, ja viens no viņiem bijis nodarbināts māsaimniecībā un bērnu kopšanā vai arī tam citu svarīgu iemeslu dēļ

¹ Tā kā laulāto nedalītā kopīpašuma tiesības tieši reglamentē laulības un ģimenes likumdošana, šeit apskatīti tikai svarīgākie šī kopīpašuma jautājumi.

nav bijusi patstāvīga izpeļņa (slimojis, atradies obligātajā karadienestā u. tml.).

Nedalītā kopīpašuma tiesības rodas tikai ar laulības reģistrācijas brīdi, un šī kopīpašuma režīms pastāv visā laulības laikā, līdz pat tās izbeigšanas brīdim. Taču nereti laulātiem jau pirms laulības reģistrācijas var būt kopīgi iegādāta manta, pat tādi objekti kā dzīvojamā māja, vasarnīca, dzīvokļa iekārta u. c. Tā kā uz šādu mantu laulāto nedalītā kopīpašuma režīms neattiecas, tad tā skaitās viņu daļējā kopīpašumā, un šī daļējā kopīpašuma tiesības uz minētajiem objektiem saglabājas arī pēc laulības reģistrācijas. Tādējādi laulātiem vienlaikus uz vienu kopmantas daļu var būt nedalītā kopīpašuma tiesības, bet uz otru — daļējā kopīpašuma tiesības. Šīs tiesības regulē attiecīgi LĢK 20. p. un CK 116.—126. p. noteikumi. Ir pat iespējams, ka attiecībā uz vienu un to pašu objektu, piemēram, dzīvojamo māju, kuras celtniecība kopīgi uzsākta pirms laulības reģistrācijas un turpināta laulības laikā, kopīpašuma sadales gadījumā ir jāpiemēro kā LĢK, tā arī CK noteikumi. Šajā ziņā principiālu norādījumu ir devis LPSR AT plēnums 1975. 31. III lēmumā, izskatot M. Mirzas-Osepjanas prasību pret P. Gaželovu par pajas sadali.¹ Savā lēmumā LPSR AT plēnums norādīja, ka nedalītajā kopīpašumā ir tikai tā pajas daļa, kas radusies laulības laikā, un laulātiem šajā pajas daļā pieder vienādas daļas.

Ir iespējams arī, ka laulātie ilgstoši pirms laulības oficiālas izbeigšanas dzīvo šķirti un faktiski izbeidz laulāto attiecības. Rodas jautājums, vai tā manta, kas iegādāta laulības laikā pēc tam, kad laulības attiecības faktiski izbeigtas, ir uzskatāma par laulāto nedalītu kopīpašumu vai par katra laulātā personisko īpašumu. Pēc spēkā esošās likumdošanas minētā manta ir jāuzskata par nedalītu laulāto kopīpašumu. Tomēr, šo mantu sadalot, tiesa var ievērot pamatotas viena laulātā intereses un tādējādi atkāpties no laulāto mantas daļu vienlīdzības principa (LĢK 21. p. I d.). Pamatojoties uz šo noteikumu, minēto mantu kā kopīpašuma daļu var nodot tam laulātajam, kurš to iegūvis.

Laulāto nedalītā kopīpašuma pārvaldīšana ietver sevī valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības, kas saskaņā ar LĢK 20. p. I d. abiem laulātajiem ir vienlīdzīgas attiecībā uz visu mantu neatkarīgi no tā, vai attiecīgais objekts, ja tas pakļauts reģistrācijai, ir reģistrēts uz viena vai abu laulāto vārda. Šis valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības abi laulātie realizē, savstarpēji vienojoties, un katra laulātā attiecībās ar trešajām personām tiek prezumēts, ka šāda vienošanās pastāv.

Laulāto nedalītā kopīpašuma tiesību režīms beidzas, laulībai izbeidzoties. Tomēr šī kopīpašuma tiesības uz jau iegūtiem objektiem var izbeigties arī pirms tam, kopīpašumu sadalot. Laulāto kopīpašumu var sadalīt paši laulātie, par to vienojoties,

¹ Бюллетень Верховного Суда СССР, 1975, № 5, с. 46—47.

bet strīda gadījumā to sadala tiesa. Ja sadalāmā manta ir reģistrēta uz viena laulātā vārda (dzīvojamā māja, transporta līdzekļi), laulāto vienošanās par kopīpašumā esošās mantas sadali ir obligāti jānoformē notariāli. Pēc abu vai viena laulātā vēlēšanās notariāli var noformēt arī pārējās kopmantas sadali (šāds noteikums tieši paredzēts Igaunijas PSR LĢK 28. p.). Latvijas PSR likumā par valsts notariātu (47. p.) un Instrukcijā par kārtību, kādā Latvijas PSR valsts notariāta kantori izpilda notariālās darbības (106.—111. p.), ir regulēta apliecību izdošana par īpašuma tiesībām uz laulības laikā iegūtās laulāto kopmantas daļu pēc abu laulāto rakstveida iesnieguma.

LĢK 21. p., kas reglamentē laulāto kopīpašuma sadali, ir noteikts, ka kopīpašuma sadales gadījumā laulātajiem pienākas vienādas daļas. Tiesa var atkāpties no laulāto kopīpašuma daļu vienlīdzības principa, tikai ievērojot 1) nepilngadīgo bērnu intereses un 2) pamatotas viena laulātā intereses (LĢK 21. p. I d.).

Sadalot laulāto kopīpašumu, tiesa ne tikai nosaka katram laulātajam pienākošās daļas apmēru naudas izteiksmē, bet arī precīzi nosaka, kādi priekšmeti nododami katram laulātajam (LĢK 21. p. II d.). Ja, sadalot laulāto kopīpašumu naturā, vienam laulātajam nodotās mantas vērtība pārsniedz viņam pienākošos daļu, tiesa var piespriest otram laulātajam attiecīgu naudas kompensāciju.

3. Kolhoznieku sētas īpašums ir pilsoņu personiskā īpašuma paveids, kas ir tieši saistīts ar kolhozu celtniecību mūsu valstī. Lai pilnīgāk apmierinātu kolhoznieku materiālās, sadzīves un kultūras vajadzības, likums nodrošina kolhozu personisko palīgsaimniecību pastāvēšanu, nododot kolhoznieku ģimenēm lietošanā arī piemājas zemi (Kolhoza paraugstatūtu 42. p.). Palīgsaimniecība kolhoznieku ģimenēm dod papildu ienākumus līdzās ienākumiem no darba kolhoza sabiedriskajā saimniecībā, kā arī palīdz apgādāt kolhoznieka ģimeni ar lauksaimniecības produktiem. Daļa no palīgsaimniecību ražojumiem papildina lauksaimniecības preču produkciju pilsētu iedzīvotāju apgādei. Ienākumi no palīgsaimniecību ražojumu realizācijas papildina kolhoznieku sētas mantu.

Tiesību zinātnē ir pieņemts uzskatīt, ka *kolhoznieku sēta ir tādu pilsoņu ģimenes un darba apvienība, no kuriem vai nu visi, vai daļa ir kolhoza biedri, kas ar savu darbu piedalās kolhoza sabiedriskajā ražošanā un kam ir kopīga palīgsaimniecība uz kolhoza piešķirtās piemājas zemes.*

Kolhoznieku sētas sastāvā bieži vien ir strādnieki un kalpotāji, kas strādā ārpus kolhoza, bet kas ar savu darbu un līdzekļiem piedalās kolhoznieku sētas mantas radīšanā, kā arī gados vecas un nepilngadīgas personas. Kolhoznieku sētas locekļu īpašuma tiesības reglamentē CK 128.—135. p. un Kolhoza paraugstatūtu 42. p.

Likumdošanā un juridiskajā literatūrā, kā arī praksē lieto terminu «kolhoznieku sētas īpašums», kas rada zināmas domstarpības jautājumā par šī īpašuma tiesību subjektu. Civiltiesību teorijā kā pilnīgi nepamatots tika noraidīts viedoklis, ka kolhoznieku sēta ir uzskatāma par juridisku personu. Taču vēl joprojām literatūrā sastopams uzskats, ka tā ir patstāvīgs tiesību subjekts vai pat īpašs personiskā īpašuma tiesību subjekts. Šāds viedoklis neatbilst īstenībai. Kolhozu tiesiskajās attiecībās šādam traktējumam ir zināms pamatojums, jo kolhoznieku sētai kopumā rodas tiesiskās attiecības ar kolhozu, turpretī civiltiesiskās apgrozības attiecībās un it īpaši sētas īpašuma tiesiskajās attiecībās šāds apgalvojums nav pieņemams, jo CK 128. p. 1 d. ir nepārprotami norādīts, ka kolhoznieku sētas manta pieder tās locekļiem uz nedalīta kopīpašuma tiesībām.

Kolhoznieku sētas īpašuma subjektu loku veido visi sētas locekļi neatkarīgi no piederības kolhozā, vecuma, veselības stāvokļa, darbaspējas, kā arī neatkarīgi no tā, vai tie uz laiku atstāj kolhoznieku sētu. Svarīgi, lai sētas locekļi un arī kolhoznieku sētas galva, kas uz likuma pamata ir kolhoznieku sētas pārstāvis saimnieciskajās lietās, par tādiem būtu reģistrēti vietējās TDP IK (CK 130. p.).

Kolhoznieku sētas īpašumā var atrasties gan ražošanas līdzekļi, gan arī patēriņa priekšmeti (CK 128. p.). Likumā ir norādīts uz divējāda veida objektiem. Pirmkārt, kolhoznieku sētas īpašumā ir *tādi objekti, kas drīkst atrasties tikai visas sētas īpašumā* un tādat nevar piederēt atsevišķiem tās locekļiem. Šādi objekti ir 1) palīgsaimniecība uz sētai lietojumā nodotā piemājas zemes gabala, 2) dzīvojamā māja un saimniecības ēkas, 3) produktīvie lopi, putni, bites, 4) sīkais lauksaimniecības inventārs piemājas palīgsaimniecības apstrādāšanai. Tie ir svarīgākie kolhoznieku sētas īpašuma objekti, un tiem ir ražošanas līdzekļu raksturs.

Otrkārt, kolhoznieku sētas īpašumā var atrasties arī *tādi objekti, kam nav ražošanas līdzekļu raksturs un kas var atrasties arī sētas locekļu personiskā īpašumā*. Tādi ir 1) sētas īpašumā nodotie sētas locekļu darba ienākumi vai cita manta, ko viņi nodevuši sētas īpašumā; 2) mājturības un personiskā lietojuma priekšmeti, kas iegūti par kopējiem līdzekļiem; 3) palīgsaimniecībā ražotā produkcija un no tās realizācijas iegūtie naudas līdzekļi.

Kolhoznieku sētas locekļiem manta var piederēt arī *individuālā personiskā īpašumā*. Tāda manta ir, piemēram, darba ienākumi, kas nav nodoti sētas īpašumā, un priekšmeti, kas par tiem iegādāti — personiskā lietojuma priekšmeti, transporta līdzekļi, televizori, mājturības priekšmeti utt. Kolhoznieku sētas locekļiem — laulātajiem bez tam manta var piederēt arī uz *laulāto nedalītā kopīpašuma tiesību pamatiem*, jo, atskaitot visas kolhoznieku sētas īpašuma objektus, pārējā manta, kas pieder lau-

lātājiem, ir pakļauta LĢK 20.—22. p. noteikumiem. Uz to īpaši norādīts LĢK 23. p. I d. Tādējādi kolhoznieku sētā ir izšķiramas trīs mantas kategorijas: 1) visas sētas nedalītais kopīpašums, 2) laulāto — sētas locekļu nedalītais kopīpašums un 3) katra sētas locekļa personiskais īpašums.

Kolhoznieku sētas īpašums saskaņā ar CK 128. p. I d. ir nedalāms. Katra sētas locekļa daļa šajā īpašumā tiek konstatēta tikai sakarā ar sētas sadalīšanu vai izdalīšanos no tās, kā arī vērsot piedziņu uz sētas mantu sakarā ar sētas locekļa personiskajām saistībām.

Sētas mantas *valdījumu, lietojumu, kā arī rīcību ar to* realizē ar visu sētas locekļu piekrišanu, tiem savstarpēji vienojoties. Nepilngadīgo sētas locekļu vietā piekrišanu dod viņu vecāki vai aizbildņi. Strīdu par sētas mantas valdījumu, lietojumu vai rīcību ar to pēc jebkura 16 gadu vecumu sasnieguša sētas locekļa prasības izšķir tiesa (CK 129. p. II d.). Sētas locekļi vecumā no 15 līdz 16 gadiem šādu prasību var celt ar savu vecāku vai aizgādņu piekrišanu, bet līdz 15 gadu vecu sētas locekļu interesēs šādu prasību var celt viņu vecāki vai aizbildņi (CK 129. p. III d.). Kaut arī par sētas pārstāvi saimnieciskās lietās tiek atzīts sētas galva (CK 130. p. I d.), rīcību ar kolhoznieku sētas mantu var veikt jebkurš sētas loceklis. Taču, nosakot atbildību par sētas locekļu saistībām, CK 131. p. atšķir darījumus, ko slēdzis sētas galva, un darījumus, ko slēguši pārējie sētas locekļi. Sētas galvas slēgtie darījumi skaitās slēgti visas sētas interesēs, un par tiem kolhoznieku sēta atbild ar visu savu mantu, ja tikai šāds darījums nav slēgts sētas galvas personiskajās interesēs. Par tiem darījumiem, ko kolhoznieku sētas galva ir slēdzis personiskajās interesēs, viņš atbild ar savu personisko īpašumu un savu daļu sētas kopīpašumā. Ja darījumu slēdzis kāds no pārējiem sētas locekļiem, tiek prezumēts, ka darījums slēgts viņa personiskajās interesēs, ja vien netiek pierādīts, ka tas slēgts visas sētas interesēs.

Parāda piedziņu var vērst uz visas sētas mantu arī tad, ja ar tiesas spriedumu krimināllietā noskaidrots, ka manta iegādāta par noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem vai palielinājusies uz to rēķina (CK 131. p. IV d.).

Saskaņā ar CK 132. p. II d. katra kolhoznieku sētas locekļa daļas apmēri sētas kopīpašumā (ja sētu sadala vai kāds sētas loceklis no tās izdalās) tiek noteikti, ievērojot visu sētas locekļu daļu vienlīdzību, ieskaitot arī nepilngadīgos un darba nespējīgos sētas locekļus. Tomēr izņēmuma veidā atsevišķu sētas locekļu daļu sētas mantā var samazināt. Tas ir iespējams, ja darbaspējīgs sētas loceklis sētas sastāvā atrodas neilgi, kā arī tad, ja darbaspējīga sētas locekļa piedalīšanās sētas saimniecībā ir bijusi nenozīmīga. Saskaņā ar CK 135. p. darbaspējīgs sētas loceklis vispār zaudē tiesības prasīt daļas izdalīšanu no sētas mantas vai arī

sētas sadalīšanu, ja viņš 3 gadus nav piedalījies ar savu darbu un līdzekļiem sētas saimniecībā, izņemot gadījumus, kad viņš atradies obligātajā karadienestā, mācījies mācību iestādē vai slimojis.

CK 133. un 134. p. nodrošina sētas locekļiem tiesības izdalīties no sētas, kā arī prasīt sētas sadalīšanu. Vienam vai vairākiem sētas locekļiem izstājoties no sētas sastāva, rodas nepieciešamība izdalīt tiem pienākošos īpašuma daļu. Izdalīšanu natūrā veic ar tādu aprēķinu, lai sētai neatņemtu palīgsaimniecībā nepieciešamās ēkas, lopus un lauksaimniecības inventāru. Tiesības prasīt mantas izdalīšanu, izstājoties no sētas sastāva, ir jebkuram sētas loceklim. Taču patstāvīgi prasīt to var sētas locekļi, kas sasnieguši 16 gadu vecumu. Sētas locekļi vecumā no 15 līdz 16 gadiem to var darīt ar savu vecāku vai aizgādņu piekrišanu, bet jaunāku sētas locekļu interesēs daļas izdalīšanu var prasīt viņu vecāki vai aizbildņi.

Citāda kārtība ir noteikta kolhoznieku sētas sadalīšanai (CK 134. p.), kā rezultātā rodas jauna kolhoznieku sēta. Manta tiek sadalīta starp jaunizveidotajām sētām samērīgi to locekļu daļām un ievērojot katras sētas saimnieciskās vajadzības. Sadale var notikt brīvprātīgi, sētas locekļiem vienojoties, bet strīda gadījumā to izlemj tiesa. Atšķirībā no daļas izdalīšanas, ko var prasīt jebkurš sētas loceklis, kolhoznieku sētas sadalīšanu var prasīt tikai tās pilngadīgie locekļi, ja viņi ir kolhoza biedri.

Kolhoznieku sētas īpašuma tiesības izbeidzas līdz ar sētas izbeigšanos, lai gan sētas nedalītā kopīpašuma tiesības var izbeigties arī pirms tam, sētā paliekot tikai vienam tās loceklim. Lai saglabātu kolhoznieku sētas normālas funkcionēšanas iespējas, likums attiecībā uz tām nosaka īpašu mantošanas kārtību, proti, mantojums uz sētas mantu atklājas tikai pēc pēdējā sētas locekļa nāves un pāriet viņa mantiniekiem (CK 583. p.). Pēc jebkura cita sētas locekļa nāves mantojums atklājas tikai uz mirušā personisko īpašumu.

4. Zemnieku viensētas īpašums (CK 127. p.). Zemnieku viensētas manta pieder tās locekļiem uz nedalītā kopīpašuma tiesībām. Tas izriet no CK 127. p. norādījuma, ka zemnieku viensētas kopīpašuma tiesībām attiecīgi piemērojami noteikumi, kas regulē kolhoznieku sētas locekļu īpašuma attiecības.

Zemnieku viensētai atšķirībā no kolhoznieku sētas nav palīgsaimniecības raksturs, bet gan lauksaimnieciskās ražošanas raksturs. Tāpēc zemnieku viensētas kopīpašuma objektu loks ir plašāks nekā kolhoznieku sētai. Saskaņā ar CK 127. p. I d. bez visiem tiem objektiem, kas var atrasties kolhoznieku sētas kopīpašumā, zemnieku viensētas īpašumā var būt arī darba lopi (ar rajona vai pilsētas TDP IK atļauju) un lauksaimniecības inventārs, kas nepieciešami sētas lietojumā nodotā zemes gabala apstrādāšanai bez sveša darba izmantošanas.

ĪPAŠUMA TIESĪBU AIZSTĀVĒŠANA

1. §. Īpašuma tiesību aizstāvēšana civiltiesībās. Tās nozīme, vispārīgs raksturojums un veidi

1. Sabiedrībā valdošās īpašuma attiecības veido tās ekonomisko pamatu. Saskaņā ar PSRS Konstitūcijas 10. p. PSRS ekonomiskās sistēmas pamatā ir ražošanas līdzekļu sociālistiskais īpašums. Tāpēc viens no vissvarīgākajiem valsts uzdevumiem ir nostiprināt un aizsargāt šīs īpašuma attiecības. Tas arī ir noteikts Padomju valsts Pamatlikumā, proti, valsts aizsargā sociālistisko īpašumu un rada apstākļus tā vairošanai (PSRS Konstitūcijas 10. p.).

Viens no padomju pilsoņu pamatpienākumiem ir sargāt sociālistisko īpašumu. PSRS pilsoņu pienākums ir cīnīties pret valsts un sabiedrības mantas izlaupišanu un izšķērdēšanu, saudzēt tautas mantu (PSRS Konstitūcijas 61. p.). Konstitūcija nostiprina arī pilsoņu personiskā īpašuma aizsardzību (PSRS Konstitūcijas 13. p.).

2. Īpašuma tiesības kompleksi aizsargā dažādu tiesību nozaru normas. Galvenā loma ir konstitucionālo tiesību normām, kas nostiprina sociālistiskā un personiskā īpašuma attiecības, kā arī garantē visu sociālistiskās sabiedrības īpašuma veidu un formu tiesisko aizsardzību. Tiesiskās metodes īpašuma tiesību aizsardzībai detalizēti reglamentē dažādu padomju tiesību nozaru (administratīvo, civilo, kriminālo, darba, kolhozu u. c.) normas. Tā kā īpašuma attiecības ir civiltiesību reglamentācijas priekšmets, tad līdzās konstitucionālajām tiesībām centrālā vieta īpašuma attiecību tiesiskajā aizsardzībā ir civiltiesiskajām metodēm. Pie tam pati svarīgākā no šīm metodēm ir aizskarto īpašuma tiesisko attiecību atjaunošana uz tās personas rēķina, kuras prettiesiskā uzvedība ir radījusi tiesību pārkāpumu.

3. Tā kā civilā likumdošana regulē ļoti dažādas mantiskās attiecības, kas saistītas ar mantas piederību, ar tās lietošanu un rīcību ar to, ar tās pāreju mantiniekiem, tad plašākā nozīmē īpašuma tiesības aizsargā ar dažādu civiltiesību institūtu normām. Īpašuma tiesību aizsardzība ir nepieciešama gan tad, kad īpašnieka subjektīvās tiesības aizskartas sakarā ar mantas izlaupišanu, zādzību, tās bojājumu, lietošanas traucējumu, gan arī tajos gadījumos, kad īpašnieks pēc līguma mantu nodevis citai personai valdījumā vai lietojumā un pēdējā to pēc līguma izbeigšanās neatdod atpakaļ.

Metodes, ar kādām visos šajos gadījumos aizsargā īpašuma tiesības, ir dažādas — gan tā stāvokļa atjaunošana, kāds bijis līdz tiesību aizskārumam, gan tiesību aizskarošās darbības novēršana, nodarīto zaudējumu piedziņa, piespiešana izpildīt

pienākumu natūrā u. c. (CK 6. p.). Visos šajos gadījumos īpašnieka prasības sakarā ar tiesībpārkāpumu gala rezultātā ir vērstas uz viņa īpašuma tiesību aizsardzību, lai gan konkrētā gadījumā prasības celšanas pamats var būt vai nu īpašnieka valdījuma un lietojuma tiesību aizskārums, vai parādnieka pienākuma neizpildīšana līgumiskajā saistībā, vai arī kaitējuma nodarīšana īpašniekam u. c. Atkarībā no tā, vai civiltiesiskie līdzekļi ir vērsti tieši uz īpašuma tiesiskās attiecības aizsardzību vai arī tie ir vērsti uz īpašuma tiesību aizsardzību saistībās, civiltiesību zinātnē tos iedala divos veidos: 1) lietu tiesiskajos un 2) saistību tiesiskajos līdzekļos.

Lietu tiesiskās prasības īpašnieks var celt pret personu, ar kuru viņš nesastāv līgumiskajās vai citās saistību tiesiskajās attiecībās. Tās var celt tikai tad, ja pārkāptas tieši īpašuma tiesības, t. i., mantas piederības tiesības, valdījuma un lietojuma tiesības, kā arī tiesības rīkoties ar mantu, bet nevis kādas citas subjektīvās civilās tiesības. Pie tam šādas prasības ir iespējamas, ja īpašuma tiesiskā attiecība vēl nav izbeigusies, ja manta izgājusi tikai no valdījuma vai ir traucētas lietošanas tiesības. Turpretī, ja īpašuma tiesiskā attiecība ir izbeigusies sakarā ar to, ka manta tiesībpārkāpuma rezultātā gājusi bojā, tad lietu tiesisko prasību celt nav iespējams. CK 15. nodaļā ir paredzētas divas šāda veida prasības: 1) vīndikācijas prasība, kas ir prasība par mantas atdošanu no sveša nelikumīga valdījuma (CK 153.—157. p.), un 2) negatorā prasība jeb prasība par īpašuma tiesību tāda aizskāruma novēršanu, kas nav saistīts ar valdījumu atņemšanu (CK 158. p.).

Saistību tiesiskās prasības īpašnieks var celt tad, ja viņa kontrahents nav izpildījis līguma saistības. Šādas prasības var celt arī sakarā ar kaitējuma nodarīšanu mantai, ja kaitējums nodarīts ārpus līguma attiecībām (CK 465. p.) vai citos saistību tiesībās paredzētajos gadījumos, piemēram, saistībās, kas rodas sakarā ar sociālistiskā īpašuma glābšanu (CK 492. p.).

2. §. Vīndikācijas prasība. Sociālistiskā un personiskā īpašuma vīndikācijas īpatnības

1. Vīndikācijas prasība galvenokārt ir vēsta uz valdījuma aizsardzību, taču līdz ar to tiek aizsargātas arī īpašuma tiesības vispār, jo valdījuma tiesību aizskārums parasti ir šķērslis mantas lietošanas realizēšanai un rīcībai ar to. Tā, piemēram, ja manta nav īpašnieka valdījumā, viņam nav iespējams to lietot, kā arī nav iespējams to nodot lietošanā, pārdot vai dāvināt citām personām.

Parasti mantas valdījumu realizē vai nu pats īpašnieks (kā arī personas, kas veic mantas operatīvo pārvaldīšanu), vai arī

cita persona, kam manta nodota pēc līguma, administratīva akta vai atrodas pie tās uz cita tiesiska pamata. Tāds valdījums ir likumīgs titula valdījums, un tas pamatojas uz valdījuma tiesībām. Taču nereti manta nonāk svešas personas nelikumīgā valdījumā. Tas parasti ir saistīts ar īpašuma vai arī ar likumīgā valdījuma tiesību aizskārumu.

Saskaņā ar CK 153. p. īpašniekam ir tiesības atprasīt savu mantu no sveša nelikumīga valdījuma. Šādas tiesības likums piešķir arī personai, kura gan nav īpašnieks, bet mantu valda uz likuma vai līguma pamata (CK 159. p.) vai uz cita tiesiska pamata.

Tādējādi vindikācijas prasība ir īpašnieka vai cita likumīga valditāja prasība pret lietas nelikumīgo valditāju par mantas atņemšanu viņam un tās nodošanu īpašnieka vai citas personas likumīgā valdījumā. Ar vindikācijas prasību var aizsargāt jebkuru īpašuma formu un veidu. Atbildētājs šādās lietās vienmēr ir nelikumīgais valditājs, pie kura prasības celšanas brīdī atrodas manta (ja, piemēram, negodīgs atradējs mantu ir pārdevis vai uzdāvinājis citai personai, bet tā savukārt mantu ir izīrējusi trešajai personai, tad vindikācijas prasība ir jāceļ pret šo trešo personu). *Vindikācijas prasību nevar celt pret likumīgu valditāju (īrnieku, glabātāju u. c.), kaut arī tas mantu turētu savā valdījumā prettiesiski (piemēram, īrnieks vai glabātājs, ķīlas turētājs, pilnvarnieks mantu pēc līguma izbeigšanās neatdod īpašniekam).* Šādos gadījumos īpašnieku ar likumīgo valditāju saista līguma attiecības un prasību par mantas atdošanu var celt sakarā ar līguma pienākumu nepildīšanu.

Tādējādi īpašnieks vindikācijas prasību var celt tikai tad, ja manta no viņa valdījuma vai arī tās personas valdījuma, kam tā nodota pēc līguma, likuma vai cita tiesiska pamata, izgājusi pret viņu gribu.

Vindikācija ir iespējama tikai tad, ja īpašnieks uz mantu ir zaudējis valdījuma, bet nevis īpašuma tiesības. Ja ir zudušas arī īpašuma tiesības uz mantu, piemēram, manta, atrodoties pie nelikumīgā valditāja, gājusi bojā, vindikācija vairs nav iespējama. Ja nelikumīgais valditājs ir vainīgs mantas bojā eļā, tad īpašnieks var no viņa prasīt kaitējuma atlīdzību pēc CK 465. p. noteikumiem.

Vindicēt var tikai individuāli noteiktu vai individualizētu lietu, t. i., tieši to lietu, kura izgājusi no īpašnieka vai neīpašnieka likumīgā valdījuma. Pie tam lietām, kuras vindicē, ir jābūt nošķirtām no nelikumīgā valditāja pārējās mantas. Tā, piemēram, ja nelikumīgais valditājs nozagtus būvmateriālus jau izlietojis būvē, tad vindikācija nav iespējama, kaut arī minētās personas valdījumā būtu vēl tādas pašas lietas. Šādā gadījumā iespējams prasīt tikai kaitējuma atlīdzību pēc CK 465. p., vai nu piedzenot mantu natūrā, vai arī saņemot zaudējumu atlīdzību naudā.

2. Ipašnieks mantu vienmēr var vindicēt no tās personas nelikumīga valdījuma, kura mantu ieguvusi pret viņa vai cita likumīga valditāja gribu, tieši pārkāpjot īpašuma tiesības (nozogot, atrodot mantu u. tml.). Turpretī, ja manta nonākusi trešo personu rokās, piemēram, zaglim, atradējam vai īrniekam to pārdo dot vai citādi atsavinot, likums vindikācijai paredz papildu noteikumus. Te ir svarīgi šādi apstākļi: 1) vai manta pieder pilsonim (CK 154. p.) vai valstij, kooperatīvai vai sabiedriskai organizācijai (CK 155. p.); 2) vai mantas ieguvējs rīkojies labticīgi vai ļaunticīgi; 3) vai manta iegūta bez atlīdzības vai pret atlīdzību un 4) vai manta izgājusi no īpašnieka valdījuma ar vai bez viņa gribas.

3. **Pilsoņu personiskā īpašuma mantas vindikācija** pirmām kārtām atkarīga no tā, vai trešā persona, kas mantu ieguvusi no personas, kurai nebija tiesību to atsavināt, rīkojusies ļaunticīgi vai labticīgi. Par *ļaunticīgu* ir uzskatāms tāds ieguvējs, kas zināja vai kam bija jāzina, ka mantas atsavinātājam nav tiesības mantu atsavināt. Lai ieguvēju atzītu par ļaunticīgu, nepieciešams, lai viņa rīcībā būtu bijis vai nu nolūks, vai rupja neuzmanība. *Labticīgs* ir tāds ieguvējs, kurš nav zinājis un kuram nebija jāzina, ka persona, no kuras viņš mantu iegūst, nav tiesīga to atsavināt. Tā, piemēram, labticīgs ieguvējs ir pilsonis, kas mantu nopircis valsts, kooperatīvās tirdzniecības veikalā, komisijas veikalā vai arī no pilsoņa, kurš nav radījis nekādas aizdomas par to, ka viņš nav mantas īpašnieks. Civiltiesību teorijā pastāv uzskats, ka jāvadās no mantas ieguvēja *labticīguma prezumpcijas*. Tas nozīmē, ka ieguvējs jāuzskata par labticīgu, kamēr nav pierādīts pretējais.

No *ļaunticīga ieguvēja* CK 154. p. atļauj mantu vindicēt visos gadījumos neatkarīgi no tā, vai viņš mantu saņēmis bez atlīdzības vai pret atlīdzību.

Likumdošanā citādi ir reglamentēta pilsoņu mantas vindikācija no *labticīga ieguvēja*, kura uzvedību ne no morālā, ne juridiskā viedokļa nevar uzskatīt par nosodāmu. Šādos gadījumos jāņem vērā gan labticīgā ieguvēja, gan arī mantas īpašnieka intereses. Likums nosaka, ka mantas vindikācijas iespēja šādos gadījumos pirmām kārtām ir atkarīga no tā, vai manta iegūta bez atlīdzības vai pret atlīdzību. Ja manta iegūta bez atlīdzības, t. i., saņemta kā mantojums, dāvana, tad saskaņā ar CK 154. p. III d. īpašnieks ir tiesīgs šo mantu atprasīt visos gadījumos. Turpretī, ja manta labticīgi iegūta pret atlīdzību, tad tās vindikācijas iespēja atkarīga no tā, kādā veidā manta izgājusi no īpašnieka vai no tās personas valdījuma, kurai īpašnieks mantu nodevis pēc līguma, — ar viņu gribu vai bez tās. Ipašnieks ir tiesīgs šādu mantu atprasīt no ieguvēja tikai tad, ja šo mantu nozaudējis pats īpašnieks vai persona, kurai īpašnieks bija nodevis mantu valdījumā, vai arī, ja manta nozagta vienam vai otram vai arī izkluvusi no viņu valdījuma pret viņu gribu

citādā veidā (CK 154. p. I d.). Nosakot šādu kārtību, ir ņemts vērā apstākļi, ka mantas ieguvējam parasti ir vieglāk atrast personu, no kuras manta iegūta, un saņemt no tās zaudējumu atlīdzību sakarā ar mantas vindicēšanu (CK 259., 260. p.) nekā mantas īpašniekam. Tāpēc likums aizsargā īpašnieka intereses. Īpašnieks var vindicēt mantu arī tajos gadījumos, kad manta, ko viņš nodevis īrniekam, glabātājam vai citam likumīgam valdītājam, izkluvusi no šo personu valdījuma pret viņu gribu, piemēram, manta īrniekam nozagta. Īpašnieks nevar atprasīt mantu, ja tā pārdota kārtībā, kāda noteikta tiesas sprieduma izpildīšanai (CK 154. p. II d.).

Turpretī tad, ja manta no īpašnieka valdījuma izkluvusi saskaņā ar viņa gribu, piemēram, manta pēc līguma ar īpašnieku nodota īrniekam, pilnvarniekam, bet šīs personas rīkojušās ļaunprātīgi un mantu pārdevušas trešajām personām, tad likums aizsargā labticīgā ieguvēja intereses, nodrošinot viņam īpašuma tiesības uz nopirkto mantu, un nepieļauj mantas vindikāciju. Tas nenozīmē, ka īpašnieka intereses netiek aizsargātas. Īpašnieku ar to personu, kas mantu prettiesiski atsavinājusi, saista līguma attiecības (īres, glabājuma, komisijas u. c.). Sakarā ar to viņam ir tiesības celt prasību pret savu kontrahentu par zaudējuma piedziņu, ja pēdējais viņam vairs nevar atdot mantu natūrā.

4. Sociālistiskā īpašuma vindikācijas īpatnības. Lai nodrošinātu pilnīgāku un efektīvāku visu sociālistiskā īpašuma formu civiltiesisko aizsardzību, CK 155. p. ir noteikta neierobežota valsts mantas, kā arī kolhozu un citu kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju mantas vindikācija. Tas nozīmē, ka valsts organizācijas, kā arī kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas var atprasīt savu mantu no jebkura ieguvēja — kā no ļaunticīga, tā labticīga — neatkarīgi no tā, kādā veidā manta prettiesiski atsavināta — ar vai bez organizācijas gribas, kā arī neatkarīgi no tā, vai tā atsavināta bez atlīdzības vai pret atlīdzību. Lai vindicētu valsts, kā arī kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju mantu, nozīme ir tikai tam, ka manta prettiesiski atsavināta. Tas nozīmē, ka CK 154. p. noteiktā ierobežotā vindikācija, kas aizsargā labticīgu ieguvēju, nav attiecināma uz sociālistiskā īpašumā esošās mantas vindikāciju.

Neierobežotas vindikācijas tiesības ir visa veida sociālistiskajām organizācijām, un šī vindikācija ir piemērojama neatkarīgi no tā, kas ir mantas nelikumīgais valdītājs — cita valsts, kooperatīvā vai sabiedriskā organizācija vai pilsonis. Tādējādi neierobežotā vindikācija piemērojama arī valsts organizāciju savstarpējās attiecībās.

Valsts īpašuma vindikācijai salīdzinājumā ar pārējo sociālistisko organizāciju mantas vindikāciju likums paredz vienu priekšrocību, proti, saskaņā ar CK 91. p. uz valsts organizāciju vindikācijas prasībām nav attiecināts prasības noilgums, vienalga,

vai prasība celta pret pilsoņiem vai kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām. Izņēmums ir tikai valsts organizācijas vindikācijas prasība pret valsts organizāciju, kad piemērojams prasības noilgums.

5. Izņēmums no iepriekš apskatītās vindikācijas kārtības paredzēts *naudas un uzrādītāja vērtspapīru* atprasīšanai no sveša nelikumīga valdījuma. Naudas un uzrādītāja vērtspapīru (valsts aizņēmuma obligācijas, vekseli, akreditīvi, uzrādītāja krājgrāmatīņas, čeki, konosamenti u. c.) kā īpaša veida civiltiesību objektu iegūšana un realizēšana parasti nav saistīta ar īpašām formalitātēm, izņemot darījumus ar ārvalstu valūtas vērtībām. Atvieglota šo objektu civiltiesiskā apgrozība un civiltiesisko attiecību dalībnieku uzticība šiem objektiem nepieļauj noteikt tiem plašas vindikācijas iespējas. Sakarā ar to likumā ir noteikta ierobežota vindikācija. Atprasīt naudu un uzrādītāja vērtspapīrus var tikai no ļauticīga ieguvēja, t. i., vai nu no personas, kas šos objektus prettiesiski ieguvusi (zaglis, negodīgs atradējs u. c.), vai arī no trešās personas, ja tā ir ļauticīgs ieguvējs. Turpretī no labticīga ieguvēja saskaņā ar CK 156. p. naudu un uzrādītāja vērtspapīrus nevar atprasīt. No labticīga ieguvēja šos objektus nevar atprasīt pat tajā gadījumā, ja īpašnieks vai cits likumīgais valdītājs tos nozaudējis vai tie viņam ir bijuši nozagti (piemēram, atradējs samaksājis pārdevējam ar atrasto naudu, uzdāvinājis to kādai citai personai).

Tātad atšķirībā no citas pilsoņu mantas vindikācijas te nav svarīgi, kādā veidā šie objekti izkļuvuši no likumīgā valdītāja valdījuma. Pie tam nav svarīgi, kam piederējuši minētie objekti — valstij, kooperatīvām vai sabiedriskām organizācijām vai pilsoņiem. Nav arī svarīgi, kas ir šo objektu labticīgais ieguvējs — organizācijas vai pilsoņi.

6. **Norēķināšanās, atdodot mantu no nelikumīga valdījuma.** Mantas vindikācijas gadījumā var rasties jautājums par mantas īpašnieka un nelikumīgā valdītāja savstarpēju norēķināšanos sakarā ar to, ka manta, atrodoties pie nelikumīgā valdītāja, ir nesusi augļus vai ienākumus, kas pēc CK 141. p. pieder īpašniekam, un savukārt nelikumīgais valdītājs ir izlietojis savus līdzekļus mantas uzturēšanai. Šāda savstarpēja norēķināšanās kārtība ir noteikta CK 157. p., kas diferencē norēķināšanos atkarībā no tā, vai nelikumīgais valdītājs bijis labticīgs vai ļauticīgs.

No *ļauticīga valdītāja* īpašnieks ir tiesīgs atprasīt ne tikai mantu, bet arī visus ienākumus, kurus ļauticīgais valdītājs ir ieguvis un kurus viņam vajadzēja iegūt visā valdījuma laikā. Ja pēdējais ienākumus tikai varēja iegūt, bet to nav darījis, tad tie netiek ņemti vērā.

No *labticīga valdītāja* īpašnieks ir tiesīgs līdz ar mantu atprasīt tikai tos ienākumus, kurus viņš ieguvis un kurus viņam

vajadzēja iegūt no tā laika, kad viņš uzzināja vai viņam vajadzēja uzzināt par valdījuma prettiesīgumu vai kad viņš saņēma pavēsti sakarā ar īpašnieka prasību atdot mantu. Tātad labticīgam valdītājam ir iespējams iegūt īpašuma tiesības uz augļiem un ienākumiem no mantas, ko viņš valda nelikumīgi. (Tas ir likumā paredzēts izņēmums no CK 141. p.)

Ja nelikumīgajam valdītājam no mantas iegūtie augļi nav saglabājušies vai tie ir izlietoti, īpašniekam ir tiesības uz to vērtības atlīdzināšanu.

Neatkarīgi no tā, vai nelikumīgais valdītājs iegūst no mantas augļus vai ienākumus un par tiem norēķinās ar īpašnieku, viņam savukārt ir tiesības prasīt no īpašnieka, lai tas viņam atlīdzina mantas labā izdarītos nepieciešamos izdevumus par to laiku, no kura ienākumi no mantas pienākas īpašniekam. Šādas tiesības ir gan labticīgam, gan arī ļauticīgam valdītājam. Ļauticīgais valdītājs var prasīt visus nepieciešamos izdevumus, kas radušies visā nelikumīgā valdījuma laikā. Labticīgais valdītājs turpretī ir tiesīgs prasīt šādu izdevumu atlīdzību tikai par to laiku, kad īpašniekam pienākas ienākumi no mantas (CK 157. p. II d.).

Likumā šāda kārtība noteikta, presumējot, ka no lietas iegūtie ienākumi un augļi labticīgajam valdītājam sedz lietas labā izdarītos nepieciešamos izdevumus. CK 157. p. nav regulēts jautājums par nepieciešamo izdevumu atlīdzināšanu labticīgajam valdītājam, ja ienākumu vai augļu no lietas nepietiek, lai segtu nepieciešamos izdevumus, vai šādu augļu un ienākumu vispār nav. Likums (CK 157. p.), kā redzams, speciāli nosaka nepieciešamo izdevumu atlīdzināšanu tikai nelikumīgajam ļauticīgajam valdītājam, uzskatot šajā sakarā arī labticīgo mantas ieguveju par ļauticīgu valdītāju kopš tā brīža, kad viņš uzzinājis vai viņam vajadzēja uzzināt, ka valdījums nav likumīgs. Tas nebūt nenozīmē, ka labticīgais valdītājs atrodas sliktākā stāvoklī nekā ļauticīgais valdītājs. Labticīgajam valdītājam nepieciešamo izdevumu atlīdzināšana notiek pēc vispārīgajiem noteikumiem par nepamatoti iegūtās vai ietaupītās mantas atdošanu (CK 493. p.).

Nelikumīgā valdījuma laikā mantai var tikt izdarīti arī uzlabojumi, kuru liktenis ir atkarīgs no tā, vai tos izdarījis labticīgs vai ļauticīgs valdītājs (CK 157. p. III d.). Labticīgais valdītājs mantas vindikācijas gadījumā izdarītos uzlabojumus ir tiesīgs atstāt sev, ja tos var atdalīt bez lietas bojāšanas. Ja uzlabojumus nav iespējams atdalīt, — viņam ir tiesības prasīt izdevumu atlīdzību, kas nepārsniedz lietas vērtības palielināšanas apmērus. Ļauticīgajam valdītājam CK 157. p. III d. šādu atlīdzību neparedz. Tātad ļauticīgais valdītājs var atstāt sev tikai tos uzlabojumus, kas atdalāmi bez lietas bojāšanas, ja īpašnieks, kas vindicē mantu, tos labprātīgi neatlīdzina.

3. §. Prasība par īpašuma tiesību aizskārumu novēršanu, kas nav saistīti ar valdījuma atņemšanu

Īpašuma tiesību aizskārumi ne vienmēr ir saistīti ar mantas valdījuma atņemšanu. Tie var izpausties arī kā mantas lietošanas traucējumi, kas savukārt var būt šķērslis īpašnieka rīcībai ar mantu, ja, piemēram, īpašnieks šādu lietošanas traucējumu rezultātā nevar mantu izīrēt, pārdot u. tml. Bez šādiem mantas lietošanas tiesību aizskārumiem CK 158. p. paredz arī īpašnieka tiesību aizsardzību, ja tam traucēta normāla rīcības iespēja ar mantu.

Lai novērstu tādus īpašuma tiesību aizskārumus, kuru rezultātā īpašnieks nevar normāli realizēt mantas lietošanas un rīcības tiesības, īpašnieks, kā arī citas personas, kas realizē likumīgu valdījumu (CK 159. p.), var celt tiesā vai arbitrāžā prasību, ko tiesību zinātnē apzīmē par «*negatoro prasību*». Īpašuma tiesību aizskārumi var izpausties dažādi. Mantas lietošana tiek traucēta, piemēram, aizšķēršļojot ieeju dzīvojamā mājā, garāžā, neļaujot kopīgā dzīvokļa kaimiņam izmantot kopīgai lietošanai paredzētās telpas, ierīkojot dzīvojamā mājā iekārtas, kas rada attiecīgās normas pārsniedzošu vibrāciju, u. tml. Rīcības tiesību realizāciju var aizskart nepareizi izdarīta mantas aprakste, sakarā ar kuru īpašnieks nevar rīkoties ar mantu.

Negatorās prasības saturs ir atkarīgs no tā tiesībpārkāpuma rakstura, kura rezultātā rodas mantas normālas lietošanas traucējumi. Ja traucējums nav radījis īpašniekam neizdevīgas mantiskas sekas, tad īpašnieks prasa novērst turpmākos traucējumus. Turpretī, ja lietošanas traucējumu rezultātā īpašniekam radies mantas zudums, tad īpašnieks var prasīt gan traucējošās darbības izbeigšanu, gan arī zaudējuma atlīdzību. Ja prasības iesniegšanas brīdī īpašnieka tiesību traucējumi jau izbeigti, īpašnieks var prasīt tikai zaudējuma atlīdzību, bet nevar celt negatoro prasību.

Lai celtu negatoro prasību, ir nepieciešams, lai tiesībpārkāpēja rīcība būtu prettiesiska, nav svarīgi, vai tiesībpārkāpējs ir bijis vainīgs vai nē.

Negatorai prasībai nav piemērojams prasības noilgums, jo mantas lietošanas traucējumiem ir ilgstošs raksturs. Turpretī prasības par radušos zaudējumu atlīdzību var apmierināt līdz prasības noilguma termiņa notecējumam.

- Sulcs V.* Starpkolhozu orgānizāciju tiesiskais stāvoklis.
- Белявский А. В., Придворов Н. А.* Охрана чести и достоинства личности в СССР. М., Юрид. лит., 1971. 208 с.
- Братуш С. Н.* Предмет и система советского гражданского права. М., Госюриздат, 1963. 196 с.
- Братуш С. Н.* Юридическая ответственность и законность. М., Юрид. лит., 1976. 215 с.
- Веберс Я. Р.* Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. Рига, Зинатне, 1976. 209 с.
- Венедиктов А. В.* Государственная социалистическая собственность. М.—Л., АН СССР, 1948. 839 с.
- Виткявичюс П. П.* Гражданская правосубъектность советского государства. Вильнюс, Минтис, 1978. 208 с.
- Гендзехадзе Е. Н.* Жилищно-строительные кооперативы в городе и селе. М., Изд-во МГУ, 1976. 176 с.
- Генкин Д. М.* Право собственности в СССР. М., Госюриздат, 1966. 223 с.
- Государственно-правовое строительство Латвийской ССР. Рига, Зинатне, 1968, с. 171—192.
- Грибанов В. П.* Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., Изд-во МГУ, 1972. 284 с.
- Грибанов В. П.* Сроки в гражданском праве. М., Знание, 1967. 48 с.
- Грибанов В. П.* Юридические лица. М., Изд-во МГУ, 1961. 115 с.
- Ерошенко А. А.* Личная собственность в гражданском праве. М., Юрид. лит., 1973. 207 с.
- Ершова Н. М.* Опекa и попечительство. М., Юрид. лит., 1971. 80 с.
- Иоффе О. С.* Развитие цивилистической мысли в СССР, ч. 1. Л., Изд-во Ленинград. ун-та, 1975. 160 с.; ч. 2. Л., 1978. 172 с.

Калмыков Ю. Х. Вопросы применения гражданско-правовых норм. Саратов, изд-во Саратовского университета, 1976. 267 с.

Кириллова М. Я. Исковая давность. М., Юрид. лит., 1966, с. 156.

Корнеев С. М. Право государственной социалистической собственности. М., Изд-во МГУ, 1964. 265 с.

Корнеев С. М. Правовой режим имущественных фондов предприятий. М., Знание, 1975. 32 с.

Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. М., Госюриздат, 1959. 182 с.

Лаптев В. В. Правовое положение промышленных и производственных объединений. М., Наука, 1978. 247 с.

Маслов В. Ф. Основные проблемы права личной собственности в период строительства коммунизма в СССР. Харьков, 1968. 320 с.

Маслов В. Ф. Имущественные отношения в семье. Харьков, Изд-во Харьковского ун-та, 1972. 186 с.

Масляев А. И. Право собственности профсоюза СССР. М., Юрид. лит., 1975. 222 с.

Миколенко Я. Ф. П. И. Стучка о революционной роли советского гражданского права. — В кн.: О теоретическом наследии П. Стучки в советской правовой науке. Рига, Звайгзне, 1965, с. 137—157.

Миколенко Я. Ф. Право кооперативной собственности в СССР. М., Изд-во АН СССР, 1961. 160 с.

Никитина В. П. Имущественные отношения в колхозном дворе. Саратов, Приволжское книжное издательство, 1970. 110 с.

Новицкий И. Б. Сделки. Исковая давность. М., Госюриздат, 1954. 245 с.

Паварс А. Я. О новом гражданском кодексе Латвийской ССР. — Учен. зап. ЛГУ им. П. Стучки, т. 70. Рига, Звайгзне, 1965, с. 7—38.

Подопригора З. А. Гражданско-правовые проблемы межколхозного сотрудничества. М., Юрид. лит., 1972. 144 с.

Страутманис Я. Я. Гражданско-правовая охрана колхозной собственности. Рига, АН ЛССР, 1961. 216 с.

Страутманис Я. Я. Правовое регулирование имущественных отношений колхозов. Рига, Зинатне, 1970. 268 с.

Судебная практика в советской правовой системе. М., Юрид. лит., 1975, с. 327.

Толстой Ю. К. Гражданские кодексы Прибалтийских республик и юридическая наука. — Правоведение, 1973, № 2, с. 48—56.

Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М., Юрид. лит., 1974. 351 с.

Халфина Р. О. Право личной собственности. М., Наука, 1964. 136 с.

Шахматов В. П. Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. Томск, Изд-во Томского ун-та, 1967. 311 с.

Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. Свердловск, 1972. 210 с.

Якушев В. С. Юридическая личность государственного производственного предприятия. Свердловск, 1973. 240 с.

- Administrācija 69
 Aizbildnība 55
 Aizgādība 55
 Aizsardzība (aizstāvēšana), civilo tiesību, 11, 146
 — īpašuma tiesību 235
 — personisko nemantisko tiesību 97
 Aizstāvēšanās, nepieciešamā, 149
 Akcija (vērtspapīrs) 95
 Akts, administratīvs, 42, 172
 — civilstāvokļa 48
 — likumpamatots 20, 24
 — normatīvs 20
 — tiesību normu piemērošanas 20, 27, 43
 Analogija, likuma, 29, 30
 — tiesību 29, 30, 46, 145
 Apdrošinājums (valsts) 119
 Aprožāmie līdzekļi 179, 188, 197
 Apliecināšana, darījumu, 107
 — notariāla 107
 — pilnvaras 125
 Apslēpta manta 162
 Apstrīdēšana, darījumu, 114
 Apvienība, agrorūpniecības, 85
 — kooperatīvās organizācijas 82
 — ražošanas 78
 — rūpniecības 78
 — saimnieciskā 77
 — starpsaimniecību 85
 Arbitrāža 148
 Arodbiedrības 149
 Ārvalstnieks 45
 Atjaunošana, agrākā stāvokļa, 110, 147
 — noilguma termiņa 142
 Atprasišana, mantas, 237
 — vērtspapīru 240
 Atradums 161
 Atsavināšana, mantas bezatlīdzības, 205
 — otras dzīvojamās mājas (mājas daļas) 215
- Attiecības, administratīvās, 11, 12
 — atlīdzības 7
 — bezatlīdzības 8
 — civiltiesiskās 33
 — faktiskās 34
 — īpašuma 7, 60, 150
 — mantiskās 5, 6, 7, 38
 — personiskās nemantiskās 5, 8, 9
 — preču-naudas 7, 8, 9, 29, 38
 — ražošanas 6
 — sabiedriskās 5
 — saistību 7, 61
 Atzišana, aizskarto tiesību, 147
 — parāda 142
 — par bezvēsts promesošu 57
 — par rīcības nespējīgu 54
 — par spēkā neesošu (darījuma) 108
 Augļi 94, 159, 241
 Autonomija, civiltiesiskās attiecības dalībnieku, 17, 27
 Autorība 8
 Autortiesības 18, 61
 Avots, civiltiesību, 20
- Bezpavalstnieks 45
 Bezsaimnieka manta 160
 Bezvēsts prombūtne 57
 Biedrības 87
 Biedru attiecības (institutūs) 82, 86
 Biedru tiesa 148
 Biļete, loterijas, 95
- Cesija 106
 Cieņa 98
 Civilkodekss 23, 24
 Civilprasība krimināllietā 141
 Civilstāvokļa akti 47, 48
 Ceks 95
- Daļa, darījuma, 110
 — ideālā (kopīpašumā) 223
 — reālā (kopīpašumā) 223

Darbība, bez uzdevuma, 123
— juridiska 42
— konkludenta 104
— prettiesiska 42
— tiesiska 42
Darbuņēmums 13
Darījums 42, 99, 164
— abstrakts 103
— apstrīdams 109
— atlidzības 103
— bezatlīdzības 103
— divpusējs 102
— fiktīvs 113
— kauzāls 103
— konsensuāls 103
— mutvārdu 105
— nosacīts 118
— rakstveida 105
— reāls 103
— simulatīvs 114
— šķietams 113
— spēkā neesošs 108
— terminēts 118
— vienpusējs 102
Darījumspeja 50
Dekrēts 24
Delikts 49
Deliktspēja 50, 52
Disciplīna, līgumiskā, 14, 134
— plāna 16, 134
Draudi (darījumā) 117
Dzīves vieta 56
Dzīvojamā māja 210

Fakts, juridisks, 41
— prejudiciāls 28
Filiāle, juridiskās personas, 73
Fondi, apgrozāmie, 178
— apgrozības 178
— centralizētie 190
— nedalāmie 191
— paju 191
— pamatfondi 176, 188, 197
— sabiedriskie patēriņa 200
— speciālie 180, 190
— statuārie 176, 197
Forma, notariālā, 107, 125
— darījumu 103
— mutvārdu 104, 105
— pilnvaras 125
— rakstveida 104, 105

Galvenā lieta 94
Galējā nepieciešamība 149
Gods 98
Griba 101
Gribas izpausme 101

Ienākumi, bezstrādes, 205, 210
— darba 204, 206
— no palīgsaimniecības 204
Ierobežošana, rīcības spējas, 53
— tiesības spējas 47
Iestādes, valsts budžeta, 78
Indosaments 96
Institūts, tiesību, 15, 17, 18, 153
Ipašums 150
— ekskluzīvais 173
— kolhoznieku sētas 231
— kooperatīvo organizāciju 151, 184
— kopīpašums 219
— mājamatnieku 202
— personiskais 151, 200
— sabiedrisko organizāciju 151, 193
— sociālistiskais 151
— starpkolhozu 185, 221, 227
— valsts 167
— valsts-kolhozu 185, 221, 227
— zemnieku viensētas 234
Izbeigšanās, īpašuma tiesību, 166, 199
— juridiskās personas 71
— pilnvaras 128
— tiesiskās attiecības 147
Izgudrotāju tiesības 18, 61
Izsludināšana par mirušu 58
Iztulkošana, tiesību normu, 28

Juridiskā persona 63
— atrašanās vieta 73
— izbeigšanās 71
— nosaukums 74
— rašanās 70
— rīcības spēja 68
— tiesības spēja 67
— veidi 66

Kolhoznieku sēta 231
Kolīzija, normatīvo aktu, 32
Konfiskācija 163
Konosaments 95, 165
Konstitūcija 21, 45, 46, 97, 144, 151,
152, 153, 167, 168, 185, 193, 200,
202, 235
Kooperatīvās organizācijas 80
Kopīpašums, daļējais, 220, 222
— laulāto 220, 229
— kolhoznieku sētas 220, 228, 231
— nedalītais 220, 228
— sociālistisko organizāciju 227

Labticīgs valdītājs 155, 240
Lieta 89
— dalāma 93
— galvenā 94
— individuāli noteikta 92

Lieta, nedalāma, 93
— nepatērējama 92
— patērējama 92
— sugas 92
Lietojums 151, 155
Līgums 10
— darbuzņēmuma 13
— kopīgas darbības 221
— tipveida 26
Likumdošana, civilā, 21
Likumība 144
Likums 21
Likvidācija, juridisko personu, 72
Ļaunticīgs valdītājs 155, 240

Maldināšana 114, 117
Maldišanās, darījumā, 116
Manta 96
— bezsaimnieka 160
— valsts budžeta organizāciju 183
— valsts uzņēmuma 175
Metode, civiltiesiskās regulēšanas, 9,
10, 11
— ekonomiskās vadības 10, 14
Mantošana 18, 204
Moratorijs 140

Nacionalizācija 158
Nasciturus 48
Nauda 94
Negatorā prasība 242
Neierobežotā vindikācija 239
Neīpašnieks 154
Nepārvarama vara 140
Nepieskaitāms 115
Nesaimnieciski turēta manta 159
Noilgums, prasības, 133
Nolikums, juridiskās personas, 67
Normas, dispozitīvas, 11, 27, 145
— imperatīvas 27
Nosacījums, atceļošs, 119
— atliekošs 119
Nosaukums, juridiskās personas, 74
Notikums, juridisks, 43
Novācija 101

Objekts, civilo tiesību, 37, 88
— kolhozu-kooperatīvu īpašuma tie-
sību 188
— valsts ekskluzīvā īpašuma tiesību
90
Obligācija 95
Organizācija, kooperatīvā, 66, 70, 71,
80
— budžeta 79
— sabiedriskā 66, 70, 71, 85, 193

Organizācija, saimnieciskā aprēķina,
76
— starpkolhozu 71, 84, 187
— valsts 66, 67, 70, 71
— valsts-kolhozu 71, 187
Orgāns, juridiskās personas, 68, 82,
87

Paja 191
Pakalpojumi 96
Palīguzņēmumi, lauksaimniecībā, 83
— valsts budžeta iestāžu 79
Pamati, civilās likumdošanas, 14, 22,
23
— īpašuma tiesību iegūšanas 157
— laulības un ģimenes likumdošanas
23

Pamatlīdzekļi 188, 197
Parāda atzišana 142
Parāda pārvede 106
Parakstīšana, darījuma, 105
Paraugstatūti, kolhoza, 81
— kooperatīvās organizācijas 81, 82,
83

Pārpilnvarojums 127
Pārstāvība 119
— brīvprātīgā 123
— juridisko personu 69
— līgumiskā 123
— likumiskā 120, 123
— obligātā 123

Pārstāvniecība, juridiskās personas, 74
Pārvalde, rūpniecības apvienības, 78
Pārvaldīšana, operatīvā, 60, 64, 156
Patvaļīga celtniecība 213
Pēctecība, tiesību, 36, 37
Persona 36

— juridiska 63
Piederums 94
Piekrišana (vecāku, aizgādņu) dari-
jumam 51, 53, 115

Piemērošana, tiesību normu, 15
Pienākumi, subjektīvie, 38

Pilnvara 122, 123
— ģenerālpilnvara 124
— speciālpilnvara 125
— vienreizēja pilnvara 125

Pilnvarojums 122

Prasība, negatorā, 242
— lietu tiesiskā 236

— saistību tiesiskā 236

— vindikācijas 236

Prakse, arbitražas, 27

— tiesas 27

Prasības noilgums 133

— apturēšana 140

— pārtraukšana 141

— termiņi 136

Prasījuma cesija 37, 106

Principi, civiltiesību, 15

Privātipašums 202
Prombūtne, bezvēsts, 57
Ražošanas marka 74
Realizēšana, tiesību, 144
Rekvizīcija 163
Reorganizācija, juridisko personu, 72
Restitūcija, divpusēja, 110, 113, 116
— vienusēja 110, 118
Rīcība, tiesiska, 42
Rīcības tiesība 156, 171, 173, 192, 199, 202
Rīcībspēja, civilā, 44, 49
— ierobežotā 51
— juridisko personu 68
— procesuālā 49
Risks, lietas nejaušanas bojā ejas, 166

Sabiedriskās organizācijas 85
Sadališana, kolhoznieku sētas, 234
Saimniecība, mājas palīgsaimniecība, 204, 207
Sankcija 146
Sastāvs, juridiskais, 41
Saturs, civiltiesiskās attiecības, 37
Specifikācija 159
Spēks, tiesību normas, 31
— atgriezeniskais 31
— telpā 32
Statūti 26, 67, 69
Subjekti, civiltiesiskās attiecības, 36

Terminš, atceļošs, 118
— atliekošs 118
— civiltiesībās 130
— garantijas 130
— pilnvaras 127
— prasības noilguma 130, 133
— prekluzīvs 130
Tiesības, administratīvās, 11, 12
— autortiesības 18
— darba 13
— ģimenes 13
— īpašuma 18, 150
— izgudrotāju 18
— kolhozu 12
— kopīpašuma 219
— lietojuma 155, 171, 173, 192, 199, 208, 224, 233

Tiesības, mantošanas, 18
— operatīvās pārvaldīšanas 170, 172, 187, 196, 197
— personiskās nemantiskās 97
— pirkuma 225
— rīcības 156, 171, 173, 192, 199, 209, 224, 233
— saistību 18
— socialistiskā valsts īpašuma 166
— subjektīvās 37, 145, 153
— valdījuma 154, 171, 173, 192, 199, 224, 233
Tiesībspēja, juridisko personu, 67
— pilsoņu 44
Tiesīsubjektība 43
Tiesību nozare 11
Tiesību pēctecība (sukcesija) 36
Tiesību subjekti 36, 43
Tiesiskā attiecība 33
Trata (pārvedvekselis) 96

Uzlabojumi, lietas, 241
Uzņēmums, kooperatīvo organizāciju, 83, 187
— sabiedrisko organizāciju 88
— starpsaimniecību 85
— valsts ražošanas 77, 174
Uzraksts, izpilduzraksts 149

Valdījums 154
Valūta 91
Vardarbība 117
Vekselis 95
Vērtspapīri 95
— ordera 96
— uzrādītāja 95
— vārda 95
Viltus (darījumā) 116
Vindikācija 236
— naudas un uzrādītāja vērtspapīru 240
— pilsoņu mantas 238
— sociālistiskā īpašuma 239

Zaudējumu piedziņa 148
Zīme, preču (pakalpojumu), 74
— valsts kvalitātes 75
Zinātne, civiltiesību, 18

Grāmatā lietotie saīsinājumi	3
Vispārīgā daļa	5
I n o d a a. Padomju civiltiesību jēdziens, principi un sistēma	5
1. §. Padomju civiltiesību priekšmets un metode. PSKP vadošā loma civiltiesību attīstībā	5
2. §. Padomju civiltiesību principi	15
3. §. Padomju civiltiesību sistēma	17
4. §. Padomju civiltiesību zinātne	18
II n o d a a. Padomju civiltiesību avoti	20
1. §. Padomju civiltiesību avotu jēdziens un veidi	20
2. §. Tiesu un arbitrāžas prakses nozīme	27
3. §. Likuma un tiesību analogija padomju civiltiesībās	29
4. §. Padomju civiltiesību normu spēks laikā, telpā un attiecībā uz personām	31
III n o d a a. Civiltiesiskā attiecība	33
1. §. Civiltiesiskās attiecības jēdziens un tās elementi	33
2. §. Civiltiesisko attiecību veidi	38
3. §. Civiltiesisko attiecību rašanās un izbeigšanās pamati	40
IV n o d a a. Pilsoņi kā civiltiesību subjekti	43
1. §. Pilsoņu civilā tiesībsubjektība	43
2. §. Pilsoņu civilā tiesībspēja	44
3. §. Pilsoņu civilā rīcībspēja	49
4. §. Dzīves vieta. Pilsoņa atzišana par bezvēsts pomesošu un izsludināšana par mirušu	56
V n o d a a. Padomju valsts kā civiltiesību subjekts	59
1. §. Padomju valsts civilā tiesībsubjektība	59
2. §. Padomju valsts kā tiesību subjekts valsts iekšējās civiltiesiskajās attiecībās	60
3. §. Valsts kā tiesību subjekts ārējās civiltiesiskajās attiecībās	62
VI n o d a a. Juridiskās personas	63
1. §. Juridiskās personas jēdziens un pamatpazīmes. Juridisku personu veidi	63

2. §. Juridisko personu tiesībspēja un rīcībspēja. Juridisko personu rašanās un izbeigšanās	67
3. §. Juridiskās personas atrašanās vieta, nosaukums. Ražošanas marka, preces un pakalpojumu zīme	73
4. §. Valsts juridiskās personas	76
5. §. Kooperatīvās organizācijas un to apvienības	80
6. §. Sabiedriskās organizācijas	85
VII nodaļa. Civilo tiesību objekti	88
1. §. Civilo tiesību objekta jēdziens un veidi	88
2. §. Lietas kā civilo tiesību objekti. Nauda un vērtspapīri. Mantas jēdziens	89
3. §. Pakalpojumi un citas darbības, radošās darbības rezultāti kā civilo tiesību objekti	96
VIII nodaļa. Personiskās nemantiskās tiesības, kas nav saistītas ar mantiskajām, un to aizstāvēšana	97
IX nodaļa. Darījumi	99
1. §. Darījumu jēdziens, nozīme un veidi	99
2. §. Darījuma forma un tās neievērošanas sekas	103
3. §. Darījuma spēkā esamības noteikumi. Darījumu spēkā neesamība	108
4. §. Absolūti spēkā neesoši darījumi	111
5. §. Apstrīdami darījumi	114
6. §. Terminēti un nosacīti darījumi	118
X nodaļa. Pārstāvība	119
1. §. Pārstāvības jēdziens un nozīme civilo tiesību realizēšanā un aizstāvēšanā	119
2. §. Pārstāvības veidi. Pilnvarojums un tā pamati	122
3. §. Pilnvara. Pārpilnvarojums. Pilnvaras izbeigšanās	123
XI nodaļa. Termiņi civiltiesībās. Prasības noilgums	130
1. §. Termiņa jēdziens un nozīme civiltiesībās. Termiņu veidi	130
2. §. Termiņu noteikšana un aprēķināšana	131
3. §. Prasības noilguma jēdziens un nozīme civilo tiesību aizstāvēšanā	133
4. §. Prasības noilguma termiņi un to tecējuma sākums	136
5. §. Prasības noilguma termiņa tecējuma apturēšana un pārtraukšana	140
6. §. Prasības noilguma termiņa notecējuma sekas	143
XII nodaļa. Civilo tiesību realizēšana un aizstāvēšana	144
1. §. Civilo tiesību realizēšana	144
2. §. Civilo tiesību aizstāvēšana	146

Īpašuma tiesības	150
XIII nodaļa. Īpašuma tiesības. Vispārīgie jēdzieni	150
1. §. Īpašuma jēdziens. Tā veidi un formas	150
2. §. Īpašuma tiesību jēdziens	152
3. §. Īpašuma tiesību saturs. Valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības	154
4. §. Īpašuma tiesību iegūšana un izbeigšanās	157
XIV nodaļa. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesības	167
1. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību jēdziens un nozīme. Īpašuma tiesību iegūšana	167
2. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību subjekts	169
3. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību un operatīvās pārvaldīšanas tiesību saturs	171
4. §. Sociālistiskā valsts īpašuma tiesību objekti	173
XV nodaļa. Kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju īpašuma tiesības	184
1. §. Kolhozu un citu kooperatīvo organizāciju īpašuma tiesību jēdziens un nozīme. Īpašuma tiesību iegūšana	184
2. §. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību subjekti	187
3. §. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību objekti	188
4. §. Kolhozu-kooperatīvu īpašuma tiesību saturs	192
XVI nodaļa. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesības	193
1. §. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību jēdziens un nozīme. Īpašuma tiesību iegūšana	193
2. §. Sabiedriskās organizācijas kā īpašuma tiesību subjekti	196
3. §. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību objekti	197
4. §. Sabiedrisko organizāciju īpašuma tiesību saturs. Īpašuma tiesību izbeigšanās	198
XVII nodaļa. Personiskā īpašuma tiesības	200
1. §. Pilsoņu personiskā īpašuma jēdziens un nozīme, tā patēriņa raksturs. Personiskā īpašuma tiesību jēdziens un iegūšana	200
2. §. Personiskā īpašuma tiesību iegūšanas pamati	203
3. §. Personiskā īpašuma tiesību objekti	206
4. §. Personiskā īpašuma tiesību saturs. Personiskā īpašuma tiesību realizācija un izbeigšanās	208
5. §. Personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju	210
XVIII nodaļa. Kopīpašuma tiesības	219
1. §. Kopīpašuma tiesību jēdziens un veidi. Kopīpašuma iegūšana	219
2. §. Daļējā kopīpašuma tiesības. Pilsoņu daļējais kopīpašums. Sociālistisko organizāciju daļējais kopīpašums	222
3. §. Nedalītā kopīpašuma tiesības. Laulāto kopīpašuma tiesības. Kolhoznieku sētas īpašuma tiesības	228

XIX nodaļa. Īpašuma tiesību aizstāvēšana	235
1. §. Īpašuma tiesību aizstāvēšana civiltiesībās. Tās nozīme, vispārīgs raksturojums un veidi	235
2. §. Vindikācijas prasība. Sociālistiskā un personiskā īpašuma vindikācijas īpatnības	236
3. §. Prasība par īpašuma tiesību aizskārumu novēršanu, kas nav saistīti ar valdījuma atņemšanu	242
Ieteicamā speciālā literatūra	243
Alfabētiskais vārdu rādītājs	246

Янис Веберс

СОВЕТСКОЕ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Издательство «Звайгзне»

Рига 1979

На латышском языке

Jānis Vēbers
PADOMJU CIVILTIESĪBAS
Vispārīgā daļa
Ipašuma tiesības
I z d e v u m s

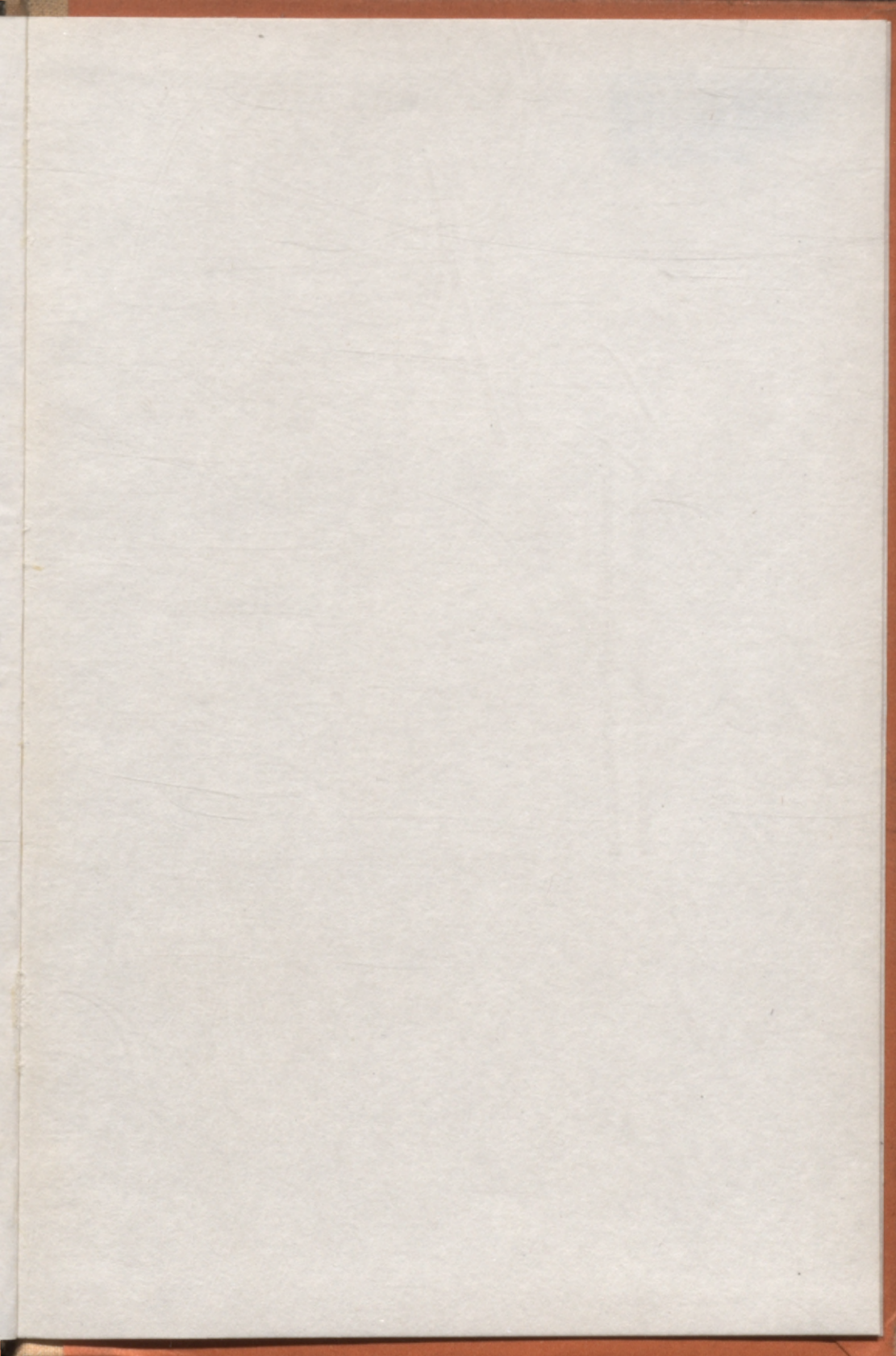
Vāku zīm. *I. Skrīvele*. Redaktore *V. Kibloka*. Māksl.
redaktore *A. Lubgāne*. Tehn. redaktore *B. Briede*.
Korektore *Z. Senkova*

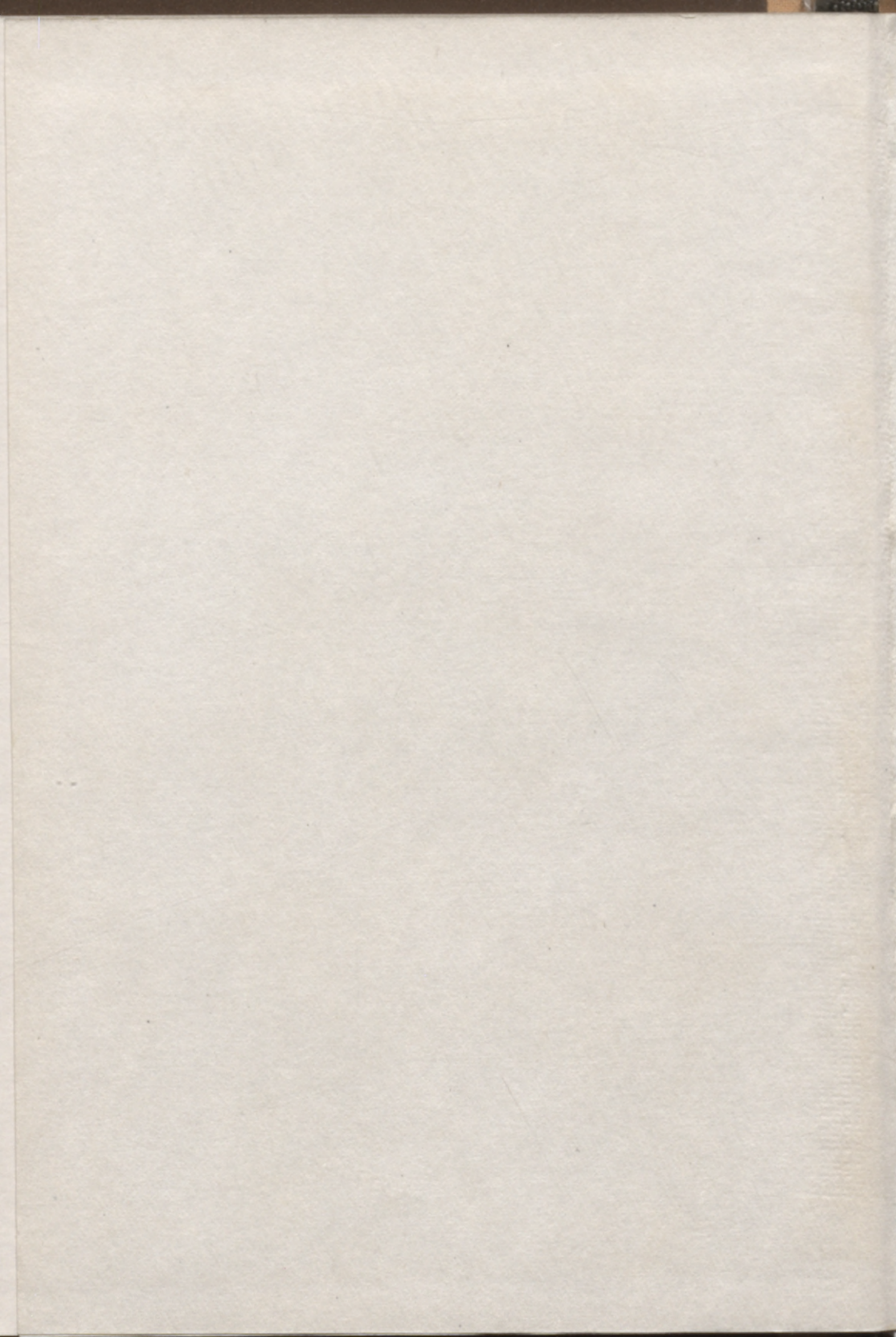
ИБ № 635

Nodota salikšanai 07.12.78. Parakstīta iespēšanai
28.04.79. JT 17168. Formāts 60×90/16. Tipogr. papīrs
№ 1. Literatūras garnitūra. Agstspiedums 16 fiz.
iespiedl., 16 uzsk. iespiedl., 19,10 izdevn. 1. Metiens
6000 eks. Pasūt. Nr. 3194. Cena 85 kap. Izdevniecība
«Zvaigzne», 226261, Rīgā-PDP, Gorkija ielā 105.
Izdevn. Nr. 4869/SP-35. Iespiesta Latvijas PSR Valsts
izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības
lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226424, Rīgā-PDP,
Blaumaņa ielā 38/40.

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF MODERN ART
1115 FIFTH AVENUE
NEW YORK, N. Y. 10017

BOOKS
MUSEUM OF MODERN ART
1115 FIFTH AVENUE
NEW YORK, N. Y. 10017

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305065299

85 kap.

Kontroleksemplārs